

MAGYAROK VIGASZTALÁSA

ÍRTA

Dr. VASS JÓZSEF

BUDAPEST
A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA
1916.

STEPHANEUM NYOMDA R..T.
Budapesti VIII. kerület, Szentkirályi-utca 23/a sz.

ÁLOMBAN, mámorban nincs igazi vigasztalódás. Mindegyik rövid ideig tart, mindegyiknek felébredés a vége s mindegyik a Szentírás bölcs mondása szerint csak olyan orvosság, hogy betegébbé tesz, mint a betegség. Betegek vagyunk? Igen. Nagy a nyavalyánk. Valahonnan az idők mélységeiből, valahonnan a Gondviselés rejtekeiből, valahonnan az emberi lélek vágyakozó, gonosz örvényeiből vihar szabadult ránk, az bágyaszt, tör, zúz, pusztít, hervaszt bennünket immár egy esztendő óta. A háború. Ez a mi nyavalyánk: folyik a vérünk. Ez a mi nyavalyánk: sírok hasadtak a bölcsők mellé. Ez a mi nyavalyánk: fekete gyászba borultak a falvak. Ez a mi nyavalyánk: sok testvérünk lelke megzavarodott és semmi módon nem tud az égre tekinteni.

A gyásznak és bágyadtságnak betegségét, sőt még okozójukat: a háborút is meg kell győznünk: ki kell belőle vigasztalódnunk. A tűzi veszedelem nehéz óráiban igazi férfiak, erős szívű asszonyok nem jajveszékelnek, hanem biztos pillantással áttekintik az egész bajt és Istenbe

vetett reménységgel mentik a menthetőt, azután meg új kitartással, új fáradsággal újat építenek a romok helyén. Szomorkodnak, de bíznak. Gyászolnak, de keresztre függesztett szemeiket Krisztus világossága fényesíti. Az ilyen lelkek erősek, mert *erős vigasztalásnak* ejtették módját. Mi az erős vigasztalás? Talán a megható, ékes szavak és hiábavaló könnyek mámora? Bizony nem. Két dolog az erős megvigasztalódás alapja. Az első az, hogy higgadt értelemmel értsünk meg a minket terhelő nagy dolgokból annyit, amennyit lehet. Mert sehogyan sem okos ember az, aki vak-szabadjára eresztvén dühös indulatját, kulcs helyett ököllel akar kaput nyitni. A második alap Krisztus. Mert nincs nekünk másban üdvösségünk, hacsak nem az Úr Jézus Krisztus nevében. Ez az írás nem akar magasan járó és igen tudományos dolgokat feszegetni. A magyar mezők virága egyszerű köntöst visel, mégis kedves megnyugvása szemünknek, szívünknek. A magyar erdőnek, nádasnak, pataknak nincs cifra beszédje, mégis mindegyik Isten dicsőségét énekeli. Aki ezeréves hitét elvesztette, aki gyermekkora imádságait elfelejtette, ne bántsa ezt a könyvet. Nem neki való.

ELSŐ RÉSZ.

A háború.

1. Minden rossznak bűn az atyafisága.

Szép ez a világ, de sok a nyomorúság benne. Nem is volt vele az ember sohasem megelégedve. A régi nagy és szent egyházi írók könyveiben sokszor olvassuk, — sőt az Úr Jézus Krisztus is ejtett ilyen szót,—hogy az ártatlan gyermekek világa jobb, bajosabb, kedvesebb, mint a felnőtteké. Ragyogó, tiszta szemükből mintha régen elmúlt, egyszerű boldogságnak fénye áradna; apró, maszatos kezeckéik homokkai, sima kavicsokkal, rongyababával igen megelégedetten játszogatnak. Nem tökéletes az ő világuk sem, önzésnek és a rosszra való hajlandóságoknak apró csirái ott is mutatkoznak, de hozzánk, sok gyarlósággal terhes nagyokhoz képest valóságos aranykorban élnek. Az igazi aranykorszak emlékezete egyébként soha az emberekből ki nem veszett. Ősrégi pogány népek csak költött szóval, sok vágyakozó mesével

emlékeztek róla, és az egyiptomi házakban épen úgy, mint a Csendes-tenger mellékén vagy a világ bármely ős pásztortüze mellett Urunk születése előtt két-hármezer esztendővel arról mondtak gyönyörű meséket, hogy valamikor régen, az első emberek idejében más volt a világ, nem volt halál és nem volt betegség, magától termett a föld és jók voltak az emberek, mert közel volt hozzájuk, közöttük járt az Isten. Fölösleges azonban régi mesemondások ingóbingó fundamentomára építeni igazságunkat. Kezünkben a Szentírás, Isten ígéje van benne, az is tanúságot tesz mellettünk, mert igen kívánatosnak írja a világot és az első emberek sorsát.

S mikor olvasom, hogy a jó Isten saját képére és hasonlatosságára alkotta őket, hogy beszélgetett velük, kedve telt bennük és azt akarta, hogy birtokukba vétén a nagy világot boldog és halhatatlan életet éljenek benne minden ivadékkal együtt, mondom, mikor ezeket olvasom, sajnálkozva pillantok egynémely tudósra, akik az első emberpár bibliai történetét nagy ellenkezésekkel tárgyalgatják. Nem féltém tőlük a bibliát, mert Isten ígését sem latra tenni, sem láncra verni nem lehet; de sajnálom őket, hogy nem tudják megbecsülni az emberiség örök vágyainak legelső himnuszát

s eldobják maguktól örök vergődésünknek egyetlen magyarázó, fájdalmas énekét. Az ártatlan Ábel első, gyilkosan kihullott vérecseppje forrás lett, az emberiség folyton ömlő vérének forrása.

A forrás hatalmas folyamává szélesült s bejárja a világ kezdetétől az egész földet, az egész történelmet s vért és könnyeket hömpölyget szüntelen szörnyű medrében. Miért? Ezt akarta Isten a világgal? Ábel meghalt. Gyönyörű, izmos teste élettelenül hevert a földön; talán az ő halála volt az első halál, amelyet anyjának, Évának szemlélnie kellett. Talán ez volt halál öfelségének első zsákmánya, hogy azután birtokba vegye az egész emberiséget. Azóta szüntelen szülnek az anyák s a halál sarlója is szüntelen működik, minden születéssel a halál is újraszületik s az egész föld óriási temető. Miért? Ezt akarta Isten az értelmes emberrel, a teremtés koronájával?

Ábel meghalt. Áldozata lett testvére irigy, gyűlölködő önzésének. S azóta szomorú, rideg és szeretetlen az emberek élete. Sötét hatalmak, mint alvilági árnyak kúsztak-csúsztak elő az emberi természet mélységeiből; az önzés, a harag, a gyűlölet, az irigység, a fegyelmezetlen vágyak szétmáztak az egész világra s befonták az emberiség életét. Sokan küzdenek az igazságért, még többen

győzedelmeskednek a hazugság nevében. Sokan akarnak tiszta, nemes életet élni és a bűn undok árja fojtogatja őket. Vannak, akiknek az élet örökös dínom-dánom s vannak megszámlálhatatlan sokan, akiknek arcát a nyomor levegője hervasztja. Vannak Londonban félmillió koronás esti multságok, s van ugyanott minden esztendőben 17 olyan ember, akik éhen halnak. Az egész világ táplálja az embereket; az indiai alföldek, az orosz síkságok, Amerika végtelen területei, a Duna-Tisza köze annyi kenyeret termel, hogy mindenkinek jutna belőle, s mégis vannak emberek, akik fényes világvárosban kivert, beteg állatok módjára éhen halnak, mert nem jut nekik egy karaj kenyér. Hát ezt akarta Isten a világgal?

Nem. Nem ezt akarta. Isten a világot nemcsak szépnek, hanem jónak is teremtette. Mi tettük azzá, amivé lett, mi, az emberek, az első nagy bűnnel. Az tett boldogtalanná bennünket, halandóvá, bűnre, rosszra hajlandóvá, minden gyarlósággal megnyomorítottá. Maradtunk, amik voltunk: emberek. Maradt bennünk valami abból a fényességből, amivel Isten megtöltötte az első emberek lelkét, megmaradt értelmünk és szabadakaratum, meg tudjuk érteni a jót, fel fogjuk az igazat, vágyódunk Istennek tiszta, szent világa után, de jaj, ettünk a jó és rossz

tudásának fájáról és sokszor megbotlunk, sokszor elesünk. Minden teremtett lélek sóhajtozik azóta, mint a Szentírás mondja, s valóban az emberiség életének folyton továbbszövődő vászna vértől, könnytől, szenvedéstől, haláltól azért tarka, mert elsőszüleink szerencsétlen kezei életünk fonalai közé a bűn fonalát is bekötötték.

Ne bántsa senki a bibliát. És ha igen nehéz a lelked és ha az élet titkainak kutatásában kezdesz megzavarodni és ha a világot kezded teljességgel meg nem érteni, vedd a bibliát, tedd le az anyaföldre, – mert az oltáron kívül egyedül a szent anyaföld méltó ezen könyvhöz, – térdelj le melléje és imádságra összetett kezekkel olvasd el belőle az első három oldalt és értsd meg, hogy nem Isten teremtette a téged halálra szorongató bajokat, mert *minden rossznak bűn az atyafisága l*

2. Sok-bajos katonáskodás az emberi élet.

Mikor valami szép könyvnek végére jutok, sajnálkozó sóhajtással teszem félre. Kár, hogy vége van, gondolom magamban. Mikor az első embereknek Isten jóságos tervei szerint volt boldog idejéről olvasok vagy gondolkozom, ugyancsak sajnálkozó sóhajtással fordulok vissza a valóságos élethez. Kár, hogy nem úgy marad-

tunk, ahogy voltunk; de mivel nekünk nem azzal van viaskodásunk, ami volt, hanem a most meglevőkkel, inkább ezekre fordítsuk fürkésző figyelmünket.

Sok-bajos katonáskodás az emberi élet. A vasmegyei fenyvesek között sétálgatva köves, sziklás földön csodálkozva állottam meg nemrég egy sudár fenyő előtt. Valami huszonöt esztendővel ezelőtt ugyanott állottam. Okosbeszédű öreg papnak mutattam akkor egy fiatal, vézna fenyőt, amely többmétermázsás sziklakő mellett nyújtogatta vékony derekát. Ebből sem lesz énekeshalott – mondtam. Az öreg pap azonban megmagyarázta, hogy az eleven élet győzedelmes nagy birkózásban van minden életet fojtani akaró akadékkal, s hogy a fiatal fa is megtalálja majd a győzelem módját. Ugyanazon fa előtt álltam huszonöt év múlva. Menyire igaza lett az öreg papnak. A fa a szikla oldalán nem tudott volna nagyra nőni. Átnyújtotta hát gyökereit a kövön keresztül a másik oldalra a termékeny talajba, onnét nőtt, erősödött, s most annyi esztendő nehéz küzködése után a szikla valósággal eltűnt a fenyő gyökereinek ölelésében.

Minden növény és minden állat viaskodik életéért. Afrikában van olyan növény, amelynek teste, mint a dinnye, földre telepszik, gyökereit

pedig fölfelé valamely fa derekára nyújtja s így koldulja ki nyomorúságos élelmét. Van olyan is, amely nem koldul, hanem verekszik és valóságos győzelmes háborút visel növénytársai ellen. Kanada vizein ismerős és a hajósoknak félelmes a kanadai átokhínár nevezetű növény. Ez nálunk Európában 1854-ig ismeretlen volt. Akkor valami módon átkerült hozzánk, és azóta rohamosan ellepte Észak-Európa összes álló és lassan folyó vizeit. Negyven évvel ezelőtt hazánkban is feltűnt, megtelepedett s máris erősen szorítja ki a többi vízinövényeket. Az állatok is egyik ravasz ügyességgel a másik rettentő erővel, egyik örökké egy helyben, a másik folytonos mozgásban, ki így, ki úgy harcol, küzd, védekezik, fárad életéért. Egyik-másik fajta annyira győztes ebben a küzdelemben, hogy maga az ember kénytelen megakadályozni terjeszkedését. Az amerikai pézsmapatkányból Golredo Mannsfeld hercegnő 1906-ban négy párocskát hozatott és egyik csehországi birtokán a tóban szabadon bocsátotta őket. A négy párból 8 év alatt kétmillió patkány származott. Elárasztották Cseh- és Morvaország összes folyóvizeit és rettenetesen pusztították a halakat, úgy, hogy az osztrák kormány kénytelen volt elrendelni a patkányok hatósági irtását.

Sőt nemcsak egymás között viselnek állatok

és növények háborút, hanem állat a növény, növény az állat ellen is. A növényevő állatok roppant nagy pusztítást visznek végbe a növények között, de vannak rovarfogó, rowarevő növények is, amelyeket a természet különös fegyverzettel látott el az apró bogarak pusztítására. Tudós emberek ezt a folytonos küzdelmet a teremtett világ nagy törvényének mondják. Nem hirdetnek lényegben semmi újat, mert ezt a törvényt Isten a büntetés után az emberre vonatkozólag is igen világosan kihirdette: «Arcod verejtékével eszed kenyeredet».

Mit jelent ez az ítélet? Azt, hogy az embernek küzdenie kell életéért. Nemcsak azért, amivel gyomrát tölti. Ennyire az állat is tördik. Az embernek Isten rendelése és jövőlátó pillantása szerint az első bűn után is az maradt feladata, hogy uralkodjék a világon. Folyton működő értelme mindig újabb célokra hívja föl figyelmét. Hány ezer esztendő óta tiporjuk ezt a földet s még most sem sikerült minden részét fölkatatnunk és bejárnunk, pedig azóta, hogy Ábrahám és Lóth elváltak és ellenkező irányokba indultak hazát keresni; azóta hogy feníciabeliek délen, a vikingek és normannok északon lélekvesztőiken a haragos tengerekre merészkedtek, folyton folyik a küzdelem a, föld megismeréséért. Mennyi munka, mennyi

vagyon, mennyi hősi bátorság, mennyi drága emberélet pusztult el ebben a nagy küzdelemben! Kétezer évvel ezelőtt az északi tengerektől le egész a felső Dunáig és a Rajna alsó folyásáig majdnem mindenhol dacos erdőségek állottak tele félig-vad népekkel és egészen-vad állatokkal. Micsoda nagy fáradságba, küzdelembe, mennyi vérbe és munkába került ezen erdőknek, népeknek és vadaknak megfékezése! Valóban nagy igazság az, hogy a haladás országútjai két oldalt csontokkal vannak behintve.

Az egyes ember élete sem folyik küzdelem nélkül. Kevés ember születik selyempárnákon, de még annak a kevésnek sem igazán arany az élete. Ankona város rakodópartján cifraruhaszolga mindkét lábára béna embert tologatott kis kézikocsiban. A szénportól fekete, félmeztelen munkások sajnálkozva tekintettek reá; szemükből lehetett látni, hogy egyikük sem cserélt volna a milliomos nyomorékkal.

Ha a gazdagnak mindene bőven van is, küzködik, harcol, fárad kincseiért, vagy még nagyobb gazdagságért; ha pedig teljességgel a napot lopja és semmit sem dolgozik, küzködik, ijedezik az életéért, egészségeért. A keze, esze után élő ember élete pedig örökös versengés. Most már úgy vagyunk a gazdasági helyzettel, hogy a tőke és munka nagy küzdelmébe min-

denki belekeveredett. A pénz igen nagy úr lett s még nagyobb akar lenni. Művészek, írók, költők, iparosok, a föld, a munka, a gondolat, a tehetség, sőt hova-tovább már a becsület és tisztesség is belegörnyednek a tőke aranyos igájába s ezeknek folytonos lázadozása, amannak meg jött-ment kevélysége rémületes gyorsasággal orván nehézségeket támasztanak és érlelnek az emberiség életében, hogy a most születő nemzedékeknek nagyobb bajuk lesz majd velük, mint nekünk a világháborúval. S ez a nagy harc nemcsak börzéken és nagy gyártelepek és bankok írószobáiban folyik; szétoszlik az egész világra és mindenki kénytelen belőle kivenni a részét. Legrégibb és legszebb mesterség a földművelés. Valóságos mesterség, mert ember legyen a talpán, aki boldogulni akar vele. Ismernie kell a föld természetét, az idők százesztendőss járását, a növények, fák, állatok hajlandóságait, s mindezek fölött ugyancsak keményen meg kell fognia a dolog végét. Harcolnia kell kora fagygal, késő dérrrel, esővel, széllel, féreggel, tűzzel, vízzel s mindenféle elementummal; s mikor zsákban a gabona, padláson a gyümölcs, pincében a termés, újra kezdődik a küzdelem, mert sok ember akar annak a gabonának eladásából megélni, amelyet nem ő termelt. De ez még csak a külső természettel való harc,

mennyi van ezenkívül még betegséggel, szerencsétlenséggel, baráttal, ellenséggel, asszonnyal, gyermekkel és a saját magunk gyarlóságaival, bűneivel.

Valóban beteljesedett rajtunk Isten ítélete: arcod verejtékével eszed kenyeredet, míg visszatérsz a földre, amelyből származtál. Az egész világ minden eleven teremtményének törvénye a folytonos küzdelem, és a haladás épen a folytonos harc nyomában lendül előre. Tudós csillagvizsgálók mondják, hogy a nagy égi testeken sem élet, sem víz, sem levegő nincs; ott nincs eleven mozgás, tülekedés, nincs birkózás, még egy kis fűszál sem vergődik sehol a rettentő nagy területeken; ott csak csönd van, nagy, siket, mozdulatlan csönd, a halál ijesztő, tökéletes birodalma. És úgy is maradnak millió meg millió évekig, hacsak a Teremtő hatalmas parancsa meg nem indítja rajtok az életet, a fáradtságos, folytonos küzdelmet.

Sokbajos katonáskodás tehát az ember élete a földön. Ebből az következik, hogy a küzdelemnek, birkózásnak, harcnak, az életért való háborúnak valamilyen formája minden embernek igen ismeretes.

3. Igazán háború a világ törvénye?

Két értelme van a kérdésnek, kettős lesz a felelet is.

Tulajdon magyarázkodásomat nem üthetem agyon, el kell tehát ismernünk, hogy az élet csakugyan sok fürge küzködéssel vagyon összekötve. Háborúnak is nevezhetnők ezt igazság szerint, hisz miatta egyik-másik növény, vagy állat, sőt még emberfajta is egészen kipusztul, de nem nevezzük, mert háború egészen más valamit jelent. Háború az az állapot, amelyben egymásnak fegyverrel rontó államok és népek vannak. Ez az állapot nem törvénye a világnak. A hatalmas római birodalom területén sohasem pihentek a fegyverek. Ha a főváros környékén csend volt is, vagy Galliában, vagy Afrikában, vagy Pannoniában a nagy Duna mentén csattogtak a rövid római kardok s talán épen akkor, amikor Rómában a katakombák mélyén csendes áhítat fogadta az őskeresztény püspökök igéit, a fórumon pedig aranyruhás polgárok a legújabb költők műveiről beszélgettek, a Duna mentén Germanus ezredes (kinek sírköve most is látható a Buda mellett levő római telepen) véres küzdelemben állott a mérhetetlen erdők szabad néptörményeivel. A római jogtudósok anynyira természetesnek tartották a háborút, hogy

az ő okoskodásuk szerint háború volna az emberiségnek rendes, béke pedig a kivételes, szerződéses állapota. Ez nemcsak kegyetlen, hanem az igazsággal is ellenkező állítás.

Bizonyítom először azzal, hogy háború nincs vérontás nélkül, már pedig Isten törvényei igen tiltakoznak a vérnek kiontása és az ember életének elpazarlása ellen. A. vért a Szentírás régi könyvei nagy dolognak mondják, amelyet csak igazságos okból szabad kiontani, az ember élete pedig annyira szent volt, hogy Isten, mikor a türelmes Jóbot átengedte, a kísértő léleknek megpróbálásra beleegyezett minden jószágának, családjának, még egészségének elvesztésébe is, de azt világosan kikötötte, hogy *életét azonban ne bántsa.*

Bizonyítom másodszor azzal, hogy lám, az oktalan világnak nagy harcost törvénye mindent egybefogva mégsem világfelfordulást, rombolást és pusztulást okoz, hanem nagy békességes állapotot, amelyben a világ szépen halad előre Isten kezével kijelölt pályáján. Anyag és erő természetük miatt ellenkeznek, de azért egyik a másikat békésen hordozza, erő az anyagot mozgásnak indítja vagy épen ellenkezésével szép egyensúlyban tartja. Az elemek harca, a dolgok örökös küzködése, életnek, halálnak birkózása törvény ugyan, de szolgája egy még nagyobb tör-

vénynek, az Isten tervezése szerint való világrendnek, amely az ellenkezőket egybefoglalja, egymáshoz szelídíti s küzködésükből csillagok egyforma járását, évszakok változását, esőnek, melegnek szabályosságát, nappalnak, éjjelnek egymásrakövetkezését erőszak és csoda nélkül, mindeneknek összejátszásával kimesterkedi. Persze a tűz féktelen rohanással az egész világot lángba robbantaná, de épen harcoss ellenfele, a víz vet vállat neki; a szélvész is mindenuntalan leszedné fejünk felül a házakat, de akármerre repül, tengerbe ütközik, és pár napi erőlködés után bizony belefűlad. Így minden elem vak erejére a szomszédjának féket s egyik a másiknak, valamennyi pedig a világ békességes rendjének így lesz hasznos munkása. Valamelyik erőnek akkor van igazán háborúja, ha sikerül láncait eltépnie. Mikor a tenger a fenekén kitoró földrengések miatt megindul, s mikor a tűz a kályhából tetőre veheti magát; mikor a szél nekihargarasztik s nincs útjában hegylánc, amely megtörje, vagy tenger, amely elnyelje. Mindenki tudja azonban ilyenkor, hogy az elemek ilyen háborúja rendkívüli dolog s épen az jó benne, hogy rövid ideig tartó dühöngés után megint visszaáll a béke. Ha tehát Isten még az oktalan világnak is a béke állapotát adta törvénybe, mennyivel inkább az értelmes embernek!

Bizonyítom harmadszor azzal, hogy az embernek Isten a bűnbeesés után nem kardot nyomott a kezébe, hanem a munka törvényét róttára búcsúzóul a Paradicsomból. Munkához pedig békesség kell. Lehet ugyan háborúban is dolgozni, de az a munka mindig csak a tengődés munkája lesz, annyi, amennyi a csupasz megéléshez szükséges. A világ haladásának világ munkára van szüksége. Egyik országnak van szene, a másiknak gabonája, hogyan vigyük át a fölösleget oda, ahol szükséges, ha a háború miatt mozdulni sem lehet? Hogyan építsünk egész országokon, sőt földrészekeken keresztül vasutakat, ha a háború mindent elpusztít? Hogyan merjünk tengerre szállni, ha az ellenség hajóinkat fölrobbantással fenyegeti?

Ne vesztegessünk több szót olyan dologra, ami úgyis világos. Szívesen elhisszük, hogy katonaemberek békességes időkben türelmetlenül csörtetik kardjukat s panaszkodnak, hogy elpenészesednek az örökös békében, ők azonban semmi joggal ehhez a kérdéshez hozzá nem szólhatnak. Béke az emberiség törvénye, ez a haladás édesanyja, ez Isten akarata és tervei szerint való rendes állapotunk, a háború pedig kivétel, fájdalmas, borzalmas, mindent felforgató elemi csapás. Amint azonban tudós emberek földrengésnek, vízáradásnak, dőghalálnak s az

elszabadult elemek egyéb háborújának természetét vizsgálni szokták, nekünk is ki kell terjeszteni figyelmünket békés életünk megromtójára, a háborúra.

4. Okoskodás két ismeretes dologról.

Mielőtt a háborút érdemben fontolóra vennénk, két dolgot kell jól megértenünk.

Az egyik az, hogy az életnek nemcsak béke-szerű szeretet a törvénye, hanem a jog és igazság is. Derült, békés szeretet, örökös engedékenység és megbocsátás csak olyan világrendben lehetne törvény, amelyben az emberek tökéletessége következtében soha engedékenységre és megbocsátásra szükség nem volna.

Ha emberek helyett csupa angyalok lennének ezt a világot, bizony egyiknek sem volna módjában megbocsátani, mert soha sérelmet nem szenvedne, elengedni vagy odaengedni valója sem akadna, mert társai, a tökéletes angyalok soha semmijét el nem követelnék. Sajnos, sem tökéletes emberek, sem angyalok nem vagyunk. Mindegyikünkben van önzés, vagyis olyan ösztön, amelynek erejében mindig magunkat tartjuk elsőnek, a magunk érdekeit védjük, a magunk vágyait iparkodunk teljesíteni s az egész világot a magunk mértéke szerint

merjük. Jó a világ, ha *nekünk* jó, rossz, ha *nekünk* rossz. Akinek vágott renden kint hever a szénája, borús ábrázattal néz minden esőfelhőt szomszédja ellenben tikkadt kukorica-krumpliföldjére gondol és boldogan reménykedik, hogy talán mégis leszakad a jó kis eső. Ez jónak tartja az esőt, mert *neki* jó, amaz mérgesen duzzog miatta, mert *neki* rossz. Az önzés félelmes hatalom bennünk, pedig minket a kereszténység immár kétezer év óta szelídít és fegyelmez. Kikötör belőlünk, el is ragad sokszor, gyilkosságnak, rablásnak, mindenfajta lopásnak, csalásnak, kétszínűségnek, gázságnak, mások megrövidítésének ez a bőven burjánzó fundament orna. Krisztus törvényeivel megszelídítve és az élet szekerébe befogva hasznosan dolgozik és nagy erővel lendít ez a vad, ösztönös erő, abban a sok millió emberben pedig, akik nem akarnak Krisztus szerint élni, hűségese szövetségese az ördögnek. Ebből a szövetségből származik a bűn óriási hadserege; ha a többi ember mindig csak engedne, mindig hátrálna, ha a jók és becsületesek csupa szeretetből minden gázsághoz megbocsátó módon mindig csak mosolyognának, akkor a bűn hadserege egy-kettőre előzönléné az egész világot. A jog és igazság adják azt a törhetetlen gátat, amely visszaszorítja a bűnök és bűnös szenvedélyek hullámain, a sze-

retet és megbocsátás mellett tehát nekik is törvényes helyük van a világrendben. Istenfélő emberek sokszor megpróbálták már, hogy a tökéletes szeretet szerint éljenek, de bizony el kellett a világtól szakadniok s erdőbe, barlangba, rejtett kolostorba vonultak az ilyen szent ére-nyek gyakorlására. A gonosz ellen jogunk van védekezni. Ha ki meg akar téged rabolni, nyilván nem tudsz vele olyan nyájas lenni, mint ama csodálatos kentey-beli szent János, aki, miután kifosztották, torkaszakadtából kiabált a rablók után, hogy megálljanak, még van egy kis pénz a kabát bélésében – hanem baltát, puskát fogsz a támadóra.

Az államhatalom sem ékes cifraságnak viselteti embereivel a fegyvert. Rablót, gyilkost érdeme szerint hamar felkötteti vagy tömlöcbe dobja. Neki kötelessége a jognak és igazságnak rendjét megvédelmezni, ötödik Sixtus pápa lelki ember volt, Krisztus Urunk földi helytartója volt, de azért földig romboltatott egy községet azért, mert tilalma ellenére a lakosok egy igen nagy gonosztevőt házaikban elrejtettek. Ilyen rettentő szigorúsággal kellett élnie, ha azt akarta, hogy rend és békesség legyen országában.

Vegyük tehát értelmünkbe az első tanulságot, hogy a szeretet és megbocsátás mellett

a jog és igazság is nagy törvénye az emberi életnek.

A második megfontolni való az, hogy valamint az egyes embernek, épen úgy egy-egy népnek, országnak is van élete. S ez igen nagy dolog. Egyes ember élete nem sokat számít, tart, ameddig tart, ha soká tart, talán kihúzza száz esztendeig, azután eltűnik. Jön helyette más. Ritka ember olyan nagy, hogy nem közvetlen környezetének, hanem a történelemnek él. A nemzetek pedig mindannyian a történelemnek élnek. Az ő életüket nem évtizedekkel, hanem évszázadokkal mérjük. Az ő életük nem születéssel, nem bölcsővel kezdődik és nem énekes temetéssel, sírral végződik.

Ezer éve telepedett meg a magyar a Duna-Tisza közén, nemzeti életének ez a megtelepedés volt születése. Vérével öntözte, két keze munkájával művelte, építette, formálta ezt a földet. Államot alkotott, saját törvényei szerint élt, a maga nyelvét beszélte. Jogai, amelyeket mindig gyakorolt vagy követelt, hagyományai, vallása, alkotmánya, nemzeti büszkesége, dicső és fájdalmas története, királya, földje, munkája, reményei, törekvései, fejlődése, becsülete és jó híre-neve ez és sok más együttvéve a magyar nemzet élete. Mikor hal meg a nemzet? Amikor ereje fogytán gyengül az államok és nemzetek közt őt meg-

illető helyről vagy amikor az erősebb szolgáltságba hajtja. Mikor hal meg a nemzet? Amikor szövetséges ellenségei alattomos tervekkel lassan-biztosan hálóba csalják, gazdasági életét elfojtják, fejlődését megakasztják, hitelevesztetté teszik, régi erkölcséből, régi erejéből kiforgatják. Kérdelem, van-e jogod megvédeni életedet, ha ellenség tör rád? Azt feleled: van. És kérdelem, van-e joga a nemzetnek megvédeni a saját életét? Megvédeni szabadságát? Szétütni alattomosan ólálkodó ellenségei között? Kikényszeríteni magának azt a fejlődési lehetőséget, amely őt más kára nélkül megilleti? Van, van és ezerszer is van.

Jaj de jó volna, ha a jog és szeretet, az igazság és béke – mint a zsoltáros mondja – megcsókolnák egymást és kézenfogva kedves egyetértésben igazítanák emberek és nemzetek életét. Haj, de sokszor nem így van s valahányszor nem így van, mindig felül vas-szekerére nagy neki-búsulással a *Háború*.

5. A háború legnagyobb törvénye.

Jog és igazság között egyebeken felül az a különbség is van, hogy mindenik más fegyverrel dolgozik. Akit meg akarok győzni valaminek igaz voltáról, annak az eszéhez próbálok fér-

közni, magyarázok neki, bizonyítok, okoskodom. Ha megérti s elfogadja, jó. Ha nem érti vagy nem akarja elfogadni, eszemet újra neki sarkantyúzhatom, hogy meggyőzzem, de botot nem foghatok rá, mert bottal lyukat lehet a koponyákba verni, de igazságot nem. A jog természeténél fogva harciasabban viselkedik. Nem magyaráz, hanem követel. Ha valaki be-telepszik a házamba s nekem azt mondja: ott künn tágasabb, bizony nem megyek hosszú beszédek tartani ablaka alá, hanem pert indítván ellene, rendőrökkel hányatom ki hajlékomból. Államnak nevezzük a szervezett és jogi értelemben vett nemzetet. A nemzet, ha független, királyával együtt törvényeket hoz, az állam pedig végrehajtja őket. Vigyáz a jogokra és kötelességekre, eligazítja a polgárok életét úgy, hogy a közjó virágozzék és soha kárt ne szenvedjen. Az állam ennél fogva valóságos őre a jogoknak, nagy fegyveres hatalom is van a kezében, hogy az igazságos jogot minden ellenkezésen keresztül győzelemre segíthesse. Látuk azonban, hogy nemcsak az egyes polgárnak van élete és joga, hanem a nemzetnek is, mint nagy egésznek. Egyes polgár minden jogával és kötelességével polgártársai közé van becsatolva, a nemzet és állam pedig nemzet-államtársai közé. Ha már most valamelyik

állam sérelmet szenved, megrövidül jogaiban, csúfság esik becsületén, hova megy panaszra?

Megteheti, hogy levelet ír a vele barátságban élő hatalmakhoz és tiltakozik a sérelem ellen, de kitől kérheti veszedelmének kárpótlását? Független államok épen függetlenségük miatt nem fogadnak el semmi emberi felsőbbséget, felvetem tehát a kérdést, van-e joga az államnak a nemzet érdekeinek védelmére, jogainak kikövetelésére, a sérelmek megbosszulására kardot rántani?

Fel kell vetni ezt a kérdést, mert igen sokan erősködnek, hogy az állam inkább engedjen, semhogy annyi ártatlan polgár halálát okozza. Engedjen? Például, ha a szomszéd állam meggyilkolja feleségével együtt szent koronánk örökösét, akkor a magyar nemzet jámborul mosolyogjon hozzá és úgy tegyen, mint az egyszeri ember, aki, mikor arcon köpték, felnézett az égre és azt mondta: úgy látszik, esik az eső!^J

Vagy, ha látja, hogy a szomszéd államok nagy éhesen egyik Galíciát, másik Erdélyt, a harmadik Dél-Magyarországot, a negyedik a tengerpartot el akarják venni, akkor is udvariasan meghajoljon előttük és mondja nekik, hogy: kérem, méltóztassék, vegyenek csak bátran a magyar földből, van elég, hála Isten, jut is, marad is!

A háború jogosultsága a független nemzeteknek az Isten után legfőbb javakhoz való jogain alapszik. Van azonban egy igen nagy megszorító feltétele; ezt szent Ágoston így fejezi ki: «Akarattal mindig békére kell törekedni, a háború szükség dolga.» (189. lev. 6.) Ez a háború legelső törvénye. Ha szükség van a nemzet jogainak erőszakos megvédésére, ha békés úton módon nem lehet az ellenfelet meggyőzni, akkor az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is erőszakot alkalmazni. Magánember lemondhat jogairól; gyávaságból, ami utálatos, vagy Isten iránt való tökéletes szeretetből, ami fölséges, föláldozhatja saját érdekeit, saját vagyionát, saját életét igazságtalan támadóinak.

Az államhatalom képviselői, a nemzet királya azonban semmi módon nem mondhatnak le jogokról és érdekekről, amelyek nem az övéik, hanem a közjónak és az egész nemzetnek el nem idegeníthető birtokai. Istentelen és igen bűnös dolog háborút indítani igazságos ok és szükség nélkül, csak azért, mert valami hevesvérű király dicső nevet akar szerezni, nem a saját, hanem katonái vére árán, vagy azért, mert más ország területére vagy kincseire fáj a foga, vagy csak azért, mert ő akar legény lenni a csárdában, de ha igazán szükséges a háború, nem kket jogos voltát eltagadni.

Szükség tehát a háború legfőbb törvénye. Sokmindenféle ferde szóbeszéd és oktan mendemonda el ne tántorítson minket ezen igazságtól. Vannak, akik a háborút egyszerűen a világ törvényének mondják, következőleg szerintük dicső módon a világ rendjének tesz eleget, aki háborút indít. Igaz, hogy háború nélkül nem volt az emberiség talán sohasem. A föld valamelyik részén mindig csattogtak a fegyverek, folyt a vér és az elesettek halálhörgése rezgett a levegőben.

A háború alapjait mégsem lehet, mint pl. az esőét vagy villámcsapását a természet törvényei között megtalálni, annak alapja egyedül csak az emberi berendezkedések tökéletlen mivoltában rejlik. Valamint tehát nem tesz okosan és nem felel meg az emberi méltóság követelményeinek az, aki bűnt cselekszik csak azért, mert bűn mindig volt a világon, épen úgy nem szabad háborút indítani csak azért, mert háború mindig volt a világon. A magyar történelem fájdalmasan emlékezik meg a tatárjárásról, a török pusztításról; sem egyik, sem másik népnek nem adtunk, szegény magyarok, okot arra, hogy teméntelen csordáikat ránk zúdítsák igazságtalan hódító hadjárattal. Szükség szabja meg a háború jogos vagy jogtalan mivoltát, szükség szabja meg terjedelmét is helyben, időben. Védtelen, semleges népeket nem szabad támadni, de

húzni sem szabad a háborút, ha a cél, amelyért megindult, megvan. Viszont az is a józan észből következik, hogy nem ember ember ellen visel háborút, hanem állam állam ellen, nemzet nemzet ellen. Háború a hadseregek dolga, nem a békés polgárságé, épen azért még ott is, ahol a csaták és nagy hadműveletek történnek, a jogok rendje, a polgári életnek és vagyonnak biztonsága kell, hogy épségben maradjon. Mikor pár hónappal ezelőtt a németek az orosz határ közelében nehéz csatát vívtak az oroszokkal, a csatátér közvetlen közelében egy gazdaember nyugodtan szántogatott földcskéjén, tudta biztosan, hogy senki őbenne kárt nem tesz.

Ennek az embernek józan esze tisztábban megsúgta a háború törvényét, mint I. Napoleon francia császárnak. Mikor jelentették neki, hogy a lengyel nép a folytonos háborúk miatt éheznek, azt felelte: «Aki éheznek, álljon be katonának!» Mintha bizony a háborúskodó félnek joga volna a polgári élet rendes folyását megsemmisíteni, s mintha a világnak egyéb feladata sem lett volna, mint Napoleon vezérlete és kénye kedve szerint háborúskodni!

Hányféle a háború? Régi magyar okoskodás szerint kétféle villám van, tüzes meg vizes. Igaz, hogy kárvallott ember igen furcsa vigaszhasnak venné, ha hajlékának füstölgő romjai

mellett nagy diadallal azt sütnék ki neki, hogy az ő házát egészen kivételesen nem tüzes, hanem vizes mennykő gyújtotta meg, nekünk azonban, a világháború kárvallottjainak, jól meg kell ismernünk értelmünkkel a háborút, mert az értelmetlen vigasztalás ugyan vékony vigasztalás. Két fajtája van a háborúnak. Egyik a védekező, másik a támadó hadviselés. Mindkettő jogos, ha – szükséges. Mi mindakét fajtába belekeveredtünk. Először támadtunk. Jogos volt-e ez a támadás? Jogos volt, mert szükséges volt. Mindjárt utána egy lélekzettel védekeznünk is kellett. Ez is jogos volt, mert szükséges volt. Elmúlt egy éve már, hogy a félvilág csata-tereit járjuk, támadunk és védünk; temérdek jó magyar vitéz tért már hősi nyugovóra; ' aranyban, vérben hallatlan nagy áldozatokat hoztunk; amit tettünk, nyugodt lelkiismerettel tettük. A vért, magunkét is, másét is, amit ki-ontottunk, ki kellett ontanunk, *mert nem tehetünk egyebet.*

6. «Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam.»

Ősz királyunk mondotta e szavakat, amikor kardot rántott megvédni népeinek és országainak Istenadta, vérrel szerzett, vérrel őrzött

jogait. Népek, események fölött szédítő magaslaton áll az agg uralkodó; először méltósága miatt, másodszer kora miatt. Súlyos teher az aranykorona, hideg érintése mindig figyelmezteti viselőjét rettentő felelősségére; és súlyos teher a nyolc évtizedes öregség szava, hordozóját folyton figyelmezteti a Mindenható előtt való megjelenésre. Próbáljuk meg kézbe venni azon gondolatok fonalát, amelyeknek végig-gondolásával ősz királyunk eljutott lelkiismerete tökéletes megnyugvásához. Próbáljunk meg fejtegetéseink alapján a gyászos, könnyes, biza-kodó jelenből olyan magasra emelkedni, hogy tisztán megláthassuk a nemzetek és történelmek összefüggését. Csak próbáljuk, mert véges az emberi ész, és sokszor csak *gyanít* ott, ahol *tudni* szeretne.

A nemzetek élete nagyjában hasonlít az egyes ember életéhez. Van születésük, gyermek- és ifjúkoruk, virágzásuk és agg hanyatlásuk. A hatalmas római birodalom már kétezer év előtt, Krisztus Urunk születése idején öregkorát élte. Új, erős, vad népek törekedtek Európa területeire északról és keletről, amelyek néhány száz éven keresztül forrongó nyugtalansággal kerestek maguknak elhelyezkedést, hogy azután megrepedve komoly, nemes, értéktermelő munkára, adhassák magukat. A most végére hajló

kétezer évből az első ezernek jó része ebben a forrongó keresésben telt el, de már az első ezer végén nagy körvonalakban kibontakozott az új helyzet, amelyben a frank, germán és angol-szász fajok a második ezer év leélésébe belefogtak. Hatalmas birodalmak keletkeztek, amelyek közül különösen a francia királyság és a német-római császárság igazították a népek történelmét és teremtették meg a második ezer évnek sajátos kultúráját. Fegyverek csörgésétől majdnem soha sem volt tiszta a levegő, mert mindig új és új kérdések vetődtek fel, amelyeket nem tudtak békés úton-módon elintézni.

A második ezer év eredménye nagyjában a következő. A spanyol és francia nemzet dicsőséges és teljes fejlődés, sőt néha világhuralmi szereplés után – úgy látszik – az élet lefelé hajló vonalára került. A germán faj negyvenhárom évvel ezelőtt végre a laza politikai egység helyett szoros állami és faji egységet alkotott. Az angol-szász faj zárt összetartással, kíméletlen érdek-politikával és fényes rendszerező képességeivel különösen gyarmatai révén a vezető nagyhatalmak élére emelkedett. Az olasz nép, majdnem ezeréves hánykódás után szintén megtalálta nemzeti egységét; a szláv népek nagy része Európa keletén óriási orosz birodalomra sűrűsödött, más részük pedig a Duna-Tisza kör-

nyékére letelepedett magyar nemzetet veszi körül északon, délen és keleten.

Ha a legutolsó kétszáz év fejlődését figyelemmel kísérjük, nagy vezető gondolatra találunk, amely törvénye lesz a legközelebbi századok törekvéseinek is. Ez a törvény a fajok egyesülésének törvénye. Egységben van az erő. Amely nemzet szerencsés földrajzi helyzete következtében a második ezer év folyamán fajilag egységes volt, gyorsabban fejlődött és nagyobb szerepet játszott a történelemben, mint a többiek.

A francia, angol, spanyol nemzetet természetes határok védték a szétszóródástól, mindegyik korán kezdett egységes faji és vallási életet élni, következőleg állami életük is gyors virágzásnak indult. A germán és szláv, valamint az olasz nem tudtak faji egység szerint tömörülni; a keleti egyház-szakadás, továbbá Luther Márton fellépése pedig vallási egységüket is megbontotta. Egészen pontosan meg lehet azonban mutatni, hogy a fejlődés a germán és szláv fajokat lassan-lassan tömöríti, sűríti s bizonyos, hogy a harmadik ezer esztendőben ez a két faj tartja majd kezében a legnagyobb hatalmat Európában.

A magyar nemzetnek nincs rokonsága az európai nemzetek között. Honszerző őseink idehoztak minket a Duna, Tisza közére, a Kárpá-

tok alá. Természetes határaink elég jól védtek az elszóródástól, szent István királyunk óta valószínűleg is egységesek voltunk a reformációig; alkotmányunk megvolt és így, ha kis nemzet voltunk is a nagyok mellett, földrajzi, faji és vallási egységünk megadta az alapot a lassú, de folytonos fejlődésre. Hogy mégsem lettünk nagyok, gazdagok és számottevők az európai politikában, annak az volt az oka, hogy sok száz éven keresztül mi voltunk a nyugati népek és kultúrák első védelmezői. Aki a germán népekhez hozzá akart férközni, az mind rajtunk próbált keresztülgázolni; kétségbeesett harcokat vívtunk, folyton fegyver éle alatt voltunk, Isten csodája, hogy alkotmányunkkal együtt szabad nemzetnek megmaradhattunk. Helyzetünk ezen ezer év végén az, hogy hosszú harcaink és művelődésünk révén az egyetlen germán fajjal vagyunk lelki és fegyverbaráti rokonságban, a másik nagyjövőjű faj pedig északon, keleten és délen nemcsak határainkon kívül, hanem azokon belül is valóságos gyűrűalakban vesz körül bennünket.

Nekünk magyaroknak nincsenek és nem is lehetnek világhatalmi ábrándjaink. Mi nem akarunk népeket leigázni, nem akarunk hódítani. Békességben akarunk saját nemzeti ideáljaink szerint fejlődni, jóbarátságban a magyar földön

elő nemzetiségekkel, némettel, tóttal, ruthénnel, szerbbel, horvátal, románal, csak azt követeljük tőlük, hogy hűséges, hazaszerető, munkás polgárai legyenek a magyar államnak. Ha azonban arról van szó, hogy melyik az a faj, amelyhez a nemzetek nagy versenyében támaszkodnunk lehet, amelynek érdekei a mi érdekeinkkel nem ütköznek, csak egyet találunk egész Európában, a germán fajt, nagy Németországot. Századok mélységeiben kutató elméje és századok jövőjébe pillantó sas-szeme volt tehát hazánk nagy fiának, Andrassy Gyula gróf külügyminiszternek, hogy három évtizeddel ezelőtt belevitte birodalmunkat a Hármasszövetségbe, amelyben a Német-császárság, az Olasz-királyság és az Osztrák-Magyar Birodalom egymás érdekeinek kölcsönös támogatására kötelezték magukat. Nem téveszt meg minket ítéletünkben az a sajnálatos dolog, hogy a Hármasszövetség leggyöngébb tagja az olasz, megrongyolván saját becsületét, jóbarátból ellenséggé változott. Semmi emberi munka nem tökéletes. Andrassy gondolatában nagy érték volt Németországgal való szövetségünk; sok értelemben hiba volt az olasz barátkozás. íme, a történelem folyása az egyiket véres próbával jónak találta, a másikat pedig egyszerűen eltörölte.

Szálljunk le most a közelmúlt eseményeihez.

A magyar trónörököszt felséges nevével együtt egyik tartományi fővárosunkban, Szerajavóban alávaló módon meggyilkolták. Ha a király Őfelsége legutolsó alattvalójának életét gyilkos kéz elveszi, egész-sereg rendőr és bíró vizsgálja meg az ügyet és a bűnösre őfelsége a király nevében igazságos és súlyos büntetést mondanak. A trónörökös élete nem olcsóbb, mint akármelyik polgár élete, következőleg ebben az esetben is meg kellett tartani a vizsgálatot. Ha a vizsgálat eredménye az lett volna, hogy a bűnös valami elvetemült anarchista, vagy meghibbanteszű ember, a fájdalmas ügy a bírói ítélettel hamar befejeződött volna.

Az eredmény azonban nem ez volt. Az eredmény erőszakos kézzel letépte a takarót idegen államok sötét terveiről, s a magyar nemzet megdöbbenve nézett oda az európai politika szédítő útvesztőibe, a fajok kezdődő nagy világharcának apokaliptikus mélységeibe. Könyvekben nem egyszer tesznek említést vörös fonalról, amely az eseményeket összeköti. Körülöttünk és rajtunk keresztül annyi fonal volt kifeszítve, hogy tudtunkon kívül valóságos hálóban vergődöttünk s csak akkor kezdtünk tisztán látni, amikor a trónörököspár kiontott vére pirosra festette a szláv politika fonalait. Egy-kettőre kiderült, hogy a gyilkos szerb zsoldos volt, Szer-

bia Oroszország befolyása alatt cselekedett, Oroszország viszont francia sugalmazásokra hallgatott, mindhármuknak pedig karmestere Angolország. Miért? – kérdeztük elámulva. A feleletet a gyorsan kitört világháború hamar megadta. Azért, mert Oroszország rajtunk keresztül akar a déli szlávokkal egyesülni, a Balkánon uralkodni és így Konstantinápolyt magának megszerezni. Azért, mert Angliának igen kellemetlen vetélytársa a szívós, szorgalmas, folyton fejlődő germán faj, le akar tehát vele számolni. Azért, mert Franciaország negyven éven keresztül készült arra, hogy a némettől 1870-ben kapott vereséget kamatostól visszafizesse.

Látod-e most, magyar testvérem, világosan, hogy az orosz a telhetetlenség, a franciát a bosszú, az angolt az irigység állította fegyverbe, amikor mi Szerbiától a kiontott vérért elégtételt követeltünk? Látod-e, milyen nemtelen okok vezették ezt a három hatalmat a még nemtelenebb cselekedetre, királygyilkosok védelmére? És látod-e a népek csatájából, hogy itt most Európa sorsáról van szó, népeknek és fajoknak új elhelyezkedéséről, egy új ezeréves történelmi korszak megkezdéséről? És látod-e, mennyire kikerülhetetlenül szükséges volt kirántani ősi kardunkat, hogy megvédjük temérdek ellenséggel szemben legszentebb jogainkat? Létről, vagy

nem-létről volt szó, arról, hogy engedjük-e magunkat leszorítani a minket jogosan megillető helyről a nemzetek sorában. Olvasd el egyébként ősz királyunk szózatát, a legmeggrázóbb írást, amellyel valaha nagy világtörténelmi megrázó kódtatások bekövetkezését jelentették.

A manifesztum így hangzik:

– Népeimhez!

Leghőbb vágyam volt, hogy Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke műveinek szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam.

A Gondviselés másként határozott.

Egy gyűlölettel telt ellenség üzelmei kényszerítenek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarchiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi állásának megóvására és területi épségének biztonságára.

A szerb királyság, amelyet állami létének első kezdetétől fogva egészen a legújabb időkig úgy elődeim, mint Én is támogatásban és segítségben részesítettünk, gyorsan felejtő hálátlansággal már évekkel ezelőtt az Ausztria és Magyarország elleni ellenségeskedés útjára lépett.

Az a rendelkezésem, amellyel Boszniában és Hercegovinában teljesített három évtizedes áldásos békemunka után ezekre az országokra kiterjeszttem uralkodói jogaimat, Szerbiában a

féktelen szenvedély és elkeseredett gyűlölet kitörésével fogadtatott, holott ez ország jogait semmi tekintetben nem sértette. Kormányom akkor az erősebbnek szép jogával élve, a végletekig vitte elnézését és engedékenységét, csak csapatainak a békelétszámra leszállítását és azt az ígéretet kívánta Szerbiától, hogy a jövőben a béke és barátság útján fog járni.

Amidőn két évvel ezelőtt a török birodalommal állt harcban Szerbia, kormányom ugyan csak a mérséklet szellemétől vezetve, a monarchia legfontosabb életfeltételeinek megóvására szorítkozott. Elsősorban ennek a magatartásnak köszönhető Szerbia a háború céljának elérését.

Nem teljesült az a reménység, hogy a szerb királyság méltányolni fogja kormányomnak hosszú tűrését és békeszeretét és be fogja szavát váltani.

Mindig magasabb hullámokat vet az Ellenem és Házam ellen érzett gyűlölet. Mindig leplezetlenebbül lép előtérbe az a törekvés, amely Ausztria és Magyarországgal elválaszthatatlanul egybetartozó területek elszakítására irányul.

A határon bűnös áramlat csap át, amely a monarchia délkeleti részén az állami rend alapjainak megingatására, a népnek, amelyről olyan atyai szeretettel gondoskodom, az uralkodóház

és a haza iránti hűségtől való eltántorítására és a felnövő ifjúság félrevezetésére és az örület és a hazaárulás bűnös tetteire való felizgatására irányul. Gyilkos merényleteknek egész sorozata és egy tervszerűen szőtt és keresztülvitt összekövés, melynek borzasztó sikere szíven talált Engemet és hű népeimet: íme, ezek messzelátható véres nyomai a Szerbiából munkába vett és vezetett titkos üzemeknek.

Ezt a tűrhetetlen aknamunkát meg kell állítani, Szerbia ezen folytonos kihívásainak véget kell vetni, ha sértetlenül fenn akarjuk tartani monarchiám méltóságát és becsületét, ha a folytonos megrázkódtatásoktól meg akarjuk óvni annak állami, gazdasági és katonai fejlődését.

Hiába tett kormányom még egy utolsó kísérletet, hogy békés eszközökkel érje el ezt a célt s komoly figyelmeztetéssel megfordulásra bírja Szerbiát.

Szerbia visszautasította kormányomnak mérsékelt és igazságos kívánságait és megtagadta azon kötelességek teljesítését, amelyek népek és államok békés együttélésének természetes és szükséges alapjai.

Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszereznem.

Ebben a komoly órában tudatában vagyok

elhatározásom egész horderejének s a Mindenható előtti felelősségének.

Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam.

Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára.

Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek mindig trónom köré s hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak.

Bízom Ausztria és Magyarországnak önfeláldozó lelkesültséggel telt vitéz hadseregében. És bízom a Mindenhatóban, hogy fegyvereimnek adja a győzelmet.

Kelt Ischlben, 1914. július hó 28-án.

Ferenc József s. k.

A német császár pedig 1914. augusztus 4-én a birodalmi gyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

– Uraim! A sorsnak egy igen nehéz órájában gyűjtöttem magam köré a német nemzet képviselőit. Majdnem félszáz esztendeig járhatuk a béke útjait. Sokszor kemény próbára tették népünk türelmét azok, akik mindenáron háborús hajlandóságokat hirdettek rólunk s azok, akik sokszor megpróbálták a világban elfoglalt állásunkat megrendíteni. Kormányom

a legkihívóbb körülmények között is rendületlen őszinteséggel mindig legfőbb célnak tekintette az összes erkölcsi, szellemi és gazdasági erők fejlesztését. Tanunk a világ, milyen fáradhatatlanul működünk a múlt évek zavarai és forgotaga között is a legelső sorban közre, hogy Európa népeit megmentjük a nagyhatalmak mérkőzésétől.

Már úgy látszott, hogy legyűrtük a veszélyeket, amelyek a Balkán felől fenyegettek. Ekkor azonban örvény nyílt meg barátomnak, Ferenc Ferdinánd főhercegnek meggyilkolásával. Magas szövetségesem, Ferenc József császár és király kénytelen volt fegyvert ragadni, hogy országai rendjét és biztonságát egy szomszéd állam veszélyes cselszövényei ellen megvédelmezze. Igazságos törekvésének az orosz birodalom állott útjába. Az Osztrák-Magyar Birodalom oldala mellé nemcsak szövetségi kötelességünk szólít minket. A mi óriási feladatunk az is, hogy a két birodalommal régi kulturrokonságban saját állásunkat is megvédjük az ellenséges erők ránkzúdulásával szemben.

Nehéz szívvel mozgósítottam seregemet azon szomszéd ellen, akivel annyi csatatéren vállvetve küzdöttünk, őszinte fájdalommal látom megszünni azt a barátságot, amelyet Németország mindig ápolt vele szemben. A császári

oroszl kormány, engedve egy örökké éhes nemzetiségi váagnak, annak az államnak fogja pártját, amely gyilkos merényletek elősegítésével okot adott e háború borzalmaira. Hogy Franciaország is ellenségeinkhez állott, nem lephet meg minket. Hisz oly sokszor hiúsultak meg barátságos törekvéseink régi francia vágyak és régi gyűlölet miatt.

Uraim! Ami emberi erőtl és észtl telik egy népnek a legfőbb erőfeszítésekre való előkészítésére, az mind megtörtént az önök hazafias segítségével. Az ellenségeskedések, amelyek régen parázslottak a birodalom keleti és nyugati határán, már lángra lobbantak. Ez a helyzet nem pillanatnyi érdek-összeütközések vagy diplomáciai alakulások eredménye, nem más ez, mint gyümölcse évek tevékeny gyűlöletének, amely mindig a német birodalom hatalma és virágzása ellen irányult. Nem hódítások vágya indít minket, hanem hajthatatlan akaratunk megtartani a helyet, amelyet Isten nekünk és utódainknak rendelt.

Okmányokból, amelyek rendelkezésre állnak, látható, mennyit fáradozott kormányom, különösen pedig a birodalom kancellárja a legutolsó pillanatig a veszedelem elhárításán. *Ránk kényszerített szükségben, tiszta lelkiismerettel ragadunk fegyvert.*

– A német birodalom népeihez és törzseihez szólok, hogy egyesült erővel, szövetségeseinkkel hűségesen együttműködve védjük meg azt, amit ' békés munkával teremtettünk. Elődeink példája szerint szilárdan és híven, komolyan és lovasiasan. Isten előtt alázatos, az ellenség előtt rettenthetetlen lélekkel bízunk az örök Mindenhatóban, hogy védekezésünket megerősíti és jó eredményre vezeti. –

7. A Hazáról és a királyok páros viaskodásáról.

Királyok, császárok, törvényes uralkodók kezébe hatalom azért adatott, hogy népeik sorsát okosan és igazságosan igazítsák. Ami hatalom van, Istentől van, mondja ez ügyben szent Pál apostol. Hitték ezt a régiek, hisszük mi is; királyunkat Isten kegyelméből való uralkodónak tartjuk és nevezzük, s jóllehet most már az általános műveltség erősödésével a népek mindig h ngosabban maguk is beleszólnak a saját dolgik intézésébe, háborúnak, békének nagy kéréseit szívesen és nagy lelki megnyugvással látják a legfőbb hatalom kezeiben. Háborúskodni keserves dolog s kardot rántani szükség nélkül sohasem szabad; szükséges-e, vagy nem, ennek eldöntése nem az egyes alattvalók, hanem uralkodók és kormányférfiak dolga. Kupa bor

mellett nem nehéz politizálni, csizmadia-műhelyben, malom alatt vagy a ház előtt a kis padon – elhiszem, – sok okos szó eshetik a világ folyásáról, de én is, meg azon vélekedő magyarok is ijedten ülnék le, ha a király őfelsége azt mondaná: no, a ti ígétek szerint akarok cselekedni.

Magunk dolgát mind értjük, vállaljuk is cselekedeteinkért a felelősséget, de történelmet csinálni, népek sorsán igazítani nem nekünk adatott, nem is értünk hozzá, meg kicsinyek is vagyunk odaállani Isten és a világ Ítélszéke elé ezen félelmesen nagy dologban. Íme tehát nem ember parancsa vagy tilalma, hanem a dolgok természete int arra, hogy ne akarjunk vakmerően felülemelkedni ott, ahol okvetlen alul maradunk; már ezen, bár igen nagy, mégis világi és mulandó ügyek örök szóval nagy törvényre tanítanak: kanállal tengert, véges, emberi eszeddel a világnak folyását, Istennek gondviselő titkait ne akard méregetni. «A megadás szelíd nyomán kél a valódi tudomány» – énekei a magyar költő. Az eget dühösen fenyegető ököl, a mindent tudni akaró felfuvalkodottság, a lépten-nyomon ítélkező magabizás nem bölcs emberi és nem keresztény tulajdonságok.

A magyar nemzet legszebb napjaira emlékeztet az a bizalom és nyugodt határozottság, amellyel a háborút fogadtuk és folytatjuk. S ha

itt mégis szót ejtek ellenkezésekről, nem azért teszem, mintha igazán volnának közöttünk ellenkezők, hanem azért, mert imitt-amott fegyelmetlen fecsegések hallatszanak, oktalan beszédek, lélek nélkül való nyelvelések, alkalmatlankok arra, hogy bárkit, igaz magyart, meggyőzzenek, de alkalmasak arra, hogy zavarják a magyar lélek komor gyászát és fölséges, bizakodó határozottságát.

Egyik-másik ilyen fecsegő annyit sem utazott faluján kívül, amennyit könyökkel mérhetnél, vagy, ha igazán kint járt a nagyvilágban, folyton hazafelé kacsintgatott s odakint igen nyomorultul érezte magát, most mégis azt hajtogatja, kár háborúskodni, mert úgyis mindegy, hogyan hívják azt az országot, ahol lakik az ember, csak jó sora legyen. A szerb Dél-Magyarországot akarta? Oda kellett volna neki adni. Az oroszoknak meg a többi, a Kárpátokat, Budaösi várát, a Duna-Tisza közét, úgyis mindegy, cárnak, vagy királynak tiszteljük-e azt, aki uralkodik fölöttünk.

Nem magyar ez a beszéd, nem magyar lélekből született. Pár évvel ezelőtt szociáldemokrata agitátorok, meg újságírók pengettek ilyenforma húrokat. Akik akkor, igazi magyarok, elhitték nekik, lemosták már magukról ezt a gyalázatot vérrel és halállal kint a csatatereken. A maradék

fecsegés sem lélekből fakad s ha mégis, akkor nem magyar az a lélek, nincs szóm hozzája. Amazokat pedig csak arra kérem, gondolják meg, mi a haza! Ne hassal gondolkodjanak, mert igaz, hogy lusta testnek minden szék jó, hanem a viharokban, vérben, halálban, hűségben vas-keményre edzett magyar lélekkel.

Drága kincsünk nekünk a Haza. Talán kunyhó, talán palota, talán kalács, talán kenyér, talán ebből is kevés; talán tisztesség, talán nyomorúság az, ami rész nekünk jutott belőle; mindegy, mindegy, testvérek, azért mégis drága kincsünk nekünk a Haza. Mikor messze idegen országban éltem, a lelkem is megrezzent a gyönyörűségtől, ha az utca lármájából egy magyar szó kihangzott, s mikor sok esztendő után hazafelé tartottam, csaknem sírtam örömben a legelső magyar szántóvető látására. Ez nekünk a Haza. A nagy, hallgatag magyar föld, a dalos, virágos magyar mező, a síkok, amelyeken nóta terem, a tetők, várak, hegyormok, amelyek között még nem halt el egészen a régi tárogatók hangja, a magyar levegő, amelyben egy ezeréves nemzet ezeréves panaszai, sóhajtásai szállanak. Ez nekünk a Haza. Száraz porában apáink hamvai rejtőznek, rétségei rettenetes csaták nyomait őrzik, levegőjében még rezeg a rohamra indulók Jézus kiáltása, kövei még piroslanak az ősök

annyiszor ontott vérétől. Ez nekünk a Haza. Tízszáz száz esztendő gyönyörű emlékezete, témérdek bánata, keserősége; Mohács és a majthényi pást, ahol szakadt szárnyal földre hullottak a magyar lobogók; időrágta kövek öreg templomok falaiban, amelyek annyi buzgó imádságot hallottak; laposra taposott temetők, zúgó erdők, visszhangos hegyoldalak, suhogó vizek, susogó nádasok, kereszt a koronán, Krisztus a nemzet lelkében – ez nekünk a Haza.

Nézd csak, testvérem, ha a lelkemet kiírom is, akkor sem tudom egészen megmagyarázni, mi nekünk a Haza, de ezekből is gyaníthatod azt, amit szívedben épen úgy érzesz, mint én, hogy drága kincsünk nekünk a Haza. A mienk, mert őrizetünkre bízott, és mégsem csak a mienk, mert mire a nemzet életfáján nyiladozó virágok, a magyar gyermekek, embersorba nőnek, az övék lesz, nekik kell átadnunk, az ő részükre kell gondoznunk, takargatnunk, vérünkkel, halálunkkal megvédenünk, megtartanunk. Javítsd meg tehát az olyan beszédet, amely a Hazát posztóvég módjára kezeli: ennek ekkora, annak akkora darabot engedne. Ha pedig nem tudod rendre igazítani, hagyd ott. Nehéz óráinkban nem vesződünk idegen lelkekkel!

Kevés észnek sok szó a szolgája, mondja a régi közmondás. Ez jut eszembe, mikor másfelé

megint azt hallom, hogy a királyok, ha már háborút akarnak, végezzék el egymás között az Ügyet, menjenek egymással öltre és aki bírja, marja. Sok szót sző össze ez a kevés ész, még Dávidra is hivatkozik, aki lám parittyával döntötte el Góliátot, meg a régi históriákra, amelyekben világosan meg vagyon írva, hogy a régi királyok, hadvezérek vitézi tornára állottak ki seregeik elé és egymásnak rontván, tulajdon kezükkel igazították el a háború sorsát.

Aki kurta délelőtt, kurta az délután is. Aki csibe- ésszel mérte a világot háború előtt, arról háború idején sem feslik bővebben a bölcsesség. Először is meg kell jegyezni, hogy ilyen páros viaskodások még a régi egyszerű világban sem döntöttek véglegesen, hanem csak igen rövid időre, csak elodázták a seregek mérkőzését, de nem oldották meg a vitás kérdéseket, hacsak a páros viadalt barátságos egyezkedés nem követte. Másodszor meg kell érteni, hogy a mostani időkben a népek és államok gazdasági és politikai ellentétei sokkal nagyobbak, mint régen. Nagyobbak, mert átfogóbbak, nem egy, vagy néhány országra, hanem egy, vagy néhány világrészre kihatok; nem egyes királyi vagy főnemesi családoknak ellenségeskedései, hanem igazán a nemzetek lelkének vágyakozásai. Nagyobbak, mert érdekeit és békéjét minden állam hatal-

mas állandó szárazföldi és tengeri felkészültséggel őrzi s a fegyvertviselőkön kívül sokmillió katonaköteles polgára van mindegyiknek, akik, mint az egymást követő mozgósítások idején tapasztalhattuk, máról-holnapra kiszakaszkodnak rendes életükből s néhány hét alatt csatára kész seregeket tudnak alkotni. Minden állam nagy katonai erőt képvisel s mindegyik csak a saját kardjában – esetleg szövetségeseiben – bizakodik, hogyan volna tehát lehetséges, hogy uralkodók vagy vezérek viaskodása döntse el nemcsak a háborút, hanem államok sorsát? Hiszen ha a vezér, vagy király alul maradna a küzdelemben, legyőzetnék vagy elesne, még mindig ott volna győzetlen és érintetlen hadserege, amelynek berendezése olyan, hogy vezére vagy uralkodója eleste nem hagyja fej nélkül, mint a régi idők apró katona-csoportjait, hanem a szervezet maga gondoskodik az akadálytalan továbbműködésről. S vajjon azt hiszed talán, testvérem, hogy a háború a királyok akaratán múlik? Tévedsz, nagyon tévedsz. A háború olyan nagy világtörténelmi fejlődmény, annyira az évtizedek és évszázadok méhében rejtőző titkos gyökerekről nyitja vérpiros virágait, hogy az államok vezetői sohasem egészen urai a háború gondolatának. Érik az a nemzetek életének mélységeiben, mint vihar a levegőben s vala-

mint a népek gazdasági versenye nem az uralkodók mérkőzése, hanem a mérköző népek *egész életének* versenyfutása, azonképen a modern háború sem az uralkodók magán akaratának összetűzése, hanem a háborút viselő nemzetek egész technikai, lelki és izomerejének tusája.

Ha ez a háború csak néhány vezető ember szeszélyétől függött volna, bizony nem lehetne megmagyarázni azt, hogy a népek lelke évekkal előre feszegette a háború gondolatát és eshetőségeit. A nagy összeütközés eszméje folyton kísértett bennünk, az orosz-japán, később a bolgár-török háború idején alig volt ember, aki ne érezte volna, hogy a sornak ránk kell következnie. Egy német tudós, Zurbonsen (München) *Die Prophezeiungen zum Weltkrieg 1914-5*, Bachern (Köln.) sok fáradsággal könyvbe gyűjtötte a világháborúra vonatkozó nevezetesebb jóslásokat. Tudjuk, hogy ember Isten különös segítsége nélkül nem olvashat a jövődők titokzatos könyvében. Nem is tartjuk a könyvben felsorolt jóslásokat komoly dolgoknak, de az, ami a jóslásokat szülte, a nemzetek lelkének izgatottsága és folytonos feszült érdeklődése igen fontos jelenség, mert épen az bizonyítja, hogy a háború lassan és meg nem akasztható biztossággal érett, készülődött a nemzetek szeme láttára az események mélységeiben, öt évvel

ezelőtt üstökös évünk volt, 1911-ben nagy szárazság, 1912-ben igen nagy árvizek, 1913-ban temérdek gyilkosság, ezen évek mindegyike gyanús volt a közvélemény szemében, de egyik sem hozta meg a várt rettentő vendéget. Meghozta 1914; mindenesetre érdekes, hogy az angol Colomb, a francia Delaise, a svájci Feyler, a londoni Conan Doyle a háború előtt regényekben és jövőbe tekintő leírásokban igen jól megírták előre Angolország háborús helyzetét, az észak-franciaországi most is folyó lövészárók-háborút, a repülőgépek szerepét és a tengeralattjárók gyilkos munkáját, sőt előre megjövendölték a német gyarmati erősségnek, Tsing-taunak hősies elestét is. Német- és Angolország küzdelmére vonatkozólag felemlíti a tudós szerző, hogy kétszer nyúlt már bele Anglia dolgába egy-egy Vilmos igen erős kézzel. Először 1066-ban, mikor normandiai Vilmos meghódította, másodszer 622 évvel később, 1688-ban orániai Vilmos; ha a 622-es számot megfordítjuk, 226 lesz belőle, adjuk ezt hozzá 1688-hoz s kijön az 1914-ik esztendő, amikor megint egy Vilmos rántott kardot Anglia ellen.

Még egyszer mondom, értéktelenek ezek a jövendölések önmagukban s többet is ér imádkozni, mint jövendölgetni, de ezek is bizonyítják, hogy királyok és vezérek páros viaskodására

csakugyan nem lehetne bízni a népek nagy életkérdéseinek elintézését. Hallgassanak tehát a parittyás emberek. Nem olyan egyszerű dolog a világ véres vergődése, mint ők gondolják, a bibliából pedig nagy haszonnal, egészen más dolgokat szívlelhetnének meg, nem épen Dávid parittyás hőstettét.

8. A világháború méretei.

A háború néha kiscgazda, néha nagygazda, néha kevés, néha sok ekével szántogat. Ennyi-vel, mint most, még sohasem dolgozott. Véres ekéi szanaszét egész Európában munkában állanak, hasítják a földet, hasítják a tengert s a vérenek és könnynek zúgó áradata folyton emelkedik ekéi nyomában. Nem is lehet az egészet áttekinteni, szinte úgy érzi az ember, hogy minden pusztulás és minden iszonyúság már nem is fér bele a lélekbe. Nagyságát nem tudom megírni, csak egynéhány adatot mondok, a többit, az egészet, majd az ezután következő nemzedékek tudják csak eszükbe venni és rémüldözve csodálni.

A hadüzenetek így következtek:

1. 1914. július 28-án Ausztria és Magyarország háborút üzent Szerbiánál.

2. 1914. aug. 1-én Németország Oroszországnak.
3. 1914. aug. 3-án Németország Franciaországnak.
4. 1914. aug. 3-án Németország Belgiumnak.
5. 1914. aug. 4-én Anglia Németországnak.
6. 1914. aug. 5-én Ausztria és Magyarország Oroszországnak.
7. 1914. aug. 6-án Szerbia Németországnak.
8. 1914. aug. 11-én Montenegró nekünk.
9. 1914.;aug. 11-én Montenegró Németországnak.
10. 1914. aug. 11-én Franciaország nekünk.
11. 1914. aug. 13-án Anglia nekünk.
12. 1914. aug. 23-án Japánország Németországnak.
13. 1914. aug. 23-án Ausztria és Magyarország Japánországnak.
14. 1914. aug. 29-én Ausztria és Magyarország Belgiumnak.
15. 1914. november 2-án Oroszország Törökországnak.
16. 1914. nov. 5. Franciaország Törökországnak.
17. 1914. nov. 5-én Anglia Törökországnak.
18. 1914. nov. 7-én Belgium Törökországnak.
19. 1914. nov. 7-én Szerbia Törökországnak.
20. 1915. május 23-án Olaszország nekünk,

21. 1915. aug. 21. Olaszország Törökországnak.
22. 1915. okt. 14-én Bulgária Szerbiának.
23. 1915. okt. 15-én Oroszország Bulgáriának.
24. 1915. okt. 15-én Anglia Bulgáriának.

Nézd meg a térképet s rögtön meglátod, hogy a háború ekéi nem sok országot hagytak ugaron. Számítsd össze a hadbakeveredett országok és gyarmataik népességét s meggyőződöl, hogy az egész világ lakosságának majdnem fele járja a háború véres Golgotáját. S mi lesz még ezután? Napoleon császár tábornok korától kezdve két évtizeden keresztül háborúskodott. Életírói szörnyűködve jegyzik meg, hogy hús év alatt összesen körülbelül két millió ember halt meg vagy lett nyomorék ömiatta. Két millió! Ijesztő nagy szám, de milyen kicsire törpül a mai világháború összemorzsoló adatai mellett. Hivatalosan jelentik, hogy az orosz hadsereg 1915. június 30-ig összesen négy millió embert vesztett halottakban, sebesültekben és foglyokban; fogságban nálunk és a németeknél egymillió és háromszázezer katonája van. S mennyi a mi veszteségünk! A németeké! A franciáké! Az angoloké! A többi háborús államé! Országrészek kultúrájának roncsaiból rakott a Háború máglyát, a világtörténelem legnagyobb máglyáját s egekig csapkodó lángok között mutat be az emberiség neyébçn olyan véres, áldozatot, aminő nem volt

még a földön. Az emberek valamikor tornyot építettek Szennaár mezején, hogy hetvenkedő góggal égbe menjenek, most téresebb a mező, magasabb a torony, a katonák milliói rohannak fel rajta s csakugyan eljutnak Istenhez, míg hősi halállal meghalt testük rettenetes lavinában milliószámra hull vissza a földre, amely remeg az iszonyattól, hogy életet hordozó keblét temetővé kell változtatnia.

Tíz évvel ezelőtt 1905. febr. 25. és mára 9. között volt a mukdeni ütközet, amelyben a japánok az oroszokat döntő módon megverték. Akkor az egész világ bámult az ütközet nagyságán s szívesen nevezgették a világtörténelem legnagyobb csatájának, összesen 605.000 ember állott szemben egymással, a csata folyamán az oroszok 60.000, a japánok 70.000 embert veszítettek. Mukdennél összesen 2084 ágyú dolgozott. A múlt század többi nagy ütközetei ezek voltak:

	katona	ágyú
1809-ben a wagrami csata	320.000	1290
1812-ben a borodinoi csata	250.000	1144
1813-ban a drezdai csata	276.000	1169
1813-ban a lipcsei csata	473.000	2101
1866-ban a königgrätzi csata	436.000	1550
1870-ben a gravelotti csata	300.000	1252
1870-ben a sedani csata	278.000	1338
1904-ben a liaujangi csata	282.000	1094

A most folyó nagy háború méretei mellett ezek eltörpülnek. Szövetségesünkkel a némettel négy fronton, négy nagy nemzet egész hadereje ellen küzdünk; a magyar és német fegyverek rettenetes erejét véresen érzi angol, francia, orosz és olasz, – az apróbbakat nem is számítjuk a harc vonal hosszúsága meghaladja az ezer kilométert s a május első napjaiban vívott borzalmas gorlicei ütközetben csak a mi részünkről 1400 ágyú lőtte az orosz állásokat. Mit mondjak még? A mukdeni ütközetben 2084 ágyú dolgozott, ebben a háborúban pedig június 30-ig csak zsákmányképen elvettünk az ellenségtől 5510 ágyút és gépfegyvert.

Várak és megerősített helyek mindig igen fontosak voltak s rendesen igen sok dolgot adtak az ostromló seregnek. A régiek kőből építették váraikat. Megerősített város volt a régi időben Ninive, amelyet Krisztus születése előtt a 607-ik esztendőben kezdtek ostromolni. A város sokáig ellenállt, végre az ostromló sereg mérnökei a Tigris folyót elvezették medréből, óriási duzzasztókat építettek a víz folyása elé s az egész víztömeget rázúdították a városra. így tűnt el a két és félezer éves város a föld színéről. Ez volt a világ legnagyobb várostoma, amelyet Nahum próféta pontosan megjövendölt, mondván: «És Ninive tele lett vízzel, mint a halastó,

és ők (a lakosok) futni próbáltak; álljatok meg, álljatok meg, de nincs, aki visszatérjen. (Nahum II. 8.) A modern hadviselés vasbetonból, földből és acélból építi várait, mi volt Ninive Antwerpen, Namur, Przemysl erődítményei mellett s ime, az első kettő rövid idő alatt rommá vált a német ágyúk tüzeiben, a harmadik pedig négy és fél hónapig ellenállott a többmilliós orosz ostromló seregnek s kapuit csak az éhség sápadt réme nyitotta meg az ellenség részére. Minden, amit a régiek tettek, kicsivé törpül a mostani háború méretei mellett. Véresen vergődött az emberiség sokezer éven át itt a földön; már azt hittük, hogy a haladás és művelődés sima keze leszeli rólunk a vadságot s ime, a műveit emberiség műveltségének minden eredményét felhasználja, hogy véres tusakodásának méreteivel a megelőző korok összes szörnyűségeit meghaladja. Ó, nagyon szomorú ez a tény, testvérek, nagyon szomorú és igen megalázó. Igen alkalmas arra, hogy emberi gőgünk és fel-fuvalkodottságunk megalázkodjék, amikor világosan látjuk, hogy az, ami szép, jó és nemes bennünk, az, ami tudomány és műveltség, nem tudta és nem tudja maga alá gyűrti bennünk az *embert*, a vad, tülekedő, féktelen, ösztönös *vér-embert*.

Azt akarod még tudni, mibe került eddig ez a

háború? Nem tudom. Csak azt tudom, hogy a vérnek egész folyamai öntözik és járják körül a földet; csak azt tudom, hogy az elröppent milliányi emberélet temérdek tudást, erőt, nemességet, szeretetet, jellemet, munkát vitt el magával. Mindezzel szegényebbek lettünk. Elpusztult, amit évtizedek építettek, faragtak, festettek, ugar és temető lett a kalásztermő szántóföld, mocsár a szorgalom otthona, rom lett sok gyönyörű erdő, fészektelen sok ijedten csipogó madárcsalád és fészektelen sok zokogó emberpár, örült kacagással rohan végig a háború szelleme a beláthatatlan csatamezőkön és pazar kézzel potyázza, dobálja, töri, lövi, zúzza az emberiség kincseit; a champagnei szőlők között törődött házaspár reszkető kezei vén tűzhely romjai között kutatnak, az orosz-lengyel falvak helyén ijedtszemű, sápadt gyermekek lézengenek – még nem tudják, hogy árvák s még nem tudják, hogy vállaikra majd nagyobb terhek nehezedenek, mint azokén volt, akik világra hozták őket. A vér mellett patakokban folyik az arany is; milliárdok fogynak naponta, minden ágyúlövés és minden harapás kenyér aranyba kerül, ugyan mit gondolsz, testvérem, ki fizeti meg ezen örült és véres világlakodalom árát? Négy Frigyes az első sziléziai háborúban hét millió márkát költött. A hétéves

háború Poroszországnak évenként 12 millióba került. Oroszország 1828-9-ben ötszázhetven milliót adott ki a török háborúra, két évvel később kétszázötven milliót a lengyel forradalom leverésére. A krími háború már háromezer milliójába került, a japán háború több mint hatezermillióba. Mibe kerül ez a háború? A régi háborúkban százezrek küzdöttek egymással, most milliók. Nem mondok sokat, ha azt mondom, hogy tízmillió katona áll fegyverben Európában s a nagy hadviselő államok napi háborús költsége meghaladja egyenkint a harminc millió koronát. Szédítő számok, szédítő méretek, mérkőzésben is, veszteségben is, meg a békés jövőendő várható terheiben is.

A háború minden pazarlása ránk van telekkönyvezve. Vért és aranyat a megtaposott föld és megtaposott maradék emberiség fog pótolni, de azért ne ereszd szívedet a jövő miatt kora búslakodásnak, mert Isten nagy bölcsesége úgy rendezte be a világot, hogy a rossz mellé mindig jót is rendelt s a nagy munkákhoz és nagy feladatokhoz erőt és elszántságot is ajándékoz. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a háború rettenetes arcát és minden valóságos hatását, bizony találunk vigasztaló, fölemelő, buzdító vonásokat is.

9. A háború szigorú mester: megaláz.

Ezerhét száznegyvenhétben egy angol könyvkereskedő-újság a világ folyását a következő módon foglalta össze:

A háború nyomort szül,
A nyomor békét,
A béke gazdagít,
A kincs meg elszédít.
Szédelgő büszkeség
Háborúba ránt, –
Ez megint nyomort szül,
Sorsunk ím, így perdül
örökké, egyaránt.

Van igazság ebben a versikében, mégis azt kell rá mondanunk, hogy sokkal jobban jellemzi azt, aki írta, mint az emberi sorsot. Angol kalmár-szellem írta, szellem, amely a világot csak anyaggal, csak arannyal akarja mindig mérni s nem jut eszébe, hogy a világrend törvényszerűségeit mélyebben keresse, lélekben és Istenben, mert a történelem ugyan külsőleg véres és békés események egybefonódásának látszik, valóságban pedig nem egyéb, mint Isten gondolatának, kegyelmének és akaratának sorsa a megszámlálhatatlan sok emberi lélekben.

Ne essünk mi is ebbe a hibába. Ne elégedjünk meg a háború borzalmainak szemlélésével, ne legyen elmélkedésünk sopánkodás és jajveszéke-

lés, hanem próbáljunk igazságosak lenni a világ életének eme legnagyobb tüneményével szemben s értsük meg, hogy a háború nemcsak rombol, hanem épít, igazít és javít is.

Először is valljuk csak meg az igazat, hogy az ember szörnyű nagy tudományára és okosságára büszkén valóságosan zsebre akarta tenni az egész világot. A régi egyiptomi tudósok között akadtak olyanok, akik az örök ifjúság balsamát, a bölcsék követ s a láthatatlanná tevő csodaszert keresték, talán hitték is, hogy megtalálják, mindenesetre azonban barlangokba és rejtett helyekre vonultak vissza kísérletező szerzőságaikkal, mert bizonyos szent félelemmel voltak azon nagy titkok iránt, amelyeket ki akartak fürkészni. Prága városában még most is megvannak azon apró kis házak, amelyek szerényen meglapulva és elbújva a vár falának belső vonalán lakást és műhelyt adtak tudós Rudolf császár ábrándos aranycsináló, aranykereső embereinek. Ők se dobolták ki, mit akarnak, ők is tisztelettel közelítettek a természet titkaihoz.

Most? Most a tudomány igen megszedítette az emberek fejét. Okosan megcsinált messzenézőkön keresztül a csillagvizsgálók tetejéről belekukkantottak a csillagok világába, egyetkettőt, vagy akár százat vagy ezerét keserves számítások útján megismertek a csillagok közül,

s máris úgy beszéltek, mintha négylovas hintón utazták volna be a mennyországot. Amit így megtudtak egy-egy csillagról, csak annyi, hogy belefér egy gyűszűbe, amit meg nem tudnak, nagyobb, mint, a tenger; a tömegek vonzásának törvényét rövid számtani formába leírták s ezzel végeis van tudományuknak, de azért a vékony tudásból már koronát kovácsoltak saját fejükre és Istent kidisputálván a csillagok mérhetetlen világából maguk akartak betelepíteni s az örökkévalóság dolgát nem fogadják el úgy amint van, hanem azt akarják, hogy úgy legyen, ahogyan ők megszerkesztették, apró kis gondolataikkal. S mekkora göggel kezelik egynémely tudósok a földi világnak, az életnek, az embernek, a léleknek keletkezését. Hogy a világ semmiből lett, az ember állatból, a lélek meg az anyagból származott, az nekik annyira természetes, mintha soha a teremtő Istenről senki egy szót sem ejtett volna. Nemcsak a világot, az embert, az életet, a lelket, hanem Istent és Krisztust is egyszerűen zsebre tette ez a gögös tudomány. Budapesten azt fejtegette tanító-székéből az egyik tudós, hogy Krisztus sohasem létezett, ha pedig létezett, akkor már 13 esztendőskorában örült volt. S mindezen rettentő káromlást és egyben egetverő ostobaságot olyan rendíthetetlen nyugalommal adta elő, mintha ő ültette

volna a fiastyúkot s a mellényzsebében volna minden tudomány, ami csak van levegőben, földön és föld alatt.

S ha az ember komoly pillantással megnézi ezt a gögös tudományt, elismeri ugyan, hogy sok mindennek nyomára jött a látható és kézzel megfogható világ titkai és törvényei közül, elismeri, hogy anyagnak és erőnek nagy részben ura lett a kutató emberi ész, de egyben azt is rémülten látja, hogy soha még a világ és élet alapvető igazságairól olyan botorkáló tévedések, olyan teljes tájékozatlanság, olyan temérdek zűr-zavaros ellenmondás nem volt, mint a modern szellemi áramlatokban. Még a legjobbak is iránytvesztve bolyonganak. Zola a szennyestollú francia azt mondja, hogy minden világos előttünk, mert a tudomány mindent tud. Tolstói az ábrándozó tisztalelkű orosz azt mondja, hogy minden világos előttünk, csak a tudomány nem tud semmit, hitre van szükségünk; Ibsen a sötéten vergődő lélek azt mondja, hogy minden igen homályos, szükség van igazságra; talán hazugságra is, de csak kérdezni tud, felelni nem. Azt mondja Dosztojevszkij, hogy minden át van szöve képzelődéssel, az pedig, ami igazán van, igen félelmes és ijesztő.

Te pedig azt mondod erre, testvérem, nekem ez mind nem világos, ezt én nem értem. Ne bú-

sülj. Én sem értem, ők sem értik s nem is értik meg soha. Vergődő, tépelődő lelküket, szomorúan adják vissza Teremtőjüknek, tépett szárnyakkal szállnak át az örökkévalóságba és csak ott értik meg Isten örök világosságánál, hogy kár eldobni azokat az egyszerű és szilárd igazságokat Istenről, világról, lélekről, örök életről, bűnről és erényről, amelyeket sokezer év hagyományai szenteltek meg, s amelyek nélkül a világot és önmagunkat egyáltalán nem tudjuk megérteni.

Tudod, mit tett a háború? ő, igen fájdalmas, de igen hasznos módon teremtett rendet a gögös vagy vergődő lelkekben. Durván és keményen önmagát dobta bele ezekbe a lelkekbe, mint nagy kérdést, mint problémát, amelyet rögtön, azonnal meg kell oldani, mert a gránát zuhogva jön, és az átlőtt tüdőből csendesen szivárog a maradék vér, és az életből csak néhány pillanat van hátra, és itt kell hagyni ezt a nagy, ezt a fölséges, ezt a gyötrelmes világot, amelyet pedig a haldokló tudós gögje azelőtt zsebre vágott. Egy ilyen már-már vallástalan és istentelen fiatal tudós, akit az egyik borzalmas ütközetben a gránát szele földhöz vágott, a kórházból kikerülve eljött hozzám, levette vérfoltos sapkáját és azt mondta: Uram, gyóntasson meg, van Isten, mert csak az ő különös kegyelme és

erős keze menthetett ki engem a tűznek és halálnak rettenetes poklából. –

Az első nagy igazító hatás tehát az, hogy az emberiség lelke közelebb jutott az élet nagy alapigazságaihoz. Nem mondom, hogy megint el nem távolodik majd tőlük, ha lerázhatja magáról a háború páncélos kezét, de az bizonyos, hogy ez a visszaigazodás nagyot használt egész szellemi világunknak. E nélkül igazán nem tudom, hova jutott volna gőgje szakadatlan fejlődésében a zabolátlan emberi ész.

10. A háború kemény mester: kijózanít.

Meg kell azonban vizsgálnunk, mit jelent az, hogy az emberiség lelke a háború hatása alatt közelebb jutott az élet nagy alapigazságaihoz.

Régi pogány, vagy félig-pogány vallástánítók a világot igen sok világosság és igen sok sötétség keverékének tartották. Ügy gondolták, hogy Isten ezt a két ellenséges dolgot megteremtette, egymásnak eresztette és azt adta nekik törvénybe, hogy folytonosan küzködjenek egymással. Ha a sötétség győz, akkor gonoszság uralkodik a világon, ha pedig a világosság, akkor meg a jó kerül trónusra. Igen egyszerű, majdnem együgyű ez a világmagyarázat, de van benne

egy igen egészséges és mélyen igaz gondolat, az, hogy a jó és rossz, az erény és bűn, az anyag és erő, a test és lélek folyton tusakodnak egymással. S ha a jó Isten egyszer térképet rajzolna nekünk a világ állásáról, a jót fehérrel, a rosszat meg feketével jelezné, bizony igen megrémülénk, mennyire tarka a világ képe és talán nagyobb izgatottsággal várnók az új híreket, hogy a jó győzött-e megint valahol, vagy a rossz, mint ahogy most várjuk a hadvezérek jelentéseit.

Tulajdonképen csak két dolog érdekel minket, az egyik az, hogyan *magyarázzák* az emberek a világot, a másik az, hogy *élik* az életet. Mindkét szempontból igen nagy bajok mutatkoztak a legutolsó évtizedekben.

A világ magyarázása a bölcselkedők dolga. Ezek még tévedéseikben is igen tiszteletreméltó emberek, nem szabad azt gondolni felőlük, hogy készakarattal tévednek, vagy félre akarnak bennünket vezetni; ők vergődő lelkek, egy egész világ megoldatlan kérdéseinek terhét cipelik magukkal, világosságot akarnak, de jaj, sokszor sötétben bolyonganak. Nem ezek a bölcselkedők veszedelmesek. Nem akkor van igen nagy baj, amikor a világ rájuk hallgat, ők a magukban hordott kérdések súlya miatt súlyos, értékes és legtöbbször igen jellemes egyéniségek, emel-

kedettek és tiszták, aki rájuk hallgat, talán velük együtt téved, de, mint ama régi görög Arisztotelész és Szókratész tanítványai, emelkedett, nemes és tiszta életet él. Mikor azonban a kulturemberiség hosszú béke idejét éli s eszével és feltaláló képességével a földön igen kényelmesen berendezkedik, mikor fényes és csillogó kereteket csiszol maga köré és igen sok gondot fordít testének kívánságaira, érzékeinek kielégítésére, mikor az életnek becsületes és természetes nehézségeitől rettegni kezd s munkát, önmegtágadást, halált elrejt maga elől, hogy ne is lássa őket, akkor két dolog történik.

Az' egyik az, hogy az így elkényelmesegett ember nem akar többé komoly dolgokról gondolkozni, a másik az, hogy – különösen az újságokban – száz- és ezerszámra keletkeznek apró, törpe bölcselkedők, akik az igazi bölcselkedők asztalairól lehulló morzsákat felszedgetik s azokat meg nem értve, elferdítve, akarattal megrontva a gondolkozásra lusta, úgynevezett nagyközönségnek feltálatlják. Az igazi bölcselők ilyenkor kimennek a divatból. Könyveik a könyves boltok polcain pókhálórúhába öltözködnek, az apró, hígvelejű, sokszor pénzért ferdítő okoskodók írásai ellenben az újságok révén a lelkek millióiba behatolnak. S mivel a gondolkozni nem akaró közönségnek nincs kri-

tikája, ezen bölcsésztörpék és filozófia-vaj ákosok vakmerősége sem határt, sem mértéket nem ismer; lesi-puskás módra egyszerűen belelövöldöznek a világ és élet nagy kérdéseinek szent őserdejébe, kávéházak márványasztalain írnak igen magasrendű ostobaságokat dolgokról, amelyekhez szent áhítattal közeledik az igazi tudós; ítélik éretlen tyúk-eszükkel problémákról, intézményekről, emberekről, Istenről, túlvilágról, *bűnről*, erényről, csak azért, mert még van tintájuk, papirosuk, s mert van újság, ahol szamarak és malacok szívesen látott vendégek.

Egyik régi görög bölcs példájára én is szívesen kacagnék ezen felfuvalkodott kultur-békákon, ha azt nem kellene látnom, hogy az úgynevezett művelt nagyközönség nagy része lábaikhoz telepszik és siratni való készséggel be is veszi tálalásaikat. Sőt azt is meg kell állapítani, hogy valóságos iskolájuk van, követőik vannak, híveik vannak, tekintélyük van, ők a hangadók, aminek következtében a nagyközönség ama részének egész felfogása lapossá módosult, anyagivá sülyedt, a bűnt bizonyos izgató fényességben látja, az erényt, a becsületet, a jellemet, a következetességet, a vallásos életet, a tisztaságot pedig kikacagja. Az asszony, aki férjét megcsalja, szerintük ügyes jukker-asszony, aki természetes jogait érvényesíti; a leány, aki fél-

meztelenen jár az utcán, otthon meg füstölgő cigarettával fogai között férfiakat is megpirító trágár beszédeket mond és hallgat, modern, felvilágosodott leány; a férfi, aki, ha görbén néznek rá, párbajozik, szava azonban nem ér egy ütöt, becsülete rongyos, mint a cigány-ködmön, ügyesen csal és sikkaszt, szerintük mocsoktalan gavallér. A vallás bigottéria, vagy pedig divat, illik néha-néha néhány percre templomba menni, egy-egy divatos szónokot meghallgatni. Többre azonban az ilyen vallásosságból nem telik.

Nem mondom, hogy a sötétség és világosság eme harcában teljesen a sötétség győzött, hisz nemcsak ilyen asszonyok, leányok, férfiak, hanem nemesek, emelkedett-lelkűek is nagy számmal termettek a világ kertjében, de az bizonyos, hogy valami fátyol, valami mámoros köd, valami félhomályos erkölcsi tájékozatlanság borult a lelkek százezzeire. Legjobban jellemzi ezt az állapotot – mint a kiváló író Nostitz-Rieneck Róbert mondja, – az a cikk, amelyet egyik londoni lap hozott 1914. július 28-án Hősök tisztelete címmel. Karpentier megérkezett Londonba. Óriási tömegek fogadták a pályaudvaron, lelkes szónokok köszöntötték. Kocsijából kifogták a lovakat s előkelő férfiak, gyöngéd és kényes dámák álltak helyettük a rúd mellé. Karpentier

valóságos világhős, egy-egy fellépéséért háromszázezer koronát fizetnek neki; az ő művészete az emberi tevékenység legfelségesebb eszményítése, sőt tökéletes élvezet, mert tökéletes szép. Ki ez a Karpentier? – kérdezed tőlem, testvér. Talán író, vagy halhatatlan költő, vagy király, vagy országok dolgát intéző politikus? Nem. Karpentier mű-birkózó, úgynevezett bokszoló-művész. Jól kifejlett izmai, tenyerei, öklei vannak s birkózásban igen ügyesen és minden különös meghatottság nélkül töri be ellenfelének orrát vagy bordáit. És ezt az embert ünnepelte a londoni és párisi s bátran mondhatjuk: ünnepelte volna a budapesti közönség is síppal, dobbal, nádi hegedűvel.

Kitört azonban a világháború s vihara egyetlen nap alatt elseperte Karpentier hírnevét is, meg a bölcsesség nélkül bölcselkedők tekintélyét is. Mikor a vér ömleni kezdett és az első sebesült-szállító vonatok megérkeztek, mikor gyászruhák kezdtek megjelenni az utcákon, akkor a könnyelmű és léha lelkek hirtelen igen nagy változáson mentek keresztül. Nem valamennyi, de igen sok. A nyugat csatornái felé tekintető poéták elhallgattak, a háború pedig beszélni kezdett vérfagyasztóan komoly dolgokat életül, amely többé nem a mienk, halálról, amely MSStt olcsó, erőről, hősiességről, nélkülözésről és

lemondásról, légióként pedig Istenről, akit mindig több és több könnyes szem kezdett keresni a magasságban.

Azelőtt a templomokba jóformán csak szegény emberek jártak, akiknek mindennap külön szükségük volt a kereszthordozó Úr Jézus vigasztalására, mert hogy vállukat igen nehéz kereszt formájában nyomta az élet. Most? Most másként van. Most a szegény emberek városhelyen majdnem kiszorulnak a templomból azok miatt, akiknek a háború juttatta eszébe, hogy van Isten és hogy Istennel a saját házában esik legjobb és legvigasztalóbb beszélgetés. Asszonyok, leányok akkora kalapokban, mint egy jégfelhő, suhogó selyemben, csilingelő ékszerekkel, máskor fejbőlintással sem üdvözölték a templomot, most ott ülnek, térdelnek, könyörögnek, imádkoznak, sírnak a fájdalmas Szűz oltáránál. Előkelő urak, szalonok és fényes dolgozószobák lakói, hidegek és közönyösek máskor, most szokatlan utakon járnak: templomba mennek, Istent keresik, rég feledésbe ment imádságokat próbálnak elmondani, ő, mert gyöngé vigasztalás a jóbarátok, barátnők üres fecsegése, a gyógyító élet, a pezsgő, a díszes fogat; pattog lelkükről a hazug kultúra hazug máza, erőt keresnek a lelkek, támasztékot, vigasztalást s mindezt bizony csak az élet és világ legegyszerűbb alapja-

hoz, az Istenhez való visszatérésben lehet megtalálni.

Ezt cselekedte a háború.

És tanítása nyomán a könnyelműek, a lepkeszárnyú lelkek, a frivol-gondolkozásúak, az élvezetre berendezett, munkától, gondtól, fájdalomtól óvott és irtózó lelkek egyszerre megértik, hogy élet és halál komoly dolgok, amelyekről nem francia regényekből, nem sikamlós újságokból, nem kétértelmű szalon-beszélgetésekből lehet véleményt alkotni, hanem Krisztus keresztyének örök igazságaiból.

Mint mikor régi követ ránőtt növényektől, mohtól, portól megtisztítunk s előtűnik a tiszteletreméltó régi fölirat, úgy szakgatta, tépte, dobta a háború keze az élet nagy alapvető gránit-oszlopaire nőtt hitvány, értéktelen, üresen csillogó szokásokat, a bűnnek, könnyelműségnek, pajkosságnak kúszó növényeit, az élet művészetének élősdie kapaszzkodóit, s amit elfödtek, tisztába tette az oszlopokat s az ősi felírásokat, amelyeket Isten keze vésett s amelyek a modern életművészet szabályai helyett az igazit, a régit, az egyetlen hirdetik: Isten félelme a bölcsesség kezdete.

Az előbb említett tudós író ezt a lelkek föllendülésének nevezi. Én nem nevezem, mert ez még csak valami *visszajózanodás-féle*, vissza-

térés, visszatántorgás az élet elfeledett alapjaihoz. A föllendülés csak ezen visszatérés után és ennek alapján keletkezett.

11. Nemcsak fönt volt baj, volt lent is.

Legyünk azonban egészen igazságosak. Az állandó béke nemcsak a művelteknél, az előkelő osztályokban, hanem közöttünk, szegény emberek között is ferdére vitte egyben-másban a fejlődés irányait. Vegyük például a magyar iparososztályt. Bizony sok bajban vergődik; az állam nem törődik vele, a társadalom nem akar vele foglalkozni s így igen sok kisiparos a nyomor szélén áll. Vannak közöttük igazán hősiek lelkek.

Magukra hagyatva küzdenek munkás két kezükkel a nyomor és bukás ellen s ősi, katolikus egyszerűségben, erkölcsben, tisztességben nevelik gyermekeiket. Sajnos azonban, igen sokan közülük is elfelejtkeztek az élet egyszerű és alapvető igazságairól. Mintha megmértelyezte volna őket az új idők kíméletlen versenytársa, a szabadipar, igen sokan elfelejtették, hogy a mester azért viseli a mester nevet, mert a műhelyben ő az első, a példaadó, tőle tanulnak legények és inasok vidám, serény munkát, dalos, istenfélő jókedvet, tisztet, józan családi életet, takarékossgot és Istenbe vetett törhetetlen

bizalmat. Hogyan tanulják meg mindezt, ha a mester restelli iparos mivoltát és tekintetes úr akar lenni? Ha gyalupad, szabódeszka, munkasztal igen kedvetlen dolgok neki s idejét inkább kávéházban, korcsmában, vagy kortyondi szomszédozással tölti? Baj, baj, hogy az iparosok, mesteremberek igen sokan régi hitüktől is elfordultak, ostoba újságjaikra többet adnak, mint Isten ígéjére s az Anyaszentegyház tanítására s családjukból is engedték kikopni, kifogyni a régi vallásos egyszerűség szellemét. Igen bölcs ember mondta nemrég, hogy a társadalom mai fejlődési forrongásában mindenki megtalálja a maga helyét, csak sok iparos nem.

Valami rang- és címkórság kótyagosítja a fejeket a mai világban. Gyerekkoromban minden falusi asszonyt, mégha százholdas gazda felesége volt is, néninek hívtak, a mesteremberek feleségét asszonyságnak, az ügyvéd, orvos, főbíró, alispán, polgármester és egyéb ilyenrangú urak feleségét pedig tekintetes asszonynak. Most már senki sem akar asszonyság lenni. Ő, pedig milyen szép, régi magyar szó ez, milyen mély értelem és milyen nagy tisztelet rejtezik benne. Szinte kihallatszik belőle az oltártól, örök esküvés, szent fogadalom után a tűzhelyhez hazavitt hites feleségnek, dolgos anyának, jóban-rosszban hűséges élettársnak egész

méltósága. Akit asszonyságnak szólítanak, az a szó szigorú értelme szerint nem lehet félrekacsintgató, könnyelmű fehérnép; aki ezt a szép titulust megérdemli, annak homlokát szent Anna asszony komolyságának koronája ékesíti és a bibliabeli erős asszony minden gyönyörű erényét hordozza.

Így szól pedig a Szentírás:

– Erős asszonyt ki talál? Becses, mint ami messziről és a végső határokról való.

Bízik benne férjének szíve és szerzeményekben nem szűkölködik.

Jót tesz és nem rosszat életének teljes napjaiban.

Gyapjút és lent keres és munkálkodik kezei ügyességével.

Olyan, mint a kereskedő hajója, messziről hozván kenyerét.

Éjjel fölkel és élelmet ad háza népének és eledelt szolgálóinak.

Megszemléli a mezőt és megveszi és kezei munkájával szállót ültet.

Erősséggel övezi föl ágyékát és megerősíti karjait.

Érzi és látja, hogy jó az ő foglalkozása és mécsese nem alszik el késő éjjelig.

Kezét nehéz dolgokra adja és ujjai az orsót fogják.

Kinyújtja kezét a szűkölködőnek és tenyerét megnyitja a szegénynek.

Nem félti házát a hó hidegétől, mert házanépe mind kétszeresen fel van ruházva.

Drága szövetet készít magának, bíbor és bársony az ő öltözete.

Férje tekintélyes a kapuban és akkor, mikor a város tanácsosaival összeül.

Gyolcsot készít és eladja és övet ad el a kereskedőnek.

Erősség és ékesség az ő öltözete és nevet majd az utolsó napon.

Száját megnyitja a bölcseségnek és a kegyesség törvénye van az ő nyelvén.

Szemmel tartja házanépe ösvényeit és kenyérét dologtalanul nem eszi.

Felnőnek fiai és igen boldognak hirdetik s férje is dicséri őt.

Csalárd a kedvesség és hiú dolog a szépség, az Urat félő asszony a dicséretes.

(Példabeszédek könyve 31. rész.)

Ez az igazi asszony dicsérete, ez szent magyarázata annak, mint jelent ez a szó: asszonyság. Igen sok iparos-asszony nem elégszik meg ezzel a gyönyörű címmel, ő tekintetes asszony, vagy pláne nagyságos asszony akar lenni. Fenn az ernyő, nincsen kas. Leánya nagysádnak szólítgatja magát, kotyog franciául, azt is tudja ho-

gyan kell a zongorán markolászni, ismeri a púderokat és illatszereket, tudja, milyen színű keztyűben illik délelőtt, milyenben délután látogatóba menni, ellenben nem tudja, hogyan kell tisztességes kenyeret sütni, nem tud a kis kertben ásni, kapálni, gyomlálni, nem tud palántát nevelni meg tyúkot ültetni s különösen azt nem tudja, herceghez menjen-e feleségül, vagy megvárj a-e a mesebeli királyfiút, csak egyet tud, azt, hogy nincs a világon az a tisztességes, józan, munkás mesterlegény, akihez őhozzámenjen. Ez a kótyagos nagyralátás csinált a mesterből vállalkozót, a legényből segédet, az inasból ifjómunkástanoncot, szavak, amelyeknek semmi közük a tisztességes magyar nyelvhez, és dolgok és szomorú jelenségek, amelyek igazolják azt a mondást, hogy sok iparos-család tagjai nem találják meg helyüket a mai társadalomban, pedig ugyan csak eleget fészkelődnek.

Ne haragudjatok reám, iparos-testvéreim, magam is régimódi mesterember fia vagyok, nem bántani akarlak benneteket, hanem véresen komoly időkben igazat akarok mondani.

Másik igen nagy kérdés, mutatkoztak-e valamiféle romlásnak jelei a magyar nemzet élete fájának erős törzsökén, a földet művelő magyar népen?

Mutatkoztak.

A magyar falusi népet őseink idejében két dolog jellemezte. Az egyik évezredes vallásossága, a másik életének bölcs és fegyelmezett egyszerűsége. A vallás tízszer száz esztendő alatt igen mélyen lenyújtotta gyökereit a magyar lelkekbe és erős, szilárd szokásokból, hagyományokból összetartó, igazító, rendező kereteket szőtt, faragott a családi tűzhelyek köré. Így lett a régi magyar nép valóságos hit valló nép, így szentelte meg nehéz munkájával és nehéz búcsujárával a magyar földet, így ékesítette Krisztus keresztségével mezőit, határait, így lett patriarkálisan szent a családapa tekintélye és igen nagy kincs az édesanya áldása. A második, az élet bölcs egyszerűsége az Isten áldott földjével, növényeivel, állataival való szakadatlan foglalkozás révén erősödött bele a magyar lélekbe.

A természet nem hazudik, nem hamiskodik, nem mutat többet, mint a valóság. A föld kedves virágai mindig azonegy mesterkéletlen módon dicsérik a Teremtőt, a föld maga hűséges, egyszerű jó barátunk, életben, halálban hordozónk, az oktalan állatok fényes szeméből hűséget, ragaszkodást olvashat ki minden gazda, aki jól bánik velük. A levegő tiszta, az erdő komoly, a patak vidám, a rét hervad, vagy virágokban pompázik, egyik sem kendőzi magát, mindegyik egyszerű, mindegyik megelégedett és

boldog a maga módja szerint. Mondom, a természet egyszerű, őszinte mivolta erősítette meg a vele foglalkozókban az élet bölcs és fegyelmezett egyszerűségét.

Ezek az élet alapjai. Az ősi, igazi alapok.

A modern fejlődés félrecsalógató keze azonban ide is belenyúlt. Sok kárt tett a vallásos életben, még többet az élet boldog egyszerűségében. A vallásosság megvan, de ó, mennyi kedves, régi virága elhervadt. Elmaradtak sok családban a közös imádságok, a lelkét nyugasztaló, szent szombatesti ájtatosságok, amikor a család apraja-nagyja közösen adott hálát Istennek az egész héten át vett jókért s buzgó fohászkodással készült az Úr szent napjának megülésére.

Meggyengült sok helyen a boldogságos szűz Mária tisztelete; elfelejtkeztek sokan szent Józsefről, a családok pátronusáról s bizony-bizony mondom, hogy ott, ahol megfogyott az ősi buzgóság, megfogyott az édesapa tekintélye is, megfogyott az édesanya tisztelete is, valahogyan a gyermekekkel is több baj van és a lélek csendes, boldog derűje is ritkább vendég lett. S az élet bölcs egyszerűsége? Régen is mulattak az emberek, de azért a korcsma küszöbe nem volt kopottabb, mint a templomé. Régen is leány volt a leány, legény volt a legény, de azért kevesebb volt a tükrös szekrény, kevesebb a selyempánt-

lika, nem városi szabó varrt módit a falunak; nem volt ennyi divatos plundra, de volt hibátlan haj adón-párta, volt tiszta erkölcs, volt istenfélő szemérem. Régen is nehéz volt családot táplálni, de azért istenáldás volt a gyermek, most meg – szégyenlem kimondani, – még faluhelyen is sok asszony erővel akasztja meg méhében Isten kezének csodálatos munkáját, új élet fakadását.

Így tértek el sokan fönt is, lent is az élet igazi, egyszerű alapjaitól.

Jött azonban a szigorú mester, a háború és rettenetes prédikációval térítette vissza az elcsavarodott fejeket a helyes irányba. A fiút, aki fegyelmezetlen duhajságában talán már kezét is fölemelte édesapjára, kiemelte a családból, elvitte, eldobta idegen országba, tűzbe és halálba és ott a fegyverek iszonyú zörgése között a lövészárokban érezte meg vele, mekkora kincs az apa, meg az anya. Az apát, ki korcsmázni szokott, aki családját elhanyagolta, kiemelte a családból és künn a csataterék borzalmi között láttatja meg vele életének minden bűnét, minden hibáját. Van anya, aki nem akart több gyermeket, csak egyet. A háború elvette tőle az egyet. S most talán már egy sincs. Aki rangra, címre igen kényes volt, most szomorúan összeroskadva gondol egy sírra és igen világosan látja, hogy nem

cím és rang az élet veleje, hanem maga az élet az a kincs, amelyet ne akarjunk más keretbe erőszakolni, mint aminőbe Isten kezei tették. Gifrapántlikás, kezeikre kényes dámák ugyan forgatják a főzőkanalat, tyúkot is ültetnek, palántát is gondoznak, kenyeret is sütnek, mert a háború szigorú leckét adott valamennyiünknek, azt, hogy nem rang és cím, nem kalap és blúz, nem pántlika és zongora szükségesek az élethez, hanem mindenekelőtt kenyér és a földnek egyszerű terményei.

Nézd csak, nézd csak testvérem, s ha nem inged, ne vedd magadra, mennyi józansághoz, egyszerűséghez térített vissza sokakat a háború. Tudod, mi ez? Ez nagy kijózanodás a kulturámornak különböző fajtáiból.

12. Lelkek fellendülése.

Boldogemlékü Simor hercegprímásról mesélik, hogy nagy egyházfejedelem korában édesanyja meglátogatta. Egyszerű székesfehérvári iparos-asszony volt, egész életében asszonyság volt a titulája, nosza azonban jóakarató emberek oktalan szavára selyemruhákat aggatott magára s divatos kalapot is vett. Így jelent meg nagyúr fia előtt kicsit ügyetlenül és igen röstelkedve. A prímás hideg pillantással nézett végig

rajta s megkérdezte udvari embereit, ki az az asszony és mit akar. Azok csodálkozva mondták, hogy az édesanyja. Ez nem az én anyám, – mondta a primás, – az én anyám egyszerű fejkendőss asszony, annak nincs divatos plundrája. S bizony le kellett szedni az asszonyról az idegen cók-mókot s mikor kartonszoknyásan, fejkendősen állott a primás elé, az megölelte, kezét csókolt neki s a fényes urakhoz fordulva azt mondta nekik: Ez az én édesanyám!

A háború valami ilyenfélét cselekedett velünk, amikor sok ferde dolgunkból kijózanított minket s visszafordított a magunk egyszerűségéhez. Mikor ez megtörtént, s a magyar nemzet a maga ősi mivoltában mutatkozott, a háború megölelte véres karjaival és azóta nem győz mutogatni minket verekedő és semleges népeknek mondván: Nézzétek, ez a magyar nemzet! Mutatóujja folyton rajtunk van s a hadijelentésekben minden untalan dicsekszik velünk: láttátok a magyarokat a Kárpátokban? A honvédeket? A negyvennégyeseket? Az ivangorodi hősokeket? A Nádasdy-huszárokat? Megfigyeltétek az öreg népfelkelők rettentő szuronyrohamát? Ez a magyar nemzet!

De a mi szívünk is megdobbant az örömtől. A tulajdonképen való magyar népben, a magyar föld millióiban sohasem kételkedtünk, de sokszor

könnyek fátyolozták be szemünket, mikor véreink ősi erényeinek foszladozását kellett észrevennünk. A kijózanodás és a nemzetnek önmagához való visszatérése olyan gyorsan történt, hogy mi is boldogan mondogatjuk a háború eleje óta: igen, igen, ez az igazi magyar nemzet. S az események forгатagában csodálkozva kezdtük lajstromba szedni mindazon jelenségeket, amelyek szépek, meghatók, örvendetesek; a lelkek lendülésének nevezik őket komolyszavú íróemberek. Azt hiszem mégis, hogy igen sokban tévednek, ami meg igazán színarany, azt nem becsülik meg értéke szerint.

Az első örvendetes jelenség az, hogy valamilye egyetértés költözött az ellenfelek lelkébe. Talán sehol annyi elkeseredett ellenségeskedés nem volt a háború előtt egy nemzet közéletében sem, mint a mienkben. A politikai harcok késhegyig és nyilvános verekedésekig mentek. Most csend van. A vallásfelekezetek nem nézték jó szemmel egymást s valamennyien nyilvánvaló rosszakarattal kezelték minket, katolikusokat. Most valamennyi templomaiba és imádságosházaiba húzódik, gyászol, örül, könyörög és hálat énekel. A gombamódra burjánzó újságok és könyvek legnagyobb része okosabb ügyekhez méltó fáradsággal ásta csatornáit, hogy az előttük annyira dicső nyugati szellemáramlatokból

épen azt vezessék át hozzánk, ami nem nekünk való, mert idegen nemzetek lelkének ruhája, vagy nem nekünk való azért, mert szemét és erkölcsi piszok. Naponkint millió és millió betűvel támadták nagy és régi erényeinket, vallásunkat, tisztaságunkat, makacs, nyakas jellemünket s mindenáron át akartak minket gyúrni kételkedő, hitetlenkedő, a múlttól elszakadt emberekké. Most nagyjában ezen a téren is csend van. A csatornák bedugultak, s az újságok most már nagy betűvel írják Isten nevét. Azelőtt nem az volt becsületes ember, aki soha gázságot el nem követett, hanem az, akire semmiféle gázságot nem lehetett rábizonyítani. Keveset lopni ostobaság volt, milliókat sikkasztani: zseniális cselekedet, ha meg nem sikerült: számárság. Most ezen a téren is változás van. Mintha a várható hűvösen becsületes német szellemnek egy-egy hulláma átcsapott volna hozzánk: kezdik az uzsorásokat, csalókat, sikkasztókat, lelkiismeretlen szállítókat gazembereknek nevezni és követelik vagyoni büntetésüket is.

Mit gondolsz testvérem, lehet-e mindezen dolgokat a lelkek fellendülésének nevezni?

Azt gondolom, nem lehet.

Nem lehet, mert ezek a dolgok *nem a lelkek mélysegeiből* fakadnak. Azt tanultuk a katekizmusban, hogy igazi, őszinte bánat és erősfogadás

híján a bűnös lélek még a bűnbánat szentségében sem tisztálkodhatik ki bűneiből. Bánathoz, erősfogadáshoz pedig a léleknek fenékgig és gyökérig ható belátása s a bűnöktől való elfordulása szükséges – Isten kedvéért és Isten segítségével. Azt hiszed, hogy a politikai fenekedések azért szűntek meg, mert az ellenfelek mélységesen megértették Magyarország jövő boldogulásának mindnyájunkat egy táborba egyesítő feltételeit? Tévedsz, ilyen meggondolás nem volt, már csak azért sem, mert igen sok embert egészen más dolgok kötnek ilyen vagy olyan politikai nézethez, mint meggyőződés, és különben is temérdek ember a gondolkozást és véleményalakítást igen fölösleges fényűzésnek tartja. Nem birkóznak, mert részint nem lehet, részint igen nem illik. A felekezetek sem azért hallgatnak s minket sem azért hagynak maratlanul, mintha megértették volna, hogy közös, szent, magyar hagyományainkat egyetértő nemes munkával lehet csak megmentenünk. Azért hallgatnak, mert a háború roppant erőfeszítése most minden figyelmüket leköti s csak néha marnak, rúgnak rajtunk egyet-egyét, hogy a régi gyakorlatot el ne felejtsek. A sajtó pedig hallgat, mert cenzúra van s mert érzi, hogy most csakugyan nem lehet meggázolni azokat, akiknek vére bőségesen ömlik a haza védelmében.

Nem, testvér, mindezen javulásokban én nem hiszek. A lelkek föllendülését én egészen másban látom és keresem.

Valaki a háborút acélfürdőnek nevezte. Talán inkább tűzfürdőnek lehetne mondani. Titkos rettegéssel lépett bele a magyar nemzet, ami természetes, hisz a háború rettentő veszteségeket és megpróbáltatást jelent arra, aki belekeveredik. A fürdőben aztán gyorsan leolvadt testéről, lelkéről sok salak s előtűnt a nemes mag, az izmos történelmi test és a fölséges erőiben gazdag történelmi magyar lélek. A félrecsalógatók eltűntek, a locsogó kuruzslók elhallgattak, s a magyar óriás komoran és hallgatagon önmagát szemléli tizenkét háborús hónap óta. Látja vére ömlését és megérti, hogy nem azok vérében és erejében áll összeroskadás nélkül, akik folyton idegen szavakat és gondolatokat suttoztak füleibe, hanem a magáéban. Százezerszámra gyászolja fiait, a nemzet derékerejét s világosan látja, hogy gyásza, kára egészen és osztatlanul az övé, senki részt nem kér belőle. Komoran szemléli a csataterekre vonuló dalos ezredek beláthatatlan sorait, s minden hőiesen elesett fiának ereje és lendülete, elszántsága és kitar-tása visszahat reá s megérti, hogy ez az erő az igazi erő háborúban is, békében is. Megérti, hogy nagy dolog a Haza, nagy dolog az állam, kincs

a nemzeti önállóság, gyalázatos gazság minden csalás és minden panama, ami őt még a háborúban is körülveszi. Minden faluban sok ház gyászol, még többen gyászolnak majd, de az elesett hősök, családapák, daliás legények emlékezte, minden nyomorékká lőtt, vágott magyarnak mankókoppanása egy egész nemzedéken keresztül szakadatlanul prédikál majd sok százezer családon keresztül sok millió magyarnak, hogy valamint a saját mivolta szerint vérezett, a saját nemzeti, hamisítatlan mivolta szerint kell élnie és dolgoznia is, ha élni akar e földön. Ebben a föllendülésben hiszek, mert ez a lelkek mélységeiből származik. A háború minden vérző nemzetet visszavezet önmagához, a saját erőinek forrásaihoz, hitéhez, erkölcsiéhez. Nem hat meg az utcák zajos zsidongása, egy-egy haldokló katona hirtelen megtérése sem ragad el annyira, hogy általános vallási megújhodásról beszéljek, de amit a háború a lelkekben véghezvitt, a harcok poklain keresztül ment katonák lelkében is, meg a gyászoló milliók lelkében is, abban erősen hiszek, abból lesz fellendülés, több és nagyobb annál, mint amit már eddig is láttunk. Egyes embereknek megkomolyodását mindenféle társadalmi osztályból várhatjuk s az ilyeneket testvéri örömmel köszöntjük majd magunk között. Egy fecske nem csinál azonban tavaszt, sőt sok

fecske sem csinál tavaszt. Tavasz akkor van, amikor a természet titkos mélységeiben szunnyadó, álmadozó erők mozogni kezdenek, mikor alélt alvás helyett pezsgő élet indul a félig dermedt gyökerek között. Akkor van tavasz, mikor a föld nagy téli türelme elfogyott s óriási hátát a nap ragyogó tűznyilai kezdik lövöldözni. Magyarok tavasza akkor nyílik, ha a nemzet lelkének titokzatos erői megindulnak s kezdik megteremni érzésben, gondolatban, cselekedetben a magyar virágok milliót, amelyek szint, derűt és erőt a ragyogó naptól – Krisztustól kapnak. Ez lesz a magyar tavasz. Ebben hiszünk. Ezt üdvözli majd minden magyar hős porló szíve, s ezért bocsátja meg majd évtizedek múlva a magyar történelem a világháborúnak minden iszonyatosságát. A magyar tavaszról még lesz mondani-valónk.

MÁSODIK RÉSZ.

Háború és Gondviselés.

Nincs a mi lelkünknek csak Istenben nyugovása. Mikor nyavalya rágja testedet, meghallgatód bölcs orvosok magyarázkodását a baj természetéről, belédköltözésének furfangos módjairól és más egyebekről, lelked azonban mindaddig meg nem nyugszik igazán, míg Istennek áldó kezét meg nem ismered bajodban. Még ha lassú, gyógyíthatatlan haldoklás is osztályrészed, megnyugszol, ha egyszer Isten bölcs akaratát és kifürkészhetetlen szándékát alázatosan lelkedbe vetted. Igen erősen bennünk van ugyanis a hit Isten szakadatlan gondviseléséről. «Mert noha találkoztak oly eszeveszett és agyafűrt emberek – mondja Pázmány Péter – (Kalauz 1766. 5. oldal.), kik sok gonoszságuk miatt elidegenedvén az Isten igazságától, azon mesterkedtek, hogy az Istent tagadván, bátrabbak lehessenek minden gonoszságra, úgy, mint Diágorás, Protágorás, Plinius és egyebek, kik, midőn csendesen eveztek, nagy fenn pöktek és csúfos

mardosásokkal játszottak az istenfélőkkel, de midőn visszafujt a szél és félelmes ügyekbe estek, a természet késztetéséből indíttatván, Istenhez fohászkodtak. Minden falevél cserdülésétől féltek, akik Istentől nem akartak félni és fogyott ügyükben égre vetvén szemüket Istentől kértek segítséget. Azért mondja szent Dávid, hogy Isten ellenségei, mikor érzik az ő hatalmas erejét, hazudozva hízelkednek Neki. így olvassuk, hogy Kaligula római császár tagadván az Istent, magát hivatta istennek, de a mennydörgésekben nagy félelemmel ágy alatt bujdokolt. –

Azt mondd nekem, testvérem: beszéltél a háborúról, törvényéről, hatásairól; jó, jó, de nem beszéltél Istenről. Nem szóltál arról, hogyan jöhetett az ő áldott szent kezeiből ránk ez a nagy nyavalya. Ezt magyarázd meg, s könnyebben esik majd terhét, gyászát elhordoznunk.

Igazad van. De jaj, nincs nekünk bepillantásunk Isten világszerző és világigazító terveibe. Vannak szent könyveink s bennük Istennek sok titkos és ismerős igéje, egyik-másik olyan, mintha rés volna Isten rejtett, ragyogó világának takaró kárpitján, hogy rajta keresztül benézhesünk; van értelmünk, van emlékezetünk, hogy fontolgassuk maradványaikban az elmúlt ezerévek folyását. Amit így igazságot kifeszegtünk, bizony nem sok, meg kell tehát eléged-

nünk a kevéssel, a többit pótolja lelkünk alázatos megadása. A háború olyan nagy dolog, hogy egészen apróra nem tudjuk kimagyarázni. Én azt hiszem, hogy a háború Isten kezében nagy, igazító eszköz, figyelmeztetés és orvosság. Véres, kegyetlen, fájdalmas, keserű orvosság, de nem lehet más, mert amikor nagy a világnak Istentől való elrugaszkodása, Isten okos irgalmassága a hibával arányosan keveri az orvosságot. Ezekről lesz most minékünk elmélkedésünk.

1. Nehéz beszéd nehéz dologról.

Isten Gondviselésének gyökérgondolata ott kezdődik, ahol a teremtés csodálatos és nekünk megfoghatatlan valósága. Aki nem teremt, hanem csak átalakít, vagy már meglévő anyagból, dologból valami másforma dolgot létrehoz, mint például az asztalos a fából asztalt, széket, szekrényt fur-farag össze, elvégezvén dolgát, sorsára ereszti művét és bizony külön kérés nélkül többet nem törődik vele. önmagából az asztalos mit adott a munkához? Testi erejét, szakértelmét és kezeinek szerszámokkal meggyarapított ügyességét. Alig van tehát valami összefüggés közte és végzett munkája között, ami van, csak külső összefüggés. A költő, a művész, az író tintával, tollal, papirossal, ecsettel, márvány-

vésővel dolgozik ugyan, de munkájában nem az a rész legértékesebb, amit ezen eszközökkel végez, hanem az a másik, amely lelkében, eszében, értelmében megy végbe, ő gondolatokat termel s azokat önti mások részére formába, hogy másoknak is gyönyörúségére legyenek.

Mondják ugyan, hogy ezt vagy azt a költői, festő- vagy szoborművet ez vagy az a költő vagy művész *teremtette*, de ez a mondás nem *igazi*, semmiből való teremtést jelent, hanem csak azt, hogy a művész munkájának lényege nem fa, kő vagy vas, hanem a gondolat. A gondolatot pedig a lélek nem semmiből hozza létre, hanem azon megismerésbeli elemekből, amelyeket szemmel, füllel, kézzel, orral, nyelvvel megtapasztalható dolgokból szerzett. Az írónak, művésznek azonban már nem olyan mindegy, hogy mi lesz művének sorsa, ő igen aggódik, örül vagy bánkódik könyve vagy szoborműve miatt, nem úgy, mint az asztalos. Szent Ágoston áldott hosszú életében igen sok könyvet írt s bizony öregedő fejjel összeszedte minden írását, végigvizsgálta valamennyit, és, ahol hibát talált, külön könyvben kijavította. Azért van ez így, mert az író és művész belső, lelki összeköttetésben vannak műveikkel. Önmagukból ők sem tudtak semmit beleadni műveikbe, de minden, amit alkottak, *lelkükből* sarjadzott. A szülő nem

teremtője gyermekének, de a gyermek teste azon csodálatos életforrásokból származott, amelyeket Isten keze adott az ember természetébe; igazsággal lehet mondani, hogy a szülő saját testéből ad testet, véréből vért gyermekének, *önmagából* ad tehát, és ezért a szülő és gyermeke között már igen erős az összeköttetés. Apa, anya a természet szent rendje ellen cselekednének, ha világraszült gyermeküket magára hagynák s többé nem törődnének vele. Ezeken a példákön azt akarom megmutatni, hogy valami szabálya, rendje van az alkotó és műve között az összefüggésnek. Minél külsőbb és minél jobban anyagi ez az összefüggés, annál kisebb az alkotó gondoskodó érdeklődése műve irányában, és megfordítva: minél belsőbb, minél lelki az összefüggés, annál melegebb és igazibb a gondoskodás.

Igen nehéz világos beszéddel azt a csodálatos összefüggést megmagyarázni, ami a teremtő Istent és a világot összefűzi. Miért? Azért, mert a teremtés gondolata igen nagy a mi gyarló értelmünknek, nem tudjuk egészen megérteni. Azt azonban világosan megértjük, hogy csak Isten tud teremteni. Másfajta csoda-hatalmából sokszor sokat kölcsön adott már Isten kiválogatott szentjeinek. Vakoknak visszaadták így a látást, bénáknak az épséget, betegeknek az áldott

egészséget, sőt, ami legnagyobb a mi szemünkben: az eltűnt életet visszahívták a romlásnak indult testbe, vagyis halottakat is feltámasztottak. Mint például ama nevezetes nagy kszavéri szent Ferenc életének hiteles okmányai között olvashatjuk, hogy Malakka szigetén utazgatván, olyan városba érkezett, ahonnan nem régen távozott el. A piacon szegény özvegy asszony esett lábai elé nagy siránkozással és igen könyörgött neki, hogy meghalt leányát támassza fel. A szent könnyezve hallgatta az asszonyt, bámult csodálatos nagy és erős hitén, letérdelt hát az utcán, buzgón Istenhez fohászkozott, végül azt mondta az asszonynak: Menj haza, lányod él! – Uram, már három napja eltemettük, – volt a válasz. – Nem tesz semmit. Menj, nyisd ki a sírt és vedd elő belőle leányodat. – Az asszony hazament, összehívta ismerőseit, kibontották a sírt és ime a halott leány – mindnyájuk borzalmas csodálkozására – megmozdult, kikelt koporsójából és épen, egészségesen hazament anyjával. (Xav. sz. Fer. Boldoggáavatási aktáiból.)

A halottak feltámasztása igen nagy csoda, de még ezt a hatalmát is kölcsönadta Isten egy-néhány jámbor szolgájának, teremő hatalmát azonban senkinek sem adta oda, mert azt nem lehet" odaadni. Nem lehet kikölcsönözni. Ámbár

meg ne tévedjünk a többi csodákra vonatkozólag sem ebben a szóban: kikölcsönözni, mert az nem annyit jelent, mintha Isten ezt vagy azt a hatalmát odaadván, arra az időre neki magának az hiányzott volna, hanem az az igazság, hogy szent embereinek imádságos kérésére csodálatos dolgokat is készségesen cselekedett. A teremtő hatalmat pedig még ilyen formában sem kölcsönözte ki. Ő ugyanis azért tud teremteni, mert ő végtelen létezésében és hatalmában, ő nem kezdődött valamikor és nem lesz vége sohasem, mert ő mindig van, *ő minden létezésnek forrása*. Az ember pedig, akármilyen szent és jámbor, ember csak, véges lény, teste porlandó jószág, lelke halhatatlan ugyan, de az sem a maga erejéből, hanem Istenéből, következőleg teljességgel gyarló és alkalmatlan arra, hogy a teremtő hatalmat átvegye, vagy azt gyakorolja. A tölgyfa, derekán erős bütyökre ráakaszthatod tele tarisznyádat, vígan elhordozza, a kis réti pipitért ellenben üresen is agyonnyomná, mert ez természeténél fogva alkalmatlan ilyen teher emelésére. Ilyenformán alkalmatlan a véges emberi természet is a teremtő hatalom hordozására.

De még más oka is van ennek. A királyoknak vannak felségjogaik, például a halálraítélt bűnös megkegyelmezésének joga. Van több is. A királyok ezeket féltékenyen őrzik, kezükből ki nem

adják, mert ezek valóságos velejárói a királyi hatalomnak. Emberi módon beszélek, mikor azt mondom, hogy a teremtés hatalma Istennek valóságos felségjogai közé tartozik. Hogy valami így vagy úgy legyen, sokszor emberi hatalomtól függ, gyúrhatjuk, alakíthatjuk ezt a világot, amennyire tudjuk, mert Isten ránk bízta. De hogy valami, ami azelőtt épenséggel nem volt, elkezdjen lenni, vagy pedig valami, ami volt és van, teljességgel semmivé váljék, ezt csak Isten teheti meg, mint a világnak legfőbb Ura.

Nehéz dologról, nehéz beszéd esik, de talán sikerült megmagyaráznom gyarló szavakkal, hogy a teremtés valami igen belső dolga az Istennek. Végtelen hatalma egy csomóba fut össze azzal, hogy Ő maga a végtelen létezés. Viszont a teremtett dolgokban nem a dolgok ilyen vagy olyan formája, ilyen vagy olyan mi-volta a legcsudálatosabb, hanem létezésük az, amihez legkevésbé tud közel férkőzni az emberi ész, pedig eleget feszegeti. Most még csak egy kicsit gondolkodjál velem, testvér, s mindjárt megérted, hogy Isten végtelen hatalmas léte-zése, mint teremtő és a dolgok csodálatos léte-zése, mint teremtmény között valamiféle, az Isten akaratától függő, de mégis természetes, igen belső és az egész világot átölelő összefüggés-nek kell lennie, amit mi *Gondviselésnek* neve-

zünk. Ez az összefüggés erősebb, mint az, ami van asztalos és asztal, művész és műredek, szülő és gyermek között, következésképpen az érdeklődés, gondoskodás, igazítás, jóakarát, szeretet is nagyobb és melegebb, kitartóbb és terjedelmesebb, mint az előbb említett három összefüggésben. A Gondviselés munkája kétféle, mint a kis katekizmus mondja: Isten meg is tartja, meg kormányozza is a világot.

Titkos, szent dolgok ezek; felfuvalkodott, gőgös lélek hiába kerülgeti őket, soha kulcsot bezárt ajtajukhoz nem talál, a megnyugvásért zarándokló alázatos lélek kopogtatására azonban megnyílnak és a mögöttük villogó fény egy sugara megvilágosítja tapogatózó értelmünket.

Csillagvizsgáló tudósok mondják, hogy a nagy messzeségekben, ahol a csillagok vannak, nem ritkán a mi földünkénél jóval nagyobb égi* testek élégnek, szétrobbannak, rendes helyükről eltűnnek. Mindenesetre Isten különös gondoskodását kell látnunk abban, hogy a mi Földünket és az egész nagy világrendszert megtartja és engedi, hogy minden teremtett lény a beteljesedés felé siessen. Gondviselése tehát azon felül, hogy a világot létezésében tartja, még azon nagy törvényekre is vigyáz, amelyek szerint a világ belső szerkezete összealakult és a dolgok megszámlálhatatlan sokasága és különfélesége elle-

nére is ékes-szép rendben vagyon. Mert ő nem igazít minden követ, minden növényt, minden állatot, minden embert az élet minden egyes pillanatában külön-külön és közvetlenül a maga szent kezeivel, hanem megtartván őket valódiságukban a beléjük adott természet törvényei szerint érleli vagy porlasztja a követ, növeli, virágoztatja, hervasztja a növényt, világra hozza, táplálja, védi, szaporítja vagy pusztítja az állatot és születteti, sokasítja, működteti az embert. Megteremtette a világot, beleplántálta az életet, embert, minden dolognak adott természetet és rendeltetést, azután így elindítván az egész óriási gépezetet, nem hagyja futásában magára, hanem külön-külön módokat keres igen nagy könyörületességében, amelyekkel segítse, ha botlik, visszaigazítsa, ha eltévedt, nem az oktan világ, hanem az, akire az egészzet rábízta: az okos és halhatatlan lelkű ember.

Az irgalmas Gondviselésnek első különös segítsége az volt, hogy a bűnbeesés következtében megrokkant és megromlott emberi természetnek az úgynevezett elégséges kegyelem révén föl-támogatására sietett. Mit jelent ez? Értsük meg, hogy embernek e világon legfőbb célja Krisztus Urunk előtt is az volt, hogy lelkét a boldog örökkévalóság részére megmentse. Ezt a célt az ember a bűnbeesés után nem tudta volna

elérni, azért Isten a nagy világtervbe új tényezőt illesztett bele, azt, hogy minden ember értelmét annyira megvilágosítja és akaratát annyira indítja, hogy mindent összevéve már nem volt lehetetlen neki lelkét az örök kárhozattól megmenteni. A mennyországot azonban nem volt módjában kiérdemelni, mert az első emberek bűne miatt a mennyország kapui bezárultak az emberek előtt mindaddig, amíg el nem jött a Megváltó, az Úr Jézus Krisztus. Így felkészülve indult neki a világ nagy útjának, az emberiség pedig a világtörténelem leélésének. Lássuk csak, mire mentek.

2. Az emberiség sokezeréves botorkálása.

Nem írhatom ide a Krisztus Urunk előtt volt egész világtörténelmet. Nekünk most csak arra van szükségünk, hogy egy pár tanulságos pillantást vessünk arra a fájdalmas vergődésre, amelyen az emberiség keresztülment Krisztus Urunk születéséig. Isten bölcsesége végtelen, és elhatározásai is öröktől fogva valók. Ami történni fog az emberrel és világgal, öröktől fogva előre látja és az igazítások, amelyeket adott és ad, neki nem újkeletűek, hanem szintén öröktől fogva be vannak állítva az okok és tényezők csodálatos és nekünk beláthatatlan szövevényébe.

Az emberi szabad akarat csapongása Istennek nem újság; amit mi kiszámíthatatlannak nevezünk, az ő előtte nyitott könyv. Tudja és látja, hogy az emberi akarat milyen körülmények közé kerül, azt is látja előre, hogy mire határozza el magát; tudja, de nem kényszeríti, csak világosítja, segíti kegyelmével.

Mi a világ céja? A milliárd csillagokból, mérhetetlen területekből, távolságokból, mozgásból, hatalmas tömegekből álló világszerkezet célja nem lehet az, hogy nekem, szegény porembernek szolgáljon. Nem lehet *csak* ez a célja. A zajtalanul működő nagy erők, a szabályos pályáikon némán rohanó égitestek, az óriási gépezet minden részecskéjében ékeskedő rend és célszerűség, a kifejlődés és átalakulás a teremtés percétől fogva nem emberi fülnek való világhimnuszt énekelnek: az Alkotó dicsőségét. Az ember elhordozása is célja a világnak, de a teljes cél Isten hatalmának és bölcsességének dicsérete a teremtett dolgok összeségében. Ezt a célt a világ szolgálja és eléri, akár akarja az ember, akár nem.

Mi az ember célja? Hogy Istent megismerje, szeresse, szolgálja és örök boldogságot nyerjen. Három szempontból kell tehát egy-egy pillantást vetnünk az emberiség történelmére Krisztus előtt. Az első; mennyire jutott vallásával; a

második: hogyan fejlődött élete; a harmadik: mit csinált a világgal?

1. A Teremtő olyan világos betűkkel írta be nevét a világba is, meg az ember lelkébe is, hogy a történelem és kutatás bizonyága szerint sehol a világon nem élt és most sem él nép, bárminő vad, bárminő műveletlen, amelynek valamiféle vallása és Istenről valami halavány fogalma nem volna. A legelső embernek ajkain legelőször megszületett imádság óta szakadatlanul hangzik Isten neve ezen a földön, de jaj, mily rettentő nagyokat tévedett az ember az Isten megismerésében és tiszteletében! Az emberiség története tulajdonképpen az igaz Isten gondolatától való eltávolodás története Krisztus Urunkig. Istenből származott az ember, eredete ékes és nemes volt s ime mily gyorsan elfelejtkezett annyira, hogy saját kezemunkájának mondotta: te vagy az én Istenem. Megnézte a napot és imádta; a pásztornépeknek ismerősek voltak a csillagok: imádták őket. Zúgott az erdő, komolyan és méltóságosan: az emberek imádták az erdő szellemét, Istent találtak a lehulló levelek zizegésében, a füst kanyargásában, a tenger morajlásában, az eső suhogásában, szóval az egész természetben, amely pedig nem Isten, hanem teremtménye, kezemunkája Istennek. Megcsodálták az állatok erejét, titkosnak,

félelmesnek találták hallgatagságukat s elkezdtek imádni őket. Milyen fájdalmas látvány például az egyiptomiak művelt, gazdag népe, amint királyával, aranykoronás papjaival, fehérruhás ifjak és leányok seregeivel leborulva hódol óriási sziklatemplomaiban egy oktalan állat, az ökör előtt, amelyet Apisz néven istenül imádtak! Kőből, fából faragtak maguknak oktalan bálványokat s azok előtt borultak le, azok előtt öntöttek ki szívük keserűségét és minden vágyakozását. Megrázó gúnyjal és valósággal ír e bálványistenekről nagy Jeremiás próféta hű szolgája Báruch, azon levélben, amelyet a babiloni fogságból az ugyanoda készülő jeruzsálemi zsidókhoz írt. így szól az írás:

– Bemenvén pedig Babilonba, látni fogtok ott arany-, ezüst- és faisteneket, melyek vállakon hordoztatnak a pogányok rettentésére.

Vigyázzatok tehát, hogy ti is ne legyetek hasonlók az ilyen cselekedetekben és ne féljétek, (hanem) mondjátok szívetekben: Téged kell imádni, Uram!

Ha földre esnek, önmaguktól föl nem kelnek, ha valaki egyenesre állítja őket, nem maguktól állanak, mintha holtaknak tennék, mikor ajándékokat tesznek elibük.

Mikor tűz támad a fa-, arany- és ezüstistenek házában, papjaik elfutnak ugyan és meg-

szabadulnak, ők pedig mint a gerendák, bennégnék.

Mivelhogy aranyos és ezüstös faképek, nyilvánvaló, hogy nem istenek és az Istennek semmi ereje nincs velük. (Baruch Jövend. 6. rész.) –

Így vergődött a régi népek világa a bálványimádás hálójában. A legnemesebb pogány nép, a görög nagy szellemeket, gondolkodókat, művészeket, tudósokat szült, de azok is halálra fáradtak és reményvesztetten tértek meg őseikhez, s e nemes nép vágyódását semmi sem jellemzi jobban, mint az az oltár, amelyet fővárosukban az «Ismeretlen Istennek» állítottak. Józan eszük, szívük, lelkük egyaránt súgta nekik, hogy kell lenni Istennek, de bűneiktől és évezredek téves hagyományaiktól elhomályosodott lelkük nem tudta a hozzávezető utat megtalálni. Az egész emberiség kiejtette kezéből az igaz Isten gondolatát, csak a zsidó nép őrizte meg, de úgy-e, tudjuk a bibliából, Istennek mennyi különös segítsége volt szükséges, hogy az ős kinyilatkoztatás önáluk is tönkre ne menjen. Pátriárkák és próféták, Istennek különös megbízásaival felruházott férfiak, nagy költők és lángeszű politikusok milyen nagy számmal és majdnem szakadatlan sorozatban éltek a zsidó nép kebelében, s még így is sokszor közelállott a nép a pogányokba való beolvadás veszedelméhez.

2. Nézzük a második szempontot: mire ment az emberiség az étellel?

Az emberi élet egyike a legcsodálatosabb jelenségeknek itt a földön. Isten az első emberpár erejével, az első anya méhével kifogyhatatlannak látszó emberforrást nyitott. Ki számlálja meg a nemzedékeket, amelyek valaha ezt a földet taposták? Harsogva zúgnak titokzatos hullámaik s folyton új és új milliókkal öntik el a földet. Minden ember külön kis világ, tele a halhatatlan lélek örvényeivel, tele vágyakkal, ösztönökkel, érzésekkel. Mit gondolsz, testvér, mi méri az élet értékét Isten színe előtt? Az, hogy mennyire van beigazítva az örök cél felé. Tudod, hogy a mamertini börtönben nehéz vasakra fűzött szent Pál, elhagyatott szegény mivoltában, rongyosra tépett ruhájában okvetlenül érdekesebb ember volt, mint a római fórum ragyogó márványoszlopai között sétálgató büszke szenátorok, római polgárok közül akármelyik, pedig azok ugyan ékes ruhákat és drága dolgokat hordoztak testükön. Sőt érdekesebb volt a császárnál is, jóllehet abban az időben nem akadt nagyobb hatalmasság a földön, mint az. Miért? Mert a fogolyként odacipelt szent Pál élete egészen be volt igazítva Isten felé, azoké meg nem. És hogyan lehetne egy szóval elnevezni az életnek ezen Isten szerint való igazsá-

gát? Erkölcsösségnek. Világos tehát, hogy a régi nemzedékek életét ebből a szempontból kell megnéznünk.

Szomorú dolgot találunk.

Mivel minden Isten gondolata szerint „vsdó erkölcsnek vallás a fundamentuma, a régi népek pedig vallás dolgában igen eltévelyedtek, előre is tudhatjuk, hogy életük erkölcsössége is igen nagy szakadásokat mutatott. És itt is azt a törvényt találjuk, mint a vallás elkorcsosodásánál: minél idősebb lett az emberiség, annál jobban kikopott belőle az igaz Istennek ismerete s minél jobban belemerült a bálványozásnak s később az istentelenségnek fertőjébe, annál jobban megrokkant erkölcsében is. A szent Apostolok jól ismerhették azon időknek fajtalan szokásait, mert igen kemény szavakkal ostromozták a pogányok életét. Valamelyik római író írja, hogy volt idő, amikor Rómában a római császárok korában alig lehetett volna tisztességes asszonyt találni. A testi bűnöknek olyan fajtáit ismerték, aminőket mi meg sem értünk.

Pompeji és Herkulanum virágzó vidéki városok Krisztus születése után hetven esztendővel nyomorultan elpusztultak lakóikkal együtt a Vezúv nevezetű tűzhányó tüzes hamuja és lávája alatt. Sok költséggel kiásták a városokat a föld alól, most már lehet utcáikon járkálni,

be lehet menni ama régi házak udvaraiba és szobáiba, s részint ott, részint meg a régiséggyűjtő-intézetekben apróra meg lehet vizsgálni azon idők maradványait. Láttam őket és mondhatom, hogy megborzad az ember lelke, mikor megérti, hogy a testi bűn azon régi pogányok között mennyire el volt terjedve. Szobáik falait rettentő fajtalan képek borítják, s nemcsak szobrok és faragványok, hanem a legközönségesebb használati tárgyak, eszközök is a szemérmetlen fajtalanság értelmében készültek. «Azért voltak a legműveltebb és legnemesebb emberek azon időkben a lelkük fenekéig szomorúak s azért borult lelkükre az a mélységes keserűség, amely mindig meglepi az ember lelkét, ha látnia kell, hogy az emberiség az élet legnagyobb értékeit, az Istenbe és a halhatatlanságba vetett hitet és erősséget elveszítette. Ezek az emberek belátták, hogy haszontalan a küzködés az uralkodó romlás ellen, látták, hogy tehetetlen minden törvény, és hogy sehol semmi remény új életre, nagy erkölcsi újjászületésre». (Hettinger II. 469.) «Alig, hogy világra jövünk – írja a pogány Cicero, – folytonos erkölcsi romlásban élünk, úgy, hogy az eltévelyedést jóformán az anyatejjel szívjuk magunkba. És saját tanítóink annyira megerősítnek minket a hibában, hogy a hazugság az igazságon, és még a természet szaván is győzel-

meskedik a belénk fejlődött nyavalyás elfogultság». –

3. Ennyi tanúságtétel után forduljunk a harmadik kérdéshez, mire ment az emberiség a kultúrával?

Mi a kultúra? Mindazon törekvések és intézmények összessége, amelyek egyrészt az embert természete törvényeinek megfelelően arányosan fejlesztik, másrészt neki ezen a világon emberi méltóságához mindig illőbb helyzetet és életet biztosítanak.

Amennyire a múlt idők viszonyait ismerhetjük, bizonyos, hogy az emberiség régi korszakában a külső és belső fejlődés egyes nemzeteknél igen magas fokra lendült. Csodálatosméretű romok, régi csatornázások, vízvezetékek maradványai, felírások, képek, mind-mind a régi népek nagyságát dicsőítik. A belső művelődés szintén halhatatlan műveket teremtett. Egyiptomban az orvosi, földmérő és csillagvizsgáló tudomány, a görögöknél művészet, költészet, bölselet, a rómaiaknál jog és államtudomány igen nagy tökéletességre emelkedtek. Míg azonban bámulva vizsgáljuk az emberi szellem régi alkotásait, szomorúan kell azt is észrevennünk, hogy e ragyogó művek nem tudják elfödni a hihetetlen nagy nyomorúságot, amely inkább jellemezte a régi kort, mint e remek-művek.

A kifinomodott műveltség csak kéréseké volt; a gazdagság, fény, kényelem kiválasztottjai mögött a nyomorban, rabszolgaságban, állati sorsban vergődők százmillióinak egész ember-tengere állott, jogok nélkül, az emberi méltóság elismerésének egyetlen szikrája nélkül. Halálra kínzott rabszolgák vére tapad az ókor nagy építészeti műveihez, kegyetlen kizsákmányolás gazdagságához, az emberi életnek, mint értéktelen kavicsnak pazarlása az államok véres nagyságához. Mit ért akkor az élet, mikor a legyőzötteket kardélre szokták hányni, mikor a gazdagok halaikat, hogy húruk jobbízű legyen, rabszolgák testével táplálták, mikor az előkelő asszony, ha rabszolgálója fésülés közben ügyetlen volt, tört vágott bele, s mikor Szicíliában a rabszolgák embertelen helyzetük miatt fellázadtak, büntetésből húszezerén vettek el kegyetlen kereszt-halállal!

Mi volt tehát az emberiség útja a bűnbeeséstől Krisztus Urunkig? Sokezeréves botorkálás. A zsidó népet kivéve a többi népekből rohamosan fogyott, kopott az őskinyilatkoztatásnak emlékezete, elhomályosodott Isten képe, az ember romlott hajlandóságai elnyomták, legyűrték, hatástalanná tették a természet törvényeit, az egyes társadalmakba roppant nagy ellentétek fejlődtek; hatalmas népek és kultúrák egymás-

után omlottak össze az erkölcsi erők megrokkanása következtében s míg a vergődő százmilliók nyomorult élete állati viszonyok között folyt le, a legjobbak, a legtisztábban látók, a legszárnyalóbb lelkek is búsan sóhajtoztak valami nagy megújulás után. Az ókori emberiség – mint egy nevezetes festő ábrázolta, – holttestek millióból emelt iszonyatos garmadákat; az összenyomott, vonagló testekből széles szalagokban ömlött a vér; a rettentő áldozatok füstje feketére festette a komor égboltozatot, s az emberek meztelenül, hervadtnak, vigasztalás és cél nélkül búsultak, lézengtek műveik körül. A túlvilág gondolata csak rémítette, de nem vigasztalta őket, az erőtlen büntudat földre sújtotta lelküket, s nem volt a világon sehol segítő kéz. Ide jutott az emberiség, amikor Isten végtelenül irgalmas gondviselése örök tervei szerint új világtényezőt kapcsolt bele az emberiség sorsába, a Megváltót, az Úr Jézus Krisztust.

3. A nagy világoosság.

Világtörténelmet emberi ésszel nem lehet másképpen írni, mint sorba venni az egyes nemzetek életében megtörtént eseményeket, és nehéz kutató munkával meghatározni okaikat, egymáshoz való rokonságukat és azt, hogy mi ha-

tással voltak a később bekövetkezett dolgokra. Még azt is meg tudjuk tenni, hogy az emberiség történetének folyását nagy, korszakos hullámcsapásokban vizsgáljuk és így könnyebben kapunk az egészről átfogó képet, de sem az egyik, sem a másik mód nem tud elvezetni minket a világtörténelem igazi megismeréséhez. Miért? Mert emberek vagyunk. Gyarló értelmünk kevés ahhoz, hogy az emberiség egész életét, vergődését egész terjedelmében, gyökereivel együtt befogadja s megértse azokat a fővonalakat, amelyeket Isten az ő nagy világtervébe belerajzolt. S különösen nehéz ítéletet mondanunk a most befejeződő kétezer esztendőről. Ezt a korszakot Krisztus Urunk születésétől számítjuk, amikor beteljesedett a paradicsomban kapott Ígéret, eljött a Megváltó, az Isten egyszülött Fia, s mint Istenember, bejuttatott az emberiség életfájába s mint legfőbb lény *lelki tényező* bekapcsolódott a lelkekbe. A lelkek világa pedig nekünk rejtett világ. Amit valami módon megtapasztalhatunk, arról akár statisztikát is csinálhatunk, de hogyan mérjük meg Krisztus hatását a lelkekben? Ezt a nagy világtörténelmi eseményt tehát egészen a nagysága szerint sohasem tudjuk mérlegelni. Azért valamit mégis látunk. S ez a valami is csodálatosan nagy dolog. Az ember teste és lelke igen kézenfogva járnak. Egybetartoznak, míg

a földi élet tart, s egyiknek jó ,vagy rossz sorsa a másikat emeli, gyötri. Ami a lélekben történik, nagy dolog, a testen, mint ablakokon keresztül kifelé is világoskodik, s mivel a kereszténység igen életrevaló hozománya volt Krisztusnak, bizony igen nagyot igazított az emberiség külső életén is, és az életnek ezen nagyvonalú eligazodását már igen észre tudjuk venni és meg is tudjuk mérni.

Ha egészen együgyű emberi módon akarnék szólni, azt kellene mondanom, hogy az Úr Jézus Krisztus, azonkívül, hogy megváltott minket az eredeti bűn rabságából, kedves szeretettel és a régi emberek nyavalyás botorkálásaiból vett tapasztalattal mindent kezünk ügyébe adott a magunk sorsának biztosítására. Mint Isten, pontosan látta az emberiség sokezeréves vergődését és folytonos lefelé csuszamlását, mint Istenember pedig mintha azt mondta volna: testvéreim vagytok, ti szegény gyarló emberek, mindent megteszek értettedek, hogy gyarló mivoltotok félre ne ránts on megint titeket. Íme, megvilágosítom értelmeteket szent kinyilatkoztatásokkal és a magam érdemeiből, a magam kegyelmeiből csinállok nektek nagy kincstárt és kifogyhatatlan erőknék forrását. Hogy eszetek meg ne tévedjen, adok egyházat és azt fölkesítem a magam igazmondásával: gondom lesz rá, hogy soha a

hit és erkölcs dolgaiban tévedésbe ne essék. Hogy meg ne hervadjatok bűnös hajlandóságaitok rabságában, hét szent csatornán keresztül készségesen és könnyen bocsájtom lelketekbe erősítő, szabadító kegyelmeimet: e hét csatorna lesz a hét Szentség. Sőt én magam is veletek maradok a világ végezetéig a legnagyobb Szentségben: az oltár Szentségében. Most megvan mindenetek, mostantól kezdve az Isten szeretetének rendjében élhettek, most ne panaszkodjanak többé költőitek és bölcs embereitek, hogy sötétben kell erőtlenül botorkálnotok. – À Szentírás prófétái nagy világosságnak mondták és látták az Úr eljövetelét. Csakugyan az. Őelőtte az emberiség élete homály és sötétség volt, tele a meg nem oldott nehézségek szorongásaival és a lélek felett hordozott másvilág ösztönös, sejtéses gyötrelmeivel. A Nilus partján és a görög tengerek mellett mennyi éles szem, mennyi szárnyaló lélek kutatta a Végtelent és vívott nehéz harcokat az élet és halál nehézlépésű kísérteteivel – vigasztalás nélkül, megnyugvás nélkül. Azért mondja a Szentírás, hogy az ókori népek sötétben és a Halál árnyékában ültek. Láttál már vaksötét éjszakában nagy villamos lámpást hirtelen kigyúladni? Ó, be dadalmasan szép dolog az! A fényhullámok mint villámló kardok rongyokká tépik a sötétség

gyász-szövetét, sisteregve, boldogan kacagva ömlik a fény, a sötétség komoran menekül s a tárgyak és emberek mintha megkönnyebbülve fellélegzenének. Ilyennek látták a próféták nagy éjszakák sötétségén túl, messze keleten az Úr Jézus eljövételének felvillanását.

S tudod-e, hova esett a legtöbb ebből a nagy világosságból? Az útra, testvér, az élet útjaira. «Én vagyok az út, igazság és élet». Hallottad-e már a szegényeket, a nyomorgókat égre emelt szemekkel énekelni? Hallottad-e már valamikor ágyhoz kötött betegnek, nyomoréknak, gyógyíthatatlannak énekét? Tudod mi az? Csodálatos kincse az emberiségnek. Azt az éneket kereste, találta sok ezer éven keresztül. Nem találta, mert az az élet örök megértésének éneke, amely csak a Nagy Világosság felderülésével tudott kiszakadni az ember lelkéből. S az emberek, valahányszor diadalmasan felvillan lelkükben Krisztus fénye, koronát fonnak fejükre saját fájdalmaik és szenvedéseik töviseiből, lehajolnak, felveszik megint terhüket az út szélére és ballagnak tovább a göröngyös, de fényes úton, Krisztus fényes, véres, fájdalmas keresztje irányában.

Ez a lelkek titkos világa. Mi minden történik ott, csak Isten tudja.

Az emberiség külső élete is igen megemelke-

dett, mióta a nagy világtényező, Krisztus bekapcsolódott a történelembe.

Itt persze a haladás lassúbb, mert nagy tömegeket kell magával vonszolnia. Nem akarjuk itt felszámolni a kereszténység áldásos eredményeit, ez nem a mi dolgunk. Csak néhány főbenjáró eredményre vessünk egy pillantást. Az első az, hogy az emberiség élete sokkal inkább *lelki*, mint a régi népeké volt. A lélek nagy erővel küzd, hogy az anyag mellett és fölött vezető hatalom lehessen s el is ért annyit, hogy életünk sok lelkeséggel szövődik át. Vannak nagy lelki, szellemi dolgok, amelyeknek kívánatos mivoltát csak a legerugaszkodottabb emberek merik kétségbe vonni, a többiek, a milliók és százmilliók pedig mint tökéletes értékeket és kincseket becsülik, ha maguk esetleg nem is szerintük igazítják életüket. Szeretet, alázatosság, becsület, önmegtágadás, tisztaság, lemondás és a többi erények mindenki szemében drágagyöngyök, bár sokan nem foglalják be őket életük keretébe.

A másik az, hogy az ember a mindenki egyformán meglévő emberi méltóságot elismeri és ezen gondolat szerint próbálja az életet berendezni. Persze, a belső, természetes emberi méltóságnak egyazonossága nem jelenti és nem jelentheti a sorsok egyformaságát is. Az élet mindig egyenetlenül osztódik szét szegények

és gazdagok, tudósok és tudatlanok, kiváltságosak és közemberek között; de olyan örvényhez hasonló különbség nincs többé ember és ember között, mint volt a régi időkben, és aki nagy figyelemmel vizsgálja az emberiség haladásának irányait, meglátja, hogy a fejlődés lassan-lassan mindazon méltatlan és igazságtalan különbségek kiegyenlítésére törekszik, amelyek még mindig megvannak, mert a világ még nemérett meg elegendő módon megszüntetésükre. Igen nagykérdések, igen nagy problémák feszegetik az emberiség lelkét; új, jobb világrend megfogalmazásának fájdalmait érezzük több száz év óta, de alázatos és bizakodó lélekkel nézünk az eljövendők elé, mert mi bírjuk a küzdelmet, álljuk a vergődést, hordozhatjuk a vajúdat, nem úgy, mint a régi népek. Nekünk világosságunk van, mert Krisztusunk van. Nekünk erőnk van, mert Krisztusunk van. Nekünk életben, halálban vigasztalásunk van, mert Krisztusunk van.

Fordítsuk azonban most másfelé figyelmünket. A megváltás az emberiség megújhodása volt, Krisztus Urunk a botorkáló emberiség mellé erős vezetőnek állott, ugyan vizsgáljuk meg, mire ment az emberiség így újra felkészülve, megújhodva és megerősödve a világtörténelem kétezer esztendejében?

4. Nagyobb harchoz nagyobb segítség.

Mielőtt az emberiség további sorsáról beszél-nénk, két dolgot kell jól megértenünk.

Az *első* az, hogy a megváltás valóra váltotta Istennek irgalmas nagy gondolatát és elhatá-rozását az emberiségnek a természetfölötti rendbe való fölemeléséről. Ez a rend lényegében más, mint a természet rendje. Itt anyag és anyagi erő az alkotó elemek, ott lélek és az Istennel való csodálatos egyesülés. Itt is van lélek, de anyag-hoz kötve, tehát örökös küzdelemben vele, ott nincs küzdelem, mert az a rend tökéletes. De épen az embernek a természetfölötti rendbe való meghívásával és azzal, hogy embernek lehetővé lett a megszentelő kegyelem segítségével mármost beilleszkedni ama titokzatos felsőbb rendbe, mint szél szárnyán a léggömb hatalma-sat lendült az ember földi életének lelki mivolta. Krisztus lett a világfolyamat valóságos közép-pontja és új motívuma, új segítő erőket kapott az ember, de Isten keze a pálmát is magasabbra helyezte; új, finomabb, lelkibb, magasabb ele-mek vegyültek bele az életbe; az ember fegyver-tára ragyogó, új fegyverekkel gyarapodott, de a küzdelem is erősebb lett. Azt mondja szent Pál apostol:

— Atyámfiai, erősödjeteK meg az Úrban és az ő erejének hatalmasságában.

— öltözzeteK az Isten fegyverzetébe, hogy az ördög incselkedéseinek ellene állhassateK, mert nemcsak a test és vér ellen kell tusakodnunk, . . . hanem az élet sötétségének vezérei ellen és a gonoszság szellemei ellen, amelyek e világ fölött vannak.

— Azért vegyéteK Isten fegyverzetét, hogy ellenállhassateK e veszedelmes időben, és mindeKeket befejezvéK állhassateK.

— ÁlljateK tehát derekateKat körülövezvéK igazmondással és felöltözvéK az igazság vértébe,

— és lábaiteteK a békesség evangéliumának hirdetésére felsaruzván,

— azontúl a hitnek paizsát felvévéK, hogy a gonosznak minden tüzes nyilát elolthassateK,

— és vegyéteK az üdvösség sisakját és a lélek kardját, amely az Isten igéje.

(Éphez. VI. 10 – 17.)

Csak meg kell emlékeznünk az Úr egynémely igéjéről s azonnal megértjük, hogy az újszövetség nagy világtörténelmi harca élesebb és elhatározóbb, mint a régié volt. Fejszéről van szó, mely a fa gyökerére tétetett, fáról, amely tüzre hajítatik, mert nincs termése; szántogató emberről, aki ne nézzen többet vissza, ha már egyszer az ekeszarvát kézbe fogta, Krisztusról és

Béliálról, akiknek semmi közük egymáshoz; arról, hogy aki nincs Krisztussal, az ellene van, és sok más hasonló értelmű ige. Ezek legelső sorban mind az embernek okvetlenül szükséges *lelki* elhatározottságát sürgetik ugyan, de épen olyan erővel mutatják az emberiség egész világéletét átfogó harcoknak élességét is. Az Úr Jézus lett a világnak hadvezére és első harcosa a gonosznak mindennemű hatalmassága ellen, ez a harc nem végződhetik békekötéssel, sem el nem lanyhulhat egy másik Megváltónak hosszú megvárásában. Nincs nekünk másban üdvösségünk, hacsak nem az Úr Jézus Krisztus nevében. Nem jön több Megváltó; az emberiség élete többé nem szakaszkodik két részre, mint az Úr Jézus születésekor; a világfolyamat immár szakadatlan lesz, a harc mindig erősebb, a gonosz erőfeszítései mindig nagyobbak, míg el nem jön a végső beteljesedés, az utolsó ítélet nagy leszámolása. Ha olvastad a Jelenések könyvét, titkos borzalommal beletekinthettél a világtörténelem folyásának iszonyú örvényeibe. Emberi ész kevés annak tiszta és világos megértéséhez, amit az Isten lelkétől elragadt Apostol látott és leírt abban a könyvben, egyet azonban, a vezető gondolatot mindenki megtalálja, azt, hogy az idők rettentő kavarodással és forгатagokban rohannak az örökkévalóság felé, és hogy a jók és

gonoszok szem nem látta, fül nem hallotta nagy és döntő mérkőzéseken keresztül viaskodnak egymással mindaddig, míg Isten világterve be nem fejeződik. És itt megint figyelmeztetek arra, testvér, hogy ezt az egész küzködő világot, minden erejével, birkózásával, minden kiegyenlítésre váró ellenkezésével, minden népével, államával, vallásával és minden egyes emberével együtt a teremtő Isten hatalmas keze hordozza és örökké figyelmes gondviselése vigyázza. Virraszt Isten a megfoghatatlan nagy világgépezet fölött csak úgy, mint alvó kis gyermeked ágyánál, s minden, ami történik akár az ő egyenes akarásával, akár türelmes engedelmével, öröktől fogva be van számítva az ő terveibe s mindent, az egész világfejlődést hajthatatlan biztossággal igazítja és vezeti az Ő terveinek irányában. Mi ez az irány? Isten országa a mennyekben.

A másik dolog, amit jól meg kell értenünk, az, hogy két nagy erő van ebben a világrendben arra hivatva, hogy egymást kiegészítsék, ellenben az egyik igen sokszor harcban van a másikkal. Az egyik idevaló termék, ennek a természetes rendnek igen nemes és igen veszedelmes tényezője, a másik nem idevaló, hanem az Isten-ember vére árán szerzett ragyogó és erős ajándék, vendég a természetfölötti rendből. Az egyik az ember szabad akarata, a másik a kegyelem.

A szabadakarat az emberiség sorsának végső kifejlődésében és egész menetében sarkalatos hatalmasság. Az oktan teremtmények a beljük adott törvények szavát vakon követik, de épen azért semmi dolguk a nagy szellemi viaskodásban nincs, semmi elhatározó befolyásuk, semmi rendelkezni valójuk és semmi felelőségük nincs. Mint nagy óraszerkezet, jár az egész anyagi világ, kerekei szépen egymásba fogódnak, mozognak, forognak előre, hátra, amíg a Mesternek, a Teremtőnek úgy tetszik.

Tengerek száradnak ki, s új nagy vízmedencék képződnek, hegyek tűnnek el és völgyek hegyekké tornyosulnak, gyűrődik, vetődik, emelkedik, süllyed a föld kérge, állatfajok erősödnek vagy pusztulnak, növények terjednek vagy vesznek, – sohasem a maguk akarata, elhatározása, vagy egy másik oktan teremtmény akaratos működése következtében, hanem a nekik kiszabott törvények erejében. Az ember más módon illeszkedik bele a világmindenségbe.

Nem lehet ugyan a szabadakaratot valami mindenható erőnek, vagy mindenben döntő hatalmasságnak gondolni. A szabadakaratnak nem *erő* a lényege, hanem *szabadság*. Isten akaratánál ez a két dolog egybeesik, az ő akarata nemcsak szabadság, hanem végtelen erő is; azért amit Isten föltétel nélkül akar, rögtön meg is történik,

ha pedig föltételezve akar valamit, az is biztosan megtörténik a föltétel elkövetkezésével. Az ember akarhat bármit, akarásának nincs határa, sőt az ó akarása – emberileg szólva, határtalanabb, mint Istené, mert az ember értelmének csapodár és pislogó mivolta miatt ostobaságot, bűnt vagy belsőleg lehetetlen dolgot is akarhat, ami Istennél lehetetlen; az ember azonban akarátának elhatározásáért csak a *rendelkezésére* álló erőkkel küzdhet, s ezek az erők lehetnek igen csekélyek, vagy igen nagyok, de akár így, akár úgy, mindig korlátozottak. Az ember akarátának szabadsága elsősorban magára az emberre vonatkozik, itt érvényesülhet annyira, hogy boldog vagy boldogtalan örökkévalóságot szerezhet magának, azért egyik nagy alapgondolata a lelkek rendjének az, hogy a ember *felelős* cselekedeteiért Isten Ítélszéke előtt. Mivel azonban az ember nem egymagában kóborol a világban, hanem Isten rendelése szerint családban, emberi közösségben, hazában, államban kell élnie s egymagában nem is tudna nagyszerű világi feladataihoz hozzáfogni, szabadakarata egyességben vagy összeütközésben embertársainak akarátával, szövetkezve vagy harcolva azokkal, alárendelve magát vagy kiegyezve amazokéval nagy hatással van a társadalmi, politikai, gazdasági, művészeti, vallási élet folyására és

minéműségére is. Sok dolog köti, akasztja, gyengíti az emberi akarat szabadságát; szívesen elismerjük, hogy nem egyforma minden embernél és minden esetben a felelősség és beszámíthatóság, de a felelősség az akarat szabadságának alapján nagy és döntő tényező az emberiség magán- és közéletében, következőleg az isteni Gondviselés világtervében is.

A szabadakarat nagy, de igen veszedelmes kiváltsága emberi természetünknek. Nagy, mert Isten boldog látását lehet vele kiérdemelni; veszedelmes, mert örök kárhozatba vezthet bennünket. A gonosznak hatalmasságai, amelyekről a szent Apostol beszél, épen ezen a ponton iparkodnak megragadni minket. Az első bűn siralmas következményei – amint már egyszer megtárgyaltuk, – igen megrontották természetünket.

Az aljas, a gyarló, a sötét, az ösztönös, a föld felé erőszakoló vágyak és erők nagybőven fölburjánoztak bennünk s örökös veszedelmünké váltak. Mint a föld gyomrában hánykolódó forróvízből, ahol csak nyilast találnak, szakadatlanul szállnak fölfelé a gőzök és szennyes, mérges gázok, azonmód próbálják ezek új, meg új támadással, hízelkedéssel, kísérettel lelkünket megmámorosítani és Isten felé fordított tiszta pillantásunkat elhomályosítani.

Gyönyörűen és mégis fájdalmasan mondja szent Pál erről a veszedelemről:

— Gyönyörködöm Isten törvényében a belső ember szerint,

— de más törvényt látok tagjaimban, ellenkezőt elmém törvényével és engem rabbá tevőt a bűn törvénye alá, mely tagjaimban vagyom.

— Én szerencsétlen ember, ki szabadít meg engem a halálnak testéből?

— Az Isten kegyelme a mi Urunk Jézus Krisztus által. — (*Rómaiakhoz VII. 22 – 25.*)

Íme, mint szent Pál is vigasztalódva mondja, a szabadakarát gyarlóságainak fölsegítésére adott nekünk új és nagy tényező az Úr Jézus Krisztus rendjében, a kegyelem. Ki tudná világosan megérteni a kegyelem forrását? Volt-e valakinek bepillantása abba a titokzatos gazdálkodásba, amelyet Isten a kegyelemmel folytat? Bizony nem. A fénysugár nem természetfölötti dolog, itt születik s itt is hal meg ebben a világban, de adatott-e mód tudósnak és tudománynak arra, hogy titokzatos útját a világűrben figyelmével kövesse vagy földerítse? Bizony nem adatott. Istenáldotta-eszű nagy egyháztanítók ugyan sokat törték a fejüket a kegyelem mivoltáról, írtak is, magyaráztak is sok kegyes és mélyen kutató oktatást, de azért a kegyelemről

csak azt tudjuk, amit Isten kinyilvánított róla, meg azt, hogy igen nagy munkája van Isten világtervezetében. Mondottuk, hogy a kegyelem az akaratnak édestestvére lehetne, de az akarat sokszor megkeményíti magát, ellentáll a kegyelemnek s néha valóságos küzdelem fejlődik ki közöttük. Az Úr Jézus végtelen irgalmasága nehéz harcot harcol a lelkekért; mikor kopogtat a lélek ajtaján, mikor követeket küld, betegséget, bajt, jó könyvet, okos barátot s más ezerféle dolgot; mikor az értelmet világosítja, mikor a szívet indítja, hol keményen, hol gyöngéd-kedvesen – mikor ezeket cselekszi, mindig a kegyelem szerszámával, erejével dolgozik, de – és ezt jól eszünkbe vegyük, – az akarat szabadságát sohasem bántja, sohasem kényszerít, sohasem erőszakos. Isten megteremtett minket akaratunk nélkül, de nem üdvözít akaratunk nélkül.

Nézd csak, testvérem, mennyire bonyolódik és értelmünknek mennyire nehezzé válik a mi fölvetett kérdésünk oldozgatása. A Gondviselés rendjét és ezen nagy világtényezőknek összemüködését nehéz nekünk átértenünk, azért ki ne ereszd most már kezedből azokat a fonalakat, amelyeket eddig sodorgattunk. És megint figyelmeztetlek arra, hogy a Gondviselés örökös jóságának, irgalmas mivoltának annál több ér-

deklínkben való nagy cselekedetét találjuk, minél előbbre haladunk a világtörténelem vizsgálatában.

5. Így következett el ránk a háború.

Mikor a megváltás nagyszerű eredményeivel fölékesített és a gonosz ellen csatarendbe állított emberiségre gondolok, Napoleon császár lovassága jut eszembe. A lipcsei «népek csatájában» 1813. október 16-án mindkét fél a legnagyobb halálmegvetéssel harcolt. Napoleon a Schwarzenberg fővezérlete alatt állott seregekre végső, döntő csapást akart mérni, kiadta tehát a parancsot, hogy tizenkétezer francia lovas két négyoszobben, teljes vágtatásban az ellenségre rohanjon és tiporjon le mindent, amit útjában talál. Gyönyörű szép volt ez a lovas sereg. Szálas férfiak erős paripákon, ragyogó vértjeiken és kardjaikon villogó fényben tündököltek a nap sugarai, a sereg élén tisztelegve állottak a vitéz tábornokok és ezredesek. Napoleon kőmerev arcán mosoly futott át, mikor végignézett rajtuk. Délután két órakor megharsantak a trombiták, s a lovasok ezrei mint a szélvész, rettenetes lendülettel száguldottak az ellenség tömött sorai felé. Egy egész orosz gyalogos ezredet, amely szembeszállott velük, egyszerűen legázoltak.

Azonban mi történt? A rétségen két mocsaras árok volt, máskor gyerekjáték átugrani, most azonban, mivel a seregeket nem figyelmeztették jóelőre a vezérek, végső veszedelme lett a támadó lovasságnak. Az első sor belebotlott, a második az elsőre omlott, a harmadik a másodikra és így tovább. Az emberek és lovak e borzalmas tömegébe az ellenség összes kézügyben levő ágyúival belelövetett, a gyalogság minden oldalról támadott, s rövid idő múlva a tizenkétezer gyönyörű, ragyogó lovasból összetört, szétvert, véres, menekülő roncs lett, amelyre számalom volt ránézni.

Mondom, ez jut eszembe, mikor a Krisztus megváltásával és – aki csak akarta, – kegyelmeivel fölékesített emberiség millióira gondolok, amint nekiindulnak a krisztusi kétezerezstendő leélésének. Tudom, hogy a hasonlat nem egészen jó. Mert Krisztus Urunk nagy fegyvertárában készen állott és áll most is mindenki részére a ragyogó fegyverzet, de bizony az emberiség nagyobbik fele még most sem nyúlt hozzá, a keresztény népek tagjainak milliói között pedig igen sokan vannak, akik nem sok becsületet hoztak és hoznak keresztény mivoltukra. De valahogyan talán mégis jó a hasonlat, mert azok, akik az Apostoloktól, tanítványoktól, első vértanúktól kezdve, mind a mai napig fényes csatasorba

állottak Krisztus kibontott zászlai alá, hogy az igazságért harcoljanak, bizony sokszor véres roncsként kerültek ki a küzdelemből. Az első keresztények háromszáz éven át ezer sebből véreztek és vergődtek a pogány államhatalom acélkarmaiban, később a népvándorlás idején a barbárok ellen, még azután az arabok és törökök ellen, ir testvéreink a protestáns Anglia ellen s ki tudná elszámlálni az ütközeteket, amelyeket Krisztus hűséges katonái végigvítak és végigsz szenvedtek. Sok gúnyos kacagás, sok megvető beszéd, sok halálharangszó hangzott el fölöttük, néha már az utolsó bástyákért küzdöttek, néha látszólag mindent elveszítettek, való-
 1
 jában pedig mindent megnyertek, mert megnyerték maguknak Krisztust, a világnak pedig Krisztus igéinek, tanításának, szellemének terjedését és megerősítését.

Ezek a harcok nem véresek a legutolsó száz esztendő óta, de elkeseredettebbek és veszedelmesebbek, mint a régiek voltak.

A fejlődést vizsgálgatva, lehetetlenség meg nem látni, hogy az emberiség nagyrésztében a lelkek igen veszedelmes irányokban kezdenek haladni.

Az első veszedelem Krisztus Urunk világ-megváltó nagy munkájának megvető lekicsinylése.

Mintha az Isten kegyelméből történt modern haladás mámore ködfátyolba burkolta volna a lelkek millióit és elzárta volna előlük a kilátást fölfelé, a magasságokba, és befelé, a lélek mélységeibe, – mindkét irányban Istent találja a fűrésző szem, – csak ezt a világot, csak ennek szépségét, csak ennek nagyságát látják és vele töltekeznek. Jó nekünk itt lenni, mondják a földről. Ez a mi szülők, ez a mi koporsók, ez a mi börtönök, innen nincsen semerre kijárás. Ennek anyaga, ennek erői, ennek élvezetei és gyönyörűségei az igazi valóságok, mit prédikálnak hát nekünk álmodozó, botor bolondok másik világról, Istenről, Krisztusról, bűnről és egyéb kopott és fantasztikus dolgokról? És még azok is, akik a nyomor láncait fogcsikorgatva és átkozódva csörgetik, igen sokan az elkeseredés roppant kalapácsával verik agyon Krisztusnak talán gyermekkorukból lelkükben maradt szelíd ígét és megvetve az önmegtagadásnak, megnyugvásnak, kereszthordozásnak égi tanítását, testüknek való jobb sorsot tudománytól és új társadalmi rendtől várnak. S ne gondold, hogy az evangéliumnak ez a boldogtalan megvetése múló jelenség, mely ma van s holnap már hiába keresed. Nem. Kevélység és nyomor bűn és élvezet sziklánál keményebbeké teszi a lelkeket, a kegyelem hiába kopogtat be hozzájuk, elűzik s

a tudomány tekintélye s a nyomtatott betűk milliói terjesztik, erősítik ezt a megvetést. Tudod, mi ez? Ez erőszakos kiszakaszkodás a világo sságból és vad, félelmes rohanás a sötét-ségbe. Értsd meg, kérlek, hogy nem a küzdelmet, nem a harcot panaszlom, hiszen ez még Krisztus rendjének is előre bejövendő lt vendége, hanem azt, hogy a lelkek mérgező dnek, pusztulnak, elfordulnak.

Ehhez járul, hogy a kereszténység s különösen annak földi őriző bástyája ellen szervezett harc indul a világ különböző pontjain. A szabadkőművesség, a szociáldemokraták, a radikálisok nemzetközi egyesületekbe tömörülnek, behálózák a modern államokat s egymás után gyűjtötták föl a vallás- és egyházüldözés pokoli tüzeit. Portugália, Franciaország már végiggázoltak az Egyházon, Spanyolországban küszöbön állott a veszedelem, Olaszország is folyton újabb és újabb merényletekre készül, az összes többi országokban is igen erős nyomással kell a jó ügynek küzdenie. Szervezett támadások történnek a világsajtóban is; az ellenkezés hatalmai a tudomány köntösében és annak tekintélyével nyúlnak hozzá az Úr Jézus szent személyéhez; tagadják isteni mivoltát, sőt becsületességét és őszinteségét is. Néhány évvel ezelőtt pedig egyik ilyen tudós azzal állott elő, hogy Krisz-

tus nem is volt sohasem, az egész kereszténység nem egyéb, mint óriási történelmi hazugság. Kérlek, testvérem, ne érts rosszul engemet. Nem a harc miatt panaszkodom s nem is az Egyházat féltém, tudom, hogy a pokol kapui azon sohasem vesznek erőt, de borzadva látom a lelkek veszedelmét, a milliókét, akik jóformán védtelenül hullanak ezen gonosz törekvések karjaiba, különösen ott és akkor, ahol és amikor az Egyház fölvilágosító munkája megakad.

Második veszedelem az emberiség erkölcsi életének rohamos elbetegedése. Neveléssel vesződő tanítók, orvosok, a nagyvárosok titkos életét igen jól ismerő rendőrségek, társadalmi nyavalyákkal foglalkozó írók egyaránt sok panasszal vannak az emberiség nagyrészének erkölcsi el-tévelyedései miatt. Az ifjúság bizony sok módon romlik és erőtlenedik, mert a családokból is igen sok helyen hiányzik az igazi keresztény szellem; a házasság, a nemzetek életének ezen erős fundamentuma, inogni kezd, s ha az Egyháznak nem volna rá igen nagy gondja, az emberiség kezén rég potyára került volna. Mennyit imádkozik az Egyház a jámbor és ájtatos aszszonyi nemért, mintha századok óta éreznék, hogy ő általa jönnek mindig újabb bajok a világra.

Egész országok elnéptelenednek, mert az anyák nem akarnak szülni, a gyermek többé

nem istenáldás ezeknek, hanem nyűg, a házaset nem fölséges szép és igen komoly egyesség az élet nemes és istenes leélésére, hanem testi élvezet és a könnyelműség takarója. A kereszténység kiemelte a női nemet régi megalázó sor-sából, és Isten a boldogságos szűz Mária példájával az anyai méltóságot a lehető legmagasabbra helyezte. Századokon át termetté a női nem az erénynek legszebb virágait, s a vallásukhoz hűséges asszonyok, leányok ma is igen szép ékességei a kereszténység koronájának, de mennyi százezer asszony és leány keveredett bele a sötétség hálójába, mennyi derék férjnek okozták boldogtalanságát, milyen sokan nem feleségek, hanem bűntársak férjük oldalán, mennyi születő vagy születendő életet fojtottak meg méhükben, és mennyi ártatlan gyermeklelket mérgeztek meg rossz példájukkal! Nem akarok én több sötétséget találni az életben, mint amennyi van, s nem is szólnék egyet sem, ha attól nem kellene félnem, hogy a testi bűn és erkölcsi könnyelműség rákfene módjára beleszítja magát az emberiség életfájába és előbb lesz általános a bűn, mint a műveltség, amelytől oly igen nagy javulást vár sok tudóseMBER. Erényei miatt még egy nemzet sem ment tönkre, a bűnök ellenben sokat sírba juttattak már. *Harmadik veszedelem* a társadalom felsőbb

és középső rétegeiben az élet elsekélyesedése. Nagy eszméssel, nagy gondolatokkal azon emberek közül igen kevesen foglalatoskodnak, akik pedig műveltségüknél fogva magasabb szellemi világban foroghatnak. Elég megfigyelni a könyvárúsító boltokat. Komoly, erkölcsös könyvek, újságok, füzetek nem igen fogynak, ellenben a bűn meztelenségeit tapogató regények, úgynevezett izgatón érdekes ostobaságok, otromba fércelmények százezerszámra kerülnek az olvasóközönség kezeibe. Eszerint alakul a társalgás rendje is. Senki se merészeljen mélyenjáró, komoly dolgokat fejtegetni, mert hamar megmondják neki, hogy igen unalmas, ellenben a drága időt, az életet üres fecsegéssel eltölteni, szerintük, szellemes mulatság. Egy igen harapós német bölcs, Schoppenhauer, a vendéglőben, ahova étkezni járt, mindig egy aranyat tett ki az asztalra s odaigérte a főszolgáló legénynek, ha a mellette levő valamelyik asztalnál a vendégek másról is beszélgetnek, mint borról, kutyáról és asszonyról. Aránya mindig megmaradt, mert amazok beszélgetése nem folyt soha komolyabb dolgokról. Pedig volt-e valaha idő, amelynek méhében olyan nagy problémák és átváltozások magvai rejtőztek volna, mint a jelenében? Egész haladásunk forrongóban van, az egész emberiséget érdeklő óriási ellentétek

mutatkoznak a világ gazdasági életében, a nemzeteknek és államoknak újra kell berendezkedniük s a műveltek millióinak olvasmánya mégis sikamlós regény, társalgása pedig bor, kártya és asszony! Az élet és értelem éjszakája igen sötét. A Gondviselés napot gyújtott ki benne: Krisztust, és csillagokkal rakta tele az égboltot, az erények, örök bizonyosságok és erős remények csillagaival. S az emberiség? Az emberiség nagyrésze behunyja szemét s bezárja lelkét a nap elől, a csillagokat pedig leszedi, mert maga akar más csillagokat fölrakni. Nem tud. Nincsenek biztosfényű csillagai. Csak tűzijátékokat gyűjtogat, rakétákkal játszik, s mikor inai roskadoznak s a halál rémületes valósága közel lép hozzá, panaszkodik, hogy sötét van.

Megint arra kérlek, testvér, rosszul ne értsd írásomat. Nem rángatom én a lélekharang kötelét, bajthuhogó bagoly sem akarok lenni. Én bizom az emberiség haladásában. Erősen hiszem, hogy Krisztus megváltott rendjében a gonosz hatalmasságai sohasem vesznek véglegesen erőt a világosság gondolatain. Látom, hogy a modern emberiség szélesvonalú tempókban szeldeli az élet és haladás tengerének hullámain, de azt is látom, hogy a harc az emberiség lelkében, szellemi életében igen erős a haladás irányainak ideiglenes meghatározásáért. A nagy,

a végleges irányt, Isten mutatóujja vonja meg, akarva, nem akarva abban rohan előre a történelem, de az ideiglenes irány, ötven, száz vagy ötszáz esztendő életének iránya eltévedhet s jaj, milyen rettentő veszedelmére lehet az emberiségnek. Mert rövid az élet, történelmi korszakokat ember át nem élhet, viseli a kor bélyegét, amelyben született, s a legtöbb áll, vagy bukik az idők szelleme szerint, amellyel csecsszopó korától fogva töltekezett.

Itt jutottunk el ahhoz a ponthoz, amelynél alázatos lélekkel bepillantani igyekezünk a Gondviselés rejtelmeibe. Mindent megtett Isten az ember érdekében. Megváltotta, fölvilágosította, erős kegyelmeket kínál neki, s ha mégis attól kell félni, hogy a most rajzolt módokon mocsárba reked milliók szekere, ha a közszellem elnyavalyásodik s a társadalmak testén betegség-foltok ütköznek ki, mi eszköz marad a Gondviselés irgalmas és igazságos kezében? Marad a nagy szerencsétlenségek eszköze, marad az érintetlenül hagyott emberi szabad akaratnak tulajdon kezemunkája, *a háború!* A háború, a zord és kemény tanítómester. A háború, a vérből és könnyekből kevert kegyetlen orvosság. Kijózanító, megalázó, szenvedésekkel, kínnal, halállal, áldozattal jobb, belsőbb, értékesebb életre gyógyító orvosság.

Így látom és így hiszem én. S mikor végigtekintek szegény országokon és gazdag temetőkön, apátlan gyermekeken és fiavesztett apákon, anyákon, a borzalom és pusztulás lángjai fölött, a lelkek vonagló kétségbeesése fölött a Gondviselés szomorú, de aranyos napját látom s megértem, hogy irgalmas az a kéz, amely ránkengedte a legnagyobb csapást, mert ez a csapás igazítja meg félrebotorkáló útjainkat s emeli meg a sárbatapadt lelkek millióit. Az én lelkem nem tud más magyarázatokba belenyugodni; cifra beszéd engem meg nem vigasztal. Isten irgalmas kezét kell megtalálnom az események középpontjában, azt kell megcsókolnom, hogy csillapító megnyugvás szálljon belém, zaklatott, háborgó, kínlódó emberbe. Istenben van biztos fészke az én lelkemnek; elmélkedő értelmem és alázatos tapogatódzásom fonálán oda kell nekem visszatalálnom s onnan, szilárd helyről, onnan, jó helyről, nézegetem a világ fölfordulását s benne fájdalmas magamat.

Nehéz és könnyes énekeket énekelve, menjünk föl, testvérem, ezen magaslatokra. Kálvária ez az út, Golgotha van a tetején. Még van egy énekem a Gondviselésről, kérlek, hallgasd meg azt is, azután majd odaborulunk a mi Urunk Jézus Krisztus komoly keresztjéhez.

9. Isten rendjében jónak, rossznak más a becsülete, mint a mienkben.

«Izaiás próféta írja, hogy Isten három ujjjára függesztette a földkerekséget; akarván ezzel jelezni, hogy a világ gondviselésében Istennek három csodálatos tulajdonsága tündököl: atyai jóvolta, amellyel jót akar cselekedni teremtett állataival; gondviselő bölcsesége, mely utat talál jóakarátának véghezvitelében; mindenható hatalma, melynek erejével megszerzi, valami szükséges e világnak hasznos vezetésére».

(Pázmány, *Kalauz* 1766. 6.)

Velős és rövid, mindenkifölött pedig világos beszéd ez Isten gondviseléséről, a mi szegény értelmünk azonban annyi bajos nehézség köteleibeiben vergődik, hogy minél körülményesebb magyarázatot szeretne a saját megnyugtatóására. Megpróbálom körüljárni ezt a nagy dolgot gyöngé értelmekkel és két-három igazságot erős kötésben az elmélkedő lélek elé állítok.

1. Napoleon császár egyik generálisának ismerős embere volt egy katona; ez századvezető nivoltában igen kérte a generálist, adna neki alkalmat a legelső ütközetben maga vitézsége megmutatására. A generális megígérte, de milyen nagy lett amannak bosszúsága, mikor a

hevesen folyó ütközet alatt neki embereivel együtt az ütközet helyétől távol, egy erdő szélén kellett a kapott parancs szerint lapulnia. Győzelmes csata után morc képpel elmondta panaszát a generálisnak. Az nevetett mérgén és megmagyarázta neki, hogy ő századával együtt nagyban hozzájárult a sikerhez, mert az ellenség, kikémlelvén az erdőszélén jelenlétüket, nem mert arról az oldalról támadni, ahol pedig a támadással igen nagy zavart és bajt okozhatott volna.

Nagy ütközetekben, háborúban alárendelt ember csak annyit lát, amennyit épen lát, de az egésznek menetét, állását át nem tekintheti, sem a nyert parancsokat igaz értékük szerint meg nem mérheti. Ha millió és millió ember verekszik is, ha a háború egész országok területén hömpölyög is, mi az az egész világ életéhez és a világtörténelem egész folyásához képest? Isten gondviselő értelme és akarata pedig ezt az egész óriási történést nagyságában is, meg legapróbb részleteiben is átfogja és áthatja, de persze az Ő értése nem olyan, mint a mienk. Mi mindig csak részleteket, darabokat, egyes eseményeket, egyes korszakokat ismerünk meg, azokat rakjuk egymás mellé s így hordogatjuk össze parányi tudásunk alkotó elemeit. Isten örök tekintete előtt az egész világ egy egységes

egész, ő az örökkévalóság magaslataiból egyetlen pillantással nézi és látja a múltat, jelent, jövőt, s e pillantás minden eseményt, tehát a háborút is, okaival és hatásaival együtt nemcsak úgy látja, amint az emberéleteket pusztít, országokat rombol, új politikai elhelyezkedéseket erőszakol, halálhörgést, vért és könnyeket sajtol, hanem úgy is, amint a háború az ő nagy világtervének és rendező akaratának engedelmeskedve, belesimul a legfőbb cél elérésének rendjébe. A legfőbb cél Őmaga. Mondtam már egyszer, hogy a lelkek világtörténelmét nem lehet megírni, ez alapon mondom azt is, hogy a háború gondviselésbeli jelentőségét nem tudjuk megérteni, mert nincs mód meglátnunk, hogy az elesettek és szenvedők, a kárvallottak és gyászolók, a vesztesek és győzők, a jelenvalók és születendők lelkével mit végzett és végez a háború, s azt sem láthatjuk, mennyire szolgál Isten világtervezetének beteljesítésére. Egy azonban bizonyos, az, hogy Isten az ő legfőbb bírói és kormányzó székében ülve, jót akar velünk és a világgal. Következik tehát, hogy többet ér egy lat alázatosság, mint a Gondviselésnek egy font hiábavaló és lázadó feszegetése.

2. Egnémelyek úgy okoskodnak, hogy a háború nem lehet a Gondviselés dolga, mert a

háború rossz, Isten pedig a rosszat nem akarhatja. Ebben az okoskodásban több értetlenség van, mint bölcsesség. Az én gyarló értelmem különbséget tud tenni erkölcsi és fizikai, vagyis természetes rossz között. Úgy is mondhatnám, hogy az egyik rossz Istennek rossz, a másik meg az én emberi természetemnek. Isten legfőbb elbírálása szerint a betegség, szegénység, fájdalom, halál nem *rossz* dolgok, egy rossz van csak, a *bűn*. Amazok igen nagy értékek lehetnek, fölséges, szép és érdeemes kincsek, mint ahogyan az Úr Jézus is regulába szedte azon csodálatos mélyértelmű tanításban, amelyet a hegyen adott, amikor így szólt:

– Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa.

Boldogok a szelídek, mert ők bírják a földet.

Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltnak.

Boldogok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmaságot nyernek.

Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent.

Boldogok a békességesek, mert ők Isten fiainak hivatnak.

Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert ők a mennyek országa.

Boldogok vagytok, midőn szidalmaznak és üldöznek titeket, és hazudván minden rosszat mondanak ellenetek érettem.

Örvendjete és vigadjatok, mert a ti jutalmatok bőséges mennyekben.

(Sz. Máté Ev, V. 1 – 12.)

ő, mely igen ékes és vigasztaló éneke ez az Isten gondviselő gazdálkodását értő Megváltónak. Erőssége sok alul vergődő szegénynek, gyönyörű világossága gyarló eszünknek, amellyel meglátjuk, hogy a földi élet viszontagságai, keresztjei, szenvedései Istennél egészen más értékábrán jegyeztetnek, mint hús és vér szerint gondolkozó embereknél. S ha ezt az éneket a háborúra alkalmazom, mit szólsz hozzá nehézszívű és fájdalmadban ellenkező testvérem:

Boldogok, akik nehéz időkre születtek, mert tisztább arany lesz koronájuk.

Boldogok, akik véres harcokban Isten nevével estek el, mert már az Atya kebelén pihennek.

Boldogok, akik nehéz sebekben megadással vergődnek, mert rózsákat fonnak koszorúba.

Boldogok a földönfutók, ha lelküket az Úr útszéli, szétlőtt fészületeinél pihentetik.

Boldogok az árvák, mert Atyát találtak mennyekben.

Boldogok az özvegyek, mert tiszta fátylaikat örömmel húzzák majd halódó szemükre.

Boldogok, akik gyászolnak, mert tekintetük gyakran fordul a túlvilág felé.

Boldogok vagytok mindannyian, ti tört-szívűek és igen fájdalmas lelkűek, mert Krisztus nehéz keresztjét hordozzátok.

Örvendjete és vigadjatok, mert a ti jutalmatok bőséges mennyekben.

Szódd, fond tovább ezt az éneket, kedves testvérem; énekelj hangosan és zokogva, ne sajnáld, ne takard fájdalmadat, de erős legyen benned mindig annak értése, ami ellen gyöngye emberi természetünk ugyancsak lázadozik, hogy Isten előtt csak a bűn rossz, minden más igen nagy érték lehet, sőt még a bűnt is igen sokszor a jóknak javára fordítja. Az ő jósága igen segíti, támogatja, irányítja az emberiség törekvéseit, de az akarat szabadságát el nem veszi. A háború keserű orvosságát el nem vette tőlünk, maga az ember töltötte kanálba ezt az orvosságot, őmaga volt oka annak is, hogy Isten meg nem akasztotta, megengedte s okainál és eredményeinél fogva örök elhatározással beillesztette az események rohanásába. A Teremtő igen nagy bölcsesége fénylik abban, hogy az embert nemcsak földi munkára, kőnek, fának faragására, gyomornak töltögetésére rendelte,

hanem meghívta a tulajdon nagy gondolatainak munkájára, az igazság és erkölcs rendjének kiépítésére. S még itt is nem kötözte meg mindenható akaratóval, hanem szabadságot adott neki, hogy a saját ereje, a saját felelőssége érvényesülhessen és így Krisztus Urunk kegyelmének vértézetében az örök életre érdemes munkát végezzen. Fölséges szép ez a terv, de igen bajos, nehéz a kimunkálása. Akárhogyan vergődünk is, a Gondviselés el nem hagy minket, és csak mitőlünk függ, hogy hasznunkra legyen az is, ami igen véres kárnak látszik. Még nem volt akkor háború, amikor már igen sokszor eszembe jutottak ilyenfajta gondolatok. Egynémely vasárnapi prédikáció után, Vasban, Zalában, Fej érmegyében – sajnos, nem mindenhol, – a hit, remény és szeretet régi imádságát szokták imádkozni. Mikor már elhangzott a tanítás Isten ígéjéről, térdre áll a pappal együtt az egész gyülekezet, ő, de sokszor néztem végig az én testvéreim seregén, amint lehajtott fejjel, igaz, lelki alázatossággal velem együtt hangosan, melletverő komoly vallomást tettek hitükről, reménységükről, szeretetükről.

«Azonkívül a Te gondviselő vezérlésedbe ajánlom testemet, lelkemet, életemet és mindenemet. Legyen, Uram, mindenekben és mindennemű változó ügyeimben, szegénységemben vagy gaz-

dagságomban, betegségemben, vagy egészségemben, kárvallásomban, vagy jószerencsémben a Te szent akaratom».

És én is lehajtottam fejemet és elszaladt a lelkem vissza a múltba. Békés idők hosszú sor esztendején keresztül sokan, akik már sírban vannak, hányszor elimádkozták ezeket a gyönyörű mondatokat. Mintha a nemzet lelke békében már gyűjtögetni akarta volna az imádság és könyörgés sok-sok erejét, hogy majd legyen hit, meg remény, meg szeretet a késő utódokban, ha rájuk szakad a nagy megpróbáltatások ideje.

Legyen, Uram, a Te szent akaratom.

Itt kezdődik a mi vigasztalásunk. Csak az Istent kereső szemek fényesedhetnek ki, csak az öt kereső lelkek vigasztalódhatnak meg. Régi magyar ember, Pázmány Péter írja nekünk ezeket: Aki pedig szüntelen Istenre függeszti szemét, nemcsak ösztöne vagyon minden tökéletes jó erkölcsre, de e világi veszedelmek és háborúságok között csodálatos vigasztalást talál, mint szent Dávid, ki, midőn e világnak felháborodott habjai között ugyan megepedett volna, azt mondja, hogy megemlékezvén az ő édes Istenéről, örvendetes gyönyörűséggel beteljesített Szíve. –

(Kalauz 90.)

7. Akarja-e Isten a háborút?

Istenfélő, becsületes magyar emberek vagyunk. Szemünket sokszor égre emeljük, nemcsak azért, hogy felhők járását, csillagok világozkodását figyelembe vegyük, hanem azért, mert vallásos lelkünknek arrafelé esik legjobb repülése, Istent kereső szárnyalása. Talán a levegőben keressük? Vagy azt hisszük, hogy a fényes égitestek az ő titokzatos palotája udvarának kavicsai? Nem. Pogány volna az ilyen gondolkozás. Magasra tekintünk, mert Istenre gondolásunk magasságot, emelkedést jelent földhöz kötött szegény lelkünknek. A láncravert madár százszor is, ezerszer is megpróbálja a repülést, mert ez az ösztöne; az ember lelke, Isten csodálatos madara, szintén repülést próbálgat Istennek egészen szép és egészen jó világa felé, mert neki ez a természete.

Mióta háború van, az emberek sokkal többet tekintenek az ég felé. Mintha megrettentünk volna a szörnyűségektől lent a földön. Európa keleti részétől, a végtelen orosz síkságoktól kezdve a Kárpátokon keresztül, át a Duna-Tisza közén, le a tenger partjáig, a gyönyörű francia síkságokon, a tiroli határszikelákon keresztül a Fekete-

tengerig, mindenhol millió és millió kérdő, vádoló, könyörgő, könnyező emberi szem tekint a magasba, mind Istent keresi, mind Istent kérdezi. És a föld alá nyugvóra tért halavány harcosok százezrei is, behunytt, foszladozó szempilláik mögül, megtört szemgolyóikkal fölfelé tekintenek, mintha ők is azt kérdeznék, miért kellett áldozatul esniök a háború forgatagában. Mikor csendes estéken künn bolyongok a szabadban és belehallgatózom az éjszaka titkos mélységeibe, úgy tetszik, mintha nagy sóhajtások indulnának a levegőben, mintha sok millió lélek fehérszárnyú tömege kavargogna, rohanna a csillagok között. Mind a jó Istent keresik, az Ő vigasztalását, az Ő megnyugtató simogatását. Gyarló értelmünkkel eleddig eleget bontogattuk azt a kérdést, hogyan illeszkedik be a háború a Gondviselés nagy tervébe, s megértettük, hogy a háború igen keserű, de igen szükséges orvosság a botorkáló emberiségnek. Van azonban a lélekben még egy nagy, majdnem kézzelfogható, kemény kérdés, amellyel igen szeretnénk tisztába jönni. Ez a kérdés: Akarja-e Isten a háborút? Akarja-e, hogy felvilágosodott, keresztény emberek milliósámszámra gyilkolják egymást? Akarhatja-e árvák siralmát, özvegyek nyomorát, templomok pusztulását, népek sorvadását? Hiszen az Isten vég-

telenül jó és irgalmas, és ő maga adta parancsba, hogy embertársainkat, még ellenségeinket is, szeressük és jót tegyünk azokkal, akik minket megbántanak. Akarhat ja-e tehát Isten a háborút? Fohászkodjunk neki e nehéz kérdésnek. Talán most könnyebben esik a magyarázkodás, hisz az előbbi írásokból már ismeretes utakon ballaghatunk.

I. *Seperj a magad háza előtt!*

Ez a mondás a szörnyülködők csoportjának szól. Sokan vannak és sokféle fajtájúak. Nem nagy tisztesség nekik, de azért első helyen említem az istentagadókat és vallásgyalázókat. Ezeknek orrába valamikor valami ostoba beszéd, vagy valami bolond könyv karikát húzott, s azóta engedelmesen botorkálnak arra, amerre a karikára kötött madzagon vezetik őket. Begyükbe szedtek minden elibük rázott, Isten és Egyház ellen való csúfságot s elszegődvén ördög prókátorának, most ugyan tele képpel támadnak a háborúban elesett hősök maradékaira, a sebesültekre, vagy a háború miatt nyomorgókra, mint ama hosszútürelmű Jóbra ostoba felesége, hogy no, híres jámborok, istenfélők és vallásosak, most beszéljete Isten jóságáról, hát ha olyan bölcs és irgalmas az Úr, magyarázzátok meg, hogyan engedhette ránk-

zúdulni a háború szörnyűségeit! Második rendbéliek azok, akiknek esze, kedve teljességgel a világhoz ragaszkodott és, mint a nagy Pázmány Péter mondja, minden idejüket nagy örvendésekben vagy a kapzsiság kereskedéseiben, vagy egyéb világi szorgalmatoskodásban töltik. Nem vallástalanok ugyan, de nem is akarattal vallásosak. Inkább azt lehetne mondani, hogy a vallásosságnak valami legyengült és maradék formája úgy maradt rájuk örökségképen, mint számárra a fül. Ezek is nem győzik kezeiket csapkodni ennyi háborús szörnyűség láttára és összekotorván azt a keveset, ami hittanból iskolásgyerek korukban fejük belsejéhez ragadt, pergő nyelvükkel össze-vissza forgatják a Gondviselés belső, titkos dolgait, megtagadják és kétségbevonják Isten jóságát és bölcseségét, sőt nem át alják azt mondani, hogy ha Isten igazán gondját viselné a világnak, ilyen szörnyűségek nem történhetnének.

Az ilyenekkel nem kezdek vitát. Miért? Mert nem érdemlik és mert nincs joguk a háború miatt Isten szent nevét emlegetni. Azt kérdezik, miért engedi Isten a háború pusztításait, azt azonban nem kérdezik, miért engedi és tűri Isten az ő titkos és nyilvános bűneiket! Az nekik egészen természetes volt, hogy Isten nem sújtotta őket agyon haragos villámával, amikor

ocsmány szájjal káromkodtak, részegeskedtek, bujálkodtak, sohasem szörnyűködtek azon, hogy Isten megengedi nekik a házasságtörést meg a magzatelhajtást, igen jól esik nekik, hogy Isten nem ad rögtön fekete bajt a nyelvükre, mikor rágalmaznak, nem szakajtja meg az izmokat karjukban, mikor idegen vagyon után kapkodnak, hanem engedi, hogy törvényeit lábbal tiporják és még időt is enged az ilyen szörnyülködő bűnösnek, hogy megtérjen, vagy, ha megátalkodott, még többet vétkezzék. Nem, ezeknek nem magyarázunk semmit. Ezeknek csak azt mondjuk, ne akarjatok mindenáron Isten pítvarában seperni. Ott nincs sepernivaló. Seperjete a magatok háza előtt, és ha mindenáron szörnyülködni akartok, tegyetek lakatot nyelvetekre, bújjatok el házatok legcsendesebb zugába és keserves könnyek között igaz bánattal azon elmélkedjete, milyen nagy irgalmasságot cselekedett veletek az Úr, hogy bűneitek miatt mindezideig bús haragjában el nem vesztett benneteket.

II. Pislogó mécs az ember értelme.

Észt senkinek köböllel nem mérték. A világ hiúságaival együttszaladó emberek azt vallják, hogy a pénz vagy sok, vagy kevés, de sohasem elég. Ilyenformán, de fordított értelemben mon-

dom, hogy ész lehet kevesebb, vagy több, de mindig elég annyi, kinek mennyi van. Emlegetünk sokeszű embereket s vannak is olyanok, akik gyorsabban megértik a dolgok mivoltát, mint mások, de azért igazán sok ész senki-nek sem adódik ezen a világon. Az egész világ olyan, mintha az alkotó Istennek rengeteg nagy képmása volna. E nagy kép elé Isten apró mé-cseket akasztott, sokat, igen sokat. Minden mécs egy-egy emberi értelem, mindenik a képre veti világosságát, egyik többet, másik kevesebbet, de az egész képet egészen megvilágítani egyik sem tudja. Miért akasztotta Isten a kép mellé a mécseket? Azért, hogy az ember az értelem természetes világosságánál megismerje a teremtett dolgokból a Teremtőt. Homályosan, mint ahogyan nagy távolságban magas hegyek körvonalait, a legkisebb rendes emberi ész is megismeri Istent a nagy képen, de a legnagyobb ész is kevés arra, hogy Istent a világban, az ő csodálatos cselekvéseit, nagyszerű világterveit és gondoskodásának mélységeit egészen megismerhesse. Nemcsak Isten kezeljék, hanem a világ szerkezetét sem ismerjük pontosan, pedig benne élünk, kezünkkel tapinthatjuk, szemünkkel elérjük. Asztalomon cserépben virágok vannak. Mintha a nyárnak forró tüzeit, a napnak aranyos kaca-

gását, a nevelő földanyának minden bársonyos gyöngédségét idehozták volna magukkal, olyan égő sárgák, haragos vörösek, bájos, illedelmes fehérek. Melyik tudós magyarázza meg nekem, hogyan szerzi ez a virág ostoba, egyszerű gyökéréin keresztül ezeket a pompás színeket? Milyen csodálatos eleven erőt adott Isten ennek a sárga violának természetébe, hogy a földből szívott barna folyadékból mint színes napernyőt, gyönyörű sárga virágot tud nyitni vékony szára fölél! Ki érti ezt? Pedig itt csak egy kicsi virágról van szó, amely ma még él és mint finom muzsikát árasztja gyöngéd illatát szobámban, holnap meg már hervadozva, haldokolva hajtja le fejecskéjét.

Sőt azt is merem mondani, hogy hiába adjuk össze egy summába az Isten képe elé akasztott mécsék, vagyis az emberi értelmek minden világosságát, még az sem volna elég a világnak fenekestül való megértésére. Az egyszeri diák igen nehéz munkával ütötte-vétette a tudományokat, semmire sem ment, mert az esze, mint szita a vizet, mindig eleresztette azt, amit nagy kinnal belerakott. Mikor kérdezték tőle, megy-e a tanulás, azt felelte: igen jól megy, csak baj, hogy mindig elülről kell kezdeni. Mi is mindig elülről kezdjük a világ megtanulását. Mert ami tudást kiki szerzett, bizony magával viszi a

sírba és a másvilágra, ha meg halála előtt mindenki minden szerzett tudományát könyvbe akarná írni s az utódoknak hagyományozni, nem volna ember, aki azt a temérdek könyvet elolvassa. Nem jó dolog az orrnak betörése, mégis minden gyerek azon kezdi a járás mesterségét, s minden embernek egészen elülről kell kezdeni megtanulni az életnek és tudományak alapjait.

De nem is az a főcélunk, hogy a világot megismerjük, hanem az, hogy a jó Istent megismerjük és az ő szeretetével, barátságával, az ő szent és drága kedvében éljünk a világban addig, ameddig élnünk adatik. Nagy igazság tehát az, hogy igazi boldogságot és megnyugvást nem tudásból, hanem Isten félelméből és a Hozzá való őszinte, egyszerű, alázatos ragaszkodásból szerezhetünk. A tudás – Istennel: kincs; a tudás – Isten nélkül: értéktelen kavics.

Az első ok tehát, amely miatt sok dolog titok marad előttünk, értelmünk korlátolt mivolta. Bölcsen mondja az írás: A téged meghaladó dolgokat ne kutasd, magasabb ügyekben ne kereskedjél.

III. A világ egynémely dolgainak szemlélete.

Istentelenség volna azonban az írásnak e mondását úgy forgatni, hogy embernek nem

szabad törődnie a világ folyásával. Valamint a kis gyermek addig nem nyugszik meg, míg szétbontván a kezébe került zsebórát, meg nem nézi, mi ketyeg benne, azonmód minket, felnőtteket is folyton indít a természetünkbe ültetett kíváncsiság az események és dolgok okainak keresésére. Mikor tehát bánatos pillantásodat rám veted, testvér, és a nagy kérdésre: akarja-e Isten a háborút? – feleletet vársz tőlem, nem akarom a kérdéshez való jogodat eldisputálni, csak arra kérlek, ne felejtsd, hogy Istent és a világot nem tudjuk felmérni rövid értelmünkkel. A középkoron keresztül minden százszentendően megjelent Európában Istennek rettenetes ostora, a fekete halál. Hiába álltak a faluvégen vasvillás örök, a baj megtalálta a terjeszkedés módját, s bizony nem egyszer három-négyszázezer ember halt meg döghalálban, s egész városok kipusztultak. Stájerországban a betegség tüsszentéssel kezdődött, ebből az időből ered az a szokás, hogy ha valaki tüsszent, egészségére kívánják. A legutolsó másfél évtized alatt három borzalmas földrengés volt, az egyik Szan-Franciskó városát, a másik Mészszinát, a harmadik Avezzánót döntötte romokba. Az első esetben 40.000, a másodikban 200.000, a harmadikban 40.000 ember halt meg a romok alatt, s ha a később kórházakban elpusztult

sebesülteket is ideszámítjuk, azt kell mondanunk, hogy több, mint háromszázezer emberélet esett a haragos föld áldozatául. A dolgokban esett kárt nem is lehet felbecsülni, bizonyos, hogy szorgalmas kezek munkája sok-ezermillió korona értékben ment tönkre a földrengések következtében.

Régen is, most is elég sokszor úgy látszik, mintha a természet erői elszabadulnának és mindent szétmorzsoló hatalommal vetnék magukat az emberekre. A japáni földrengés 1891-ben 270.000 házat döntött össze, Amerika partjain nemrég a levegő háborodott meg annyira, hogy embereket, állatokat, házakat magasba emelt és összetörve messze eldobott. November elsején lesz 160 esztendeje, hogy Lisszabon városban megindult a föld. A lakosság fejesztetten menekült a tenger partjára, a kikötőbe, hogy hajókra szálljon. Ekkor a víz hirtelen magasra felszökött, azután visszaroht a tengerbe és magával vitte az egész márvány kikötőt minden emberrel és hajóval együtt. Az így elragadottaknak még holttetemei sem kerültek elő többé sohasem, pedig sokan voltak, mert azon a napon hat perc alatt hatvanezer ember pusztult el szörnyű halállal.

Azt kérdezem először is, volt-e és van-e tudomása Istennek ezekről a nagy csapásokról,

mielőtt megtörténnek? Mindenesetre van, hiszen Isten mindentudó, tudja azt, ami volt, ami van, ami lesz, ismeri legtitkosabb gondolatainkat is. Második kérdésem: megakadályozhatta volna-e Isten ezeket a csapásokat? Hogyne, hiszen Ő mindenható; ég, föld, szelek és tenger engedelmeskednek neki és a természet erői az ő készséges szolgálói. És mégsem akadályozta meg? Nem. Tehát akkor Isten igen kegyetlen ura az embernek! Megállj, testvér, el ne ragadjon téged haragos méltatlankodásod, nehogy káromlást mondj akkor, amikor imádkoznod kellene.

IV. Isten gondviselésének regulái.

A hittanban azt tanultuk, hogy Isten szakadatlanul gondoskodik a világról és minden, ami történik, az ő kormányzása alatt történik. Jól meg kell azonban a dolgot értenünk. Szorgalmas gazda mindenben gondját viseli lovának; eledelét ő választja meg, itatásra ő eresztí, nyugovóhelyét ő határozza meg, s ha a ló szerzőmben van, futását vagy lassú lépését, erre vagy arra kitérését, ide- vagy odamenését teljességgel ő igazgatja. Igaz valósággal mondhatjuk tehát az ilyen emberről, hogy lovának kormányzója, vezérlője és gondoskodó gazdája. Kérdezem azonban, vajjon igazán mindenben

vezetője és igazító ja ez a gazda lova életének? Úgy-e, nem, mert a ló testének szerkezetét, véreinek, szívének, tüdejének járását, izmainak rendszerét, természetének főbb vonásait bizony nincs módjában sem elfordítani, sem változtatni.

Már most térjünk vissza ezen egyszerű példáról Istennek bölcs hatalmára.

Mikor megteremtette a világot, négy nagy dolgot szerkesztett össze bizonyos törvények szerint: anyagot, erőt, életet és embert. Mind a négynek külön-külön természetet adott, és az ő isteni bölcs mesterkedése épen azzal gerjeszt minden elmélkedő embert nagy bámulatra, hogy ezt a négy dolgot, mindegyiket temérdek változatosságban úgy kapcsolta egybe, úgy szelídítette egyiket a másikhoz, és valamennyit úgy állította bele a munkába és fejlődésbe, hogy külön-külön természetének kára nélkül mégis valamennyi gyönyörű rendben és egységben alkotja ezt a világot. Mi különbözik jobban egymástól, mint a tűz, meg a víz; mi ellenkezik inkább, mint élet meg halál, tenger meg szárazföld, milyen más a rangja az oktalan kődarabnak, meg a minden tudományokkal ékes tudósnak, és mégis valamennyi békés rendben egymással összefogódzva a világ kedves-szép rendjének emelésére szolgál.

S mivel Isten minden dolognak külön természetet adott s mivel pontosan meghatározta a törvényeket is, amelyek szerint a teremtmények egymással és egymás mellett működni tartoznak, Isten kormányzása és gondoskodása abban áll, hogy végtelen hatalmával és jóságával megtartja és romlástól, bomlástól megmenti a világot, de engedi a világot a neki adott törvények szerint előrehaladni. A követ, amely a hegy tetejéről gurulni kezd s talán emberhalált okoz, nem ő hajtja le, a tenger vizének áradását nem az ő kezei hajtják, a tűzhányókban az olvadó követ és ércet nem ő keveri; nem ő száll le földrengéskor, hogy a földet megrepessze, nem adja ki a parancsot ilyenformán: ma szélvész legyen, hanem minden, ami történik, az ő általa meghatározott törvények és előre megszabott rend szerint történik, részint úgy, hogy ő azt külön is akarja, részint úgy, hogy engedi, vagy úgy, hogy elűri, mindig és mindenről van azonban előzetes tudomása, megvan a hatalma is, hogy az eseményeket megakadályozza vagy elfordítsa, de ezzel a hatalommal ritkán él, mert nem akar csodákkal gyakori kivételeket tenni a természet rendjében. Az a különbség tehát az állatairól gondoskodó gazda gondviselése és Isten gondviselése között, hogy a gazda nem teremtője

az állat életének és természetének és nincs hatalma annak törvényeit változtatni, Isten pedig teremtő és alkotó, aki változtathat, igazíthat a renden és törvényeken, amelyeket maga adott, de igen nagy és bölcs ok nélkül ezt sohasem teszi.

Földrengés, döghalál, tengeri veszedelmek és a világ elemeinek másfajta pusztító felháborodása idején tisztelettel fogadom tehát a tudósok magyarázkodását, hogy tűznek és víznek összecsapása, emberi vagy állati testeknek rothadása, a levegő nyomásának alkalmatlan elváltozása és egyéb természetes okok miatt meg kellett történnie a veszedelemnek, aminthogy földrengés van más égitesten is, ahol nincsenek emberek és nagy gázrobbanások és rettentő tűzhányások a Napban is vannak, ahol szintén nincsenek emberek, – de igen nagy tisztelettel fogadom ugyanakkor jámbor emberek véleményét is, akik azt mondják, hogy e csapásokat a jó Isten küldi a természet útján, hogy minket, fölfuvalkodott embereket észreterítsen, bűneinkből fölrázzon és az örök életre megmentsen. Egyiknek van-e igaza, vagy a másiknak, vagy talán mindakettőnek, egy-egy meghatározott esetre vonatkozólag, nem tudom; csak azt tudom, hogy

először: Isten a világ vezetésével a mi igazi

javunkat akarja, de nagy terveit és gondolatait rövid eszünkkel nem lehet fölérni;

másodszor: nagy, természetes szerencsétlenségek, mint éhség, földrengés, döghalál, vízáradás az Ő tudomásával és engedélyével, de a teremtett dolgok természetének törvényei szerint történnek;

harmadszor: Isten a természet erőinek minden veszedelmes összecsapását megakadályozhatná – és sokat, amelyekről nincs tudomásunk, talán meg is akadályoz – de ezt az ő nagy világtervébe] beleillesztett különös ok nélkül nem teszi.

V. A háború belső természetéről.

A háborúról mindenekelőtt két mondani-valóm van.

Az első az, hogy mindenfajta természetes csapások veszedelmét és kárát egymaga ránk tudja zúdítani. A haragos tenger veszedelmei elől, ha egy-két hajó elpusztul is, a többiek el tudnak menekülni, mert a tenger partjain figyelmeztető állomások vannak, sőt a hajók árbocaira is szerkesztettek olyan finom és hatalmas jeladó-készülékeket, hogy a hajók a partokkal és egymással is villámgyorsan szót válthatnak. Földrengés elől nehéz menekülni, de abban meg az a szerencse, hogy nem szokott

igen nagy területen pusztítani és nem is tart sokáig. A döghalál még mindig igen nagy úr, de azért az orvosi tudomány az ő fortélyait is kifürkészte, s most már egészen más, sokkal hatásosabb módokon tudunk ellene védekezni. Azért a veszedelem mindig veszedelem marad, és anyagi kár és emberek életének pusztulása nélkül nem múlik le rólunk egy csapás sem, a háború azonban valamennyinél többet pusztít, mert amazokban a természet erői önmaguk, az ember akarata ellenére rombolnak, a háborúban pedig maga az ember gyilkol, pusztít és véres munkájának nagyobb sikeréhez ágyúk, gépek, vasutak, villamos vezetékek, robbantószerkezetek formájában a természet erőit is szolgálatába hajtja.

Másik mondanivalóm az, hogy igen vékony ítélet volna azt állítani, hogy a háború a királyok és egyéb vezetőemberek akaratából származik. Mióta világ a világ és mióta az első bűntől megrontott természetű emberek élnek a világon, mindig voltak és vannak kisebb-nagyobb ellenségeskedések az emberek között, amelyeket a valóságos erőknek tülekedő latbavetésével: háborúval igyekeztek kiegyenlíteni. A háború úgy érik a népek lelkében és gazdasági helyzetében, mint a tűzhányó kitörése a hegy belsejében, mint a vihar a levegőben, mint

a földrengés a föld gyomrában. Nem lehet ezt az állítást most az egész világtörténelemből való tanulságokkal körülmogatni, elég megérteni azt, hogy például Németország ellen nem évtizedek, hanem száz esztendő óta forrott, érett, készülődött a háború, mert Franciaország I. Napoleon bukása óta s különösen azóta, amióta királyságából köztársasággá vedlett, lassan, de biztosan gyengült erőben, gazdagodott irigységben és gyűlöletben, mert Németország épen azon az úton fejlődött és erősödött, amelyet a franciák elhagytak, a nemzetet egyre szorosabban egységesítő dinasztikus alkotmányforma útján. Oroszország nem véletlenül keveredett velünk háborúba, hisz évszázadok óta növekszik benne a vágy, hogy meleg tengert, szabad tengeri kijárást szerezzen, ezt pedig csak rajtunk és a törökökön keresztül tudja megszerezni, ha tudja. Angolország magatartását sem királyának szélye állapította meg, hanem a lassan fejlődő körülmények, amelyek világosan bebizonyították neki, hogyha a német is erős, az orosz is erős, a francia sem erőtlen, ennyi erős között ő már nem tud olyan legerősebb lenni, hogy valamennyit le tudja gyúrni, ha esetleg valamennyi nekitámad. Kénytelen volt tehát a verekedésre készülő felek közül vagy az egyik-

hez, vagy a másikkal csatlakozni, vagyis szövetségest keresni a német ellen, akit legerősebbnek ítélte és akitől legjobban féltette hatalmát és anyagi érdekeit.

Királyok és politikusok az így kifejlődött körülmények hatalma alatt állottak, s egész bátran mondhatjuk, hogy a mai világháborúnak nem a szerajevói kettős gyilkosság volt oka és előidézője, mert ez a háború előbb vagy utóbb, a trónörökös-pár meggyilkolása nélkül is kitört volna. Ne felejtsük azonban, hogy emberi akarat és pedig szabad akarat is van a világon; hogy tehát Isten, amint a teremtett oktan elemeket a maguk természete szerint működteti és csak nagy ok kedvéért nyúl bele azoknak rendjébe, hogy valamit igazítson vagy megakaszson benne, éppen úgy az embereket is a maguk természetének törvényei és erői szerint engedi cselekedni azzal a különbséggel, hogy segítő kegyelmeivel a jó felé támogatja az ember gyarlóságát, egyszülött szent Fiának elküldésével pedig különös eszközökről is gondoskodott az emberek boldogulására, a szabad akarathoz azonban sohasem nyúl hozzá, senkit sem kényszerít, mert az embernek kezében van a jó és a rossz, amelyiket választja, az leszen sorsa.

Az a hosszú fejlődés tehát, amelynek béke vagy háború, a jónak és szentnek általános sze-

retete vagy messze kiterjedő gyűlölete az eredménye, az emberiség gyarlóságainak, jó, rossz hajlandóságainak, erényeinek és bűneinek és megszámlálhatatlan más váagnak, cselekedeteknek, törekvésnek, erőlködésnek összeszűrődése; ez a hatalmas folyam az emberiség történelmi élete, amely az időknek titokzatos medrében titokzatos célok felé hömpölyög.

Mi a cél? Isten! Ki szabta meg a nagy folyam futásának irányát? Isten! Ott hömpölyögnek népek és nemzetek, kavarnak és lázadoznak; föltámadnak Isten törvényei ellen, itt akarnak maradni a földön, nem akarnak tudni túlvilágról, mennyországról, poklóról; azt mondják: itt építünk magunknak hajlékot, Isten pedig az örökkévalóság sziklájáról szemléli a véres, könnyes vergődésnek rettentő forogását, a fájdalomnak és kínoknak örvényeit, amelyeket az ember maga teremt magának, – és minden ellenkezést egybefoglalva, legyőzve és feloldva, vezérli, igazítja a folyam futását az örök cél felé. Illat is száll fel az örvényekből: a szentek és jámbor emberek imái; dal is hangzik, komoly és méltóságos: az Egyház szakadatlan éneke; hatalmas szárnyalással milliónyi fehér madár is röpköd folyton Isten sziklája körül: ezek az Istenben bízó szívek imádságai. Viszont, mint tüzes napsugarak, folyton rohannak le

az örvényekben vergődő emberekhez Isten kegyelmének nyilai, minden bánatos lélek, minden alázatos szív, a csaták minden töredelmes sebesültje, minden haldokló hőse, minden zokogó árvája, özvegye és tehetetlen elhagyottja láthatatlan és csodálatos fonalakkal bele van kötve az ő irgalmas szeretetének rendjébe. így munkálkodik Isten jósága és megbocsájtó kegyes mivolta még akkor is, amikor szabadjára eresztvén a háború kifejlődését, igen sok nyomorúság és fájdalom szakad a világ nyakába.

VI. Akarja-e Isten a háborút?

Édes magyar testvérem, ne várj tőlem igen bölcs és a dolgok mélységeiben vakmerősködő beszédet. Ha szívesen vetted egyszerű szavaimat, amelyekkel előbb a természet rendjében előforduló nagy csapásokról, döghalálról, föld-rengésről, tengeri veszedelmekről beszéltem, kérlek, fordítsd vissza oda figyelmedet és értsd meg immár, hogy Isten gondviselését erre a háborúra nézve is ugyanazon regulák szerint kell eszünkbe vennünk.

Az első regula az, hogy legyünk alázatosak, mert rövid a mi eszünk Isten terveinek megméréséhez.

A második regula az, hogy a népek és nemzetek élete folyását Isten az ember természetébe adott

erők és törvények és az ő jóakaró kegyelmei útján igazgatja, de úgy, hogy se jóban, se rosszban erőt nem vesz az ember akaratának szabadságán.

A harmadik regula az, hogy Isten előre látta és tudta, hogy ez a háború bekövetkezik, meg is lett volna a módja rá, hogy megakadályozza, de nem tette.

Amikor tehát azt kérdezed tőlem, akarta-e Isten ezt a háborút, azt felelem, nem tudom, vajjon különösen akarta-e, vagy csak megengedte; s mivel már látom ajkaidon a panaszos kérdést, *hogy hát miért engedte meg,* előre odafelelem neked, hogy azért engedte meg, mert Isten különös nagy ok nélkül nem akadályozza meg sem a természet, sem a társadalom törvényei szerint lerobbanni készülő veszedelmeket; már pedig most nemcsak nem volt érdekünk erre, hanem temérdek nagy, bűnös okot adtunk arra, hogy a háború szörnyűségeit ránk engedje szabadulni.

Te jámbor és istenfélő lélek vagy, testvérem, azért igen elnehezedett lélekkel gondolsz arra, mennyi templomot, kápolnát döntött romba, mennyi keresztet, szobrot, szentképet típort sárba a háború. Igazad van, de ne felejtsd el, hogy a nemzetek ezerszer több könyvben, újságban, előadásban hirdették az istentelenséget

és vallástalanságot, mint ahány szószék és templom van az egész világon.

Ti mindannyian, akiknek férjét, gyermekét bénává, nyomorékká tette a háború, bánatosan kérdezitek, miért nem akadályozta meg Isten a háborút. Gondoljátok meg, testvéreim, hány millió ember tette tönkre iszákossággal, bujasággal, mértéktelenséggel, háború nélkül is testét, amelyet tisztán és egészségesen kapott Isten kezéből!

Panaszkodunk valamennyien, hogy a háború rettenetes anyagi károkat okozott nemcsak rombolással, hanem a gazdasági élet megbénításával is. Igaz, igaz, de vajjon mentesek voltak-e a pazarlástól, az anyagi javakban való elmerüléstől? Nem lett-e az emberiségnek a pénz az istene; nem volt-e a tőke kíméletlen, nem tiporta-e az önzés a felebaráti szeretetet és méltányosságot sárba, nem volt-e szakadatlan jaj a szegények élete és szüntelen hajrá haj a gazdagoké? *Ezért* kímélte volna Isten az anyagi javakat a háború elfojtásával? Bizton mondom, testvérek, az emberiség nem szolgált rá Isten különös kedvezésére.

Folyik a vér egész Európában; a nagy kaszás sűrű rendeket vág a csatatereken küzdők soraiban. Talán már kétmilliónál is több vitéz és erős férfi került egy év alatt kora halállal sírba,

százannyian sírnak utánuk s újra meg újra felhangzik a kérdés: hol van Isten, hogy e rettentő öldöklést megengedi?

Hol van Isten? Isten itt van közöttünk és látja az emberiség cselekedeteit, ő mindig azt tanította, hogy drága az ember élete, parancsba adta, hogy ne öljünk, *de az embernek nem drága az emberi élet!* Csak egyet mondok. A szabadgondolkozó nevelők és szabadkőműves orvosok 1877. július 17-én egyesületet alakítottak az emberiség szaporodásának megakadályozására. Ezelőtt öt esztendővel ugyanezen egyesület gyűlést tartott Hága városában s az elnöknő gyalázatos büszkeséggel jelentette az egybegyűlt közönségnek, hogy, mióta az egyesület működik, *összesen huszonötmillió gyermek születését sikerült megakadályozniok* Micsoda csekélység ehhez képest az a kétmillió emberélet, amit a háború eddig elpusztított! Mondd csak, mondd, kedves testvérem, van-e joga az emberiségnek Istent azért kérdőre vonni, hogy az embergyilkoló háborút megengedte? És mondd csak, rászolgált-e az emberiség csak egy kicsit is arra, hogy Isten megkönyörüljön rajta és az események mélységeiben készülődő világháborút isteni hatalmának közbevetésével elfordítsa?

Akarta-e Isten a háborút? Nem tudom. De azt tudom, hogy azért engedte meg és azért nem for-

dította el rólunk, mert megérdemeltük a háborúban megnyilatkozó igen súlyos büntetéseket.

A jók és alázatosak, az ártatlanul szenvedők, a tiszták és istenfélők pedig hajoljanak meg Isten hatalmas kezének nyomása alatt. Nem a bűnösök vére és romlása, hanem az ő békességes tűrésük és kereszthordozásuk és a harctéren elesett bűntelenek aranytisza vére lesz az engesztelő áldozat, amelynek kedvéért Isten föltartóztatja majd a háború véres szekérének futását és újra földeríti ránk irgalmas és tűrő szeretetének drága, szent hajnalát.

Íme, két úton indultunk neki a nagy kérdésnek, hogy mi összefüggés van Isten gondviselése és a háború között, kétféle eredményre jutottunk, de a kettőnek egy a veleje. Igazító kegyetlen orvosság a háború, mondtuk előbb, most meg azt láttuk, hogy Isten azért nem fordította el rólunk végtelen hatalmával, mert nem volt rá érdemünk. A kettőt egybefogva az a teljes igazság, hogy az emberiség botorkálásainak megegyenesítéséhez igen szükséges volt a háború s hogy épen erre a nemzedékre, mireánk szakadt, őszinte lelkiismeretvizsgálattal annak is okát lelhetjük. Sohase felejtjük azonban, hogy Isten előtt sokkal többre megyünk alázatos engedelmisséggel, mint a tudákos értelem hánykódásaival.

HARMADIK RÉSZ.

Háború és kereszténység.

Szívesen odaajánljuk a Gondviselés kezébe lelkünket, meg is nyugszunk eszünkkel, szívünkkel, akaratunkkal bárminő nehéz határozatában, de azért még mindig sok sötétség homályosítja előttünk a háború dolgát, különösen, ha keresztény katolikus lelkünkkel kezdjük méregetni. Egymás mellé állítva, annyira ellenkeznek, hogy az ember első pillantásra szinte megijed. A kereszténység a béke vallása. Fejéruhas királynő, kezében olajfa ága, köpenye a bölcsesség tógája, fején Isten igéjének szelidfényű koronája. Ez a kereszténység. A háború ellenben véres martalóc-alak, iszonyú csapások, lövések roncsolták páncélját, szekere ércből, fegyvere kétélű kard. Amaz, mikor megszületett, angyalok mondtak éneket békességről, amely im virágzik a jóakaró embereknek, — emez, mikor előlép a népek sorsának barlangjából, megremeg a föld, s megered a könny és vér. Krisztus Urunk beszélt kardról, amelyet hüvelybe

kell rejteni, mert kard veszti azt, ki kardot fog, szelidségről, engedelmességről s az ellenségnek aranyos szeretéséről. A háború ellenben rettenetes kardjára támaszkodva néz végig az országokon, várakat és városokat gázol le s a fegyveres ellenséget beszorítja, ha másképp nem bír vele, feneketlen mocsarakba, amelyekből vérfagyasztó kórusban üvölt ki napokon keresztül az iszapban lassan pusztuló százezrek halálhörgése. Krisztus újra és igen nagy erővel megújította Isten ős parancsát: ne ölj, – a háború ellenben véres szerződést köt a halállal és egész nemzedékek izmos testét roncsolja szét, nagy, bús temetők számára.

Hogyan lehet ezt a kettőt egymással kiegyeztetni? Hogyan lehet a háborút az én hívő katolikus lelkembe úgy belegyömöszölni, hogy se a háború mivoltában, se az én hitemben, lelkemben kár ne essék? Növekedik a nehézség, ha fontolóra veszem, hogy a háború is, meg Krisztus vallása is igen erős *egyéni ségek*, vagyis mindegyik olyan határozott és nekivaló tulajdonságokkal felruházva áll a talpán, hogy igazság sérelme nélkül sem az egyikből elvenni, sem a másikhöz hozzáadni nem lehet. Csizmadiames ter testvérünk nem zavarodik meg, ha szabáskor kicsire sikerült a fejbőr, mert tudja, hogy jó fogóval, izmos marokkal lehet azt nyújtani is;

máskor meg a kaptafát igazítja, ragasztja nagyobbra. A háború egyéniség: lényeges vonása az embergyilkolás, ebből nem enged. A kereszténység szintén egyéniség. Nem olyan, mint egynémely bölcselők tudománya, vagy a politikusok meggyőződése, amelyet nyírni, szabni, nyújtani, alkalmazni lehet; a kereszténységnek tételekbe szedett hitvallása és törvény rendjébe gyűjtött erkölcstana van, járhatod köröskörül, mint cica a forró kását, nem tudsz vele megalkudni a *jut is, marad is*, elve alapján; vagy veszed az egészset, úgy, amint van, vagy nem kapsz belőle semmit.

Egyiket sem bántjuk. Mindenik megtartja a magáét, de azért talán sikerül megmutatni, hogy a keresztény katolikus vallásos lélek tisztába tud jönni a háborúval is. Már most megmondom a magyarázat velejét: valamint Isten gondviselését nem szabad a magunk apró baja szerint méregetnünk, épen úgy a katolikus vallást a maga igazi nagyszerű mivoltában, világot és emberek történelmét átfogó fölségében kell tekintenünk. Szívesen megvallom azt is, hogy a szent Evangéliumokról szóló fejtegetések nem mind a magam szegénységéből teltek, hanem egyet-mást a magunk eszéhez igazítottam a speyeri püspök úr kis füzetéből. (Der Krieg im Lichte des Evangeliums. Faulhaber 48. o.)

1. Sietős felelet gyors kérdésre.

Addig hozzá sem nyulunk a kérdéshez, míg meg nem értjük, hogy a kereszténység mivoltánál és rendeltetésénél fogva e világnak minden ügyét-baját, dolgát meghaladja, ámbár bent él és bent működik a világban. A pogány római államhatalom ugyan nagy dühösen fenekedett ellene; háromszáz esztendőn keresztül napvilágra sem akarta ereszteti, hanem föld alá, a katakombákba kényszerítette s még ott sem hagyott békét neki, íme azonban a pogány világhatalom eltűnt, mint a napsütéses úton átfutó ember árnyéka, a kereszténység pedig gyönyörűen virágzik, s mindnyájunk közös atyja, a pápa épen abban a városban, a régi római császárság fővárosában tartja székhelyét, amelyben amaz ellenséges császárokról csak néhány faragott kő tart emléket. Voltak olyan idők is, mikor maga a vallásos érzés lett a kereszténység ellen pártütő. Hamis tanításokkal és tévedésekkel teljes tanítómesterek léptek föl, új forma kinyilatkoztatásokat hoztak, a régit rossznak hirdették s emberi gyarlóságokkal szövetkezve, még fegyveres hatalomra is szert tettek. Szent Ágoston már másfélezer esztendővel ezelőtt borzadózva látta az ellenkezés

erejének növekedését, később is minden száz esztendő meghozta a maga külön vallási veszedelmét, de hol vannak mindezen rendbontók? Emléküket az Egyház menti meg a tökéletes feledéstől, munkájuk nyom nélkül eltűnt, vagy el fog tűnni, amint megszűnnek azon okok, azon nem vallási erők, amelyek most még ideig-óráig tartják őket.

Ha a történelem futását és a kultúra haladását vizsgálgatjuk, azt látjuk, hogy a krisztusi kétezer esztendő két korszakra szakad. Az elsőben az emberiség életének külső, nagy keretei, az államhatalmak, királyok, császárok, továbbá lelkek művelődésének áramlatai nagyjában oda-simultak a keresztény valláshoz s tőle vették legfontosabb irányításait. Nem szabad azt gondolni, hogy ez a korszak nem állított nagy feladatokat és nagy nehézségeket a kereszténység elé. A most kifejlett férfikorukat élő nemzetek akkor kezdtek nőni. Nevelni, igazítani kellett őket; nevelni, igazítani rakoncátlan gyermekeket is igen nehéz, hát még fiatalos, rakoncátlan népeket. A mai állami, nemzeti és kulturális életnek egész beláthatatlan folyama azon kor forrásairól eredt; azokat igazgatni, erősíteni, tisztán tartani igen nagy feladat volt s a kereszténység akkor végzett munkájának nagyságát nemcsak abból lehet megmérni,

hogy mennyi iskolát, egyetemet, kórházat állított *akkor*, mennyi mocsarat szárított, mennyi vértanút adott *akkor*, micsoda nagy lökésekkel vitte előre a tudományt *akkor*, hanem abból is, hogy mennyire fejlett az emberiség élete és tudománya *most!* Csodálkozol az emberi gondolkodás és tudás nagy eredményein? Igazad van, de ne felejtsd, hogy a fellendülés ideje túlságosan rövid ahhoz, hogy az emberi ész és akarat *önmagának* tulajdoníthassa az egész dicsőséget: jó fundamentum, jó és erős előkészítő munka nélkül nem volnánk annyira, amennyire vagyunk, – az alapvetés nehéz munkáját pedig a kereszténység végezte. A polgárok és népek szabadságának gondolata és valósága még csak egyes álmódosók lelkében és vágyaiban volna, ha a kereszténység nem sürgetett volna ezer éven keresztül jogot és kötelességet; hova fejlődött volna az emberek vad, ösztönös nemi élete, ha a kereszténység roppant erőfeszítéssel magasan nem lengette volna az erkölcsi tisztaság lobogóját s meg nem védte volna a házasság szent és felbonthatatlan jellegét?!

Ezt a második korszakot az jellemzi, hogy a világ nagy nemzeteinek szellemi és gazdasági élete a fejlődés természetes rendje szerint a maga lábaira erősödött s maga iparkodik kivájni a saját továbbfolyása irányait. Nem simul

hozzá többé a kereszténységhez, sőt – hálátlan növendék módjára – igen sokban ellene támad. S mégis azt mutatja a tapasztalás, hogy a kereszténység ezt az új, nagy világetetet is át tudja fogni és meghaladja minden nehézségét, minden problémáját. A fejlődés medrét nem ő vájja, de irányának meghatározásába a lelkek százmillióin keresztül most is beleszól. A tudomány sokszor két ököllel fenyegeti s a félvilágot beharangozza, hogy no most halálos csapást mértem a kereszténységre, s mi történik? Voltér, Hegel, Schoppenhauer s a többi lármás, súlyosabb, könnyebb bölcsező ellenfelek lármájukkal együtt eltűntek. Az öreg Heckel természet-tudóst, ki tudománya nevében támadott s támad még most is, de már igen zavaros értelemmel, a kereszténység csak sajnálja, támadásaira nem is felel, mert eléggé megfelelnek mások ugyancsak a tudomány nevében. Nem államok és nemzetek rakoncátlankodása volt és lesz mindig a kereszténység legnagyobb problémája, hanem a bűn. A gonoszság. A sötétség hatalma és terjeszkedése a lelkekben. Semmi sem ilyen nagy probléma, semmi sem ilyen ádáz és elkeseredett ellenség. Mert a bűn *lényege* az Istentől való elfordulás, a kereszténység *lényege* pedig az Istennel Krisztus kegyelme szerint való egyesülés. A bűn minden fajtájának *törek-*

vése terjeszteni az Istentől való elszakadást, a kereszténység halhatatlan *törekvése* pedig minél több lelket egyesíteni a jó Istennel. Milyen csekélységgé töpörödik össze ehhez a világot, minden időket és minden nemzedéket átfogó problémához képest a háború!

A háborút el tudom helyezni a Gondviselés nagy terveiben s azt is belátom, hogy előttem ismeretlen okainál és várható nagy hatásainál fogva orvosság és eszköz lehet az Isten kezében és hogy, ha igazságos és szükséges, nincs ellenkezésben lényegénél fogva Istennel; a bűn azonban olyan világ-probléma, amelyet az emberi szabadakarat belekényszerített ugyan Isten terveibe, de *lényegénél* fogva örök ellenkezésben van Istennel; megmaradhat, mert Isten nem nyúl erőszakosan bele az emberi akarat szabadságába, de lényegénél fogva undok és megvetett ellenfele a Gondviselésnek. A bűn igen nagy hatalom volt a régi rendben s Isten ős reménység-nyújtása nélkül bizony kétségbeesett és hiábavaló lett volna a vele vívott sokezer éves küzdelem; az újszövetség rendjében már az ő ágaskodása reménytelen, mert maga az Úr Jézus Krisztus vette kezébe az ellene való versengés vezetését. A bűn világ-probléma, a háború nem. Bűn mindig van, háború nincs, ámbár a háború is valahonnan

azokról a gyökerekről ered, amelyekről a bűn burjánzik, hiszen elmélkedtünk már arról, hogy minden rossznak bűn az atyafiséga. Ebben a nagy párbajban Krisztus lesz győztes; ő maga megígérte, jövendölte, hogy az igazság megszabadít majd minket, hogy velünk marad, hogy egy akol lesz és egy pásztor.

Ezen megfontolások egymagukban is bizonyítják, hogy a háború nem forgathatja föl hitünket, nem ingathatja meg meggyőződésünket, hanem kell lenni valamiféle igazságnak, amelynek megértése minden nehézségünket eloszlatja s minden kételkedésből kigyógyít bennünket. Keressük meg ezt az igazságot.

2. Az evangélium.

Evangélium görög szó, jó híradást jelent. Igen megfelelő elnevezés, mert a Megváltó eljövetele csakugyan igen jó híradás volt az emberiségnek, a négy szent könyv pedig, az evangéliumok, erről tárgyalnak. A küzködő, vergődő emberiségnek nem okozott volna semmi örömet valami olyan híradás, hogy eljön a Megváltó, s az emberiség az ő harcos lobogói alatt végeláthatatlan háborút fog viselni, véreset és pusztítót; nem okozott volna az sem örömet, ha az Egyház azt kapta volna hivatásul, hogy az embereket a

háború mesterségére tanítsa s jó tiszteket s kiválóan fegyverértő közlegényeket neveljen. Az emberiség halálosan fáradt volt, vérét is, lelkét is veszítette, neki nem háború, hanem békeség kellett. Az evangélium nem is hirdetett háborút. A régi próféták a Megváltót békefejedeleme-nek nevezték, s az evangéliumok arról tanúskodnak, hogy ő csakugyan a békeség pálmáját tartotta kezében.

— Békeség a földön a jóakarató embereknek. *(Sz. Lukács, Ev. II. 14.)*

— Bemenvén pedig a házba, köszönjétek, mondván: Békeség e háznak. *(Sz. Máté, X. 12.)*

— Békeség legyen közöttetek.

(Sz. Márk, IX. 49.)

— Békeséget hagyok nektek, az én békeségemet hagyom nektek. *(Sz. János, Ev. XIV. 27.)*

— Ezeket szólottam nektek, hogy békeségetek legyen. *(Sz. János, Ev. XVI. 33.)*

Ezek mind vezetőgondolatok és utasítások, s valóban el kell ismernünk, hogy az Úr Jézus Krisztus egész csodálatos egyénisége, valamint a róla szóló és tanításait tartalmazó könyvek szelíd, gyöngéd, kedves, komoly béke illatát árasztják. Ha azonban jól megértjük a békeségnek annyiszor elhangzó intelmét, belátjuk, hogy az mindenekelőtt a *léleknek Istennel való békeségét* sürgeti és ígéri. A bűnnek tudata és a más-

világ gondolatának terhe, Isten haragjának ösztönös megérzése és a tőle való szabadulás tanácsatlansága teljesen megakasztották a régi emberek belső megnyugvását. Nem volt más menekvés, mint vagy esztelen és hangos vigadozásokkal megfojtani a kízó gondolatokat, vagy pedig kétségbeesni s az életet erőszakosan eldobni. Egyik is, másik is beteljesedett a pogány műveit népek, gondolkozó embereink, a nagy tömegek pedig otromba bálványimádásban élve, folyton rettegtek a saját maguk választotta vagy csinálta bálvány-istenek haragjától.

A Megváltó gyönyörű tanításai és kinyilatkoztatása, végül pedig keserves kereszthalála ezeket a kízó félelmeket, sötétségeket és terheket leemelték az emberiség lelkéről s helyükbe a békesség olaját, balzsamát csöpögtették. A lelki békesség igen rejtett kincs, sorsa nincs összekötve a külső állapotok békés vagy háborús mivoltával. Nincs békéjük a gonoszoknak, mondja a Szentírás, pedig esetleg külső életük igen nyugodalmas, viszont számtalan példa van arra, hogy az Isten szeretetében gazdag lelkek boldog és derült békességben örvendeznek, amikor pedig háborúban, csatatéren, vagy vérpadon vannak.

Igaz, hogy a belső békességnek Isten tervei szerint nem szabad csak belül rejteznie, amint-hogy az egész lelki megújulás Krisztus kegyel-

mével a lélek világából át, kell, hogy menjen a külső világba, a külső életbe is. Ha nem elég megvallanunk Krisztust magunkban, hanem az emberek elé is ki kell lépünk hitünkkel, ha azt akarjuk, hogy ő is megvalljon minket a mennyei Atya előtt, akkor a békesség törvényét sem elég csak magunkban megtartani, meg kell tartanunk az élet egyéb forgandóságaiban is. Következnék tehát, hogy az evangélium szeges ellenkezésben van a háború minden fajtájával.

Ez nem következik. Ne nézzük most még a népek nagy, külső, gazdasági és politikai életét, az evangélium békesség-szavai erre csak másodszorban vonatkoznak, hanem nézzük a keresztyének belső, lelki életét, meg azt az életet, amelyet a maguk kis családi, rokoni, községi körében élnek, kérdezem, színarany békesség-e a lelki élet és mennyei nyugalom-e életünk a magunk kis körében? Nincs-e örökös tusakodás bennünk, nem birkózunk-e szakadatlanul vágyainkkal, hajlandóságainkkal; nem állunk-e naponkint, vagy még többször, nagy bajos viaskodásokat a kísértések sárkányaival; nem háború-e tehát a lelki élet? Kérdezem tőled, testvérem, szabad-e szerződést kötni bűnnel, és fegyverbarátságra lépni sátánnal csak azért, mert az evangélium békességet kíván? Úgy-e nem szabad. Úgy-e látod tehát, hogy az evangéliumi

lelki békesség törvénye nem rekeszti ki a háborúskodásnak ezt a fajtáját? És a mi kis életkörüinkben vajjon csakugyan csöndes pihenésben, nyugalomban telnek-e az évek? Úgy-e, nem? A nehéz kenyérszerző munka: háború. A csapások, szegénység, betegség, kereszthordozás: harc. Gyermekeket nevelsz, jaj, mennyi gyötrődésed, mérgelődésed van velük. Feleséged van, bizony esik imitt-amott összekoccanás; szomszédaid is gáncsot vetnek, kártevő ellenséged is van talán, kérdezlek, testvérem, nem háború-e az élet? És vajjon szabad-e munkádat abban hagynod, gyermekeid rosszaságait szabadjára eresztened, feleséged hibái miatt szemet hunynod, azért, mert az evangélium békességet hirdet? S ha kis vagyondát akár fegyverrel is véded tolvajjal, rablóval szemben s ha ügyvédet és pert akasztasz a barázdás szomszédod nyakába, azért, mert a földedet elszántotta, vagy bírónál és törvény előtt keresed rágalmazóid ellen igazságodat, úgy-e, hogy valamiféle háborút viselsz s vajjon amiatt mindjárt ellensége lettél Krisztusnak és megtagadtad az evangéliumot?

Nem. Maga a Szentírás mondja, hogy sokbajos katonáskodás az ember élete a földön s az Úr Jézus Krisztus, mikor így szólt: Ezeket mondtam nektek, hogy békességetek legyen én bennem, azt is hozzátette mindjárt, hogy e vilá-

gon szorongatásaink lesznek. És ismét más helyen (Sz. Máté, X. 34.) arról beszél, hogy nem békét hozni jött, hanem *kardot!* Mert – és ez az értelme ezen mondásnak, – a mennyek országát nem lehet küzködés nélkül megszerezni, a világban nem lehet Krisztus parancsai szerint is, meg mellette édes, pihenő békében is élni; a vallásos meggyőződést sokszor igen keserves lemondások, nélkülözések, ellenségeskedések árán kell érvényre juttatni, valóságosan hadakozni kell hús és vér, bűn és kísértés ellen.

Hol itt az igazság? Ott van, hogy az evangélium a lelki békesség, vagyis a jó Istennel való kibékülés örvendetes jó hírért hozta és hirdeti és a külső élet békességét is kicsiben, nagyban hirdeti és kívánja, de Isten bölcsesége ugyanakkor az emberi élet egész folyását kicsiben is, nagyban is, a belsőt is, külsőt is áttekintette s a békesség parancsát és a küzdelem valóságát nem hozta egymással olyan nagy ellenkezésbe, hogy egyik a másikat teljesen kirekesztené s a háború a békesség rendjét egészen összeroppantaná. S ha a gazdasági és politikai élet nagy és véres mérkőzését, a háborút tekintjük, azt kell mondanunk, hogy az evangélium szelleme szerint igen kívánatos volna ugyan, hogy bár soha háború ne volna, de ugyancsak az evangéliumban egyetlen szót sem találunk, ami az igazságos és szük-

séges háborút gyökerestül eltiltaná. Tévednek tehát azon igen derék és tiszteletreméltó emberek, akik sürgetvén a háborúnak a nemzetek közmegegyezésével való eltörlését, ezen törekvésükben arra hivatkoznak, hogy az evangélium a háborút gyökerében elátkozza. Igen jó volna és mindenesetre a kereszténység szellemével igen egyező dolog volna a háború eltörlése, okoskodásuk azonban nem helyes. Ezt az állítást néhány bizonyossággal körül kell támogatnunk.

3. Kirekeszti-e az evangélium a háborút?

Az evangéliumban Isten szava és szelleme uralkodik. A magaslatokat tehát, amelyek felé az evangélium szerint minden nemes emberi törekvésnek tartania kell, Isten szelleme jelölte meg. Majdnem kétezer év óta tanulgatja, olvasgatja Isten igéjét az emberiség, s nagy történelmi igazság az, hogy minden, az ember közönséges természetét igazán meghaladó és egyben föl-emelő magasbalendülés onnan vette kezdetét is, erejét is. Nagy és szép dolgokra bölcselők és vallásalapítók is figyelmeztették az embereket, de szavaik nem tudták megemelni a világ életének szintáját, épen mert emberi szavak és tanítások voltak s legföljebb egy-egy iskolát, egy emberfajta vagy egy korszakot érdekeltek.

Isten szelleme az egész világ életét átfogja, következőleg a kinyilatkoztatások, parancsok, tanácsok, amelyek belőle forrasztak, szintén jelenen, emberfajtán és korszakokon túl az egész emberi élet és történelem futását hivatvák igazítva kísélni. Az élet pedig – mint már egyszer beszéltünk róla, – ellentétek folytonos szembeállításával és kiegyenlítésével halad előre. Hisz ember és világ legbensőbb alkotásukban ellentéteket mutatnak. Anyag és erő a világ szerkezete, test és lélek az emberé, egyik is, másik is ezen egymással ellenkező elemek összeegyeztetése alapján él; sőt tovább is lehetne menni és megmutatni, hogy a lelki, szellemi, gazdasági, politikai élet is ellentéteken nyugszik. Halál és örökkévalóság, jó és rossz, bűn és erény, jog és kötelesség, munka és tőke, közjó és magánérdek folyton harcolnak egymással. A természetben levő ellentéteket Isten keze simítja egymás mellé s a beljünk adott egybevágóság törvényeivel viszi folyton előre, az emberi élet nagy területén pedig csak a történelem főirányait szabja meg, egyebekben pedig a kegyelmeivel támogatott szabad akarat működésének engedi át a munkát, természetesen mindig a Gondviselés örök igazító tervei szerint. Itt az ellentétek folyton ütköznek, harcolnak, s a dolgok mivoltából következik, hogy nemcsak embe-

rek és pártok, hanem fajok és államok között is nyílt vagy titkos ellenkezések vannak, amelyek néha iszonyú mérkőzésekben, háborúkban egyenlítődnek ki. Sőt azt kell mondanunk, hogy az evangéliumi kereszténység erősítette és kiélesítette az ellentéteket s erre vonatkoznak az Úr Jézusnak már megtárgyalt szavai: Nem jöttem békét hozni, hanem kardot, szakadást! Az ellentétek minden fajtája, a háború is bele van kapcsolva az Isten nagy világtervébe, nem lehet tehát kirekesztve az evangéliumból sem, amelyet Isten épen megváltó világtervének megalapozására adott. Mikor az Úr Jézus Krisztus született, béke volt ugyan a műveit világban, de milyen? Fegyveres béke. A római birodalom hatalmas katonai állam volt, főerősége kitűnő közigazgatása, gyarmatpolitikája, meg a légiók, a hadsereg voltak. S bizony az Úr életében nemcsak a Duna és Rajna tájékán, nemcsak a teutoburgi erdőségekben ömlött a vér és csattogtak a kardok, hanem az ő saját földjén is dübörögtek már a félelmes római légiók léptei. Judától elvételét a királyi pálca, a zsidó nép nemzeti önállóságának sorsa meg volt pecsételve. A hevesvérű galileaiak ugyan sokat súgtak-búgtak, összeesküdtek és fel is lázadtak, de épen a lázadás könnyű elnyomása bizonyította, hogy a politikai önérzetében igen meg-

gyengült nemzet nem tud még egy olyan lélekemelő szabadságharcot megvívni, mint aminő volt a macchabeusok dicső küzdelme. A műveit osztályok nagyrésze kilépett vallási zárkózottságából s gyakori szellemi érintkezésben a latin és görög kultúrával, bizony igen meggyengült a hagyományokhoz való hűségében, a kereskedők s az egész gazdasági élet bekapcsolódtak a nagy római birodalom hatalmas gépezetébe; így közeledtek félelmes léptekkel a város és nemzet végső veszedelmének napjai.

S az Úr Jézus jövőtlátó tekintete látta közeledni a véres rémet, a háborút, Jeruzsálem pusztulását.

— És látván a várost, sírt azon, mondván:

— Vajha megismerted volna te is, legalább ezeken a napokon, amik békességedre szolgálnak, most pedig el vannak rejtve a te szemeidtől.

— Mert rád jönnek a napok, és körülvesznek ellenségeid árokkal és körülfoznak és megszorogatnak téged mindenfelől.

— És földig lerontanak téged és fiaidat, kik benned vannak, és nem hagynak benned követ kövön, mivelhogy nem ismerted meg látogatásod idejét.

(Sz- Lukács, Ev. XIX. 41 – 4á.)

A rómaiakhoz pártolt zsidó Fláviusz József külön könyvet írt Jeruzsálem pusztulásáról. Amit leírt, nem lehet borzalom nélkül olvasni.

A római hadsereg könnyen előzönlötte Zsidóország vidékeit, harc csak imitt-amott volt, az egész hódító háborúnak főrésze a megerősített főváros szabályos körülkerítése és ostroma volt. A védősereg hősiezen küzdött, az ellenségnek azonban iszonyú szövetséges segített: a városban kiütött az éhínség. Mikor már akkora volt a nyomor, hogy anyák gyermekeik húsával táplálkoztak, egy utolsó kétségbeesett küzdelem után elesett a város, kigyuladt a templom, megkezdődött a gyilkolás, utcáról-utcára ömlött a halálhörgés, patakokban folyt a vér s a milliós főváros saját romjaiba temetkezett.

A háború rémét, a vérontás iszonyúságát, százezernyi emberélet, kincs, vagyon s egy nagy történelmi múlt szent emlékének és hordozójának pusztulását látta és jövendölte meg az Úr. Meghatottan szólt, sőt könnyezett, mint az írás mondja, mert hazájának szeretete rezgett lelkében, igen fontos tehát megtudnunk, tesz-e a szörnyű jövendő feltárásának eme nagyszerű pillanatában valamiféle nyilatkozatot a háborúról? Talán elítéli? Talán a fegyverek lerakását követeli a folyton hódításokkal vesződő római birodalomtól? Talán megátkozza és örök haragjával sújtja mindazokat, akik fegyvert ragadnak a szent város ellen? Nem. Mikor az Olajfák-hegyén azon örökké nevezetes és fájdalmas estén

az áruló apostol sunyi vezetésével megjelentek a poroszlók az ő elfogására és Péter kardot rántott ellenük, azt mondta neki: rejtse hüvelyébe kardodat, mert, aki kardot fog, kard által vesz el, akkor a pillanat és helyzet békéjét parancsolta, hisz mit tehetett volna egy szál fegyveres a hivatalos hatalom katonáival szemben, s talán a jövőidő mélységeire is vonatkozó tanácsot adott *szent Péternek, a pápának*; de sem akkor, sem a Jeruzsálem pusztulásáról szóló jövőidőben nem a háborút tiltotta el vagy átkozta ki, hanem a szent Péterhez intézett szavakban a törvényes, bár igazságtalan hatalom ellen való fegyverfogás lehetőségéről és veszedelmes mivoltáról szólt, a jövőidőben pedig *okaira vezette vissza a háborút*.

Vajha megismerted volna te is, az én időmben, míg itt vagyok, intek és tanítok, azokat, akik békességre szolgálnak, most pedig el vannak rejtve szemeid előtt. Ha megismerte volna! Ha a Megváltó születését nem a bethlehemi gyermekek legyilkolásával, tehát valóságos gyilkossági kísérlettel fogadta volna. Ha a Megváltónak nem lett volna oka arra a panaszra, hogy az ember Fiának nincs hova fejét lehajtania. Ha a zsidó nemzet megértette volna, hogy eljött a Megváltó, hogy beteljesedtek az Ábrahámnak tett Ígéreték. Ha az Úr Jézusnak

nem a gyalázat fájára, a keresztre, hanem Dávid ősi trónusára készítettek volna királyi utat. Mi történt volna akkor? Ki tudja? A Gondviselés országútjait emberi ész be nem látja, csak az bizonyos, hogy a Megváltó személyével kapcsolatban Jeruzsálemnek és a zsidó nemzetnek egészen más jövő jutott volna osztályrészül, s azt is világosan lehet látni, hogy az emberi szabad akarat elhatározásai be vannak állítva a Gondviselés terveibe, nemcsak azok, amelyek igazán vannak vagy lesznek, hanem azok is, amelyek lehetnének, ha megismerné az ember azokat a dolgokat, amelyek igazán javára és üdvösségére szolgálnak.

Jóllehet nem ide tartozik, ezen szavak világosságával akarom megmagyarázni sok testvérem bajos nehézségét az imádságokról és jócselekedetéről, amelyekkel valamit kérni szoktunk a jó Istentől. Az ellenkezők ugyanis azt hányogatják, hogy hiábavaló dolog imádsággal és egyebekkel könyörögni esőért, egészségért, jó időért, békességért, hosszú életért, kárnak, nyavalyának elfordításáért, mivelhogy úgyis minden Istennek előre meghatározott akaratára szerint történik. Igaz, hogy sem veréb a háztetőről, sem hajszál fejünkről Isten akaratán kívül le nem esik, de jól meg kell azt érteni, hogy igen sok dolog az ember szabad akaratáé ide vagy oda

fordulása szerint igazodik, s hogy Isten az események folyásának okai közé a mi cselekedeteinket is beillesztette. Sohasem tudjuk pontosan megmérni, mennyire igazodik, vagy igazodnék a világ története a mi könyörgő vagy érdem-szerző közbelépésünk következtében, de az bizonyos, hogy sokat használ az igaz imádsága, mondja a Szentírás, és az Úr maga oktatott arra minket, hogy az ő nevében előadott kéréseink megadását bizalommal várhatjuk Istentől. Már most meglehet, hogy, nyavalyáról lévén szó, az nem szakadna rám, ha illendő módon kérném és megtenném mindazon jócselekedeteket, amelyekhez Isten gondviselése, mint okokhoz annak elmaradását kötötte, és ha ez a legfőbb célnak, az én lelkem üdvösségének hasznos és kívánatos, de mivel egészséges koromban nem jut eszembe betegségre és halálra gondolni, elmaradnak az okok s rámszakad a nyavalya. Isten mindenképen előre látja a dolgok ilyen fordulását, de az események nem azért történnek így, vagy úgy, mintha Isten előre való tudása azokat erre vagy arra szorítaná, hanem azért látja őket ilyeneknek vagy olyanoknak előre, mert az okok és események láncolata a valóságban olyan lesz, mint aminőnek ő látja. Üdvösséges tanulságunk tehát az, hogy jobb imádkozni, mint nem imádkozni, jobb jócselekedetekkel valamit kiérdemelni

akarni, mint ezeket elhanyagolni, mert sohasem tudjuk, hogy valamely bajnak ránszakadásánál nem sóhajt-e fel fölöttünk az Úr Jézus: vajha megismerted volna te is azokat, amik békességedre szolgáltak volna!

Egybefogván immár egész okoskodásunk menetét, nagy bátorsággal mondhatjuk, hogy az 'evangéliumnak sem szelleme, sem szó szerint való értelme a háborút teljességgel el nem kárhoztatja és emberek sorsából ki nem rekeszti.

4. Keressünk még több világosságot!

1. Abban az időben, amikor az Úr Jézus tanított s az Apostolok és Evangélisták szent könyveiket megírták, a gazdasági élet nem volt annyira fejlődött, mint most. Ha csak a föld minéműsége tűrte, mezőgazdálkodással foglalkozott a legtöbb ember, meg állattenyésztéssel és halászzal. Különösen a zsidóknál, akik iparüzésben sohasem tüntették ki magukat. Ezért is, de meg azért is, mert a földművelés, pásztorkodás a megélésnek ősi és alapvető formái, az Úr Jézus beszédeiben s a szent írók írásaiban igen sok hasonlatot, példabeszédet, képet, jelmondást találunk a földművelő és pásztoréletből. Az Úr Jézus a «jó pásztor», aki ismeri juhait. A mennyek országa hasonló a szántóvetőhöz, ki jó magot

vetett földjébe. Nagy a termés, kevés az aratómunkás, mondja valahol az Úr s még abban a világtörténelmi nagy pillanatban is, mikor Anyaszentegyházát és a pápaságot megalapította, juhokról és bárányokról beszél, vagyis a hívekről, akiknek legeltetését, vezetését szent Péter apostolra és utódaira bízta.

Ezen jelképes beszédek és egyszerű hasonlatok mellett sok mást is találunk, olyanokat, amelyek a katonaeletből származnak. Szent Pálnál, hogy csak őt említsük, egyre-másra előfordulnak ilyen szavak: páros viaskodás, hadjárat, katonáskodás, vérre menő küzdelem. Ezek mind katonás dolgok. Az időt vigíliák, vagyis őrsegek, őrváltások szerint számítják s a kísértések ellen való óvakodást is olyannak mondják, mint aminő a katonák éber őrállása. «Aki a bajvívásban küzd, nem koronáztatik meg, ha csak szabály szerint nem küzd». (Timót, II. 2, 5.) «Jó harcot harcoltam». (Timót, II. 4, 7.) «öltözködünk a világosság fegyvereibe». (Róm. XIII. 12.) «Ki vitézkedett valaha a maga zsoldján?» (I. Korint. IX. 7.) «Mindaz pedig, aki küzdésben tusa-kodik, mindentől megtartóztatja magát!» (I. Korint. IX. 25.) «Úgy vívok, nem mintha a levegőt verdesném». (I. Korint. IX. 26.)

Még sok ilyen mondást lehetne összeszedni. Valamennyi azt mutatja, hogy a szent írók a

katonás fegyelemben, a katonás elszántságban, őszinteségben, egyenességben, különösen pedig az életnek föláldozására való katonás készségben dicséretes és értékes dolgot láttak. S igazán meglepő, hogy épen akkor használtak a katonaléletről vett kifejezéseket, amikor nagy gondolatokat, nagy célokat s a keresztény életnek fundamentumait akarták kifejezni vagy jobban érthetővé tenni. Igen, de a hadsereg, a katonaság nem cifraságnak van, mint kálomista tornyokon a buzogány, s ha nem cifraságnak van, ugyan minek van? Bizonyosan azért, hogy kardot rántson szükség fordultával s a kirántott kard ugyan jelenthet-e és csinálhat-e egyebet, mint háborút? Emberölést, pusztítást, falvak, városok felperzselését? Bizony ezt csinálja s azokban a régi kegyetlen időkben még teljesebb értelemben csinálta, mint most. S megint kérdezlek, testvér, ugyan a szent írók használták volna-e legszebb és igen szent gondolataik kimondásánál a katonaság élet kifejezéseit, ha nem volt volna világos előttük, hogy az igazságos és szükséges háború nem bűn, hanem, ha szent és nagy dolgokért viseltetik, szent és hősiességű erőfeszítés?

2. Visszafordulva az evangéliumhoz, három helyen találunk benne említést katonákról s bizony mind a három igen leszólja őket. Az első szent Máténál van. (XXVII. 27 – 30.) Leírja

azt a halálosan szomorú és durva jelenetet, amikor röhögő katonák a kaszányaudvarban a fogoly Úr Jézust tövissel koronázták és rongyos katonaköpenyt vetvén vállaira, királyi méltóságát kigúnyolták.

– «Akkor a helytartó vitézei elvivén Jézust a tanácsházba, egybegyűjték körülötte az egész csoportot.

És levetkőztetvén őt, bíborszín palástot adának rája.

Es tövisből koronát fonván, fejére tevék és nádat jobb kezébe. És térdet hajtván előtte, csúfolták őt, mondván: Üdvözlégy zsidók királya!

És rápökdösvén, vevék a nádat és fejét verek vele». –

A második jelenet ugyanott olvasható. Kereszten függött már a világ Megváltója. Testét a közelgő halál kínjai fessegették, távozni készülő lelke ellenségeiért imádkozott. Az üvöltő néptömeg ajkán kezdett elhalni a hang, a nap elhomályosodott, a föld haragos morgással megindult. Csak a durva katonák lelkét nem érintette meg a pillanat komor nagyszerűsége:

– Minekutánna pedig megfeszítették őt, eloszták az Ő ruháit, sorsot vetvén azokon». –

A harmadik ugyanazon Evangéliumban egy fejezettel odébb olvasható. Sziklasírba temették

a Megváltó holttestét. Követ hengerítettek rá és lepecsételték. Mert a gyilkosok nyomorult lelkiismerete igen rettegett, netán, hogy feltámadna. Az Úr azonban dicsőségesen feltámadott, nagy rémületére minden ellenségének. Akkor azok aljas tervet eszeltek ki. Megvesztegették a katonákat.

— És egybegyűlvén a vénekkel s tanácsot tartván, sok pénzt adának a vitézeknek,

— mondván: Mondjátok, hogy az ő tanítványai éjjel eljöttek és ellopták őt, mikor mi aludtunk.

— És ha ezt meghallja a helytartó, mi elhittetjük vele és titeket biztosítunk.

— Azok pedig elvévén a pénzt, úgy cselekvének, amint tanítva voltak.

(Sz. Máté, Ev. XXVIII. 12-15.)

Az evangélium szavaiból világosan meg lehet érteni, milyen nagy fegyelemsértésnek tartotta a szent író az örségen való elalvást, amit a katonáknak önmagukra kellett vallaniok, hogy valami értelme legyen a tanítványok ellen szerkesztett gyanúsító rágalmazásnak. Pénzért odaadták magukat még erre a szégyenre is, s a vesztegető zsidók külön megígérték nekik, hogy a felsőbb katonai hatóság előtt majd kimentik őket. Durva, fosztogató, erkölcstelen, megvesztegethető katonák minden idők minden hadsere-

gében akadtak, de azért a szent író egy szóval sem fordul a katonaság intézménye ellen, hanem a dolgok fölségesen egyszerű elmondásával megbélyegzi a megtévelyedett és egyenruhájukra, katonai mivoltukra méltatlan katonákat. Katona és katona között nagy különbséget tettek ama szent férfiak, mint keresztelő szent János szavaiból is kiviláglik.

– Kérdek tőle a vitézek is mondván: Hát mi mit cselekedjünk? És monda nekik: Senkit se bántsatok, se ne erőszakoskodjatok és elégedetek meg zsoldotokkal! *(Sz. Lukacs, Ev. III. 14.)*

Megrázó erejű lehetett a szent ember prédikálása. Még a nehéz szolgálatban elkeményedett katona-lelkek is megindultak és minden köntőrfalazás nélkül odaálltak eléje, úgy, ahogy voltak, fegyveresen: Szent ember, mi katonák vagyunk, nekünk nem kenyerünk az Istennek való szegesgondos szolgálat, mi gyilkolunk, ha a kommandó azt parancsolja, mondd meg hát, élhetünk-e mi Isten szeretetében? Mit cselekedjünk? Ilyenforma lehetett a kérdés. És a válasz nem arra fordítja őket, hogy rakják le a fegyvert és a császár ruháját, hanem arra, hogy a katonaság egy részénél szokásos bűnöktől óvakodjanak. Mondhatta volna-e ezt keresztelő szent János, ha a katonaszkodást s vele együtt az esetleges háborút minden

formában Isten ellen való ragaszkodásnak tekintette volna? Viszont az is egészen világos, hogy ezek a katonák semmiesetre sem tartoztak az előbb említett katona-söpredék közé, mert a saját lelkük üdvösségének őszinte és becsületos keresése magasra emeli őket a Krisztus-gyalázó, kockázó és megvesztegetett katonák fölé.

3. Igen nemes és a lelke fenekéig becsületos katonatiszt volt a kapharnaumi százados. Csak el kell olvasni szent Máténál a nyolcadik és szent Lukácsnál a hetedik fejezetben az Úr Jézussal történt tárgyalásának históriáját, hogy a Megváltó szavai nyomán valósággal megszeressük ezt a katonát.

A századosi rang abban az időben nem volt olyan magas, mint most, de már akkor is felelős tiszti állást jelentett. Kapharnaumban – úgy látszik, – egy század katonai kirendeltség volt, mert a hódító rómaiak a közigazgatás támogatására mindenütt a fontosabb pontokon állomásozó katonaságot használták. Igen nemes, derék előljáró lehetett ez a százados, Egyik katonája halálos nyavalyában kínlódott, ő tehát kivonult az Úr Jézus elé – ő, a római hadsereg tisztje, – és alázatosan könyörgött katonája meggyógyításáért. S mikor az Úr megígérte, hogy elmegy a beteget megnézni, a százados meghatott lelkéből tűzláng módjára lobbant ki hitének erőssége és

alázatossága. Egész beszédet mondott, gyorsan, elragadott lélekkel: Ne jöjj el, Uram, az én szegény hajlékomba. Mert először is én nem vagyok méltó ilyen nagy tisztességre. Másodszor neked nem szükséges a beteget látnod, hiszen Te ura vagy életnek, egészségnek, nyavalyának, halálnak egyaránt. Lám én csak tiszt vagyok a római hadsereg egy kis részében, mégis ellenszó és zúgolódás nélkül rögtön engedelmeskedik nekem minden katonám, ha valamit parancsolok. Csak parancsold meg Uram, egy szóval, hogy a nyavalya hagyja el katonámat, és én biztosan tudom, hogy egészsége abban a pillanatban visszatér. –

Így beszélt a százados. És az Úr nyájasan tekintett rá, a kemény katonára, a hitvallás erős hőségének nevezte őt és meggyógyította katonáját. Ez a százados karddal kezében védte az idegen hatalom betelepülését, talán ő is egyike volt azoknak, akik pár év múlva vérbe fojtották a galileai forradalmat, sőt talán, mint öreg katona, Jeruzsálem ostromában is résztvett. Ha így volt, az Úr Jézus mindenesetre látta a százados egész jövőjét s íme, mégis a legnagyobb dicséretben részesíti és hitvalló beszédének néhány mondását a világ végezetéig mindazoknak ajkára adja, akik a szentáldozásban az ő szent testével és vérével egyesülnek.

S milyen egész férfiú, milyen őszinte katonaiék az a másik százados, aki az Úr Jézus keresztrefeszítésénél jelen volt s csendre és rendre vigyázott. Neki semmi köze sem volt az egész ügyhöz. Pogány római létére megvetéssel nézte a zsidók alávaló eljárását. A római jogszolgáltatáshoz és bíráskodáshoz szokott lelke bizonyosan igen lázadozott, mikor az igazságtalan ítéletet és az elítéltnek csúfolását, gyalázását hallotta, de hallgatnia kellett, mert a rómaiak, ha csak lehetett, nem szóltak bele a meghódított népek belső, különösen vallási dolgaiba. Türt és hallgatott. Mikor azonban az Úr Jézus halálának rettenetes és fölséges pillanata elkövetkezett, nem tarthatta vissza meggyőződését, hanem a káromkodó, átkozódó, jajgató, menekülő csöcselékbe, a farizeusok és írástudók komor csoportjába, a sűrűsödő sötétségbe és a reszkető föld morájába érces hangon kiáltotta bele hitvallását: Valóban, ez az ember Isten Fia volt! – Sebesült tiszt mondotta el nemrég, hogy a gorlicei áttörés egyik napján, irtózatos ágyútűzben, az erőnek, rohamnak, halálnak kimondhatatlan forgatagában egyszer csak tiszta, érthető hangon e kiáltás hangzott el a poros, füstös levegőben: Uram Jézus, irgalmazz lelkemnek! Halálos golyó terítette le azt a tisztet, kinek ezek voltak utolsó szavai; akik hallották, megdöbbenve és meghatva tekin-

tettek egymásra. A roham után – mondotta nekem a sebesült, – megvallottuk egymásnak, hogy a haldokló kiáltása az Úr Jézus keresztye alatt volt százados szavait juttatta eszünkbe. Az evangélium tehát szeretettel, sok becsüléssel szól bizonyos katonákról. Megint kérdezek téged, testvérem, tehetné-e ezt, ha a háború lehetőségét és valóságát nem tekintette volna olyan dolognak, amely valamiképen, szükséges kivétel módjára beletartozik az események rendjébe? Bizony nem tehetné, mert aki a csokorba kötött virágot dicséri, máris ki kellett békülnie azzal, hogy a virágot tövéről leszakítják, s aki az egész világ előtt dicséri az igazságnak bátor megvallását, az azt is tudja, hogy bizony az igazság megvédelmezésére néha kardot rántani is szükséges.

5. «Adjátok meg a császárnak, ami a császáré»

A zsidók Nagy Tanácsa sok ravasz fondorkodással agyarkodott az Úr Jézus Krisztus ellen. Többi között fel akarta ellene használni a nép lelkében élő nagy ellenkezést is, amely a hódító rómaiak uralkodását igen sötét pillantásokkal méregette. A rómaiak kaszárnyákat építettek és katonasággal rakták meg Zsidóország elfoglalt részeinek főbb pontjait. Gyarmatpolitikájuk

ügyes és türelmes volt. A néppel rendesen igen csínján bántak, meghagyták neki nemzeti és vallási szokásait; ha volt alkotmánya, vagy valami kormányzó; igazgató szervezete, azt sem bántották, ellenben a kivetett adót kíméletlenül behajtották. A zsidóknak egész állami életük alatt csak kétszer volt saját nemzeti pénzük, 'egyébként idegen pénz forgott náluk. Mikor a római birodalom kinyújtotta ellenük kezét, gazdaságilag is bekapcsolta őket a saját nagy világszervezetébe s így hamarosan a római pénzek kerültek náluk forgalomba. Akármennyire gyenge is valamely nemzet, szó nélkül, harag nélkül, az ellenállás és felszabadulás gondolata nélkül nem veszi nyakára a hódítót. A zsidó népben is sok elégedetlenkedő volt. Sűgtak, búgtak, összejártak, tanácskoztak, egyesületeket csináltak a rómaiak ellen. Volt azonban másik párt is, azoké, akik az árnyékká vékonyodott zsidó királyi hatalommal tartottak. Meg kell érteni, hogy a zsidó király a rómaiak kegyelméből volt király, következőleg a római császár hűséges alattvalója volt, akinek még külön is arra kellett törekednie, hogy országában csend és nyugalom legyen, s az ország és nép ellenkezés nélkül olvadjon be a római államba. Az első párt volt az ellenkezők pártja, ez a második meg a konclesőké, a megalkuvóké.

A Nagy Tanács mindkét pártból választott férfiakat küldött az Úr Jézushoz azzal a kérdéssel, szabad-e a római császárnak adót fizetni. Ügy okoskodtak, hogy akármilyen értelmű feleletet ad is a Mester, vagy az egyik, vagy a másik pártot ellenségévé teszi. Az Úr azonban tudván álnokságukat, egy tízespénzt adatott elő és azt kérdezte tőlük, kié a kép és felírás, mely a pénzen vagon? Mondának neki: a császáré! Erre ő azt felelte: Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené! –

E rövid mondás igazító elve egész nagy államéletünknek. Törvényes uralkodó-e Zsidóországban a római császár, vagy nem, ezt a kérdést egy szóval sem illette az Úr. ő csak a nemzetek államéletének alapgondolatát mondta ki ellenkezést nem tűrő formában; jöllehet a kérdés csak adófizetésre vonatkozott, ő általános törvényt hirdetett ki, amely a császárnak, királynak, szóval a nemzetet vezető hatalomnak és tekintélynek Isten rendje szerint kijáró minden tiszteletet, engedelmességet és szolgálatot egyszerűen kötelességnek mond, minden polgár kötelességének. Két nagy vonalat húzott az Úr e szavakkal. Az egyik az állampolgári élet főirányát mutatja, a másik a belső és külső vallási élet gerincét. Mindenik irány nagy magasságok felé halad és kemény világossággal megmagya-

rázza, hogy Isten szolgálata sem áll mindig a megszokott imádságok végzéséből s a templomnak járó adók megfizetéséből, hanem esetleg a legnagyobbat, az életet is fel kell áldozni Isten ügyéért; meg az állampolgárság sem mindig nyugodt és kényelmes éldegélés a császár, király, állam ótalma alatt, hanem esetleg vagyont, » vért és életet is oda kell adni, ha a közös javak szent ügye úgy kívánja. Nincsen hatalom, csak Istentől, mondja szent Pál apostol. Félelmes és igen terhes a királyok hatalma, lelkiismeretükön keresztül egyedül Isten van fölöttük, neki kell számot adniok a rájuk bízott népekről, dönteniök kell súlyos órákban háború és béke sorsáról s el kell viselniök egész vérfolyamok megindulásának keserves felelősségét. S ha szent küzdelemre kardot rántanak, Krisztus szavai köteleznek minket arra, hogy megadjuk nekik, ami jár nekik: lelkesedésünket, kész engedelmeskedésünket, vérünket, életünket.

Lehet-e ezek után még azt mondogatni, hogy az evangélium kirekeszti, eltiltja a szükséges és igazságos háborút? S ha akad valahol a Szentírásban ellenkező értelmű szó, bizony abba sem lehet kapaszkodni, mert szóval szellemet nem szabad szakítani, vagyis az írásnak mindig nagy igazságát, nem betű szerint való szűk értelmét kell tekinteni.

Van-e határozottabb tilalom valahol a szent Iratokban, mint ez: Ne ölj! Embertársad életét ne bántsod, ki ne oltsd, meg ne rontsd. S mégis ez a parancs sem rekeszti ki a szükséges és igazságos háborút. Mert nemcsak Isten és a lelkek rendiben, hanem a földi javak rendiben sem legdrágább és mindenek fölött való az ember élete. Magad élete jogos és szükséges védelmében úgy-e leütöd a támadót s nem félsz, hogy megsértetted a törvényt: Ne ölj. Miért? Mert a magad élete előbbre való, mint ama gonoszé. A törvény is kardot forgat, nagy, dühös gonosztevőket elveszejt, kivégzésükkor papot, keresztet rendel nekik s bűnös lelküket Isten irgalmába utasítva semmiképen sem fél, mintha megszegte volna a nagy törvényt: ne ölj, mert a polgárok életének és vagyonának biztossága többet ér, mint a rablógyilkosé, méregkeverőé, gyújtogatóé, ki lábával gázolván meg az erkölcsi rendet, eljátszotta saját életét és igazsággal szenvedti büntetését. Mindezek azt mutatják, hogy nem az ember élete a legnagyobb kincs; hit és erkölcs, igazság és a közjó, a hazának és nemzetnek élete mindig meghaladják az egyes ember értékét s életet adni vagy venni szent és nagy dolgokért sokszor nemcsak szabad, hanem szigorú kötelesség.

S ha még mindig akad valahol valami ne-

hézséged, két dolgot végy elmélkedő figyelmedbe.

Az első az, hogy az Úr Jézus Krisztus szent igéiből legtöbbször a szelídség és békességes tűrés dicséretét hallhatod ugyan, de maga példájával mutatta meg, hogy az életben nem kell nekünk az igazságtalanságot és jogtalan hatalmaskodást szó nélkül eltűrni. Mert ime a főpap előtt, mikor annak durva szolgája arcon ütötte őt, félelmes komolysággal szót emelt és rendre utasította a vakmerőt, mondván: Ha nem mondtam igazat, tégy ellenem bizonyosságot, ha pedig igazat beszéltem, miért versz engem? Netán ha reménykedem, hogy a velem ellenkezőt szelídségem győzi és jó útra vezet, Isten nevében és saját bűnös gyarlóságaimra emlékezve elengedem neki gyalázkodásait, de ha a gonosz lett úr benne, bizony joggal kérdezem meg tőle, miért ver engem? A szelíd béketűrés nagy erény, de nem rekeszti tilalom alá a magunk igazának erővel való keresését.

A második az, hogy az evangélium szelleme ugyan szelíd és békességes szellem, de nem a gyávaság és félelem szelleme. Krisztus Urunk nem azt mondta: «ne féljeteK, én egyezsége léptem a világgal», hanem ezt: ne féljeteK, én *legyőztem* a világot! Nem véres kardoskodást említ ugyan, de annyit mindenesetre mond,

hogy harcba, viaskodásba, tusakodásba kerül a végleges győzelem. S ez nekünk irányítónk; a krisztusi élet és az egész kereszténység célja végre is a gonosz meggyőzése, kiszorítása és az igazságnak diadalra juttatása. Renan valamikor azt mondotta, hogy az evangélium sehol sem dicséri a harcos tulajdonságokat; Strauss német bölcsele pedig még többet állított, azt, hogy fürge, bátor, erős polgár erény ékről sincs benne ajánlás. Mindkét megjegyzés csak azt mutatja, hogy Renan és Strauss nem tudtak behatolni a kereszténység szellemének igazi mélységeibe, jóllehet mindegyikük terjedelmes könyvet írt róla. Az evangélium nem polgári törvénykönyv, nem paragrafus-gyűjtemény, hanem nagy, általánosan igazító elvek kincsesháza, következésképp nem szedheti rendre a jó polgár ezerféle kötelességeit, de az bizonyos, hogy egyrészt félre nem érthető világossággal jelöl utat, amelyen a haza és nemzet lelkes és erős szeretetének parancsáig eljuthatunk, másrészt egész bizonyosan nem azt tanítja, hogy engedjük minden bűnnek, minden gonoszságnak, minden szemtelen hazugságnak és jogfosztó vakmerőségnek fáit az égig növekedni. Krisztus szent keresztje valóságos királyi zászló, az ő követése igazi katonáskodás; egyik is másik is az erkölcsi erőknek a természetes erőkkel való szövetkezését és hősiességüknek nekifeszülé-

sét kívánja, sőt követeli. S mikor a népek halálos nagy tusákban omlanak egymás ellen, mikor oltárt, hazát, határt, királyt, szent hazai földet védni kell véres, halálos ütközetekben, épen az evangélium szelleme, az igazság és erkölcsi erő szelleme, az Istenben vetett erős bizakodás a legjobb szövetségesek a végső nagy győzelemre. Mert ember kell, meg fegyver, meg muníció, meg vezér a háborúhoz, de kevés és gyenge mindez, ha az igazság rettenthetetlen ereje nem csatlakozik a fegyverekhez. A háborúnak is lelke kell, hogy legyen. S tudod, mi a háború lelke? Az, ami az életé is: Krisztus!

6. A kereszténység lobogói.

Ez a világháború roppant nagy vérvesztése a keresztény néptesteknek. Keresztény népek viselik egymás ellen s míg méretei miatt rémüldözünk, hálát kell adnunk a jó Istennek, hogy nem *vallásháború*, hogy nem a vallási meggyőződések mérközése, mert ha az volna, végeleáthatatlan kavarodást okozna a lelkiismeretben is. Nem fejtegethetjük itt, minő nagy ellenkezések robbantották ki ezt a véres szerencsétlenséget, gazdaságiak-e, vagy fajiak, – nekünk vigasztalás annak megértése, hogy az erők iszonyú mérközése fölé, a nyomor és halál fölé ha-

talmas szárnyalással fellendült a *lelkek kereszténysége*, a keresztény gondolat.

Rövidlátó emberek még most is váltig mondogatják, hogy a keresztények most ugyan csak nagy lelki bajban vannak, mert keresztények ellen kell küzdeniök. Aki így beszél, nem érti meg Krisztus szent vallásának világtörténeti nagy jelentését és erejét. A kereszténység elsősorban a lelkekkel törődik. Franciában, angolban, németben, magyarban vagy akármelyik nemzetben az a főtörekvése, hogy Krisztust bevigye a lelkekbe s így azokat minél biztosabban beigazítsa a mennyország felé. Ezért gyújt ki csillagokat az emberek feje fölé, az örök igazságok és értékek ragyogó csillagait, Az örökkévalóság felé való törekvést semmi más, bár igen értékes törekvés el nem éri, a kereszténység tehát sem önmagában meg nem bomolhat, sem külső szorongatás meg nem ingathatja, mert háborúban is, békében is, egészségben is, nyavalyában is soha ezen legfőbb céltól el nem rekeszthetik. Ilyen meggyőződéssel és törekvéssel a hitben testvére ellen csatázó katolikus katona nagy lelki békességet érez; imádkozik is ellenfeléért, hogy annak lelke se tévedjen el Isten szeretetétől, a többit pedig erős bizodalommal a Gondviselés vezérlésébe ajánlja. Egymással háborúba keveredett katolikus nem-

zetek sorsát, mint minden mást, Isten keze igazítja, a katolikus katona és polgár tehát pontosan és lelkesen teljesíti kötelességét.

De épen ellenkezőleg, mint amaz értetlenek gondolják, Krisztus hű követése igen nagy kincseket visz bele e borzalmas mérkőzésbe. Beleviszi először a legszentebb hazaszeretetet minden lelkesedését és elszántságát. Hazátlan kultur-bolyongók, idegenbe kacsintgatok, itthongy okért elének, világpolgárságról álmodozók, bizony nem ugranak nagy készséggel zászló alá a veszedelem órájában s ha mennek is, nyavalyogva mennek; a vér és halál termőföldjeitől igen iszonyodnak s elbetegszenek, vagy más módon-okon viszik el irhájukat nyugodalmasabb helyekre. Miért? Mert ezeknek – hit híján – nem Krisztus magyarázta meg, hogy nem a mi nyomorult életünk e világnak legnagyobb kincse, s nem Krisztus tanította meg őket a hazának igazi szeretetére. Nekünk, katolikusoknak s minden igaz kereszténynek a haza nem föld, ahol kényelmesen lehet élni, hanem föld, amely szent és drága, kincses hordozója őseink porainak, régi hagyományainknak, oltárainknak, tűzhelyeinknek; minket arra tanít az isteni Mester, hogy elhatározó nagy pillanatban mindent az oltárra vessünk s készakarattal hordozzuk keresztünket, mint az az öreg asszony,

ki a templomban buzgón imádkozván, kérdésemre lelketrázó egyszerűséggel azt felelte, hogy erőt és egészséget kér a jó Istentől, mert kilenc családos ember fia a harctéren van s azok közül három özvegynek gyermekeit, számszerint tizenegyet most neki kell napszámmunkájából eltartania. Egy-egy szó küzdő katonáink ajkáról, egy-egy pillantás az árván itthon maradtak lelkébe, az erkölcsi erők és gyönyörű elszánások fényes mélységeit nyitja meg a figyelő szem előtt s azt is megmutatja, hogy fronton és front mögött Krisztus e háború lelke minden igaz keresztényben.

Az egész világ csatateri és népei fölött komoly méltósággal még több zászlaja is lobog Krisztusnak. A népeknek egymás ellen való elkeseredése igen sok lélekben emésztő tűzzé fejlődött és a gyűlöletnek félelmes nagy lángjait éleszti. Félni lehet, hogy egyes nemzetek a háború után sem akarnak kezet nyújtani egymásnak. Jelvények és apró tárgyak milliószámra készülnek, mindegyik egy-egy átkozódó nemzeti jelmonddal. Igaz, hogy a szerb királygyilkosok, az angol és orosz békerontók minden haragunkat érdemlik, de íme, komolyan figyelmeztet szent vallásunk, hogy a harag és gyűlölködés nem erények, nem méltók hozzánk és nem méltók igazságunkhoz. Nem gyűlölet ve-

zeti fegyvereinket. Egy egész nemzet véres élet-halálküzdélme sokkal szentebb dolog, hogysen ilyen nemtelen salakkal szabad volna tiszta méltóságát megcsökkenteni.

S ugyanez a szellem a vér és halál tanyái fölé keresztés zászlókat tűz ki s deszkabódékat, istállókat a szeretet és irgalom palotáivá avat; haldokló hősoket – most már nem különb a jóbarát, mint az ellenség, – gyors, lelkes kezekkel a nagy útra előkészít, Krisztust adja annak, ki az örökkévalóság küszöbén áll, s a sebesülteket, nyomorék roncs testeket a hősiés szeretet erős gyöngédségével támogatja, mossa, kötözi, vigasztalja s menti, ha lehet, az élet részére.

A kereszténység tehát a háborúban is az, ami békében: lélek, erő, szeretet. S ki tudja, nem épen a háború bús éjszakája akar-e nagy történelmi szétválasztó lenni; szétválasztó ja a múltnak a jövőtől. A múlt a most lezáródó kétezer év. Tele volt nagy vívódásokkal, nagy feladatokkal, de munkája inkább az alapvetés volt. Talán megmutatja a Gondviselés, hogy az idők derékmunkája csak ezután következik. Sokan azt hitték, hogy a kereszténység az első kétezerévben már koronázómunkáját is elvégezte. Ez azoknak felfogása, akik arasszal, könyökkel akarják a nagy világtényezők idejét is mérni, mint a szűköcske rövid emberéletet. Talán most

kezdődik az újkor, a kereszténységnek, a népek, fajok és államok fejlődésének bámulatos folyamata, tele most még beláthatatlan nagyságú kérdésekkel, feladatokkal, problémákkal. Nem tudom.

Egy azonban bizonyos. A kereszténység ropanás nélkül éli ezt az igen nehéz megpróbáltatást, mikor vértől csepegő kardok hegyével rajzolják a népek jövő életének és fejlődésének vonalait, – és mint eddig volt Írásaink folyamán láttuk, a világtörténelem ezen sötét titkát, a háborút is meg tudja a világitani hitének fényességével. Ahol az államhatalom csak parancsolni tud, ahol a tagadás szelleme elnémul, ahol az anyagiakat a lelkiek rovására mindig hencegve dicsérő köznapiság ijedt semmivé zsugorodik, ott a kereszténység lát és magyaráz, vigasztal és erős bizalmat áraszt. Ez mutatja legjobban, minő hatalmas tényező a kereszténység a Gondviselés kezében; tényező, amely a háború után elkövetkező nagy munkában is megmutatja majd világtörténelmi erejét.

A kereszténységnek azonban az Egyház a hordozója, nézzük meg egy pillantással azt is, amennyire emberi gyarlóságunk tűri, hogyan áll Egyházunk dolga e rettenetes időkben.

7. Az Anyaszentegyház.

Krisztus Urunk ígérete szerint a pokol kapui ellen sem kell félteni Anyaszentegyházunkat. Nem egyszer volt már világtörténelmi jelentőségű tusakodások középpontjában, néha úgy látszott már, mintha süllyedne szent Péter hajója, sokszor hajtották le az Egyház legjobb fiai fáradt fejüket halálos álomra azzal a gondolattal, hogy nem látnak menekülést a veszedelmekből, Krisztus Urunk erős keze mégis jóra fordított minden bajt és az Egyházat megtartotta a folytonos fejlődés útján.

A most dühöngő világháború nagysága, a népek között mutatkozó és folyton élesedő elkeseredés és egymásnak meggyűlölése nem ok nélkül kelt féltő aggodalmat sokunk szívében, mi lesz a háború végén Egyházunkkal? Az egész világon körülbelül ezerhatszáz millió ember él. Ha a háborúban résztvevő nemzetek lakosságának számát összeadjuk, azt látjuk, hogy körülbelül kilencszázmillió ember hordozza közvetve vagy közvetlenül a háború véres terhét. Hajmeresztő csak elgondolni is, hogy a földön élő összes embereknek jóval több mint a fele, a békés ipari és kereskedelmi összeköttetéseket erőszakosan széttépve, egymással fegyveres kézzel

szemben álló két óriási táborra oszlott. S ha szárazföldön lehet is találni helyeket, amelyeken nem tombol a háború vihara, a tengerek végtelen víz-sivatagjai egyetlen óriási harctérre változtak, a mi kis Adriántól kezdve végig az összes világtengereken mindenhol gyilkos aknák sodródnak, komor hadihajók rohannak, tengeralattjárók leselkednek, itt is, ott is felhangzik az ágyúk haragos dörgése s piros embervér ömlik a tarajos hullámokra. Mindez borzalmas világtörténelmi látvány, amit még rettentőbbé tettek az Izer-csatorna mellékéről és a Kárpátokból érkezett harci jelentések. Március végén és április elején a Kárpátok tetején minden képzetet fölülmúló elkeseredéssel folyt a küzdelem; az orosz nagy tömegével a magyar és német katonák nemcsak testi erejüket és kitartásukat, hanem valósággal a lelküket állították szembe s csak így tudtak az ellenségnek olyan véres lakodalmat szerezni, aminő talán évszázadok óta nem volt e világon. Ugyancsak a neki-dühödt lélek minden erejével küzdöttek német testvéreink az Izer-csatornánál az angolok ellen. Ezernyi ágyúk szakadatlan dörgése közben, darabokra tépett bajtársaik tetemein keresztül portól, füsttől feketén rohantak ott a német vaszeredek előre olyan rohamokkal, aminőket nem lehet egyszerű bátorsággal és katonai fegyelem-

mel magyarázni, ott más is működik: a gyűlölet, a nemzeti elkeseredés az évszázados angol ellenféllel szemben. Ez a gyűlölet félelmes, vörös lángokkal borítja el a harcban álló nemzetek lelkét, amelynek izzó pokla talán még ijesztőbb, mint a háború minden szörnyűsége. Istenem, mi lesz ebből?

A világ legműveltebb három nemzete, a német, angol és francia, az egyetlen katolikus birodalom, a mienk, s a nagyságában lomha orosz keveredtek össze testnek, léleknek halálos tusájában. A német protestáns ugyan, de az ő földjén van a legerősebben megszervezett katolicizmus; az angol szintén protestáns, de a katolikus Egyházba való visszatérés vágyának sok jelét mutatta a háború előtt; a francia katolikus, de három évtized óta teljes erővel üldözte az Egyházat. így az olasz is. Az osztrák-magyar monarchia katolikus, de a szervezetlenségnek igen sok nyomorúságával, végül az orosz keresztény ugyan, de a római Egyháznak és pápának halálos ellensége. Mi lesz a háború után Egyházunkkal?

Istentől megáldott, prófétai lélek tudna csak a jövőbe beletekinteni, gyarló emberi eszünk nem tehet egyebet, mint egybevetni a dolgokat és okos mérlegeléssel megmutatni azt, aminek elkövetkezése inkább várható.

Lelkünk megnyugtatóására értsük meg először is azt, hogy a katolikus Egyház nem harcos szervezet. Az Egyház főkötelessége a lelkekkel törődni. Neki nem célja az, hogy ilyen vagy olyan tenger a kereskedelem részére megnyitassék, neki nem feladata a nemzetközi vasútpolitikát irányítani, Krisztus Urunk parancsa értelmében ő nem köteles kardot rántani a Dardanellák védelmére. Az Egyház általános szervezet, műhelye az egész világ, eszközei Isten igéje és a szentségek, ellensége a bűn, jóbarátai a lelkek. Ezeket tanítja, nemesíti, vezetgeti Krisztushoz. Következőleg, ha valamelyik nemzet háborút veszít, elbukik vagy függetlensége megsemmisül, az Egyház nem veszít vele együtt háborút, nem bukik el és nem semmisül meg. Hogy ezek a hegyek és azok a síkságok milyen állam kötelékébe tartoznak, az nem tesz különbséget az Egyház lélekmentő munkájában.

Meg kell azonban másodszor értenünk azt is, hogy Egyház nemzetek szerint tagozódik és hogy a lelkeket nem a katekizmus igazságainak elgondolására tanítja, hanem arra, hogy az igazságok szerint igazítsák az eleven életet. Nem az igazán katolikus, aki csak hisz Istenben és az Ő egyszülött Fiában, hanem az, aki ezen hitét meg is vallja és aszerint próbál élni. Aki Isten törvényeit és Krisztus Urunk akaratát

nemcsak fejében tartja, hanem családi életét, munkáját, beszédét, földműves, iparos, kereskedő, hivatalnok, miniszter vagy király mivoltát ezen parancsok és törvényekhez képest folyton, egész életén keresztül méregeti, bírálja és javíttatja. Ebből megint világosan következik, hogy az Egyház tanítása minél erősebb és gyökeresebb a lelkekben, annál erősebb és gyökeresebb az életben és pedig az életnek minden változatában, tehát ezen tanítások erővé, hatalmas tényezővé válnak az illető nemzetnek egész állami, társadalmi és gazdasági életében. Az Egyházuk törvényei szerint élő katolikus polgárok milliói alkotják minden hozzátartozóikkal, papjaikkal és püspökeikkel együtt az illető nemzetben a katolikus Egyházat, de ugyancsak ők jelentékeny része, vagy pláne, mint nálunk és a franciáknál, többsége magának a nemzetnek és az államnak. Ha ezen igazság szempontjából forgatom a dolgot, rögtön meglátom, hogy a katolikus ember épen hitének erejében nemzetének és államának leg-hűségesebb és áldozatra legkészebb fia, ennél fogva sem neki, sem Egyházának nem lehet közömbös a háború kimenetele, amint nem lehet közömbös nemzetének és államának bármilyen jó- vagy balsorsa.

És épen ebben a nagy világfelfordulásban

tapasztalhatjuk legjobban, hogy az Egyház valóban Krisztus Urunknak isteni bölcseségű és halhatatlan kezemunkája. Mert az állami és nemzeti érdekek védelme úgy hozta magával, hogy katolikus nemzetek állanak harcban katolikusokkal, s míg a francia pap épen úgy buzdítja kitartásra és hősi halálra vagy győzelemre honfitársait, mint a magyar pap a saját testvéreire, addig az Egyház feje, a római pápa minden harcoló nemzet fölé emelkedve, buzgón munkálkodik a béke megkötésén anélkül, hogy akár egyik, akár másik harcoló félnek pártjára állana.

Mindezen fejtegetések azonban egy lépéssel sem hoztak minket közelebb azon kérdés megoldásához: mi lesz Egyházunkkal a háború után?

Először is, ami a saját dolgunkat illeti, akár győzünk, akár veszünk, a magyar katolikus Egyház osztozni fog a nemzet sorsában, amelylyel ezer éven keresztül teljesen összeforrott. S ha megvizsgáljuk a harcban álló magyar nemzet vallási és erkölcsi érzületét, megvigasztalódva állapíthatjuk meg, hogy a nagy veszedelmek és nagy áldozatok, a nagy veszteségek és nagy fájdalmak hatalmas erővel nyúltak bele a nemzet lelkébe, felélesztették Istenben való hitét, felszították a vallásos meggyőződés tüzét, megacélozták a lelkeket, tisztították az erkölcsi fel-

fogást, megbélyegezték az önzést, a nyereségnek lelkiismeretlen hajhászását, úgy, hogy a háborúból mindenesetre megjavulva, megújodva, nagy nemzeti és államalkotó munkára alkalmasabban kerülünk ki s ha sokat, igen sokat veszítünk is vérben és aranyban, sokat, igen sokat nyerünk erőben és erkölcsben. A magyar katolikus Egyháznak igen nagy feladatai lesznek a háború után; akár romok közt kell újra kezdenie munkáját, akár a győzelem dalait fogja együtt énekelni a nemzettel, ott lesz, ahol ezer éven keresztül mindig volt: a magyar nép lelke mellett imádkozó, vigasztaló s buzdító szóval, erős szeretettel, Krisztus segítségével.

Körülnézve a Világegyház területén, őszintén be kell vallanunk, hogy a francia nemzetnek még azon esetben sem kívánhatnánk igaz szívvel győzelmet, ha nem ellenségünk, hanem szövetségstársunk volna. A francia nemzet lelke volt a múltban melegágya a népek szabadságának; a nagy forradalom minden bűne és rettenessége mellett is kiindulása volt az európai népek szabadabb fejlődésének. A francia nemzet azonban úgy járt, mint az orvos, aki mérges anyagokat kever, főz, vegyít és mások részére megtalálja ugyan az orvosságot, önmaga azonban belepusztul a kísérletezésekbe. Szabadságért vérzett, rajongott száz éven keresztül a francia,

de míg más nemzetek az ő példáján elindulva a nyugodt fejlődés útjain haladnak, addig a franciát megmérgezte a saját szabadsága, amely a népeknek kijáró, fölséges kiváltságból önála szabadossággá torzult. Évtizedek óta egyéb gondja sincs a francia kormánynak, mint Isten törvényeinek üldözése. Családból, iskolából, templomból, közéletből kiüldözte Krisztust és az ő Egyházát s még most, a háború alatt is folytatja az üldözést. Miniszteri rendeletek tiltják azt, hogy a francia katonáknak valaki megszentelt érmeket, olvasókat, imakönyveket adjon, s a háborúban megsebesült haldokló katona csak akkor kaphat papot, ha bevonulása előtt a községi jegyző hivatalában édesapja, édesanyja és két tanú aláírásával okmányt állít ki, amelyben kijelenti, hogy ő katolikus és hogy halálos megsebesülése esetén katolikus módon akar meghalni. Ez a radikális istentagadó szellem győzelem esetén még jobban megerősödnék s néhány évtized alatt teljesen a szellemi és erkölcsi romlás örvényébe kergetné a szerencsétlen francia népet. Nemcsak mint ellenfeleinknek, hanem mint rossz útra tévedt katolikus nemzetnek is kívánjuk tehát neki, hogy ebben a háborúban a vereség súlyos megpróbáltatása elkövetkezzék reá. Vereség esetén a francia kormány mindenesetre megbukik, vele együtt

megdől a szabadkőműves-radikális-zsidó hatalmi rendszer is, amely eddig Franciaországban garázdálkodott, s a nemzet temérdek vér, könny és fájdalom tengerében talán újra tud születni s talán meg tudja érteni, hogy szép, nemes, erős és önmagához méltó életet csak Krisztus keresztjének tövében folytathat.

A német és angol nemzet irtózatossá viaskodása a katolikus Egyház szempontjából azért igen fontos, mert mindegyikük világhatalom, tehát mindegyikük nagy segítségére vagy akadályára lehet az Egyháznak feladatai teljesítésében. Mindkét nemzet protestáns, mindkettőnek kebelében sok katolikus is van; de azonkívül is, hogy a német nekünk szövetségesünk, történelmi emlékezetünk, érzelmeink, szeretetünk legszorosabban őhozzá kapcsolnak bennünket. A katolikus Egyház nehéz küzdelmek dicső éveit élte a közel múltban német földön; a küzdelemből Bismarckkal, a nagy kancellárral szemben is győztesen került ki s azóta páratlan szervezettségével olyan hatalommá erősödött, amelyet a protestáns állam és császár is tisztelnek és megbecsülnek. Vereség esetén sem kell tehát a német katolikus Egyházat féltenünk. A német nemzet vére egészséges, lelke istenfélő, ő is, meg a német katolikus Egyház is még vereség esetén is nagyok és hatalmasok maradnának. Nekik

Európa közepén világtörténelmi hivatásuk van, ezt a jövőt még egy szerencsétlen háború sem tudná tőlük elrabolni. Viszont győzelem esetén a diadalmas fejlődés útjai beláthatatlan magasságokba vezetnek. A német protestantizmus soha többé nem mer belső harcot indítani a katolikus polgárok ellen, akiknek vére most patakokban ömlik három ország csataterein, s így remélhetjük, hogy az öntudatos, politikailag és társadalmilag is erős német katolicizmus áldásos hatással lesz nemcsak saját hazájának fejlődésére, hanem az egyetemes Egyházára is.

A hadban álló összes nemzetek között az orosz az, amely a maga eretnek vallását legöntudatosabban használja fel faji és politikai célokra. Az orosz kereszténység államvallás; legfőbb feje az orosz cár, a moszkvai szent szinodus, vagyis tanács élén a metropolitával (főérsek), mindenkor készséges és alázatos szolgája a cárnak és az államhatalom képviselőinek. Ezer esztendeje már annak, hogy az orosz nép elszakadt a római katolikus Egyháztól; ezer év elég hosszú idő volt arra, hogy az orosz vallás rendszerbe verődjék, keretekbe kövesüljön és összeforrjon a mélyen vallásos orosz nemzet lelkével. így történt, hogy az orosz vallás most már elválaszthatatlan az orosz fajtól, a kettő

egyet jelent, és így Oroszországban az állami életnek alapvető igazsága az, hogy az orosz nemzet egységes mivoltának főerőssége az orosz vallás. Az orosz nemzet nem elégszik meg mérhetetlen tartományaival. Azt hiszi, hogy neki nagy történelmi hivatása egész Európa szláv népségeit a saját uralma alá egybefoglalni. Ezért mozdul meg időnkint az orosz medve és ezért szeretné a Kárpátokon keresztül dél felé kinyújtani rettentő mancsait, hogy hatalmas testével kinyújtózkodva végigheverjen Európa közepén, le egészen a meleg tengerekig. Politikai céljaira először mindig a vallást használja fel. Ahova teheti, elküldi hittérítőit, elhelyezi vesztegető pénzét, megépíti aranyostetejű templomait, mert tudja, hogy ahol egyszer a Cár Atyuskáért kezdenek imádkozni, ott a Cár Atyuska az úr. Világbirodalmat akar, tehát meg akarja gyengíteni a német és angol hatalmat; világegyházat akar a maga eretnek vallása részére, Konstantinápolyt szeretné, hogy odatelepítse a kelet pápáját s ezzel halálos csapást mérjen a katolikus Egyházra és annak központi intézményére, a pápaságra. Mit várhat tehát a katolikus Egyház az oroszától? Semmi jót!

Ha az orosz győzne, legelső dolga volna alattomos dühvel nekiesni a magyar katolikus

Egyháznak. Pénzzel, fenyegetéssel, korbáccsal térítené a magyar nemzetet a saját vallására s mivel ezeréves hitünket nem volnánk hajlandók fölcserélni gyalázatos hittagadással, ránk szakadna a szenvedések és vértanúságok korszaka, körülbelül úgy, amint évszázadokon keresztül szenvedtek ír testvéreink hitükért a protestáns Anglia nyomása alatt.

Egy csomóba kötve azt, amit elmagyarázunk, vigasztaló és örvendetes jelenségnek mondhatjuk a vallásos szellemnek általános megelégedését s különös megnyugvással mondhatjuk ki azt a nagy igazságot, hogy a katolikus Egyház legfőbb képviselőjének, a római pápának békés, fehér alakja soha olyan magasan még nem emelkedett minden nemzet, minden érdek, minden harag, minden gyűlölködés fölé, mint most a világháború tűzvészében, továbbá, hogy a katolikus vallásos öntudat és meggyőződés a hazaszeretetnek, áldozatkészségnek, a Krisztushoz való igazi ragaszkodásnak olyan jeleit és példáit adta és adja folytonosan, hogy lehetetlen föl nem ismerni benne Isten erejét és irányítását. Akármerre dől a háború kockája, a katolikus Egyház történelmi erő marad, de az is bizonyos, hogy ebben a háborúban a magyar-német-osztrák fegyverek győzelme dicsőséges fejlődést, lendületes munkaszabadságot, vereségük ellen-

ben lenyűgöző békókat és százados vértanúküzdelmeket jelentene a katolikus Anyaszentegyháznak.

8. Régi sebnek új vérzése.

Az államok fejlődése és határok közé szorítása a most végéhez közeledő kétezer évben nem történt olyan tökéletességgel és igazsággal, hogy ne hagyott volna sokfelé új bonyodalmak kibontására alkalmas nehézségeket. Nagy átlagban mégis úgy kereteződött be az emberiség, hogy a múlt minden nagy tényezőjének önálló élet jutott, kivéve egyet, a legnagyobbat, a kereszténység központi hatalmát, a pápaságot. Sokszor megszólják az egyszerű földműves embert azért, mert angyalhullásos földjéről vágyakozó pillantásokat vet szomszédja egyenesre kitergetett szántójára, pedig íme, amit ez kicsiben csinál, azt az államok nagyban cselekszik.

A tizenkilencedik százasztendő folyamán az államok egyebet sem tettek, mint hogy határaikat folyton közelebb mozdították egymáshoz. Apró államokat, független hercegségeket és választófejedelemségeket igen falánk étvággal kebelezgettek be s a nagy egymás felé törekvésben, szoronkodásban egyszer csak a kereszténység fejének, a római pápának országát is enged-

ték eltűnni s ezzel olyan nagy nehézséget teremtettek a pápaságnak is, de önmaguknak is, hogy bizony nagy fáradságukba kerül majd okkalmóddal megoldást találni. Ez a történelmi seb a legutolsó évtizedek alatt nyugodtan hegedt, bár nem gyógyult, most azonban megint erősen vérzik.

A most folyó világháborúban sokszor emlegetik XV. Benedek pápa nevét. Akármennyire tele van a lelkünk elszántsággal és áldozatkészséggel, mindannyian vágyakozva gondolunk a békére, és mivel épen a pápa az egyetlen hatalmasság egész Európában, aki a harcoló felekkel akadálytalanul és barátságosan tárgyalhat, mindenki öreá tekint és tőle várja az első lépéseket a béke helyreállítására. Már maga ez a körülmény is mutatja, hogy a pápa befolyása és tekintélye igen megnövekedett. Azonkívül örvendetes jelenség az is, hogy az angol, francia, holland és török koimányok egyenes összeköttetésbe léptek a Vatikánnal, pedig az angol évszázadok, a francia évtizedek óta ellenség módjára viselkedett a pápával szemben, a török pedig, mint nem keresztény hatalmasság, egyszerűen nem törődött vele.

Ritkán volt a történelemben idő, amely annyira világosan mutatta volna, mint ez a világháború, hogy a római pápának épen *a nemzetek*

érdekében mindenkitől független s királyokkal és császárokkal egyenlőrangú fejedelemnek kell lennie. Ez az oka annak, hogy újra és újra előkerül a kérdés, hogyan lehetne a római pápának a régi egyházi állam területén olyan helyzetet biztosítani, amely az ő jogainak vagy legalább méltóságának megfelelne. Hogy ezt a kérdést, az úgynevezett «római kérdést» jól megérthessük, végig kell szaladnunk az egyházi állam fejlődésének és elmúlásának történetén.

I. Tudjuk, hogy a pogány római birodalom nem jó szemmel nézte a kereszténység terjedését s különösen az első háromszáz esztendő alatt véres üldözésekkel igyekezett neki gátat szabni. Természetes, hogy ilyen körülmények között sem a keresztények, sem a római pápák nem tudtak semmiféle külső hatalomra vagy befolyásra szert tenni. Mindössze annyit engedett meg az állam, hogy a keresztények temetkezési egyesületei ingatlan vagyont szerezhettek. A helyzet gyökeresen megváltozott a negyedik század elején, amikor Konstantin császár szabad vallásgyakorlatot engedélyezett és az Egyháznak mindazon jogait elismerte, amelyek megilletik. Az Egyház fejlődése hatalmasan nekilendült és a római pápák különösen két irányban gyarapodtak: anyagi és politikai irányban. Nemcsak a császárok ajándékoztak jelentékeny ingatlan vagy-

nokat a pápáknak, hanem a buzgó és jámbor hívek is, úgy hogy a negyedik század végén a pápa volt Itáliában a legnagyobb földbirtokos, akinek politikai jelentősége is hatalmasan kezdett attól kezdve kidomborodni, amikor a római császárok székhelyüket Róma városából máshova helyezték. A népvándorlás korában Itáliának egyes részei századokon keresztül idegen hódítók kezén voltak, a pápák területét azonban az idegenek nem bántották, sőt mivel, a távollevő császárok a római nép sorsával nem törődtek, a pápák voltak kénytelenek a nép könyörgésére és védelmére már az ötödik században a betörő ellenséggel tárgyalni és alku-dozni.

A nép akarata és a körülmények kényszerítő ereje a pápa világi hatalmát hihetetlenül gyors fejlődésnek indította. A védtelen területek, falvak, városok az állam fejtől, a római császártól segílyt nem várhattak, a barbár ellenségek viszont újra meg újra berontottak és tízzel-vassal pusztítottak; valakinek meg kellett védenie az országot, így tehát már a hatodik században a pápák kénytelenek voltak a városok védelméről, megerősítéséről és hadseregek szervezéséről gondoskodni. Ezen események kapcsán egészen világosan lehet annak a fejlődésnek menetét figyelemmel kísérni, amely a római pápát egy-

szerű földbirtokosból és Róma első polgárából a saját birtokainak és egész Közép-Itáliának fejedelmévé tette. A pápák még mindig elismerték ugyan a római császárok felségjogait, mikor azonban III. Leó császár hit és erkölcs dolgában is rendelkezni akart és II. Gergely pápát, ki e császári jogtalanság ellen tiltakozott, meg akarta gyilkoltatni, a római polgárok fellázadtak a császári önkénykedés ellen és egyértelműleg a pápa mellé álltak. Ez a nyolcadik század elején történt. Ettől az időtől kezdve a római pápa a saját területén mint a császároktól független uralkodó szerepel.

II. Ugyanezen időben Itáliában a longobardoknak volt királyságuk. Fejedelmeik egy ideig barátságos viszonyban voltak a pápákkal, később azonban fegyveres kézzel támadtak az egyházi területek ellen s Róma városát is fenyegették. A pápák a hatalmas ellenféllel szemben kénytelenek voltak valahol segítséget keresni, így történt, hogy III. Gergely pápa 754-ben személyesen kereste fel a frankok hatalmas királyát, Pipint, aki a segélynyújtásra szívesen vállalkozott, ő és utódai fegyveres kézzel nyúltak bele az ügyek rendezésébe, s az eredmény az volt, hogy a római pápa területeinek egységét s a pápának, mint világi uralkodónak, teljes függetlenségét szerződésekben is, meg a római csá-

szarok és a longobárdok vagy bárki más ellen tényleg is biztosították. A pápai állam 754-től kezdve jogilag is mint független ország szerepel több mint ezer esztendőn keresztül. Kiterjedése, határai idők folytán változtak. Államformája monarchikus volt, vagyis nem volt mai értelemben vett alkotmánya, hanem a pápának, mint királynak uralkodása alatt állott. Tudomány és művészet utólérhetetlen magas fokra emelkedtek benne, a pápák századokon keresztül csodálatos erővel és kitartással fejlesztették az európai művelődést, temérdek iskolát, egyetemet, akadémiát alapítottak, világhírű könyvtárakat, múzeumokat hoztak létre, úgy hogy Európa egész műveltségének alapjait az egyházi állam klasszikus talaján kell keresnünk.

III. Kilencszázestendei eseményekben gazdag fennállás után az egyházi államot épen arról az oldalról kezdte veszély fenyegetni, amelyről valamikor a legnagyobb segítséget kapta. Megalakulásában a frank birodalom támogatta, most meg a francia birodalom fenyegette. Amikor meg a francia forradalom után Napoleon vette kezébe először mint első konzul, később mint császár a főhatalmat, megszűnt az egyházi állam. Napoleon meghódította, felosztotta, jobbra-balra elajándékozta, a pápát pedig fogóságba hurcolta. 1815-ig tartott ez a szerencsét-

len állapot, akkor aztán az európai hatalmak a bécsi kongresszuson a pápa országát újra helyreállították. A békesség azonban nem tartott sokáig. Ausztriának nagykiterjedésű tartományai voltak Olaszországban, Franciaország viszont igen féltékeny volt Ausztria hatalmának növekedésére, végül a különböző szervezetekbe tömörült titkos hazafias társulatok a piemonti kormány titkos vagy nyílt vezetésével egységes és független Olaszország megteremtésére törekedtek. E három erőnek összeütközése, szövetkezése és ármánykodása a pápai államot alapjáig megrázkódtatták. Azt lehet mondani, hogy élete a bécsi béke után hat évtizeden keresztül lassú, de folytonos haldoklás volt. A pápa kevésszámú csapataival egészen magára maradt, ellenségeinek száma és vakmerősége nőtön-nőtt. A lázadó olaszok egymás után elfoglalták az egyházi állam területeit, végre 1870-ben Róma bástyái alá értek. Ágyútűz alá vették a várost, mire a pápa, hogy a fölösleges vérontást és pusztítást elkerülje, lerakatta csapataival a fegyvert, engedett az erőszaknak és visszavonult palotájába, a Vatikánba. A győztesek 1870 szeptember 20-án vonultak be Rómába, ettől a naptól kezdve Róma az olasz királyság fővárosa, a pápai állam megszűnt, és a pápa immár negyvenötödik éve fogoly a saját

palotájában. Az olasz kormány nemcsak a pápai államot foglalta el, hanem elrabolta az olasz Egyház összes vagyonát is. Elvette a templomok, kórházak, iskolák, szerzetesrendek, agg- és szegényházak vagyonát, elvette a könyvtárakat, múzeumokat, szertárakat, semmi mást nem hagyott meg, mint a Vatikánt a hozzátartozó kertekkel és a Szent-Péter-templomot a fogoly pápa birtokában. Ilyen körülmények között majdnem gúnynak lehetett venni, hogy a pápa birtokai közül Róma környékén egy kis kastélyt is érintetlenül hagyott, hogy a pápa odamehessen nyaralni, mintha a Vatikán foglya egyáltalán kimehetne palotájából. Azonkívül az olasz kormány évi három és negyedmillió korona jövedelmet ajánlott fel a pápának, amit azonban 45 év óta a pápák visszautasítottak, mert nem akarják maradék függetlenségüket a pénz elfogadásával kisebbiteni.

Akárhogyan gondolkozik is valaki az egyházi állam megszűntetéséről, azt az egyet be kell látnia, hogy a pápa mostani helyzete tarthatatlan, ő az egész Anyaszentegyház feje. Következőleg érintkeznie kell az egész világ országaival. Viszont a katolikus Egyház a legtöbb állam területén nemcsak társadalmilag, hanem gazdaságilag és politikai szempontból is jelentékeny tényező, vagy legalább ilyené fejlődhetik, ha a

mindenhol megindult szerveződés befejezést nyer. Továbbá figyelembe kell venni azt is, hogy az egymással érintkezésben levő államok féltékenyen őröködnék egymás hatalmi viszonyainak fejlődésén, egyiknek sem közömbös tehát, hogy a római pápa támogatja-e, vagy nem, azon érdekeket, amelyeket ők fontosaknak tartanak. Igaz ugyan, hogy a pápa nem szól bele az egyes országok katolikusainak politikai ügyeibe, de mivel hitnek és erkölcsnek ő a legfőbb őre, s a katolikus politikát a hit és erkölcs alapjaitól elszakítani nem szabad, világos, hogy a hivek százmilliói előtt sohasem hatástalan az, amit a pápa a modern élet teljességének irányításáról hit és erkölcs szempontjából kinyilvánít vagy elrendel. Vagy mondjuk rövidebben: a pápa és az Egyház nagy erőt képviselnek a modern állami és társadalmi életben, ennek az erőnek mindenkitől függetlennek kell lennie legfőbb hordozójában, a pápában, hogy akadálytalanul érvényesülhessen a nemzetek érdekében. Az olasz királyságnak sem kellemes, hogy a Vatikánnal ellenséges viszonyban van, azért úgy Olaszországban, mint azon kívül az emberiség legjobbjai törnek a fejüket a római kérdés megoldásán.

Az olasz parlament 1871 május 13-án az úgynevezett garancia-törvénnyel kárpótolni akarta a pápát, amennyiben elismerte a pápa személyé-

nek szent és sérthetetlen mivoltát, biztosítékot ígért arra, hogy a pápaválasztó gyűlések és egyházi zsinatok zavartalanok lesznek, két palotát, a Vatikánt és Lateránt kikapcsolt az olasz államiság területéből s egy vidéki kisebb birtokkal együtt átadott a pápának; kötelezte továbbá az olasz államkincstárt, hogy a pápának évenként három és egynegyed millió korona kárpótást fizessen.

IX. Pius pápa ezt a törvényt nem fogadta el. A törvényből ugyanis épen az hiányzik, amit adni akar, t. i. a biztosíték. Az olasz kormány törvénybe foglalhatta volna akár azt is, hogy egész Rómát átengedi a pápának, IX. Pius azt sem fogadhatta volna el, mert ahogyan a kormány egyik esztendőben megcsinálja a törvényt, épen úgy a következőben meg is semmisítheti, amit egyik évben ad, a másikban elveheti. Ezt a hibát csak a nagyhatalmak tehették volna úgy jóvá, hogy ők vállaltak volna kezességet a törvény végrehajtásáért; ezt meg az olasz kormány nem akarta, mert féltette függetlenségét. Megmaradt tehát minden a régiben, s megmaradt változatlanul és megoldatlanul a *római kérdés*, amelynek lényege az, hogy hogyan lehet a pápának a többi királyokkal és fejedelmekkel egyenlő rangot és függetlenséget biztosítani. S nagyon tévedne, aki azt hinné, hogy ez a kér-

dés csak a pápa szempontjából fontos. Fontos ez az olasz királyság szempontjából is. Olaszország súlyosan szenved a pápával való viszonya következtében. Az ország népe tisztán katolikus, vallásossága mély és ősrégi hagyományokon nyugszik. Mikor az állam az Egyház vagyonát elrabolta, a papságot a legkínzóbb nyomorba lökte, a mely még azt is lehetetlenné teszi, hogy a gyermekeknek és ifjaknak, akik a papi pályára lépnek, a nálunk szokásos oktatást és nevelést adhassák. Egyik kis vidéki püspöki megye székhelyén tett látogatásomkor magam is láttam, milyen nagy a papnevelő-intézetek nyomora. A kispapokat két tanárukkal együtt a konyhában találtam: burgonyát hámoztak. Csodálkozó kérdésekre elmondták, hogy előző nap semmit sem ettek, mert nem volt, ma azonban fejedelmi ebédjük lesz, mert egy jólelkű földműves egy zsák burgonyát ajándékozott nekik. Könyveik nincsenek, mert nem tudnak venni, hallás után jegyezgetik a tanárok előadását, úgy tanulnak.

Természetes, hogy ily módon lehetetlen tanult vagy tudományos papságot nevelni, aminek az az erdménye, hogy a papság nagyrésze irodalmat, tudományt, művészetet nem emel, nem gazdagít, a nagy aktuális társadalmi és politikai kérdésekhez nem tud hozzászólni, a

népet nem tudja a szükséges módon nevelni, igazítani s a hite és erkölce ellen sajtóban, könyvekben, beszédekben, röpiratokban főlhozott támadásokat nem tudja győzelmesen visszaverni. A nép tehát tájékozatlan marad és könnyű zsákmánya mindenféle rendbontó és felforgató irányzatoknak. Szociáldemokraták, anarkisták, nihilisták szabadon garázdálkodnak Olaszországban, egyedül az állam küzdökdik velük, pedig azt már régen megmondta a német császár, hogy ezek ellen a katolikus Egyház a legerősebb védőbástya.

Az is nagy baja az olasz államnak, hogy a pápához híí, előkelő, nemes és mágnás családok nem vesznek részt a politikai élet vezetésében. így aztán sokszor nem egészen megbízható elemek kerülnek a kormány élére s beavatott emberek mesélik, hogy az olasz király egyszer elkeseredetten így kiáltott fel: Szívesen kormányoznám én az országot csupa kiváló emberekkel, de hát miért nem jönnek?!

A római kérdés tehát nem egyedül a római pápát érdeklí, hanem az olasz államot is.

Megoldásán negyvenöt esztendő alatt igen sokan törték a fejüket. A megoldás főfeltétele, amelyből engedni nem lehet, az, hogy a pápa teljes függetlensége biztosíttassék. Jól meg kell azonban érteni, hogy a királyi függetlenségnek

mindig valami független terület a fundamentuma, mert például a trónjától megfosztott Manuel portugall királyt hiába ismerik el a többi királyok és császárok függetlennek, mégsem független, hisz nincs neki más királyoktól vagy államoktól független területe, következőleg akárhol a világon mindig azon állam törvényeinek van alávetve, ahol épen tartózkodik. Ha tehát például a nagyhatalmak törvénybe iktatnák is, hogy a római pápa mindenkitől független királyi személy, terület biztosítása nélkül törvényük nem érne egy irgalmas kiáltást.

Mindebből az következik, hogy vissza kell adni a római pápának az egyházi államot, s a római kérdést megoldottuk. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy most nem jogokról beszélünk, hanem lehetséges megoldásokról. S ez nagy különbség. Mert igaz ugyan, hogy az egyházi állam elrablása égbekiáltó jogtalanság volt, s a római pápának most is megvan a joga, hogy államát visszakövetelje, de az is igaz, hogy az egyházi állam immár negyvenöt év óta egy olyan országba van bekebelezve, amely ravasz politikával és szüntelen munkával az európai nagyhatalmak közé küzdötte fel magát. S valljuk meg őszintén, hogy az olasz nemzetnek meg is van a joga ehhez a fellendüléshez. Nagy és sok tekintetben művelt nép az olasz,

összesen harminchárom millió főből áll, tehát másfélakkora, mint a magyar, sőt még nagyobb, mert a magyar birodalom területén élő húsz millió ember nem mind magyar, az olasz nemzet ellenben egy szálig egészen olasz.

Vannak, akik a római kérdést úgy akarják megoldani, hogy a pápa hagyja el Rómát, hagyja el Olaszországot s költözködjék át vagy valamelyik másik ország területére, vagy pedig ki a tengerre, valamelyik szigetre. A gondolat még gondolatnak sem jó. A pápák egyszer már megpróbálták a Rómából való elköltözést, amikor Avignonba helyezték át székhelyüket, a változás azonban semmi jót sem eredményezett. Azonkívül Róma egészen összeforrott a pápasággal. A város földjét két apostolnak, szent Péternek és szent Pálnak vértanúvére szentelte meg; ott élte át a pápaság a legrettenetesebb üldözések és a legnagyobb virágzás korszakait; alig van utca vagy ház, amely valami módon magán ne hordaná a pápák gondoskodó kezeinek nyomát. Rómában van a pápaság két ősi palotája, a Vatikán és a Laterán, ott van a Világegyház nagy központi bazilikája, a Szent Péter-templom: ott vannak a világhírű múzeumok, könyvtárak, képtárak, egy nagy történelmi ragyogó múltnak összes megbecsülhetetlen művészi emlékei, valamennyi mind a pápák alkotása, ott vannak a

templomok, ősrégi egyházak, ott a katakombák, a vértanúk sírjai, ott van szent Péter trónja, ott nyugosznak a pápák, császárok, királyok, fejedelmek; ott a kövek is beszélnek, ott a szellő is az első keresztényekről susog, hogyan hagyhatná el tehát a pápa Rómát, a kereszténység lelkének városát? S miért? Hogy egy más állam területén újra kezdődjék függetlenségéért való küzdelme? Hogy a nagy tengerek valamelyik szigetén el legyen vágva a világtól és remegnie kelljen valamelyik állam egyetlen csatahajójának megjelenésétől? Nem. A pápa nem fogja elhagyni Rómát.

Eddigi fejtegetéseinkből kiderül, hogy

először: a római pápának teljes fejedelmi függetlenségét biztosítani kell;

másodszor: fejedelmi függetlenség semmit sem ér független terület birtokolása nélkül;

harmadszor: a pápa nem hagyja el Rómát.

Már most ezen az alapon hogyan lehet elképzelni a római kérdés kielégítő megoldását?

Kezdjük a végén. A pápa nem hagyhatja el Rómát, ennél fogva vissza kellene adni neki Rómát és kerületét egészen a tengerpartig, az úgynevezett osztiai kikötővel együtt. Ez a terület lenne fundament orna az ő fejedelmi függetlenségének; mert ezt a területet az olasz állam körülkerítené és kihalásáná saját magából úgy, hogy

Róma városára és lakóira nem az olasz álfám törvényei volnának kötelezők, nem az olasz köz-igazgatás kormányozná s nem az olasz állam szedné az adót és egyéb közjövödelmeket, hanem a város és lakói, az egész politikai, társadalmi, gazdasági élet, a pénzügy és művelődés teljesen és kizárólag a római pápa fejedelmi igazgatása alatt állának. Forgalmat, kereskedelmet, ipart, vámokat, mindent el lehetne szépen intézni szerződések útján a szomszédos olasz királysággal, azért meg, hogy az olasz állam semmi módon sem sérti meg a pápa tényleges függetlenségét, garantálnának, vagyis biztosítékot vállalnának az európai nagyhatalmak, amelyeknek mindenesetre módjukban van az olasz államot adandó alkalommal rászorítani a kikötött feltételek megtartására. A túlzó olasz hazafiak valószínűleg mindent elkövetnének ezen terv megvalósítása ellen, de egy erélyes kormány hamarosan leszámolhatna a zajongó elemekkel. Tény az, hogy Róma csak múltjánál mondjuk: szellemi tartalmánál fogva első az olasz nagyvárosok között, kedvező fekvés, gazdasági, politikai, kereskedelmi jelentőség dolgában akárhány más város megelőzi, amit az a körülmény is mutat, hogy az olasz király országának tizenkilenc helyén szokott fölvaltva tartózkodni.

A római kérdés ezen megoldásával természetesen együtt járna az, hogy a római pápa egyszer és mindenkorra lemond a régi pápai államhoz való jogáról. Egészen más kérdés, hogy minő kárpótlást kellene követelnie az olasz Egyháztól 1871-ben elrabolt magánjellelű vagyonáért s azt is külön kellene megtárgyalni, mi történjék azon három és negyedmillió korona évi összeghez való jogával, amelyet a pápák sohasem vettek fel, és amely negyvennégy év alatt kamatos-kamatokkal együtt olyan rengeteg nagy összeg, hogy arról egyszerűen lemondani igazán kár volna. Jóakarattal és kölcsönös engedékenységgel rendbe lehetne hozni a római kérdést. A jelen világháború forгатagában minden hadviselő fél élénken érzi, milyen nagy szükség van arra, hogy a világ nemzetei és uralkodói között legyen egy olyan hatalom, amely isteni küldetésénél és természetfölötti rendeltetésénél fogva alkalmas arra, hogy vitás kérdéseket érdek nélkül, lelkiismeretesen elintézzon és békét közvetítsen. Az európai nagyhatalmak önmaguknak tennének szolgálatot és a világ összes katolikusainak háláját érdemelnék ki, ha az Anyaszentegyház fejének függetlenségét biztosítanák és a negyvennégy év óta húzódoó kínos, keserves római kérdést megfelelő módon megoldani segítenék.

9. Állanak erősségeink, áll Krisztus keresztje.

Búnk, bajunk kínját szó el nem veheti. Amiket eddig tapogatózó értelmünkkel átélmélkedtünk, azokban igazán nem szavak szépségét, sem formák romlandó épségét nem kerestük, hanem mindig világot érdeklő nagy dolgokon törődtek, őrlődtek gondolataink. Talán éltél már át igen nagy vihart. Úgy látszik ilyenkor, mintha minden fenekestől felfordulna. Hegyek, halmok, házak elmerülnek a sűrű sötétségben, az égboltozat haragjának dörgése szakadatlanul rázza a ház falait, a szél ereje nőtt ön nő, az eső rettenetes ütésekkel veri az ablak favédőit, egy-egy villám pokoli fénye talán még a falakon is keresztül hatol s bent a szobában rémülten imádkozgatva vártatok, mi lesz ebből? S ha meg akarjuk az igazat vallani, bizony nem egyszer közel volt hozzánk az a gondolat, hogy talán ez a világ vége, talán ez az a nagy megindulás, amely a Szentírás szerint az ítélő Bíró eljövetelét megelőzi. Régi jámbor magyar szokás szerint, mikor már kiállhatatlan nagy a vihar dühössége, virágvasárnap i szentelt barkát vetnek tűzre – nem babonaságból, ó nem, hanem buzgó imádsággal azért, hogy a barkára adott szent áldás – elégvén az – Isten jóvoltá-

ból a házra és lakóira szálljon. Milyen parányinak milyen veszendőnek érzi magát ilyenkor az ember! íme azonban hirtelen elhallgat az elemek tombolása, elalszik holtrafáradtan a szél, szűnik az eső, idegen világrészekbe rohannak a felhők, kisüt a nap, s te, testvérem, kilépve a szabadba, bámulva tekintesz körül. Hiszen minden megvan! A hegyek, halmok, házak, a fák, rétek, minden a régi; még bő ár halad sebesen az árkokban, sok gyümölcs, virág van a földön, a fák koronái furcsán borzasak, mert kegyetlenül megcibálta őket a szél haragos marka, de alapjában minden úgy van, mint volt, nem szakadt ki a világ sarka. S ha károd van is, erős nyugalom száll szívedbe, hisz a világnak és életnek tartó oszlopai nem estek ki helyükből.

Viharunk még nem múlt el, testvérem, de már gyengülő félben van. ő, igen nehéz napjaink, heteink, hónapjaink voltak. Oly igen egyedül maradtunk nagy igazságunkban Európa közepén. Német testvérünk az egyetlen, aki páncélos jobbját egyetlen percre sem húzta ki a mienk-ből, nincs párja ennek a barátságnak és hűségnek az egész világon, sajnós, nagyon is igaz, hogy nincs párja, mert rajta kívül egyetlen jóbarátunk sincs, a török, szegény, hősieken védi messze tőlünk, elrekesztve tőlünk ősi tengerpartjait. Nehéz időket élünk, mikor a vihar a Kárpátok-

ban dühögött, mikor galíciai erősségünk el-
esett, mikor szövetségesünk álnokul ellenünk
támadt. S tágulván május óta a nyakunkba ve-
tett hurok, milyen jó volt föllélegzeni s érezni,
hogy velünk az Isten. Mindenünk kard élén
állott, milyen jó volt körülnézni, hogy még
mindenünk megvan, ős magyar földünk hatá-
rai északon, délen vértől pirosan fénylenek, de
győzetlenek, de töretlenek.

Mindenünk megvan? kérded szomorú test-
vérem. Mindenünk és *mindenkink* megvan?

Mindenünk megvan, felelem én s rámutatok
azokra, amikről eddig elméledtünk. Megvan
hitünk és megvan az Isten gondviselése. Vértől,
könnytől iszamos utakon, úttalan utakon iga-
zítja néha az emberiséget, de mindig előre.
Előre, előre, ezt a lihegő, végtelen kiáltást hal-
lom a világtörténelem zűrzavaros lármájában,
előre, a gazdagság, hatalom, élvezet, tudás,
függetlenedés felé. Előre, szól az Úr harang-
szava is, előre, az örökkévalóság felé. S végtelen
hatalmú jobbjá irányt mutat és irányt kényszerít,
s az én vergődő lelkemnek jól esik újra meg újra
megismernie, hogy bizton adhatja magát Isten
kezének gondviselő, erős vezérlésébe. Büszke vá-
rak, páncélos tornyok, bűnös paloták, félelmes ha-
jók nincsenek, vagy csak romokban, de azért min-
denünk megvan, mert megmaradt nekünk Krisz-

tus. A Vezér, a Jóbarát, az Erős, a Bölcs. Kegyelmének aranyos szálait nem tépte meg a vihar; az Atlanti-Óceán fenekére süllyesztett hírvivő kábelt elvághatták az angolok, a levegőn át drót nélkül író készüléket elronthatták lent a déli tengerparton az olaszok, a mi lelkünk titkos egybekapcsolását Krisztussal semmi hatalom meg nem szakajthatja. Mikor ama nevezetes antiochiai Ignác szent püspök a vadállatok elé vetettek, jámbor őshagyomány szerint így kiáltott: Krisztus gabonája vagyok, bár minél gyorsabban megőrölnének e vadak fogai, hogy égi tiszta kenyér legyen belőlem. – Mindenünk megvan. Megvan Egyházunk. Gyöngéd, komoly szavát hallgathatjuk, áldó kezeinek erejében részesek lehetünk. Ha kicsi, ha nagy, drága nekünk a templom, kincsház a tabernákulum, erős váruunk az oltár. Egyházunk könnyei együtt hullanak a mi könnyeinkkel, imádsága együtt szárnyal a mienkkel, éneke a mi gyászunkat, fájdalomunkat énekli.

Látod, testvérem, hogy a világban Isten munkáját nem tudta a háború elrontani. Mint vihar után hegyek, halmok, rétek, erdők, úgy állanak zavartalan erősségben mindazok, amikkel Isten a világot, s benne téged is, engem is jóra igazgat.

Mindenkinek megvan?

Nincs.

Ősz lesz, mire ez az írás kezetekbe kerül. Más-kor az ősz hideg szellői hosszú, fehér szálakat, lebegő fátylakat húztak keresztül a magyar levegőn, most – úgy látja a lelkem, – feketék a szálak, gyászolnak a fátylak. Mert nincs meg mindenkink. Minden község bús, büszke emléket őriz, a halál angyala, jaj, de kevés házat került el. Jaj de sok kis házban üresen marad egy hely az asztalnál, egy hely a padon, a fal mellett, egy hely a szívekben. S ha a magyar fájdalom neszes és lármás volna, a magyar síkságok fölött égbeszakadó halottsiratás harsogna, búsan és nehezen, mint feketével behúzott harangok kongása. Mert nincs meg mindenkink. Nézd azonban, mélyen és némán gyászoló testvérem, az ősz fehér fátylai legtöbbször Krisztusnak a háttárban álló keresztjein akadnak meg, onnan lobognak bele hosszan, elnyúlva a ködös levegőbe. Kéneked, értsd ezt intő példának. Nehéz úton eddig velem jártál, tovább is maradj velem. Fájdalmunk fekete fátylait ne engedjük lelkünk köré csavarodni, kössük oda őket Krisztus szent keresztjéhez. Egy egész világ fájdalmasan ott összegyűjtve, fájdalmas lelkek a fájdalmas Krisztusnál, szomorú lelkek a Vigasztalás Királyánál.

NEGYEDIK RÉSZ.

Háború és szenvedés.

1. Ami kevésnek van meg, pedig mindenki szeretné.

A Szentírás igen dicséri a csöndességet és nyugalmat. Bölcs szóval mondja, hogy az Úr a magányos lélekhez szokott beszélni; igaz, de az is igaz, hogy az Úr szavának hangját sok mindentől ki lehet érteni, még az élet zajos lár-májából is. Állj meg csak, testvérem, valahol igen népes úton vagy utcán és fordítsd figyelmedet az előtted hullámozó életre. Mennyi fény, mennyi csillogás, mennyi ember, mekkora forgalom! Gépekkel és szorgalmas emberi munkával simára igazított utakon egymást követik, kergetik szekerek, kocsik, emberek. Selyemszőrű paripák, nehéz igáslovak, szegény, elgyengült, éhes lovacsák, az egyik fényes hintót, a másik nehéz társzekeret, amaz megint zörgő falusi kocsit vagy mézhordó-talyigát röpítenek, húznak, vonszolnak; ijedten kitérnek, ha rájuk csönget a villamos, vagy a büszke automobil.

Ezek mind eszközök azoknak kezében, akik vagy az első, vagy a második tengely fölött ülnek s valamennyien *akarnak* valamit. Az a cifrán kiöltözött asszony a címeres hintóban, ha jól megfigyeled, minden divatárus boltba beszalad; úgy látszik, igen keres valamit de nem találja. Talán új ruhaformát látott valamelyik barát-nőjén, azt hajszolja; az is lehet azonban, hogy már a hajszála sem az övé s kénytelen ilyen fényes hanyagsággal az összes boltokat végiglátogatni, ahol *tartozik*, nehogy a hitelezők gyanút fogva, pénzüket követeljék. Amott merevre vasalt fiatal embert láthatsz, akkora cilinderkalapja van, mintha ükapjától lefelé minden ősenek eszét abban tartaná; nyugtalanul izeg-mozog a kocsii ülésén; talán leánynézőbe megy s azon töpreng, elég lesz-e a menyasszony pénze minden adóssága kifizetésére. Meglehet, hogy ott, ahova készül, épen ilyen türelmetlenül várják, mert a leányt (négy évvel idősebb és százezer koronával szegényebb, mint az ifjú gondolja) minden módon főköttő alá akarja gondos mamája juttatni. A bankigazgató automobilon ül s újságot olvas útközben. Úgy tesz, mintha máskor tenger dolga miatt nem érne rá, pedig írószobájában talán egész délelőtt körmeit piszkálja s azon töri a fejét, börtönt kap-e majd vagy fegyházat, ha kiderül, hogy az alaptőkét, meg a betevők

pénzét az utolsó fillérig elköltötte. Kocsikról lévén szó, ne felejtse el megnézni azt a rongyos asszonyt, aki gyermekkocsit tologat s a szenes-szekerekről lehulló darabokat gyűjti, meg azt a kis kutyafogatot, amely az út szélén áll. Sápadtképű fiúcska ijedten tekintget a hatalmas rendőr felé, nem kergeti-e el őket onnan, mint «forgalmi akadály». Édesanyja a deszkák-ból összetákolat kocsiról néhány tejes edényt visz a szemközt levő házba. Talán van szegényeknek kis tehénkéjük, annak tejét adják el; pedig a tej bizony igen kellene a sápadt fiúcskának. De hát a pénzre is nagy szükség van. Leül a fáradt kutya mellé, az okos, hűséges szemekkel nézi kis gazdáját és megnyalogatja vézna kezeit. Nem tudom, mit érzek, mikor nézegetem őket. Igen szeretném a kutyát megsimogatni és sírni tudnék örömben, ha a sápadt fiú engem boldogan, nevetve körültáncolna.

Híres angol író hiúság vásárának nevezte az emberi élet hullámzó forgatagát. Igaz, kérek, de e kemény szó ruhájába te se bújtass keményebb értelmet, mint az író maga, aki csendes derűltséggel, mosolyogva nézte az emberi hiúság erőlködéseit és semmiképen sem állította, hogy az emberek élete a maga nagy valóságában nem volna mélyebb és komolyabb valami, mint hiúság ficánkolása. Az utcán előttem elvonulók

ezrei mind egy-egy kis világot hordoznak magukban; amit arcukról leolvashatsz, az csak igen csekély része a belső valóságnak. Minden ember be van illesztve az élet rendjébe is, meg Isten rendjébe is. Az én lelkem úgy képzei, hogy mindenünket szemmel nem látható, de valami módon érezhető fonalak hálózák körül. Az élet fonalai. Gondok, vágyakozások, szenvedélyek, gazdagság, szegénység, nyavalya, egészség, szeretet, gyűlölet, család, falu, város, megye, ország, hagyományok és sok-sok emlékezet – ezek mind maguknak követelik az embert; az egyiket így, a másikat úgy; bizony mondom neked, nem *magaszötte* hálóban vergődik vagy táncol az ember. Vannak azonkívül emberi szemmel nem, csak lélekkel látható aranyos fonalak, amelyek Isten rendjébe kötnek be minket. Szent Pál királyi nemzetségnek nevez bennünket. Miért? Mert az alkotó Isten királyi kezeiből kerültünk ki az ő képére és hasonlatosságára. Ballag vagy rohan az ember az élet útjain, bujdosik vagy mellét feszegeti sokak szeme előtt, mindegy, Isten hasonlatosságának aranyfonalát maga után huzza, ki sárban, ki szemétben, ki virágok között, mindegy, szabadulni akarattal sem lehetne tőle. A Gondviselés is gömbölyít egy fonalat. Voltak keserű tudósok, akiknek soha egy vigasztaló igéjük nem volt az emberek számára,

de ugyan rémitő dolgokat magyaráztak a Gondviselésről, hogy így, meg úgy örök kárhozatra vagy boldogságra vezet előre meghatározott akarata szerint, komoran elzárkózva jó vagy rossz mivoltunk elől. Még felhangzik néha e keserű emberek szava. Ne hallgass rájuk, testvér, mert sejtelmük sincs arról, hogy a Gondviselés fonala nem korbácsnak való ökörszíjj, hanem a gyöngéd, komoly, figyelmes, meg nem tántorítható örök jóakarat és irgalmasság fonala, amely az örök boldogság útját soha senki előtt keresztül nem köti. Van még sok ilyen csak lélekkel látható fonalunk a szűz Anyához, szent Józsefhez, a többi boldog szentekhez, de legszébb mégis valamennyi között az, amelynek végén a mi lelkünkben egy csepp csodálatos, szent Vér van, Krisztus Urunk drága szent Vére s a fonal az ő aranyos fonala. Nézd csak, testvérem, ezerszálú hálóban botorkálunk, ez az élet rendje, s Isten hálója is ki van fölénk feszítve; az élet hálója keményen fog minket, Isten hálója pedig – mivel örök szeretet az igazítója, – jaj, de igen szeretne megfogni minden embert a maga szent világa részére.

Ha most megint beletekintünk az utca forgatagába, hamar észrevesszük, hogy a ballagó, rohanó, kocsin, automobilon, gyalog és mankón mozgó emberek élete csak kívülről sok hiúság

szövevénye, igazában pedig *valami nagy dolognak szakadatlan keresése*. Ugyan mi lehet az?

Jó napot! Jó reggelt! Jó munkát! Jó mulatást! Szerencsés utazást! Jó egészséget! Ezeket és ilyenforma kívánságokat mondanak egymásnak az emberek. Névnapon, esküvőn, kereszte-lőn és egyéb alkalmak idején meglátogatják egymást és egész sor jókívánsággal hozakodnak elő. Mintha az emberiség nagy család volna, amelynek tagjai igen szeretik egymást. Tévedés. A legtöbbnek csak a szája jár, lelke pedig messze van attól, amit ajkai mondanak. Minél kevesebb van valakinek életében a hiúság vásárából, minél mélyebben és komolyabban keresi azt, amit minden ember igen szeretne megtalálni, annál lelkesebbek jókívánságai. De épen a szakadatlanul hangzó jókívánságok árulják el, mi a kereső, kutató emberi élet célja: a *boldogság*.

Ez rejtett virág: a lélekbe is nyílik; és igen egyszerű virág: vagy van, vagy nincs, de sok, vagy kevés nem nyílik belőle senki számára sem ezen a világon. Hol lehet megtalálni? A mesebeli király igen kereste. Bölcs emberek azt mondták, hogy akkor lesz boldog, ha magára veheti valamelyik igazán boldog ember ingét. Nosza felkutatta egész országát. A gazdagok és hatalmasok között nem találta, de jelentették neki, hogy mélyen bent az erdőben szegény szénégető

lakik, az azt állította, hogy ő boldog és megelégedett. A király aranyos hintót küldött érte, nagy tiszteességgel vitette magas színe elé s mikor a füstös, poros szénégető megjelent előtte, kiküldötte udvari embereit a szobából s négy szem között igen könyörgött a szegény embernek, vetné le és adná oda neki ingét. Mire az igen megzavarodott és szégyenkezve vallotta meg, hogy ő boldog ugyan, de inge nincsen.

Mit szólsz a meséhez, testvér? Én úgy látom, hogy a boldogság-inget igen sokan szeretnék megtalálni, de nem találják, mert folyton az őket ide, az emberi rendhez kötő fonalakat markolásszák, húzogatják, gubancolják s igen elfelejtkeznek a lelkünk fölé kifeszített háló aranyos fonalairól. Salamon király megvallotta, hogy mindene megvolt, amit emberi felfogás szerint az élet rendje adhat, s a végén mégis elégedetlen, tehát boldogtalan volt s azontúl a boldogságot magasabban kereste s meg is találta. íme, az utca mozgalmas élete is rávezet minket arra, hogy a küzködő, kapaszkodó emberiség törtetését sok részvétellel és igen sok jó-akarattal tekintsük s az előttünk elvonuló forgatagban nagy és fájdalmas igazságot találjunk: a boldogság az, ami kevésnek van meg, pedig mindenki szeretné.

2. Amiből mindenkinek van, pedig kevesen szeretik.

A halászok rendszeren igen türelmes emberek. Akár két, akár sok kézre való hálóval dolgoznak, sokáig bírják türelemmel, mint ama biblia-béliek, akik szent Péter apostol vezetése alatt, mint az Úrnak mondták, egész éjjel fáradoztak, de épenséggel semmit sem fogtak. Szavaikból nem lehet haragot vagy türelmetlenséget kiolvasni, ámbár talán még ezen jámbor emberekben is elszakadt volna a békességes tűrés fonala, ha hal helyett minduntalan követ húztak volna föl hálójukban.

Minden ember hal ászmesterséggel vesződik e földi életben. Isten akaratának és Gondviselésének titkos mélységeiből folyton új, meg új nemzetségek sereglenek elő, letelepsznek az élet vizeinek partjaira és szorgalmasan halászgatnak. Egynémelyik születésénél fogva igen jó helyre jut, szabad és mély vízterület áll rendelkezésére, mások szemetes, bozotos parton, sekély posványos vízzel kénytelenek megelégedni, vannak, akik erőszakos hatalommal, ököllel, könyökkel igen jó helyet verekszenek ki maguknak, mások meg, emezeknek áldozatai, sírva foltozgatják bütykös ujjjaikkal tépett hálójukat.

Vannak okos, fegyelmezett emberek; magasra emelt homlokukon belső fényesség ragyog, szemük az élet vizein túl ködlő végtelen távolságokat kémleli, úgy látszik, mintha ők már tisztában volnának azzal, hogy a legnagyobb kincset nem az élet vizeiből lehet kihalászni. Az éhesek, a telhetetlenek, a mindent ettől az élettől várók ellenben mohón gázolnak bele a vizekbe, nemcsak hálókka, hanem kezeikkel is türelmetlenül kutatnak, házakba, földekbe, aranyba halmozzák össze mohó munkájuk eredményét s egy éjjelen iszonyodva hallják majd a Szentírás szavait: Esztelenek, még ezen éjjelen vissza kell adnotok lelketeket és amit gyűjtötetek, kié lesz? Csak kevesen nem halásznak. Azok, akiket Isten lelke szállott meg; ezek kivonták hálóikat a partra és követik a Mestert. A Golgotha tetején fénylő keresztre függesztik szemüket, szűk ösvényen haladnak mindig magasabba és régi énekeket énekelnek.

Az élet élésének vannak napszamosai, művészei és örültjei. A napszamos-lelkek sohasem őrlődnek, törődnek mélyenjáró dolgok feszegetésében; nekik az éjnek, nappalnak, tavasznak, télnek, munkának, pihenésnek váltakozása nem jelent többet valamely ismeretlen gép kattogásánál. A művészlelkek finom ujjakkal sok virágot kötnek csokorba, halkán lépeget-

nek az élet útjain és művészetük ereje nem a mélységeket kutatja, hanem éles kövek és fárasztó emelkedések kikerülésében ügyeskedik. Az élet örültjei lobogó égésre szítják fáklyájukat, munkát, élvezetet egyaránt rohanva habzsolnak s rémülten torpannak meg, mikor az elmúlás sötét keble kitarul előttük. Akár napzámosa, akár művésze, akár örültje, akár – Krisztus szellemében – mestere az ember az életnek, sok-sok kő akad hálójába, amelyet az élet kényszerúsége szerint folyton ki kell vetni és amellyel az emberi természet szomjas vágyakozása a boldogság gyöngyei után kutat.

Kinek nem akad kő a hálójába?

Van-e ember magasabb méltóságban, mint a római pápa? Éjjel volt XIII. Leo pápa temetése. A Szent-Péter-templom roppant boltívei alatt sugártalan sötétség gomolygott, lent néhány viaszgyertya nyújtogatta hosszúra az árnyékokat.

A század egyik legnagyobb emberének – mint Vilmos császár nevezte, – holttestét egy szál deszkára téve, néhány pap vitte s egy pillanatra megállottak vele az első pápának, szent Péternek sírja előtt. A halott utód köszöntötte a rég elhunyt elődöt. Én meg igen elgondolkoztam a felszínesen forgó dolgok nagy mélységeiről. A korona, amely alól ez a fej kihervadt,

a világ legékesebb és legsúlyosabb koronája. A trón, amely üresen állott, a legbiztosabb királyi szék, mert nem fegyverek erején, hanem Krisztus halhatatlan akaratán nyugszik. Az élet, amely testéből kilobbant, minden halandó élete között a legmesszebb volt minden alacsony szenvedélytől és tülekedéstől. És vajjon ez az ember, ujján a halászcipővel, nem vont-e fel köveket, súlyos, kegyetlen köveket hálójában a nagy vízből? Bizony mondom, a minden egyházak gondja, mint szent Pál mondja, önmagában is olyan súlyos kő, hogy bátor elhordozása lehetlenné teszi a földi értelemben vett boldogságot.

Valamikor régen néhány ezer aranyforint gazdaggá tette birtokosát. Most a pénz igen nagy tömegekbe gyülemlik össze s milliomos, sőt milliárdos legyen az, akit a világ gazdagnak hirdet. Nagy úr a pénz, úri mivoltával egyenes arányban nő az élet elkoldúsodása, mert koldus az a világ, amelyben mindennek vagy majdnem mindennek az árát meg lehet mondani garasokban, forintokban vagy milliókban. Tizenegy évvel ezelőtt írták a lapok, (Giornale di Roma 1914 dec. 11) hogy New-York városban egy asszony bankárával tanácskozott vagyoni állapotáról. Átvizsgálván a szekrényt, amelyben pénzt, ékszereit és papírjait szokta tartani,

a bankár utalványt talált, amely szerint annak tulajdonosa huszonötmillió dollárt vehet fel Amerika egyik leggazdagabb emberének, Carnegie milliomosnak pénztárából. A bankár anynyira megijedt a rettentő nagy pénztől, hogy szörnyethalt. Ez is mutatja az emberiség szolgává vedlését. Most a háború alatt történt, hogy egyik semleges ország fővárosában az orosz követ palotája előtt valaki csomagot talált. Szólt a rendőrnek s míg tanakodtak, ki jószága lehet, lihegve érkezett oda egy lapszerkesztő s megismervén a csomagot, magának követelte. Hogy megbizonyosodjanak, csakugyan ő-e a tulajdonos, megkérdezték tőle, mi van benne. Sok kertelés után megvallotta, hogy papiros rubeleken kívül más nincs a csomagban. Felbontották, s csakugyan orosz pénz volt benne: hétszázezer rubel. Mivel nem igen valószínű, hogy az orosz követ csak úgy jókedvében adta volna a pénzt, az is valószínű, hogy a szerkesztő lapját és lelkiismeretét vásárolta meg, amint-hogy a szerkesztő lapja már másnap tele volt az oroszok ékes dicséretével. Ennyire úr a pénz s ennyire szolgálja az ember. Nápolyban a jókabátos idegennek egész szemérmetlenül ajánlgatnak úton-útfélen titokzatos emberek tizenhárom-tizennégyéves leányokat, ár: száz korona aranyban. Mert a pénz ezen a téren is nagy

úr, még a lélek rejtett kincseit is rabságába akarja hajtani. Ilyen nagy uraság birtokában – gondolhatnád, testvér, – a milliomosok igazán boldog halászhalmak az életnek. Az ő hálójukba soha kő nem kerül, mert benne van az egész világ. Tévedsz, testvér. Rotschildnak annyi vagyona van, hogy jövedelmét húszkoronás aranyokban még akkor sem tudná megszámlálni, ha éjjelt nappallá téve, egész életén keresztül mindig azzal bíbelődnek is. Fia, huszonnégy éves ifjú, mind a kincsek örököse, mégis föbbe lőtte magát pár évvel ezelőtt.

Azt mondja a Szentírás:

– Mennyi bajlódásokra teremtett minden ember és nehéz iga van Ádám fiainak azon naptól, amelyen anyjuk méhéből kijöttek, mindazon napig, melyen a mindennek anyjába, a földbe temettetnek.

— Aggodalomban és a szív rettegésében tartja őket a jövődönék várása és a végső napnak gondolata.

— Azt is, aki a dicsőség székén ül, csak úgy, mint azt, aki földig és porig aláztatott.

– Azt is, aki égbérszínű selyemruhát és koronát visel, szintúgy mint azt, aki durva vászonba öltözködik, bű, irigység, háborgás, habozás, halálfélelem, folytonos harag és vetekezés emésztik, –

– és nyugalom idején az ágyban az éjjeli álom is zavarja gondolatait.

— Kevés vagy semmi (az ember) nyugalma és álomban úgy, mint nappal vele van az éber gond.

— Föl – fölriad képzelődése látományaitól, mint aki a harc napján megfutamodik. S mikor fölkél és bátorságban van, csodálkozik a semmi okért való félelmen.

— Minden teremtményen így van ez, embertől az állatig, a bűnösökön pedig hétszeresen.

— Ezeken fölül a halál, vérontás, versengés, fegyver, nyomorúság, éhség, romlás és csapások – (*Sirák fia könyve 40. 1 – 10.*)

PéNZ, tudomány, ész, hatalom, fény, becsület mind igen nagy értékek, de menthetik-e gazdájukat attól, hogy hálójába kövek ne kerüljenek. Bizony nem menthetik.

S mik ezek a kövek?

Istenem, mennyi mindenféle kiállításal vesződtek már az emberek. Legutóbb Budapesten már a háborút is ki akarták állítani; drótsövényeket, lövészárkokat, tüzérségi állásokat, megfigyelőhelyeket s több ilyen holmit készítettek és pénzért mutogatták. Mintha a háborút kirakatokba lehetne szorítani! Arra azonban még sohasem gondoltak, hogy valamiképen a boldogságrontó kövekből csinálnának kiállítást.

persze, bajos dolog, mert az élet temérdek aggodalmát, keserűségét, fájdmát, a betegséget, a halált szintén nem lehet kirakatba szorítani. S talán igen megcsöndesednék az emberiség hangos jókedve, ha sok baját együtt látva, megértené, hogy az élet olyan nagykereskedő, akinek boltjában olcsón sohasem lehet jót vásárolni. Jó portékának nagy az ára, s aki nagy árt akar és tud fizetni, menekszik a vásári zajból s a kereszténység komoly boltívei alatt nézelődve az emberi nyomorúságok kiállítását is megtalálja, meg a boldogság Mesterét is. Az első a kereszt. A második Krisztus.

Ez az, amit mondani akartam neked, szomorú testvérem. Ne csak a magad öröme foszlását, ne csak a magad hálója szakadását nézd, nézd a másét is és értsd meg, hogy nagy törvény ez: mindenkinek jut kő a hálójába, pedig kevesen szeretik. Hát van ember, aki szereti? Van. Vannak, akik megértik a Mester mélységes szavait: Vedd vállaidra keresztedet és kövess engem! Akinek hálójába kő kerül s újra és újra mindig csak kő, az élet egyik legnagyobb titka előtt áll, amelyet türelmetlenséggel, oktalan lázadozással nem lehet megoldani – hanem a lélek nagy aláztatosságával.

3. A szenvedés nem vendége, hanem lakója a világnak.

Velencében a nagy üvegyárak egyik épülete mellett üveg-hárfát láttam a kertben. Igen vékony üvegszálak, húrok sorakoztak rajta, sűrűn egymás mellett. Mikor a szél keresztül-szalad rajtuk, csodálatos, szokatlan, idegen muzsika kél nyomában. Halk nyögések, szívetjáró zokogás, nehéz sóhajok s egy-egy bús, lemondó akkord végtelenül szomorú zenévé fonódnak össze. Mintha könnyek zenéje volna. Mintha az emlékezés, ez a szomorú asszony, jártatná tetetlen ujjait az emberiség lelkére feszülő fájdalom-húrokon. Mintha a természet merev tárgyai hangokkal akarnák megmondani azt a kifejezhetetlen nagy dolgot, amiről a Szentírás azt mondja: minden teremtmény nyögve sóhajtozik.

Az emberi érzések kimeríthetetlen tárházában vannak olyan szomorúságok is, amelyek a lélek ismeretlen mélységeiből mint finom ködpárák szállanak föl s meghervasztják bensőnk derűs világosságát. Nem tudjuk, honnan jönnek, nem tudjuk, mit akarnak, okozójuk, céljuk ismeretlen. Itt nem ezekről a fájdalomtalan szomorúságokról van szó, mert ezek nincsenek szo-

ros kapcsolatban az emberrel, hanem arról a fájdalomról, amely enyém, vagy tied, azért, mert nekem vagy neked valami szenvedni valónk van. Mi a szenvedés? *Lelkünk csendjének, rendjének minden kellemetlen bomlása szenvedés.* Beszélünk testi és lelki szenvedésekről, pedig igazában mindig lelkünk szenved. Tény, hogy igen sok szenvedésnek oka testünkben rejlik, sőt a test maga is hervadhat és fogyatkozhatik a szenvedés súlya alatt, de testünk szenvedése mindig lelkünkben dolgozódik és finomodik át igazi emberi szenvedéssé. Az állat is szenved, ha testének valami baja esik, de értelme nem lévén, baját, betegségét, sorvadását, közelgő halálát nem tudja mással, mint ösztönös és tisztára testi érzéssel megfogni; nem tudja mérlegelni, nem tudja összehasonlítani, nem tud tőle megijedni, nem tud reménykedni. Sokan a kutyának, lónak hűséges, okos vagy fájdalmas szemében értelmet akarnak találni; tévednek, mert akár mennyire okosnak tartja is valaki ezt vagy azt az állatot, annak okossága mindig csak az állati ösztön működése, amelyet az értelemtől a léleknek egész világa választ el. Lehet az állati és emberi testnek ugyanazon baja, a fájdalom és szenvedés mégsem ugyanaz, mert az embernél lelkes, tehát tudatos és így erősebb. Ha valamely szegény állat elveszti szemei világát, bi-

zony keserves a sorsa s nagy részvétellel nézzük fájdalmas vergődését, de mennyivel hatalmasabb rettenetesebb ugyanezen baj hatása az embernél! Sok derék és hős testvérünket érte ez a baj; kilobbanó tűz vagy szerencsétlen fejlövés jaj, de soknak szemét borította le az örökös sötétség leplével. Orvosok, ápolók mondják, hogy az ilyen betegnél sohasem a seb meggyógyítása okozott nekik igen nagy gondot, hanem az a pillanat, amelyben meg kellett mondaniok a betegnek, hogy szemévelégre mindörökre elveszett. Mikor gyöngéd kezekkel levették szeméről a kötést s mikor a szegény *lát*ni akart! *Lát*ni! Az orvost, a nővért, akiket hangjuk szerint már ismert, társait, akikkel együtt volt a háborúban s együtt a betegek szobájában. ő, hogyan könyörgött, hogy vegyék le szeméről azt az iszonyú feketeséget, hogy megláthassa Isten szabad világosságát s milyen szörnyű volt megértenie, hogy nincs segítség!

Akár testben, akár lélekben van a szenvedés oka, a szenvedés maga mindig a lélekbe ömlik át, lelkünk emeli a testi szenvedést is egy fokkal magasabbra; a lelki, vagy mondjuk: a lélekkel való szenvedések közé. Ez a felemelés a szenvedés gyarapítása, embermivoltunk tehát oka annak, hogy szenvedésünk mélyebb, sokszorosabb, mintha kizárólag csak a testi szervezet

szenvedne, mint az állatoknál, – de a lélek oka annak is, hogy fölébe tudunk a szenvedésnek kerekedni és annak legyűrése árán vissza tudjuk szerezni lelkünk nyugalmát és békességét. Erről még majd lesz beszédünk.

A szenvedésről itt két dolgot akarunk megjegyezni.

Az első az, hogy a szenvedés az emberiségnek nagy törvénye. Előbb vagy utóbb mindenkít elér e törvény keze valamilyen formában. Két kezünk van, de mindkét kezünkkel, sőt egész természetünkkel küzködünk, ágaskodunk ellene, valóságos harcot vívunk, nyakunkat nem akarjuk igájába hajtani. Hiába! Aki teheti, gátakat épít ellene aranyból, óvatosságból, orvosságokból, bölcselkedésből, a gát azonban átszakad s egyszercsak elkezdenek szivárogni a szenvedés vizei, a könnyek. Van a világban sok nagy törvény; érdekes, hogy sohasem jut eszünkbe azok ellen lázadni, amelyek nekünk kedvesek. Igen természetesnek találjuk, hogy a természet erőinek szabályos munkája mindig üdítő friss levegővel látja el tudónket, hogy mindennap megvirrad s Isten gyönyörű világossága mindennap köszönt bennünket, hogy szívünk fáradhatatlan gép módjára évtizedeken keresztül megállás, pihenés nélkül végzi munkáját. Értelmünk belátja ugyan, hogy ugyanilyen

törvény a halál is, a szenvedés is, de azért az ember mégis panaszkodik és sóhajtozik miattuk.

Pedig nekem nincs jogom azért háborgni, hogy most épen nekem kell így vagy úgy szenvednem. Ez a háborgás oktalan és jogtalan. Miért? Mert senki sincs a világon egymagában szenvedésével, és mert senkinek sincs valami különös titulusa arra, hogy ne szenvedjen. Valaki igen nehéz belső nyavalyájában híres orvoshoz ment s elmondván baját, keservesen panaszkodott, hogy ez a ritka betegség épen őtet szállotta meg, hogy ő az egyetlen talán az egész országban ezzel a bajjal. Az orvos elvezette a klinikára s megnyitván előtte az egyik nagy terem ajtaját, rámutatott a betegek hosszú sorára: «Lássa, nem olyan nagy ritkaság az ön betegsége, ezek mind abban szenvednek».

Talán másfél évtizede, hogy fényes, főrangú társaság volt együtt az orosz fővárosban a cár téli palotájának termeiben. Nagynevű angol orvos volt közöttük, aki különösen a bélpoklosság iszonyú betegségével foglalkozott, őt ünnepelték legjobban. Mindenki akart vele néhány szót váltani. Természetes, hogy a beszélgetés igen sokszor áttért az orvos külön szakmájára, a bélpoklosságra. Megrendülve és borzadozva hallgatták a vendég magyarázatait ezen undok bajról, s az előkelő urak és hölgyek gyak-

ran sóhajtottak fel megkönnyebbülve: Milyen jó, hogy e nagy csapás az ő vidékükön és az ő előkelő köreikben nem fordul elő. Késő este tánc kezdődött, s az orvos épen az egyik nagyherceg leányát táncoltatta, mikor hirtelen kézenfogta a hercegisasszonyt és kezdte elvezetni egyik mellékszobába. A dolog feltűnő volt, néhányan utánna siettek. Látták, hogy az orvos figyelmesen vizsgálja a leány homlokát, azután igen komolyan megparancsolja neki, hogy rögtön menjen haza. A leány atyja sértődötten kérdőre vonta az orvost, mire az kinyilvánította, hogy a hercegisasszony bélpoklos, a homlokán lévő foltról ismert rá a borzalmas betegségre. A tengerben áramlások vannak, amelyek évszázadokon, vagy évezredekken keresztül azon-egy irányban áramlanak, körülfolyjak a szárazföld bizonyos partvidékeit, azután elsietnek be a nagy tengerbe. Ilyen áramlat a szenvedés folyama is. Mióta ember van a földön – kívül az ösboldogság kertjén – zúgva, rohanva zajlik a szenvedések könnyes áramlása, körülfolyja a földet és elvész a lelkek nagy mélységeiben. S talán ez az egyetlen igazán demokratikus törvényünk. Talán csak ez nem tesz senkivel, se gazdaggal, se főúrral, se királlyal kivételt. A halál sem ereszt senkit szabadon, de a halál *elveszi* az életet, a szenvedés pedig *kíséri*. Kíséri min-

denkiét. Neki mindenki egyforma. íme, testvér, még közel sem léptünk a szenvedés igazi mivoltához s máris nagy igazságokat tanulunk tőle. Ne a többieket nézzük, ne azt méregessük, van-e szomszédnak, komának, sógornak nyögni valója és mennyi van, hanem ismerjük be mi ketten, te, meg én, hogy semmi módon nem érdemlettük meg a szenvedés nagy törvénye alól kimentésünket. Panaszkodni amiatt, amit nehezett hordanunk kell, nincs jogunk. Az emberiség fáján nyílt legszebb virágokat is megtépte a szenvedés: az Istenember is, a boldogságos Szűz is az ő törvénye alatt vergődtek.

Második megjegyezni valónk az, hogy a szenvedés az egyetlen kezünkre adatott dolog, amivel vissza nem éltünk. Nézd csak, testvér, mennyi szép és nagy dologgal ékesítette föl Isten a világot. Aranyat, drágaköveket, szenet, vasat helyezett a minket hordozó föld gyomrába. Kincsek ezek a mi életünk gazdagítására. De mivé lettek az ember szerencsétlen kezében?

Az arany emberek veszedelme, a drágakövek erények kerítői, a szén és más erős teremtmények uzsora tárgyai, a vasból pedig talán előbb csináltak gyilkolószerszámot, mint hasznos kalapácsot. Isten mindezeket nem így tervezte. S mi magunk milyen fölséges ajándékai vagyunk a Teremtő hatalmának! Az ember

teste csodálatosan finom szerkezet, hordozója és kerete a léleknek és az élet titkos forrásának. S mit tettünk vele? Ha meg akarod tudni, hogyan élt vissza az ember testével, menj, nézd meg a betegházakat, nézd meg az apák, anyák bűnei miatt születésüknél fogva nyomorék gyermekeket. Nézd a hervadó ifjakat, nézd a fénytelen tekintetű leányokat s megérted, hogy igen nagyot vétkezett és vétkezik az emberiség folyton teste ellen. A lélek halhatatlan, Isten rendjének polgára, ez hivatása, s mondd, kérlek, nem él-e vissza igen sok ember lelkével is, mikor elszakítja és erővel elfordítja Istentől és valóságos rendeltetésétől? Az értelem azért adatott, hogy az igazságot megismerjük vele, s vajjon nem használja-e igen sok ember minden értelmi erejét az igazság ellen való tusakodásra? És így lehetne végigjárnunk az egész világ dolgait. Szomorúan kellene vallanunk minden kezünkre bízott dologról, hogy bizony az emberiség valami módon mindegyiket rendeltetése ellen bűnre is használta. Eddig a levegő tiszta birodalma, meg a tenger vizének titkos mélységei megjárhatatlan területek voltak; az ember azonban addig fűrt-faragott, addig próbálgatott erős kitartással, míg repülőgépeivel a levegőt, tengeralattjáróival a hallgatag vízmélységeket is meg nem hódította. Évezredes nagy álmok

lettek így valósággá, ős emberi vágyak megérték teljesülésüket. Halk iramlással olajostestű hajók bátran fordítják csillogó acél orrukat örvényes mélységek felé, a tenger szörnyei riadtan menekülnek: vendég érkezett, nem, úr érkezett a vizek belsejébe; megérkezett az Ember. Ragyogó vagy szürkeshárnyú óriásmadár suhogva száll fölfelé; a sas talán megvetette először a jövővényt, most már fáradtan marad el mögötte valamelyik hegycsúcson, most már nem ő a levegő királya, mert oda is megérkezett repülőgépjen az úr, az Ember. S mit csinál találmányaival?

Fegyvereket visz mélybe és magasba, bombákat hajigál, robbanó halált lö nagy hajók otromba testébe, emberroncsok hullanak a levegőből s embervér omlik a zöld hullámokra, több, mint bármikor azelőtt. Régi mesékben szó van olyan emberről, akinek érintésére minden aranyra változik. Nagy szerencsétlenség ez neki, mert, mikor enni szeretne, élelme is átváltozik, s éhen hal temérdek gazdagságában. Az ember ellenben mindenről, amit csak megfog, letörli, rontja az Istenadta hamvas tisztaságot, visszaél Isten gyönyörű ajándékával, – kivéve egyet: a fájdalmat, a szenvedést. Kerüli, szalad előre, szeretné gyökerestől kiirtani, de kihalászáván az élet vizeiből ezt a követ, nem tehet mást, mint hátára venni és hordozni. Azt hiszed, kér-

lek, hogy a szenvedés Isten eredeti kezemunkája? Nem. Isten nem teremtett fájdalmat, szenvedést, szomorúságot; ezek mind emberi alkotások. Az első bűn atyafiai; nagy család, teleszaprodta az egész világot; nagy dolog: be van illesztve Isten irgalmas Gondviselésének világigazító tervei közé.

4. A szenvedés története az emberben.

Ne higgy ennek a címnek, kérlek, mert nem mond igazat. A szenvedés történetét nem tudom megírni. Nem lehet. Tudom, hogy az egyiptomi rabszolgák igen sokat túrtek; az ő vérük piroslik a piramisok és sziklatemplomok óriási romjain; tudom, hogy szíjjas-szeges ostorral verték barna testüket, azt is megmondják a régi írások, hogy hagymán és marék rizsen éltek embertelen munkájok mellett, de azt nem mondja meg senki, mit éreztek, mit gondoltak, mi forrott lelkük mélyén, mikor kintől homályos, könnyes szemeket égre emelték. A középkori kínzókamrák, a velencei kútbörtönök rettentő eszközeit is hiába írnám le; inak szakadása, csontok roppanása, halódó testek vergődése csak külső formái a szenvedésnek, amely a maga valóságában mindig a lélek birtoka, ahhoz pedig nincs módunk közelíteni. Tisztaruhás, megtört, meggyötört

öregasszony lép be hozzám. Minden mozdulata azt hirdeti, amit meg is mond, hogy valamikor fényes jómódban, előkelő életben volt része. A gazdagság elmúlt, az egészség, erő elkopott, segítők elhaltak s most azt mondja nekem vonagló ajkakkal: Uram, éhes vagyok. S mikor éhségét csillapította, némán köszön és elmegy. Lépteit elhangzanak, én meg igen szomorúan azon gondolkodom, mi minden lehet ennek az asszonynak lelkében? Rejtett, belső világot hordoz magával; emlékezése arany fonalai rút jelen köré fonódnak, a nyomor könyörtelen kezei már torkát fogják, fojtogatják, rémítik, ó, Istenem, minő hangtalan zokogás, micsoda hervadt vergődés lehet ennek az asszonynak egész élete. Nem, a szenvedés történetét nem lehet megírni, csak Isten komoly tekintete látja az emberiségnek ezt a külön történelmét. De azt figyelemmel kísérelhetjük, hogyan próbált az emberiség megküzdeni a szenvedés rémével. Nagyszerű ez a küzdelem, nagy igazságot tanulhatunk belőle.

1. A szent könyvek tanúbizonysága szerint Káin a gyilkosság után bujdosó lett; «és elmenvén Káin az Úr színe elől, mint bujdosó lakék a földöm. Miért bujdosott? Terhet cipelt ez a szerencsétlen ember, az első gyilkosság emlékezete volt az ő terhe és folytonos szenvedése, az elől

menekült, azért bujdosott el a bűnével megszennyezett vidékről. *A szenvedésekkel való küzdelemnek ez a legősibb formája:* a menekülés. Menekülni bárhova és bármi módon. Kerülni mindent, ami szenvedést okozhat, s ha már megvan, semmiképen szembe nem nézni vele, hanem lelket és értelmet elfordítani tőle s megtölteni más valamivel, erős, bódító orvossággal: a mámorral. Sikoltó zene, hangos kacagás, aranyszínű bor, ékesen terített asztal s a testnek ezer másfajta gyönyörúsége próbálták mámorba fojtani a szenvedést és elhallgattatni a lélek sóhajtásait.

Mások a szép és nagy dolgok művelésére adták magukat.

– És arra adtam szívemet, hogy értsem az okosságot és tudományt, a tévedéseket és a bolondságot, és úgy találtam, hogy ezekben is csak fáradtság vagyon és a lélek gyötrelme.

Mondám szívemben: Elmegyek és bővelkedem gyönyörúségben és élek a javakkal, de láttam, hogy ez is hiúság.

Nagy dolgokhoz fogtam. Házakat építettem és szőlőket ültettem.

Gyűjtöttem aranyat és ezüstöt, a királyok és tartományok gazdagságait...

És midőn mindazon műveimhez fordultam, melyekben kezeim működtek és a munkákhoz,

melyekben hiába fáradtam, láték mindenben
hiúságot és lélekgyötrelmet; –

És ezért untam meg életemet. –

(Prédikátor könyve 1. és 2. fejj.)

Akik tehették, kifinomították az életet, fel-
ékesítették a művészet rajzaival; – a szegények
pedig és a rabszolgák borban és legaljasabb testi
bűnökben keresték a mámort s mi lett az ered-
mény? Az, hogy a szenvedés még nagyobb úr
lett rajtuk, s vagy az öngyilkosság csődjébe ro-
hantak, vagy – mint a nagy tömegek – eldur-
vultak és lealjasodtak. Az élvezet tompít, de
nem gyógyít. Letördeli a lélek és kedély minden
gyöngéd hajtását, elfojtja virágzását s ürességet,
sötét, rideg, kínzó ürességet terem. Valahány-
szor az emberek az élet gyönyörűségeinek haj-
szolására adták fejüket, mindig leszállott az élet
értékeinek szintája, részvét, önfeláldozás, nemes
szeretet mindig megfogyatkoztak, mert nagy
igazság az, hogy mások szenvedése iránt annak
van legkevesebb lelke, aki maga nem is tud,
nem is akar szenvedni.

Ha jól megfigyeljük ezt az első küzdési mó-
dot, megértjük, hogy egész mivoltában testi
volt, anyagi volt; s így nem érhetett el tartós
győzelmet, nem oldhatta meg a szenvedés nagy
kérdését, hisz a szenvedés igazi gyökere *a lélek-
ben* van.

2. A második küzdési mód az volt, hogy az emberek iparkodtak magukat a szenvedésekkel szemben megkeményíteni. Azt gondolták, hogy a szenvedések gyökere az érzésekben van. Minden gyöngéd és kedves érzést, minden el-érzékenyülést és könnyet s a lélek minden finom rezdülését megvetették s emberhez méltatlannak tartották. Nevelési módjuk a testnek és léleknek igen kemény megregulázása volt. Szerintük az volt igazán ember a talpán, aki hideget, meleget, verést, sebet, fáradságot szó nélkül, panasz és moccanás nélkül tűrni tudott és rendületlen nyugalommal állott a legnagyobb veszedelemben is. Tűrj és tartóztasd meg magadat! – ez volt jelszavuk. Híresek voltak ilyen tekintetben a spártaiak. Az újszülöttet, ha gyenge volt, hegyszakadékba dobták, ha erős volt, borral megmosták és atyjának pajzsára fektették. Hét-éves koráig anyja nevelte, de kényeztetés és puhálkodás nélkül, azontúl az állam vette át és huszonhároméves koráig vasfegyellemmel nevelte, edzette. Minden évben egyszer megkorbáscolták az ifjakat. Aki az ütésekkel bőrének felrepedéséig némán tűrte, koszorút kapott jutalmul. Életmódjuk keménysége miatt valaki azt mondta róluk: nem csodálom, hogy a spártai katonák szívesen mennek meghalni, az ő életük semmivel sem jobb a halálnál! Az érzéseknek

ezen kemény megregulázásában még az anyák is jeleskedtek. Beszélük, hogy egyik spártai anya a város kapujánál várta a csata eredményét. Vérző sebesült ballagott arra, aki jelentette neki, hogy mind az öt fia elesett. Az anya így felelt: Nem azt kérdeztem tőled, mi van fiaimmal, hanem azt, hogy győztünk-e a csatában!

Bizonyos, hogy a szenvedések ellen való küzdelemnek ezen második módja nemesebb, mint az első. Nagy gondolat igazítja; az, hogy akarat kell a szenvedések meggyőzéséhez. De ez sem tudta a helyes utat megtalálni, mert szenvednivalója nemcsak az ifjúnak és az erős férfinak van, hanem a gyöngének és öregnek is, ezeknek teste pedig már nem bírja el azt a fegyelmi rendszert, amit amazoké. S hogyan fegyelmezze rá magát szenvedései elviselésére a beteg, a haldokló? Ha ezekre gondolunk, rögtön szemünkbe tűnik ennek a küzdési módnak nemcsak elégtelensége, hanem embertelen mivolta is. Mert ennek a rendszernek nincs gondja, nincs szeretete, nincs gyöngédsége a szenvedők részére, mintha a világ csak az erőseké és egészségeseké volna. Ne véld, testvérem, hogy csak a régiek akarták az egész világot az erősek részére lefoglalni. Egészen új bölcselők, sőt természettudósok is így akarták az emberiséget megokosítani. Pusztuljon a gyöngé, takarodjék a beteg, éljenek

az erősek, a minél erősebbek, ez volt tanításuk veleje, s míg ezt beszélték, nem vették észre, hogy nem mondanak új dolgokat, hanem régi, elhagyott, járhatatlan utakra akarják visszaszorítani az emberiséget. Azonkívül igen sok fajtája van a szenvedésnek, amelyek a testtel kevés vonatkozásban vannak, ilyenek a lelki szenvedések. Fölséges dolog az akarat megnevelése, de akarat és értelem édestestvérek, s ha az értelmet nagy kétségek, bizonytalanságok, elkövetett bűnök emlékezete s más belső fájdalmak gyötrik, az akarat is elgyengül, irányát veszti s mint hajónak erős kézből kieresztett kormányzó lapátja ugyan bizonytalanul támolyog. Szinte úgy látszik, mintha ez az egész rendszer dacolni akarna a természettel és erőszakkal akarná gyógyítani azt, amit csak nagy lelki felkészültséggel lehet megközelíteni.

3. Igen bölcs régi emberek még beljebb hatoltak a szenvedések titkának templomában. Mély gondolkozással megértették, hogy emberi boldogságunk termőföldje nem külső javakban, hanem a lélekben vagyon. Az boldog, aki megőrzi lelkének nyugalmit, akármilyen ellenkező bajok vagy veszedelmek fogják is körül. Viszont a lélek derült nyugodtságának finom gyökerei nem a lélekben kezdődnek, hanem Istenben, csak az lehet tehát nyugodt és boldog, akinek

dolgai Istennel egészen rendben vannak, emberekkel és világgal való ügyeit pedig Isten tetszése vagy nemtetszése szerint igazítja. Kerüld a rosszat, tégy mindig jót, tartsd magadat tisztán az élet és bűn salakjától; értsd meg, hogy nemes és tiszta erkölcs az élet legnagyobb kincse, egyenesítsd ki magadat a szenvedések terhe alatt és iparkodjál megfinomítani lelkedet a szenvedések tüzeiben. Így oktatták az embereket azon régi pogány bölcsek – sajnos, igen kevés haszonnal. Minden oktatásuk jó és igaz volt; be is hatoltak egészen a kérdés velejéig, de ott meg kellett állaniok. Mert nem elég megmagyarázni, miféle kapcsolatban vannak a szenvedések az élettel, az emberek sorsával és Isten akaratával, nem elég buzdítani és rávezetni az embereket a terhek elhordozására, hanem *erőt* is kell adni hozzá, azt is meg kell mutatni, hol vannak azok az örök források, amelyekből a tikkadt és vergődő lélek újra, meg újra üdítő, erősítő italt meríthet. A régi bölcsek éles pillantása ezen a ponton a pogányság ködébe tévedt; sőt az ószövetség tanításai sem lendülhettek föl a kérdés igazi magasságába, oda, ahol az Úr Jézus Krisztus szent keresztyje tövében a szenvedések megértésének és szeretetének ékes virágai teremnek.

A szenvedések kérdését az új időkben is sokan

feszegetik. Koporsót szeretnének neki ácsolni; pompás szólásmódokat eszelnek ki, a szenvedőket figyelmeztetik az emberiség nagy földi feladataira, a haladásra, melyet szenvedéssel és halállal is szolgálni és emelni érdemes, az öntudatra, amellyel az ember saját vállait vergetheti meg nagy elismeréssel, a jövő nemzedékek sorsára, amelyet a mi véres, verejtékes vívódásunkkal kell megalapoznunk s más ilyen kézzel és ésszel nehezen fogható dolgokra. S nem veszik észre, hogy a koporsóhoz a deszkákat ama régi emberektől és irányoktól kölcsönzik, amelyekről az első és második pontban beszélünk. Nem veszik észre, hogy a régiek ugyanezen vésőkkel és kalapácsokkal dolgoztak, de sem mire sem mentek, s nekik amazokhoz képest csak egy több eredményük van, az, hogy sokat beszélnek. A kurta beszédű spártai azt mondta a szenvedőnek: tűrj és halj meg, – ezek meg üresen zengő-pengő szavak és frázisok temérdek gyaluforgácsával émelyítik a lelkeket. Szószátyár elméleteikre görög vagy latin köntöst vetnek, pesszimizmust, optimizmust, hedonizmust, euthanáziát emlegetnek, az ilyen köntös alatt pedig remegve, dideregve, értés és vigasztalás nélkül fázik a szenvedő lélek!

5. Lélekkel fogd meg a világot.

Sem meneküléssel, sem durvára keményített akarattal, sem észnek fényes lobogásával könyveket felszárítani nem lehet.

Valaki azt mondta, hogy Isten a világot fájdalomból építette. Ezek a szavak börtönben, a szenvedés tanyáján születtek, ahová gazdajukat ocsmány bűnei sodorták. Mikor ugyanazon angol író még fényben és puha kényelemben élt londoni lakásán, nem jutott eszébe ilyen keserűen ítélni Istenről és világról; hanem ragyogó szellemeskedéssel lövöldözte szavainak tűznyilait az élet napfényében fürdő lelkek felé. Valószínű, hogy a börtön bús borujában sem ismerte meg, mennyire tévedett ítéletével *előbb* is, most is, és mennyire nem értette meg az életben sem a kacagást, sem a zokogást.

Isten nem gyönyörűségekből és nem fájdalomból építette a világot. *Nem* az ő akarata, hogy az emberek esztelenül vigadozzanak, de az sem, hogy oktalan és értetlen szomorúságokban hervadjanak. Ezek mind felszínes beszédek. A gyermek ökleivel veri az asztal szélét, amelybe homlokát beleütötte, mert azt hiszi, hogy fájdalmát az asztal rosszakarata okozta s nem veszi figyelembe saját ügyetlenségét. Akik az életet ara-

nyosruhájú királynőnek tartották s magukat könnyüvéru apródoknak a királynő fényes udvarában, ugyan sírásra görbülő szájjal veszik szerencse fordultával hirtelen jött leszegényedésüket s Istent okolják, mert szenvedésben csak úgy, mint jószerencsében soha a dolgok mélyire tekinteni nem tanultak. Nem értik, mit akar Isten a világgal. Mit keres benne? Mire van legnagyobb figyelme? Talán játékszer neki a világ? Arra törekszik, hogy a földről minél több harsány kacagás, ujjongás, a gyönyörűségnek minél több finom muzsikája szálljon föl az ő trónusa elé? Vagy talán abban leli komor és félelmes multságát, ha idelelni minél több test vonaglik, minél több lélek kínlódik a szenvedés szeges korbácsa alatt?

Nem. Isten *lelket* keres a világban. Vagy mondjuk így: a lelkeket keresi. A lélek a földolog, minden más mellékes. Az Úr Jézus Krisztus megdöbbenő erővel fejezte ki ennek az igazságnak minket illető részét: Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát szenvedí? Ezt az igazságot más alakban is mondhatjuk: mit árt az embernek, ha az egész világot elveszíti is, lelkét pedig megtartja az örökéletre? Veszed észre, testvérem, hogy ezek a szavak mint ércbürtök harsogása, világos és szilárd zengéssel szállnak el a földi

élet minden magassága és minden örvénye fölött? Kétkedésnek, zavarnak, botorkálásnak nincs többé helye, nekem e világban *mindig* lelkemet kell keresnem. Nem tudom megmérni gyarló eszemmel azt a másik igazságot, hogy a világnak és a világtörténelemnek végső célja Isten dicsősége; az évmilliók rohanása, megszámlálhatatlan égi testek megszabott életének beteljesedése, erő, anyag, mozgás, távolságok és mélységek s minden teremtett dolog együtt nem tudom miféle emberi lélekbe be nem férő túlvilági muzsikával köszöntik majd az Alkotót abban a fölséges pillanatban, amikor hatalmas kezének egy intésével visszaküldi a semmibe, ahonnan előhívta őket, – de úgy vélem, testvérek, hogy csonka volna a világmindenség hódolása, ha a teremtmények közül épen a lelkek hiányoznának. Emberi módon beszélek, jaj, nem szeretnék botlani, mikor az Úr Jézus szavait ide is alkalmazom és azt mondom: Mit érne Isten szemei előtt, ha az egész világ néma hódolatát kapná, az emberi, boldog lelkek dicsőítő énekét pedig el kellene veszítenie!

Isten tehát a lelkeket keresi a világban. De *lelkiséget* is keres. Azt akarja, várja, keresi, mennyire tudja az ember ennek a világnak minden dolgát a lelkével megfogni és átjárni. Érzelkeiddel megfoghatod a világot, sőt, amint lát-

tuk, az ember nemcsak fogja, hanem tapintásával szennyezi is a világ legtöbb dolgát. De a világot nemcsak kézzel, hanem lélekkel is meg kell fognunk. Hogyan? Mikor hajnalban kilepsz udvarodra s a felkelő nap látására valami emelkedést érsz magadban, önkénytelenül is összekulcsolod kezeidet és néhány őszinte, alázatos szóval, gondolattal köszöntöd a Mindenség Atyját. Tudod mit tettél ilyenkor? Lélekkel nyúltál hozzá a világhoz. Mikor kenyeredet szeged s hálásan égre tekintesz: lélekkel nyúltál a világhoz. Tévelygő embertársadat megjavítod, a csüggedteket fölemeled, a könnyezőket vigasztalod, a tudatlanokat tanítod: ezekkel mindig lelked árad ki a világ dolgaira. S mikor magad vágyait és ágaskodó szenvedélyeit Krisztus keresztyéhez kötve zabolázod, lélekkel nyúlsz hozzá a világhoz. Minden erős hited, minden szép szereteted, minden fürge, komoly, bizakodó reménységed a lelked kincsei, nem holtan csillogó drágakövek, hanem eleven, meleg valóságok, alkalmasak arra, hogy gyöngéd és mégis erős kezeiket kinyújtsák belsődből és simogassák, igazítsák, világossággal, erővel töltsék a téged körülvevő világot, ő, de sokkal szebb volna az élet, ha sokkal több lélekből áradnának bele ezek a gyönyörű erők és világosságok! Ezeket a lelki-ségeket is keresi Isten a világban, mert az ő ter-

vező akarata szerint a nagy küzködés folyamán ezeknek kell győzniök, nem a sötétség hatalmainak.

Fonjuk tovább ezt a fonalat. Isten tehát azt akarja, hogy én a világot lélekkel fogjam meg. Azt mondod talán, nehéz – munkás testvérem, ez szép dolog, de nem nekem való. Én keményre tört kezeimben szerszámokat forgatok s nem is tanultam iskolákat, hogy pallérozott értelemmel magas lelki dolgokat feszegethetnék. Engem gondok nyomnak, azokkal törődöm; ha pihenő időm akad, fájdalmaktól nehéz a lelkem, örülök, ha Istennek kis imádsággal szolgálhatok.

Kérlek, testvérem, hallgass meg engem türelmesen. Először is nincs igazad, mert én ugyan sehol a Szentírásban nem olvastam, sem az Anyaszentegyház tanításában nem hallottam, hogy Isten eszük vagy kenyérkereső dolguk finomsága szerint válogatná az embereket. Ilyen ostobaság csak a mi földi világunkban van, ahol iskolai bizonyítvány, meg köntös szerint osztályozzák az embereket: ez úr, ez nem úr, ez nemes, ez nem-nemes, ez városi, ez falusi; ez tudós, mert tanító széken ül, ez tudatlan, mert a földet túrja vagy nadrágot varr. Az Úr Jézus Krisztus apostolai között csak két tanult ember volt: szent Lukács, meg szent Pál. A többi, ki halász, ki vámos, ki mesterember, ki meg talán

vízfordó napszámos volt; legelső tanítványai a legszegényebb emberek közül kerültek ki, legkevényebb szavai a felfuvalkodott tudósokat, nyereszkeskedő pénzembereket érték, s bizony, testvér, a nyomorult koldus Lázárnak vagy az alázatos latornak sokkal bátorságosabb találkozása esett az Úr Jézussal a más világon, mint Heródesnek, vagy akár a római császárnak. Ahhoz, hogy valaki a világot lélekkel fogja meg, nem kell sem tudomány, sem gazdagság. Szegény vándornak karaj kenyeret, pohár vizet nyújtasz, a zokogó árvát törődött keziddel megsimogatod – kell ehhez tudomány? Kell ehhez gazdagság? Pedig már a lelked áradt ki, mikor ezeket tetted, hisz az Úr Jézus maga mondja, hogy, aki csak egy ital vizet ad a legkisebbnek az ő nevében, olyan gyönyörű dolgot cselekedett, hogy jutalma okvetlen meglesz mennyekben. Szép dolog a tudomány, de a léleknek azon egyszerű értékei, amelyek a világot és életet igazán nemesíthetik, függetlenek a tudománytól s nincsenek hozzákötve úri módhoz, gazdagsághoz. A lelkek világa igen demokratikus világ. Az egyes államok politikai életében lám mennyi gyötrődésen, ellenkezésen, lassú fejlődésen megy keresztül az általános választójog kérdése, pedig csak arról van benne szó, hogy az ország dolgainak intézésébe a születéssel, pénzzel, tudománnyal ki-

válogatottakon kívül minden becsületes, munkás polgár beleszólhasson. Istennek nagy világpolitikájában nincs ilyen aggódó szükösködés. Minden lélek beleszólhat a világ igazításába, mindegyiknek az a hivatása és kötelessége, hogy kiáradjon és a maga hitével, szeretetével, reményével, irgalmával, erejével töltsé, gazdagítsa az életet és világot s így hozzásegítsen a lelkek nagy, végső győzelméhez. Szokásmondás, hogy Isten előtt mindenki egyforma. Dehogyan egyforma. Igen emberi ez a mondás s onnét ered, hogy a régi idők válogató igazságtalanságaihoz képest nagy dolognak tartjuk, ha a bíró nem azt nézi, kinek milyen a kabátja, kinek ki volt a papája, hanem egyformán ráveri minden bűnösre a törvény igazságát. Isten csalhatatlan szeme még mélyebbre tekint s minden embert aszerint becsül, mennyi istenes érték van a lelkében. Megérezte ezt egy igen nagy tudományú pap, akinek ágyánál álltam, mikor betegsége már-már halálra fordult. – Fiam – mondotta nekem, – nagy és szép időt kaptam Istentől. Köteles dolgaimat sohasem mulasztottam el, de azonfelül sok időt és fáradságot fordítottam mindenféle olyan tudományok tanulására, amelyek nem tartoztak hozzám s még a való élettől is elrekesztettek. Most belátom, hogy mindezekkel senkinek sem használtam, mert a

szerzett tudás csak a magam gyönyörűségét szolgálta. Magammal viszem a sírba s igen félek, hogy az Úr Jézus Krisztus szegény lelkemet majd azzal a komoly kérdéssel fogadja: Mit csináltál ezeken kívül a világ megjavítására? – Valamint háborúban igen fontos a tüzéség, igen hasznosak a huszárok és egyéb lovaskatonák, a hadsereg főereje azonban a gyalogságban van, – azonképen a mi Urunknak az igazság végleges győzelméért folytatott nagy világháborújában igen hasznosan segít minden kiváltságos ész és akarat, de a főerőt a *gyalogos lelkek* milliói adják, a világtörténelem apró és névtelen munkásai, az Egyháznak és az Úr Jézus Krisztusnak egyszerű közkatonái. Mindenki a maga fegyverével harcol; harcolj te is a tieddel és ne panaszkodjál gyalogos mivoltod miatt.

Nincs igazad másodszor azért sem, mert, ha igazságod volna, akkor csak tudós, pallérozott-eszű emberek tudnák meggyőzni az élet nagy nehézségeit, a szenvedést. Már pedig nyilvánvaló, hogy ez nem így van a valóságban. Hisz épen azt tanultuk a megelőző fejezetben, hogy tudomány és bölcsesség s az emberi észnek akármilyen fényes lobogása nem tudják a könnyeket felszárítani. Miért? Emlékezzél, testvér, hogy a szenvedést gyökerében lelki dolognak mondtuk. Emlékezzél arra is, amit már meg-

értettünk, hogy e világnak minden dolgát *lélekel* kell megfognunk. Következik tehát, hogy a világi élet nagy terhét, a szenvedést valamennyi dolog között *leginkább lélekkal* kell megfogni, mert csak így lehet megérteni és elhordozni. Ennek a mondásnak azonban csomója van, amelyet türelmesen ki kell oldozgatnunk.

6. Nem értem!

Micsoda beszéd ez: *lélekkal megfogni*? Van ennek valami különös jelentése? Az állat mindent állati módon fog meg, mert nincs lelke, az ember ellenben emberi módon forog a világban, mert van lelke, és lelke teszi emberré, következőleg úgysis lélekkal nyúl hozzá a világhoz. Minek emlegetjük tehát annyiszor ezt a lélekkal való világmegfogást?

Van ebben az ellenvetésben valami igazság. Az emberi értelemnek és akaratnak temérdek munkája van, a lélek fénye és ereje folyton koronázza, koszorúzza a világot. Mikor üres telken, szerteheverő kövekből, téglákból, vasból, fából gyönyörű épület emelkedik, büszke és hatalmas, kétségkívül az emberi lélek, az alkotó elme nyúlt hozzá a világhoz. Széles folyamokon ormótlan vasgerendákból libegő, lebegő karcsú hidat feszít az emberi lélek, hegyeket fúr át,

függő vasutakat épít, villámot zaboláz, gyors üzeneteit levegőre bizza, víznek, levegőnek rop-pant mélységeit bátran kikutatja. Kicsiben és nagyban tudásnak, munkának valóságos csodáit végzi az ember, s épen ennek megértése emeli a munka becsületét mindig magasabbra. A munkás-légiók lábadozása hatalmasabb, mint a fegyveres hadseregeké, s nincs ének a világon, amely olyan megrendítő és a nagy vizek zúgását is meghaladó erővel harsogna föl a föld egész területéről, mint a szakadatlanul folyó emberi munka éneke.

Mindez a lélek munkája, mégis azt mondom, testvér, egészen más valami a világot *lélekkel* megfogni. Mulandó ez a világ, a lélek pedig halhatatlan, következésképp a léleknek nem ez a világ az igazi otthona. Szoros ugyan az emberi testtel való egyesülése, azt is elhiszem, – tudós emberek magyarázzák, – hogy nem börtön neki a földi élet, hanem hozzátartozik Isten rendelése szerint való természetéhez, de azért mégis azt mondom, hogy nem rendje, nem hazája neki ez az anyagból, erőből összerótt világ. Régi pogány népek valami ilyent akartak mondani, mikor a lélekvándorlásról meséltek, hogy t. i. a lélek csak büntetésből bolyong ezen a világon, míg vissza nem mehet igazi hazájába. Ezt én nem mondom, de azt igen, hogy lelkünk igazán és véglegesen nem

ennek, hanem a másik világnak polgára. Abból jött, attól kapta ékes hozományát, annak emlékezete zeng, mint igen nagy távolság elhaló éneke, az öntudat mélységeiben, s vágyai, melyeket le nem rázhat, elégedetlensége, mely folyton gyötri, oda hívogatják, szólogatják. Vasmegeyi emberről beszélnek, hogy Amerikába készül-vén, mikor a hamburgi nagy tengerjáróhajó hídjára lépett, visszafordította fejét és könnyes szemekkel nézett, nézett a hamburgi paloták feje fölött a messzeségbe. Kérdezték, mit néz? – Ha talán még egyszer meglátnám a sárvári templom tornyát! – mondta csöndesen. A többiek nevettek, tréfának vették, hogy valaki éktelen messzeségből a szülővárosa tornyát keresi szemével; nevettek, mert nem értették meg, hogy az az ember a *lelkével* nézett, a fájdalmas, vágyakozó, hónától szakított lelkével.

Kedves testvérem, úgy-e megérted, hogy a másik világ rendjébe tartozó emberi lélek is ilyenformán néz, vágyakozik vissza oda, ahonnan elszármazott. Nem a hamburgi hajóhídról, hanem onnan, ahol épen van. A műhelyből, a szántóföldről, a boltból, a hivatalból s az élet ezer más utazó vagy megállóhelyéről. Szobám falai szétnyílnak előttem, a sokemeletes házak, a hegyek, a rónák, a csillagok, az ég kéksége, a felhők, minden, minden, mintha kárpit volna,

mintha függöny volna, – lebocsát va most előttem, míg tart itt a földön vándorlásom, eltakarítva utamból, majd ha meghalok, – de már most is, mintha réseket látnék rajta, mintha pillantásom áttörné és meglátná mögötte Isten fölséges világosságát. Szent Pál apostol igen szépen azt mondja ebben az értelemben: *«nincs minékünk itt maradandó városunk»*), ő is világban élt, látta a görög és latin műveltségnek kincseit és a világ javaival töltözött életnek megfinomodottságait; római polgár volt, ismerte tehát a vérnek és vasnak fegyelméből nagyszerűen megalkotott római államot; járt Korinthus és Athén aranyos oszlopai között s akárhányszor beárnyékozta szemeit kezével a római márványpaloták vakító fehérsége ellen, – mégis azt mondotta, hogy nekünk, embereknek, nekünk Krisztus szerint élőknek nem ez a világ a maradandó városunk, *hanem a másikat várjuk*. Isten keze állított ide minket, dolgozunk, fáradunk, küzdünk; műveltséget, tudományt, jólétet tehetségünk szerint előreségítünk, de sohasem felejtjük el, hogy nem idevalók vagyunk. Szeretjük ezt a világot, de nem kötjük magunkat egészen hozzá, mert mulandó álom csak és foszlékony délibáb; mikor vágyakozó lelkünk örökségét kutató mély pillantással keresztül néz rajta, mintegy tükrön és ho-

mályosságon keresztül és csak rész szerint látja meg azt a nagy valóságot, amelyet most a világ és élet kárpítja elfödöz, az Istent.

Mikor tehát az ember az események váltakozását, a jó vagy rossz sorsot, az élet javait és bajait nem pusztán emberi mértékkel méri, hanem alapjában mindig Isten országának törvényei szerint próbál igazodni, mikor szemei előtt nem vég a világ határa és nem befejezés a halál, hanem mindegyiken túl még sejt, vár, remél és tud valamit, mikor a világ mögött óhajtó, alázatos lélekkel a másikat hiszi és kéri, *akkor fogja meg lélekkel* ezt a világot. Látod-e most, testvérem, ennek a mondásnak különös és igen mély értelmét? Magad is kitalárod, hogy a világot ilyen módon csak *hitében erős lélek* tudja megfogni. Nagy ész és félelmesen erős akarat nekiszabadulhatnak a világnak, ronthatják, építhetik, telerakhatják a tudásnak és művészetnek remek dolgaival, bámulatba ejthetik az egész emberiséget, de a világot lélekkel meg nem foghatják, ha mélységesen át nem érzik, meg nem értik szent Pál szavait, hogy nincs nekünk itt maradandó városunk; hegyeket hordhatnak el, völgyeket temethetnek, tengereket száríthatnak, torkig lakhatnak az alkotó munka minden izgalmas gyönyörűségével, de lélekkel a világot meg nem foghatják, hacsak

alázatos hívő reménykedéssel másik hazát, másik világot nem várnak.

Pendelyes gyermek-koromban a kemenes-aljai dombokat szörnyű magas hegyeknek tartottam. Az egyiknek tetején kunyhó állott, mellette körtefa. Mikor a domb alján letettek a szekérről s többet nem törődtek velem, bizony sírtam a vágyakozástól, hogy bár fenn volnék már a tetőn az édes fekete körtéknél. Neki-lódultam apró lábaimmal a rettentő nagy útnak s hogy rövidítsem, a burgonya-bokrok közé is bemerészkedtem; azok is óriási növények lehettek, mert a fejem is alig látszott ki közülök. Hosszú-hosszú, fáradságos utazás után, ha föl-értem a körtefa alá, mindig úgy éreztem, hogy valami nagyon nagy dolgot cselekedtem. Multak az évek, hazulról elkerültem, városokat és igazi hegyeket láttam s egyszer aztán visszaterve, eszembe jutott a körtefa. Gyerünk. Diák-pajtásomnak váltig magyaráztam a domb igen nagy magasságát, a feljutás fáradságát s a tetőről eső nagyszerű kilátást. Odaértünk. De minő csodálatos és fájdalmas változás fogadott. A jó öreg domb megvolt ugyan, de – úgy láttam, – igen összetöpörödött. Egészen kicsi lett. Hosszú gólyalábainkkal pár perc alatt föllép-tünk a tetejére. Ott volt a körtefa is, csenevész, nyomorék, a kunyhó pedig, amelyet én vala-

mikor egész rablóseregekkel népesítettem be, bizony apró kis tákolmány volt, bemenet ugyan belevágtuk homlokunkat szemöldökfájába. Diákpajtásom gúnyolódva mondott egyet-mást a domb alacsony mivoltáról, én meg sírni szerettem volna keserűségemben. Mi történt a dombbal, a kunyhóval, a körtefával? Semmi. Nem azok lettek kisebbek, hanem én lettem nagyobb. Megváltozott a mérték, amellyel azelőtt a dolgokat mértem; lelkemről lefoszlott a gyermekkor hiszékeny és csodálkozó meseruhája, fölibe kerekedtem a dolgoknak, amelyeknek azelőtt félénk és bámuló alattvalója voltam. A domb azért kedves maradt nekem, ha nem tartottam is többé magas hegynek s még most deresedő fejjel is szeretettel gondolok a kunyhóra és a körtefára.

Nekünk szeretnünk kell ezt a világot minden bennevalójával együtt, – a bűnt kivéve, – de a legnagyobb tudós és a leghatalmasabb úr is tapasztalatlan és tökéletlen gyermek csak, ha a világ nagyságától, szépségétől, állandóságától a lelkét lenyűgözni engedi. Mértékünket, amellyel a világot mérjük, folyton javítgatnunk kell, míg kézbe nem kaptuk azt a mértéket, amely fölibe emel minket a világ minden dolgának. Nagy a világ, tudom. De porszem Isten kezében. Fölséges az emberi értelem munkája, ereje,

tudom. De pislogó mécs Isten igazító világossága nélkül. Beláthatatlan az idők rohanása, tudom. De csak egy szempillantás ahhoz az örökkévalósághoz, amely reám is vár. Szép és tisztos dolog az agg kor, tudom. De csak előjáró-iskolája az igazi életnek. Kívánatos és igen értékes a gazdagság, tudomány, becsület, jó egészség, tudom. De mulandók nagyon s nem köthetem hozzájuk örökmagamat, mert ezeknek koporsó a végük. Jaj, keserves a szenvedés, a fájdalom, a szegénység, a gyász, – de nem adom lelkemet teljes rabságukba, mert ha igen soká tartanak, akkor is csak pár évig tartanak, s aztán megszabadulok tőlük. Minél magasabbra nővök föl Isten ismeretében és szeretetében, annál kisebbnek, törekenyebbnek, mulandóbbnak látom a véges mindenséget, nem mintha lenézném vagy lekicsinyelném, ó nem, hanem azért, mert igazi mivolta szerint tanulom értékelni. Az örökkévalók hitében való megerősödés tehát a lélek felszabadulása, igazi hazájával, a másik világgal való kapcsolódásának megszilárdulása, nemes és független méltóságának megismerése és ennek fölséges öntudata. Hitem az én szabadságlevellem, úrrá tevőm, kiváltságom és koronám. A szent Íratokban sokszor olvasom az apostolok intelmét, hogy Krisztus birtokában ne rettegjünk,

ne hervadozzunk többé, hisz nem vagyunk szolgaságban; még a halál se legyen többé úr mirajtunk, mert az Úr megszabadított mindeket, «valakik a haláltól való félelem miatt teljes életökben rabok valának».

(Sz. Pál Zsid. II. 15.)

7. Hit híján nem lehet emberhez méltó módon szenvedni.

Szent Pál apostol a Zsidókhöz írt levelében, a tizenegyedik fejezetben hosszú bizonytságot tesz arról, hogy az istenfélő régi emberek az eljövendő Messiásba vetett hit erejével nagy dolgokat cselekedtek és a világ bajos forgandóságai között abból kaptak sok erős vigasztalást.

— És mit mondjak még? Mert kifogyok az időből, ha beszélek Gedeonról, Barakról, Sámsonról, Jeftéről, Dávidról, Sámuelről és a prófétákról,

— akik hit által győzték meg az országokat, igazságot cselekedtek, az Ígéretek elnyerték, az oroszlánok száját bedugták,

— a tűz rohamát eloltották, a kard élétől megmenekedtek, betegségeikből felgyógyultak, a harcban megerősödtek és az idegenek táborát megszalasztották;

– az asszonyok feltámadás által halottaitkat visszanyerték. Némelyek pedig kifeszítettek, nem fogadván el a szabadulást, hogy jobb feltámadást nyerjenek.

— Mások pedig gyalázatot és vereséget szenvedtek, azonfölül bilincseket és tömlöcöt,

— megköveztettek, kettévágattak, megkísértettek, kardrahányatván meghaltak, szerte bujdosnak juh- és kecskebőrökben, szűkölköd-
vén, szorongattatván, nyomorogván,

– kikre nem volt méltó a világ, bolyongtak a pusztákban és hegyeken, barlangokban és a föld üregeiben. –

Olyan erős ez a beszéd, mintha érckalapács zuhogása volna nehéz vassíneken. Kevés mondatban ezerév ijesztően gazdag szenvedésleltára, az igazságért küzdők fölséges seregszemléje. Minket azonban különösen az érdekel, ami az egésznek veleje, hogy ezek a hősök minden szenvedés között is győztesek maradtak, mert hitük segítségével fölébe emelkedtek minden őket támadó nyomorúságnak. Hosszú magyarázkodás után most érünk el a mi kérdésünk velejéhez. Ez volt a kérdés: meg lehet-e és hogyan lehet meggyőzni a szenvedést? Lehet. De csak egy módon: ha lélekkel nyúlsz hozzá. Milyen lélekkel? Hitben erős lélekkel.

Azt mondtuk, hogy a kezünkre adott dol-

gok közül egyedül a szenvedéssel nem élt vissza az emberiség. Tudod, szomorú testvérem, mit jelent ez? Azt jelenti, hogy ez a legtisztább és legbiztosabb eszköz a magunk megjavítására és megtisztítására. Miben tisztuljunk meg e világ dolgai közül sok gyarlóságunktól? Az élvezetekben? A puhálkodásban? A gazdagság fitogtatásában? Az észnek szüntelen munkájában? A tudományban? A dicsőségben? Bizony mondom neked, ha ki csak ezekre hagyatkozik, el nem kerül a lelkének romlását. Azonkívül hány embernek van módja kincsben, gazdagságban, tudományban s egyéb világi értékekben? Kevésnek, igen kevésnek. Jaj pedig minden embernek igen szükséges a megtisztulás. A szenvedés mindenkit meglep, senkit el nem kerül, következőleg mindenkinek kezére adatik a maga megjavításának eszköze, csak hittel nyúljon hozzá. Eszembe jut, amit egy öregember mondott a halálos ágyán. Mikor utolsó dolgait Istennel elvégezte s apró kis vagyonkáját, kit ennek, kit annak, elhagyta, így szólt: «Igen sajnálom, hogy legnagyobb földi kincsemet senkire sem hagyhatom, de, ha hagynám is, tudom, senki sem fogadná el örökségül. Ez a kincs eleinte nagy teher volt rajtam, zúgolódtam is miatta de később megismertem, hogy az volt legnagyobb jótevőm. Sok büntől visszatartott, sok jóra rá-

vezetett s megtanított arra, hogyan lehet minden nyavalyát, minden szenvedést türelmesen elviselni. Ez a kincs – mondotta a haldokló, – a púp a hátamon. Ha ez nem lett volna, most aligha várnám ilyen nyugodalmas örömmel halálom pillanatát». –

A szenvedés nagy világproblémáját gyökérig megmagyarázni nem tudjuk. Atyjafia és maradéka a bűnnek. Ezt tudom. De miért kell ennek így, annak úgy, ennek ezt, annak azt szenvednie, azt már nem tudom. Miért esett el a harctéren épen a te fiad? Miért lett nyomorék a szegény öreg özvegyasszony egyetlen kenyérkeresője? A háború iszonyú szélvész módjára süvöltött el fejük fölött, ó mennyi énekes ezredet, mennyi millió derék fiút, apát, férjet vitt el a magyar föld tájáról s mennyi a gyász, mennyi a siralom utánuk. Miért épen minket ért ez a veszedelem?

Kedves testvérem, nem tudok neked felelni. Isten titkos módon gazdálkodik a szenvedésekkel, soha emberi értelem az ő reguláját ki nem fürkészheti, azért arra kérlek, fogd meg lélekkel azt, ami rád méretett. Nem is kell háború ahhoz, hogy a szenvedések rejtett módon, egyenetlen módon való elosztódását észrevegyük. Sok ártatlan szenved a világon, míg gaz bűnösöknek jól megy dolguk. Sok Lázár éhezik,

míg érdemetlenek dús asztaloknál mértéktelenkednek. Sokan, sátán szolgálai, bíborba, bársonyba öltözködnek, míg Krisztus hív követői nem tudják mezítelenségüket befödözni. A világ rendje át meg át szövődött bűnnel, de épen azért keresztül-kasul folyton fonódnak, szövődnek bele a szenvedés fonalai is, milyen mintát, micsoda képet, miféle igazságot igazít ki belőle Isten keze, teljességgel nem tudhatjuk, amint-hogy azt a könyvet sem olvashatnánk, amelynek minden betűje akkora volna, mint a ti templomotok. De majd egyszer csak megáll a nagy szövőszék, készen lesz a világtörténelem vászna, összegyűlünk valamennyien Jozafát völgyében, s az örök Bíró ujjai oldozgatják meg az élet és történelem csomóit s az ő ítélete egészíti ki a földi élet minden hiányosságát. Majd akkor megértjük a szenvedések titkát.

Most csak azt mondom neked, testvérem, ne gyötörd magadat haszontalan tépelődésekkel. Fohászkodjál neki terhed emelésének. Hited mondja, hogy a szenvedés a menyország kapunyitogatója. Igen komoly, szinte ijesztően komoly igazság az, hogy az Isten felé vezető utat nem lehet táncolva, dalolva, duhaj, jó kedvben megtenni. Isten Fia a maga példájával mutatta meg a vándorlás módját. Golgotára ment, mikor mennyei Atyjához indult, Kálváriát

járt, mikor földi életének beteljesedése felé indult; volt koronája, nem arany, nem virág, hanem tövis; éneke sóhajtás volt, terhe a kereszt; röhögő gúny adott rá durva katonaköpenyt, s míg vérenek cseppjei nekem is, neked is, utat jeleztek, azok nehezítették utolsó perceit, akikért szenvedett és imádkozott. Keservesen nyög a világ a szenvedések miatt, mennyi jajjá, panasza hangzik el hiába, mennyi lélek roskad meg káromkodva, jaj, milyen nagy aratása van sátánnak, gonosznak a szenvedések szomorú, lázadozó mezein! Pedig csak az kellene, hogy az emberek lelke jobban Krisztushoz fordulna, hogy hatalmas lendülettel, az eleven hit erejével megrázkódnék s alányomott helyéből fölébe szárnyalna minden nyomasztó terhének. Tudom, hogy ez a *csak* világsorsot fordító nagy dolog lenne, nem is könnyűsége jár eszembe, mikor azt mondom: *csak* ez kellene, hanem az, hogy csak ez az egy orvossága van az ember sok boldogtalanságának. Mert hit híján nem lehet emberhez méltóan szenvedni. Zárd be az embert hit és örök remények nélkül ennek a világnak sziklabörtönébe, megőrül, elaljasodik vagy az életet eldobja magától. Ha pedig hite van, vehe- ted vagyont, pusztíthatod egészségét, annyira, hogy bűzös bajában szemétdombra ül és cserepekkel vakarja rothadó tagjait, mégis halhatat-

Ian ének fakad ajkain s nem hallasz tőle más panaszt, mint istenes Jóbét: az Úr adta, az Úr vette, legyen áldott az Ő neve. – Mi a boldogság? Rejtett virág, csak lélekben virágozik igazán, gyökere az erős hit, illata alázatos megnyugvás. Sok a boldogtalan ember? Azt mondják, sok, mert sok a szenvedés. Nem így van. Sok boldogtalan ember van, mert kevés a világban az erős hit; boldogság és szenvedés itt a földön nem okvetlen ellenségek, hanem lehetnek édes testvérek is. Amíg valaki nem szenved, nehezen tudja magát megtartóztatni attól, hogy kövekre öntött víz módjára szét ne szaladjon, meg ne oszoljon a világnak sok hívságos dolga, gondja között, s ha egyszer így kiöntődik, bizony igen meg is üresedik egész belső élete. A szenvedés ellenben visszatereli az embert önmagához; nehéz kalapácsaival folyton összébb, folyton szilárdabbra kalapálja, azért szokták mondani, hogy a szenvedés kemény tanítómester, kegyetlen az iskolája, de igen hasznos és szükséges. Nézz körül a világban és próbáld az embereket nem a világ, hanem Isten mérlege szerint mérlegelni; hamar észreveszed, hogy a hittel szenvedők a legértékesebbek. Könnyelmű pillangó módjára libeg-lebeg, táncol, nevet és élvez igen sok ember; hiúságaiktól és férhetetlenségüktől hangos a világ; állhatatlanok, mint szélből in-

gatott nádszál, sem komoly munkára, sem valamely igazságnak megvallására vagy tartós védelmezésére nem valók. Kényeskedő, puha tömeg, reátok ugyan nem lehet Isten nagy gondolatait bízni, ti ugyan örökös magatok-keresésével, cicomázásával, hasatoknak és érzékeiteknek alázatos szolgálásával sem elfogadni, sem kidolgozni nem tudátok azokat az értékeket, amelyek Istennek reánk szegezett tekintetét alkalmasak földeríteni; nem ti vagytok az emberiség gerince és összetartó csontjai, hanem azok a kemények, komolyak és lélekkel látók, akiket már sokszor végigvert a szenvedések kalapácsa.

Mi a háború? A szenvedés uralkodásának megerősödése. Beszéltünk már arról, hogy a háború kemény és szigorú tanítómester, most még jobban megértjük ezt az igazságot. Kemény tanítómester azért, mert a háború a szenvedésnek legsúlyosabb, legkegyetlenebb, legnagyobb kalapácsa. Békés időkben minden ember külön hordja a maga kisebb-nagyobb keresztjét, a háború pedig egész nemzeteket fog be a szenvedés iskolájába. Jaj annak a nemzetnek, amely nem tudja hittel és lélekkel járni ezt az iskolát, s viszont, boldog az a nép, amelynek nagy többsége az örökkévalóság erős bizodalmaival fogadja a pörölycsapásokat. Boldog, mert kemény

lesz, komoly és lélekkel látó s háború után vérből, könnyből, gyászból igazabb és értékesebb nemzeti életre támad.

Akár mennyire bemerészkedtünk is gyarló, tapogatódzó értelmünkkel a szenvedés titkos tornácaiba, még nem láttunk mindent. Mert nem elégséges a mi fájdalmas szívünknek megérteni, hogy hit győzi le a szenvedést, hanem csöndes, alázatos elmélkedéssel azt is fontolóra kell vennünk, hogy a szenvedés egyszersmind *áldozat* is, és hogy az áldozat igen nagy törvénye a világ haladásának.

8. Háború, szenvedés, áldozat.

Nehéz társzekerek döcögnek éjjel-nappal a mi utcánkban. Szívesen mennek erre, mert itt az út egészen sima. Nem kockaköves, hanem aszfaltos. Nem tudom, naponta hány ezerszer csattanik le a lovak lába szikrázó ütéssel a kőre, hány keréknek vasa szorítja kegyetlen nyomással, elég az hozzá, hogy időnkint itt is, ott is kilyukad az aszfalt és előtűnik az anyaföld barna teste. Nekem ez mindig nagy újság. Lemegyek a csákányozó munkások közé és örülök neki, hogy a föld kőruháján esett lyukat nagyobbra vágják, ők persze azért teszik, hogy annál pontosabban záródó foltot varrja-

nak rá, nekem azonban jól esik azon tűnőd-
nöm, hogy a szegény, megtagadott és kőbör-
tönbe zárt föld igen hálás lehet azért a nyilá-
sért, amelyet börtönén vágtak. Kinézhet rajta,
szípanthat néhányat levegőből, világosságból,
napsugárból és közelebb lehet az emberekhez.
Mert a föld meg az emberek összetartoznak.
Nagy városokban az emberek megtagadják a
földet, kőből csinálnak neki szemfödőt, eltakar-
ják, eltemetik. Lábaikkal sem akarják érinteni.
Szegény föld, hűséges hordozója, testvére,
nyugóhelye minden embernek, a kőfedő alatt
hallgatja a léptek zaját; hej nem így van ez
künn a vidéken! Ott a hideg, érzéketlen kő nem
semmizi ki természetes jogaiból a földet: ott
minden lépés a földé és minden nyomot a föld
őrizget addig, amíg egy másik lábnak nyoma
emezt meg nem semmisíti. Mert nemcsak az em-
berek, hanem a lábnyomok is háborút viselnek
egymás ellen, s e háborúnak a föld a köz-
vetlen szemlélője és történetírója. Az utca porá-
ban, a kút körül, az udvar egyik kedves bujócs-
kás sarkában apró lábak nyomai szinte kergetik
egymást. Itt gyermekek játszottak; estharang-
szókor nyugovóra tértek, most angyalokkal ál-
modnak, s a jó öreg föld alig várja a reggelt,
hogy megint érezhesse a kis lábacskek paskolá-
sát. Számon tartja a föld a gyermekeket. Ha

valamelyiknek lábanyoma hiányzik a többi közül, tudja, hogy beteg a kicsike, s várja, várja, hogy ismét kijöjjön futkározni, vagy pedig várja, várja, hogy künn a temetőben, kicsike sírban keblére ölelhesse, őrizget nagy, erős lábnyomokat is, amelyek folyton megújulnak, végig az udvaron, ki a kertbe, az istállóba, a földekre, utcán végig a templom felé. Tele van velük az egész falu, s az öreg föld pontosan megérzi: ez daloskedvű legénynek hetyke lépése, ez erős, komoly férfi lábanyoma, ez meg öregemberé, öregasszonyé, nincs benne erő, nincs benne lendület. Számon tartja a föld a felnőtteket is lábnyomaik szerint. Tudja, hogy vannak kihűlt lábnyomok, amelyek soha többé meg nem ismétlődnek, mert gazdájuk visszavetért a földbe, amelyből vétetett. Talán az emberek el is feledték már az elhunytat, lábnyomait ezer más már széttiporta, a föld még akkor is emlékezik rá, és sokáig őrizget egy elfeledett, szét nem tiport, épségben megmaradt lábnyomot.

Nem régen valahol vidéken voltam s alkonyat felé kiballagtam a vasúti állomáshoz. Az odavezető utat keskeny szalagokra hasogatott szántóföldek kísérik egészen a töltésig. Az egyik földecske mesgyéje mellett fiatal asszonyt láttam. A földet nézte, mintha keresett volna

valamit. Néha lehajolt, letérdelt egészen és ajkaival érintette a port. Hosszú fonatlan fűrtéi ilyenkor a földre omlottak s kihallatszott az útra keserves zokogása.

– Eszét vesztette, szegény, – magyarázta egy arramenő. – Fiatal, derék férje elesett a háborúban. Mikor bevonult, ezen a kis földcskéjén keresztül ment ki a vasútra. Szegény asszony most folyton a férje utolsó lépéseinek nyomát keresi. –

Már elindult velem a vonat, de acélkerekeinek acélzörgése mögött még sokáig hallottam az örült asszony zokogását. És azóta is, ha a gorlicei csata ezernyi ágyújának földrengető döngésére gondolok, ha a győzelmi hírek nyomán föllelkesült tömegek örömrivallgását hallgatom, mindig fölhangzik lelkemben a férjét vesztett asszony halk zokogása, és elborul a lelkem és elszorul a szívem, mert a magyar föld magyar fiainak sok százezernyi örökre kihült, soha meg nem ismétlődő lábnyomaira gondolok. Acélos kezek szorították még ma egy éve sok eke szarvát. Az eke megvan, gyöngé asszonykéz vagy pihenőt váró öreg vezeti, – az acélos kezek sohasem nyúlnak többé munkához. Gyárban, műhelyben serényen, vidáman csattogott a kalapács, zúgtak a gépek. Minden megvan most is, gép és kalapács, csak kezelőik közül nem

térnek vissza sokan sohasem. S mennyi könyv és mennyi toll, mennyi tanító szék és mennyi iskolapad marad árván, üresen. Könnyezve tekintek végig a magyar folyók mentén, a rónaságokon, a hegyek alján. A nádfödeles házikókban jaj, de sok a gyász, jaj, de sok az árva, jaj, mennyi az özvegy. Erdeink csöndesebbek, mezeink hervadtabbak, állataink búsabbak, mert rájuk telepedett az örökre kihült lábnyomok szomorúsága. S mikor ezeken gondolkodom, megértem és érzéseimmel is meg tudom fogni a témérdek gyászoló szülőnek, megtört asszonynak, apátlan árvának kétségbeesett vergődését, nem csillapodó zokogását; értem és érzem, hogy a magyar nemzet lelkéből a fájdalom kegyetlen kezei kisajtolják a nagy kérdést: miért? Miért kellett és kell legjobb erőinkből ennyinek elpusztulnia? Micsoda borzalmak szakadtak reánk, hogy a legrettebb adót, az ömlő vér és hűnyó élet adóját ilyen bőségesen kell fizetnünk? I. Kedves testvérem, a lélek fájdalmának fűben, fában, patikában nincsen orvossága. Lelkünknek csak Istenben van pihenője, arra kérek tehát, vedd kezedbe szentolvasódat és jöjj velem. Menjünk ki valahová a határba, vagy a temetőbe, ahol őseink buzgóságából Krisztusnak szent keresztje áll, telepedjünk annak a tövébe és próbáljunk halk, csöndes hangon, figyel-

mes jóakarattal elmélkedni a mi nagy fájdalomkról. Te testvéredet, férjedet vagy fiadat siratod, – nekem is van siratni valóm. Az én lelkemet is sokszor igen elnehezíti az a gondolat, hogy daliás ifjak, virágzó férfiak, egyszer valamikor hónapokkal ezelőtt betették maguk után ezt az én ajtómat, lépteik elhangzottak, mentek, mentek, átmentek a titokzatos örökkévalóságba, s ajtómat a virágzó ifjak, daliás férfiak soha többé ki nem nyithatják, lépteik zaját soha többé nem hallhatom.

Milyen nagy titok az élet! Akármelyik oldaláról vizsgálom, mindenhol azt látom, hogy az elmúlásnak pehelykönnyű fátyla borítja. Hogy ragyog, csillog, duzzad például tavaszkor a természet. Hegyesvégű rügyek gömbölyded testecskeje, apró, vézna fűszálak hogy iparkodnak, kapaszkodnak kifelé, hogy akarnak nőni, fejlődni, virágozni, gyümölcsöt hozni. Mintha reményük volna, hogy aztán örökké aranyos napsugárban fürödhetnek, jó, meleg esőt ihatnak. Pedig, úgy-e, dehogy. Hisz a nap se simogathatja őket sokáig. Elmúlik a nyár, beköszönt az ősz, mostoha lesz a nap, virág, levél, gyümölcs eltűnnek a fákról, a komolyan hullámzó vetések csűrbe, pajtába, zsákba kerülnek, a kis fűszálak haldokolva összezsugorodnak. Ez nekünk nem is tűnik fel; törvény, gondoljuk magunkban. Az is

törvény, hogy fű, fa, virág, erdő, mező, állatok elkezdenek élni, vidáman, illatosán, jó kedvvel, szolgálnak nekünk a legjobbal, amit adhatnak, aztán elmúlnak. Megszoktuk, nem tűnik föl nagyon. A virágos, gyümölcsös természet néma szolgálja módjára hűségesen, hangtalan engedelmességgel áll rendelkezésünkre, s ha szorosan az igazság szerint értjük a dolgot, meg kell látnunk, hogy halálával s pusztulásával tart fenn minket, mert színe és illata csak gyönyörködtet, halála ellenben eledelünket, kenyerünket adja. És vajjon az állatvilágnak nem ez a sorsa? Valójában igen kevés állatot ismerünk, leginkább a háziállatokat s ezek mind életükkel, mind halálukkal minket szolgálnak, – a többi temérdek fajtát csak nagy tudósok tudják számon tartani s bizony nehéz volna hamarosan megmondani, hogyan vannak azok a mi könnyebbségünkre, azonban ne felejtjük el, hogy a világot Isten a maga gondolatai szerint egységesen és mindent egybefoglalva rendezte be, következésképp, ha mi nem látjuk is meg gyarló értelemmel, kell még a haszontalan, sőt a káros és igen utálatos állatokban is valamiféle igazításnak lenni, amely szerint még azok is hasznára vannak az embernek. Isten szeretete működik a világban, persze nem a maga módja szerint, hanem a megteremtett természet módja szerint. Valamint mibennünk az

eleven élet vérünknek minden lüktetésével egy-egy lépést előrelendül, azonmód lüktet Isten szeretete a természetben: minden lüktetése egy-egy tavasz és őszi, egy-egy lépés és előrelendülés azon a csodálatos úton, amelyen a világ a beteljesedés felé vándorol.

Valahol egy kis kertben gyönyörűen virágzó almafa állott, alatta pad, közelében rózsafa. A rózsafa szomorúan ingatta pompás virágait a lágú hajnali levegőben és nagyokat sóhajtott.

— Mi bajod? – kérdezte az almafa.

— Nem érdemes élni! – válaszolt amaz.

— Oktalan módon beszélsz, – feddette az almafa. – Teremtőnk és Urunk sok szépséggel ajándékozott meg téged. Virágaid majdnem olyan szépek, mint az emberek arca, illatod olyan kedves, mint az Istennek szentelt lelkek imádása.

— Igaz, – mondotta a rózsafa. – De mit használ nekem a szépség és illat, hisz alig hogy bimbóimat nagy fáradsággal felnevelem és kelyhüket szétnyitom, jön az ember és kegyetlen késével a legszebbeket lemetszi rólam. Ő, ez nagyon fájdalmas!

— Még sincs igazad, – felelte komolyan az almafa. – Nem azért vagyunk a világon, hogy a magunk kénye-kedvére éljünk, hanem azért, hogy szolgáljunk annak a nagy törvénynek,

amely Isten kezéből ered. Lásd, én is tele vagyok virággal, és, ha valami baj nem ér, ezer meg ezer utódot nevelek. Te persze azt hiszed, hogy a szép, piros almák az én igazi fiaim. Nem azok, hanem a magvak, amelyek köré vékony hártýából házacsát építék, a házacsát pedig körülveszem sok-sok édes táplálékkal, hússal és nedvességgel, hogy a kis magvacskák, ha csírázni kezdenek, mindjárt eledelt találjanak. No és mi történik? Az történik, hogy az ember leszedi ágaimról az almákat, az édes eledelt, húst és nedvességet, amit én magvaim részére termeltem, elfogyasztja, szegény kis magvacskáimat pedig kiszórja és eltápossa. De azért nem panaszkodom, mert megértettem, hogy mi nem magunkért vagyunk, hanem gazdánk, az ember kedvéért.

– Úgy van – szólalt meg ekkor a pad. – Valamikor én is délceg termőfa voltam, de gazdám, az ember, kivágott, mert útjában állottam. Igen fájt a fűrészcángolás, sírtam keservemben, mikor fejsze, gyalu hasogatott, de aztán megnyugodtam, mert megértettem, hogy csak azon teremtmények teljesítik Istennek végtelen bölcs akaratát, amelyek vagy munkával, vagy szenvedéssel, vagy étellel, vagy halállal áldozatot hoznak a jelenért és jövőért.

II. Mesét mondtam most neked, szomorú

testvérem, pedig nem mesélni akarok, hanem nagy, szent és kikerülhetetlen igazságot magyarázni. Hervadástól, haláltól, fától, virágtól, állattól, munkától, szenvedéstől, embertől, történelemtől mindig ezt az igazságot tanuljuk: hogy az áldozat gondolata nagy törvénye földi vándorlásunknak. Az anya nagy áldozatot hoz, amikor megszüli gyermekét, hisz erejének, szépségének, életének legjavát adja magzatának, és sokszor bizony hirtelen halál a jutalma azért, mert méhéből élet fakad ott. Sokszor gondolkozom a szülői szeretetnek csodálatos nagy titkáról. Az apa egész életén keresztül húz-von, fárad, dolgozik s munkája eredményének legnagyobb részét nem magára költi, hanem gyermekeire. S ha az anyával együtt szegények, s bizony a legtöbben szegények! – milyen megindító panasztalansággal tudnak fázni, koplalni, szűkösködni, rongyoskodni, csak gyermekeik ne éhezzenek.

Sokan voltunk testvérek. Apánk még kicsiny korunkban elvesztette vagyonát s vele nemsokára barátait is. Most látom csak érett ésszel, mekkora áldozatot hozott érettünk, mikor hiábavaló siránkozás és a könnyebb megélhetés kimesterkedése helyett a legnehezebb munkák évtizedes rabságára adta magát, csak azért, hogy a két keze munkája árán szegényen, de becsületesen felnevelhessen minket. Szülőink

élete hosszú, kínszenvedéses áldozat volt – érettünk.

Annyira megszoktuk ezeket a dolgokat, hogy szinte nem is csodálkozunk rajtuk. Ha akad anya, aki gyermekét elhagyja, ha akad apa, aki családját a maga gyomra kedvéért éhezteni, utálatot érzünk iránta, mert *egészen természetesen tartjuk*, hogy a szülő áldozatot hozzon gyermekeiért.

Sőt azt kell mondanunk, hogy az áldozat törvénye a nagy társadalmi életben is uralkodik. Mikor Krisztus Urunk azt parancsolta, hogy szeressük felebarátunkat, mint önmagunkat, tulajdonképpen az áldozat szabályát írta rá életünk kőtabláira. Az én felebarátom bizony néha valóságos ellenség, néha meg rosszabb az ellenségnél. Talán szemben hízeleg, a hátam mögött pedig könyökig vájkál a becsületemben. Dobra üti hibáimat, kiharangozza takargatott gyengeségeimet. Palántáimat az ő tyúkjai kaparják, szilvámat, körtémet az ő gyerekei lopják. Ha nem szólok, gyáva kutya vagyok, ha szólok, neki áll följebb s olyan patáliát csap, hogy a hetedik ház ablaka is kinyílik a kíváncsiságtól. S mégis, ha komolyan veszem Krisztus Urunk parancsát, szeretnem kell ezt a felebarátomat. Nem áldozat ez? És nemcsak érzelmeimmel kell áldozatot hoznom, hanem a munkámmal és zsebemmel is.

Mennyi krajcár, meg hatos, étel, meg karéj kenyér vándorol tőlünk idegen emberek kezébe, gyomrába, idegenekébe, akik Krisztus nevében bekoportatnak hozzánk. Lehet, hogy csalók, furfangos dologkerülők, lehet, hogy saját hibájukból szegények, mert vagyonukat is, egészségüket is eldorbézolták, nekem azonban azt nem szabad kutatnom, az én dolgom a segítség, az áldozat. Az állam adópénzt szed tőlem, kórházakat, szegényházakat, menhelyeket, árvaházakat épít rajta, gyermekvédő mozgalmat csinál s engem meg sem kérdez, az én akaratomra nem kíváncsi. Jól van ez így, – ámbár még jobban is lehetne! – mert az áldozat nagy törvénye megköveteli, hogy az egészségesek gondoskodjanak a tehetetlen betegekről, a tehetősek, módosak a tehetetlenekről. Valamint, ha hetvenéves korodban fát ültetsz, nem hagyod abba a munkát azért, mert eszedbe jut, hogy nem te, más szakaszt róla gyümölcsöt, azonmód a közpénzek és közmunkák temérdek ráfordításával vasutakat, országutakat, vízvezetékeket, iskolákat, templomokat építünk – talán nem is a magunk javára, mert mi holnap talán már nem is élünk, – hanem mások kedvéért, az utódok hasznára. Ha én Dunántúlban lakom, talán sohasem látom meg például az alföldi csatornázást, de azért hozzájárulok adómmal, mert tudom, hogy az áldozat

gyümölcse mégis a mienk, a magyar nemzeté. S mikor belegondolok az élet igazi mivoltába, megértem, hogy Isten rendelése szerint én nem vagyok a többiektől elkülönzött ember. Sőt nem is szabad magamat elkülönítenem. Talán nincs rokonságom, sem apám, sem anyám, nincs testvérem, nincs különös jóbarátom, de azért mégsem vagyok gyökeréről szakadt virág szelek szárnyán, mert a föld, amely hordoz, ismerős és rokon nekem, ez az én hazám; – a beszéd, amelynek hangjai fülem körül zúgnak, az én anyanyelvem; a sokmillió ember, akikkel együtt lépegetek előre az élet útjain, az én testvéreim, a magyar nemzet. Szegénységem a nemzet szegénysége, gazdagságom a nemzetet gazdagítja, két munkás kezem neki érték, becsületes lelkem az ő kincseinek szaporodása. Szenvedését érzem, fájdalmát osztom, dicsősége az enyém is.

Nem vagyok egyedül. Valamint a fa az erdőben, még ha fajtája szerint egyetlen is, a többi fával együtt közösségben van, azokkal együtt él tavaszt és hervadást, vihart, esőt és szárazságot, s ha villám vagy fejsze ki nem dönti, társai sorából ki nem léphet, azonképen én is, ha gazdag, ha szegény, ha tudós, ha tudatlan vagyok, Isten rendeléséből magyar testvéreim millióival osztom a sorsot, tavaszt vagy hervadást, s míg a halál fejszéje vagy villáma sírba nem sújt, tagja

vagyok a magyar nemzetnek testemmel, lelkemmel s minden érzelmemmel. Nekem szent ez a föld, pedig talán egy talpalattnyi sem az enyém belőle. Nemrégén Vasmegyében robogott velem a vonat. Többen voltunk együtt, igen élénken beszélgettünk. Mikor szülőföldem határán szaladt vonatunk, én az ablakhoz álltam és nagy figyelemmel nézegettem a vidéket. Már nem a régi, már igen megváltozott. Az erdőket kivágták, a régi, kis házak helyén ormótlan gyártelepek állanak, az emberek közül alig ismerek valakit, de azért a lelkem odaröppent a rétekre, mezőkre, az utakra, ösvényekre, mintha meg akarta volna keresni egy rég eltávozott embernek lábnyomait. Itt is járt, ott is dolgozott, erre vezetett engem egyszer kézenfogva, itt láttam őt egyszer, régen, legutoljára. Mintha a hangját is hallottam volna, mintha kemény, határozott lépteinek robaja megújult volna fülemben. Mikor levettem kalapomat, egyik útitársam megkérdezte:

— Kit üdvözöl?

— Ott a szomorúfüzek mögött van egy sir, abban porlik egy derék magyar ember, az édesapám, azt üdvözlöm – feleltem.

Mindnyájan felálltak és levett kalappal köszöntötték a tájékot. Mert szent nekünk ez a föld már csak azért is, hogy azoknak porával

keveredik, akik drágák és kedvesek voltak nekünk életükben. Első szent királyunk óta harminc nemzedék élt magyar földön, mind a harmincnak minden lépését ez a föld fogta fel, minden törekvését ez hordotta, minden kiontott vért ez szívott magába, minden munkának ez a kincstárosa, minden szülő és minden szülött ebbe tért meg pihenőre. Mi a magyar föld? Ezeréves nagy áldozati oltár, amelyről a békés, vagy véres áldozatoknak elfogyaniok soha sem volt szabad. Békében munkát, kincset, erőt áldoztunk, ha meg eljött a nagy megpróbáltatások ideje, mindezekon kívül vért és életet, fájdalmat, gyászt, könnyeket is reáraktunk.

III. Kedves, szomorú testvérem, te itt a kereszt tövében bánatosan ingatod fejedet és azt gondolod magadban: igen, ezt értem; áldozatot *kell* hozni étellel is, halállal is, de miért kellett épen nekem ezt az áldozatot hoznom? Én szegény vagyok és tehetetlen. A férj, a fiú, az apa nekem mindenem volt ezen a világon; mások, ha ennyit veszítettek, nem veszítettek mindent, én mindent veszítettem.

Azt mondtam előbb, kedves testvérem, hogy nagy titok az élet. Most azt mondom, hogy az áldozat titka még nagyobb. Életet és akár száz világot Isten egy kézintéssel teremthet anélkül, hogy el kellene hagynia fölfoghatatlan életének

titokzatos formáit, de ahhoz, hogy az áldozat törvényét lelkünkbe plántálja, személyesen kellett eljönnie és kitűznie az áldozat csodálatos lobogóját a Golgotha tetejére. Krisztus a világ nagy áldozata, az élet áldozata. Az őseemberek bűne szörnyű összeomlást okozott a világ rendjében, örvények nyíltak, sötétségek és kegyetlen hatalmak szabadultak föl a bűn nyomán, megváltó áldozat nélkül a kétségbeesés útvesztőiben bolyongana az emberiség ma is az örök halál felé. Ki menjen? – hangzott el az irgalmas Isten örök kérdése. Küldj engem! – Ez volt az Istenember örök válasza.

– Küldj engem. Engem, a büntelent. Engem, a tisztát. Engem, az ártatlant. Engem, az Istenembert. Neki készülök utamnak, mint az óriás az ő vándorlásának; azt cselekszem, amit az én mennyei Atyám parancsol. Az én lelkemet is megszállják a halálos áldozat könnytelen szomorúságai, az én testemet is vérfakadásig elgyöttrik a kínok előérzései, a vigasztalanság és elhagyatottság szörnyű óráit nekem is végig kell élnem, de azért küldj engem, mert a Te szent akaratod legyen és ne az enyém, és mert a szeretet erősebb a halálnál is. Küldj engem, hogy mindazok – előtt, akik borzadva járnak az élet mélységei fölött, örök vigasztalások fénye fakadjon. Hogy a hervadt arcok és hervadt lelkek

reám tekinthessenek. Hogy azok, akik körül romokban hever az élet, akik mindent elvesztettek, Bennem mindent megnyerjenek. –

És az Istenember eljött és végigvándorolta az emberi élet tuskés, kavicsos útjait. Végigjárta a kálváriát, a Golgotha ormát és a sir mélységeit. És azóta mindenki, aki keresztet hordoz, aki az életet érteni akarja, az ő lábnyomait keresi. Azok az áldott lábnyomok régen eltűntek volna Galilea homokjában és a Kidron patak sziklás partjain, ha egyszerű földi lábnyomok lettek volna, és ha a fájdalmas Szűztől és a bűnbánó Magdolnától kezdve századokon át minden fájdalmas lélek és minden töviskoronától vérző szív csókjaival meg nem kereste, könnyeivel meg nem öntözte volna őket. A megértett életnek és az erős vigasztalódásnak útja j Krisztus fénylő lábnyomain indul és a kereszt tövében nyer befejezést. Ez a nagy szenvedések, nagy áldozatok és nagy vigasztalások királyi útja, ez az emberi élet igazi útja, ez az örökkévalóság iránya.

Mikor Napoleon tábornok Spanyolországot le akarta igazni, az egyik igen előkelő spanyol család örököse is fegyvert fogott hazája védelmére. Tizenhét csatában vett részt; ősi kastélyát az ellenség lerombolta, családja összes tagjait, kik a kastélyt védték, legyilkolta, vagyó-

nát, kincseit elhurcolta. A tizenhetedik csatában temérdek sebtől véresen összeomlott az ifjú. Irgalmas barátok találtak rá, bevitték kolostorukba, ápolták, magához térítették. Első kérdése az volt, ki győzött a csatában? A barátok fájdalmas csenddel feleltek.

– Tehát minden elveszett – sóhajtott a sebesült könnyezve.

A klastrombeliek gondos, ápolása megmentette az ifjú életét. Hónapokig tartott gyógyulása, végre egy reggelen az ápolótestvér nem a rendes, könnyű betegköpenyt, hanem az ifjúnak nemesi ruháit, kalpagját és fegyvereit rakta ágya mellé. A hős felöltötte rangjának jelvényeit, elment a kolostor főnökéhez és lábaihoz borulva könyörgött, hogy vegye föl a barátok közé.

– Odakünn mindent elvesztettem, – mondotta, – még hazámat is, idebenn mindent visszanyertem, mert megtaláltam Krisztust. –

Az áldozatnak tehát példája is, vigasztalása is, értelme is, jutalma is Krisztus. Sírj csak, kedves szomorú testvérem, ereszd szabadjára bánatos könnyeidet; de könnytől harmatos szemeiddel, fájdalomban vergődő lelkeddel Krisztus felé tekints és az Ő szent keresztyének könyvéből próbáld kiolvasni a vigasztalásnak és megerősödésnek ígéit. Örökre kihült, soha meg nem ismétlődő lábnyomokat gyászolunk valameny-

nyien. Azok, akiket gyászolunk, életük véres áldozatát hozták a hazáért, nem tűntek el örökre előlünk. Krisztus áldó keze simította végig véres homlokukat az utolsó pillanatban, talán legutolsó gondolatukkal reánk gondoltak, és Isten után az a remény volt a legnagyobb vigasztalásuk, hogy találkozunk. Te gyengébb akarsz lenni, testvérem, mint ők voltak? Íme, ezt üzeni neked a szent kereszt, amelynek tövében elmélkedünk:

— Enyém az élet és enyém a halál.

— Enyém a szenvedés, enyém az áldozat.

— Véres idők véres hordozói vagytok ti most, ó emberek!

— Vannak, akik, mint százezernyi hulló csillagok őszi éjszakán, kora halállal sírba estek.

— És vannak, akik arrahivatvák, hogy amazok sírjai fölött új, jobb, szentebb életet kezdjenek.

— Sokat áldoztak azok, akik elestek, sokat várok azoktól, akik életben maradtak.

— Amennyivel több kereszt van most a sírhalmokon, annyival nagyobb kereszt lesz az elevenek élete.

— Én vagyok az út, igazság és élet.

— Vedd fel keresztedet, kövess engem és megtalálod lelked nyugalmát. Amen.

9. Ebben vagyon a tökéletes boldogság.

A hetedik fejezet végén azt mondtam, hogy hit nélkül nem lehet méltó módon szenvedni. Most meg, az áldozat nagy titkának végigelmélkedése után azt kell mondanom, hogy nagy és nehéz áldozatok meghozásához fölséges, bizakodó remény szükséges olyan lélekben, amely fárasztó zarándoklás után feljutott Krisztus keresztségének magasságára. Az áldozat gyönyörű, ősrégi gondolata az embernek. Valamilyen formában minden népnél minden korban megvolt, és ha velejét tekintjük, *oltár az áldozat, amelyen az ember a szenvedést maga és mások hasznára értéké igyekszik átváltoztatni.* Csodálatos az Isten irgalma velünk, gyarló emberekkel. Bűn termette a szenvedést, bűn nyomán burjánzik ez a nagy világcsapás, és íme, Isten az Úr Jézus megváltó szenvedése után épen a bűn termését, a szenvedést fogadja el tőlünk érdemes áldozatnak.

Erre a csodára gondolt szent Pál, mikor így kiáltott fel: halál, hol van immár a te tövised? Mi is éneket mondhatunk, testvérem, ilyenformán: szenvedés, te réme és ostora az emberiségnek, vérfoltos-ruhájú halvány kísértete a világtörténelemnek, te fojtogatója minden szívnek és hervaszt ója minden léleknek, mondd,

hova lett büszke koronád? Alattvalóid vagyunk, mert emberek vagyunk, de nem vagyunk remegő rabszolgáid, mert Krisztus felszabadítottjai vagyunk. Nagy voltál az emberiség lelkében, nem volt méltó ellenfeled sehol; nagy vagy most is, de nálad is nagyobb a hit. Törni akartál bennünket és íme, emelsz, szegényíteni akartál, koldussá akartál tenni minket és íme, gazdagítasz. Kétségbeesést akartál ránk erőszakolni, mi meg komolyan, erősen szembe nézünk veled, túl nézünk rajtad s lázadó káromlás helyett bizakodó, nehéz éneket mondunk Királyodhoz, Legyőződhöz, Uradhoz, Testvérünkhöz, az Úr Jézus Krisztushoz. –

Az áldozat érték. Minden kereszthordozó, minden áldozathozó kincseket, értékeket, érdemeket gyűjt és emeli velük a világ érték-szintáját. A bűn fosztogatja, az áldozat gyarapítja Isten előtt az emberiség becsületét. Íme, testvérem, Krisztus szent keresztjének tövében ilyen fényességek fakadnak, ilyen nagy, világtörténelmi eligazításokat nyer a mi lelkünk. S megint azt mondom, senki tanulatlan mivoltával, kicsi és jelentéktelen sorsával búsan elő ne hozakodjék, mert minden lélek király és minden szív Isten nemességével ékes, ha a szenvedések tövisszálaiból Krisztus koszorújához hasonló koronát tud fenni magának.

Mit magyarázzak még? A hit megbírja a szenvedést; a hit és remény oltárt építenek és áldozatul mutatják be rajta, ha meg Istennek tökéletes szeretete is kezét fog ama kettővel, ó, Istenem, világraszóló csoda kerekedik, mert megteremtik a szenvedésből a boldogságot. Hogyan lehet ez? Olvasd el, kérlek, ezt a történetet. Nagy szent Ferenc életéből vettem. Olvasd és értsd meg, Istennek milyen fölséges magasságaiba tud fölszállani a kereszttel megterhelt lélek a tökéletes szeretet szárnyain.

— Jővén egyszer szent Ferenc télvíz idején Leone testvérrel Perugiából az Angyalok királynéja nevű klostrom felé, a hideg őt nagyon gyötörte és szólítá Leone testvért, aki egy kevéssel előtte lépkedett és monda neki:

— Hallod, Leone testvér, engedje meg az Isten, hogy a testvérek szerte az egész világon nagy példáját adják az ő szent életüknek és jó viselkedésüknek. Mindazonáltal írjad és jegyezed föl szorgalmasan, hogy nem ez volna a tökéletes boldogság.

És ezek után tovább menvén szent Ferenc, hívta őt másodszor is:

— Ó, Leone testvér, ámbár a mi testvéreink megvilágosítanak a vakokat, kiegyenesítenék a zsugorodottakat, kiűznék az ördögöket, visszaadnák a siketek hallását, a sánták járását. A

némák beszédét, vagy még ha a negyednapos halottakat feltámasztanák is, írjad föl, hogy nem ebben vagyok a tökéletes boldogság!

Megint mennek egy kis darabon és szent Ferenc fölkiált erősen:

– Ó, Leone testvér, ha testvéreink ismernének minden nyelvet és minden tudományt és minden írást úgy, hogy profétálni tudnának és megjelenének nemcsak az eljövendő dolgokat, ha nem a léleknek és lelkiismeretnek minden titkát is, írjad, hogy nem ebben vagyok a tökéletes boldogság.

Megint mentek és szent Ferenc megint fölkiáltott nagy szóval:

– Ó, Leone testvér, ha testvéreink szólni tudnának az angyalok nyelvén és ismernék a csillagok útját és a füvek erejét, és nyitva volna előttük a földnek minden titka, és ismernék a madarak bölcseségét és a halakét és minden állatét, ha ismernék titkát embernek, fának, kőnek, gyökérnek, víznek, írjad, hogy nem ebben vagyok a tökéletes boldogság!

És így tartott ez a beszéd vagy két mérföld úton keresztül. Végre Leone testvér nagy csodálkozással kérdezte tőle:

– Atyám, kérlek tégedet az Isten nevében, mondd meg nekem, hol van hát a tökéletes boldogság?

Szent Ferenc felelé neki:

– Majd, amikor megérkezünk az Angyalok királynéja klostromba, így esőtől ázottan és hidegtől fagyottan, piszkosan a sártól és elgyöngülve az éhségtől és kopogtatunk a ház ajtaján, és a kapus kijön haragosan és kérdi tőlünk: kik vagytok? mi pedig feleljük: a ti testvéreitek közül vagyunk, ő meg azt mondja: ti nem mondtok igazat, mert gazemberek vagytok, csavargók vagytok, csaljátok a világot és ellopjátok az igazi szegények elől az alamizsnát. Takarodjatok innen! És nem nyit ajtót nekünk, hanem ott hagy állni minket hóban, vízben, dideregve és éhezve késő éjszakáig. Ekkor, ha mi ennyi szidalmat és kegyetlenséget türelmesen és zúgolódás nélkül elviselünk és alázatosan és nagy szeretettel azt gondoljuk, hogy bizony megérdemeljük a ránk vetett csúfságot, ó, Leone testvér, ird, hogy ebben vagyon a tökéletes boldogság.

És ha ott maradunk a kapu előtt és újra kopogtatunk, és ő felháborodva kijövén szidalmakkal és kemény ütésekkel akar elkergetni, mi azonban mindent vidáman és szeretettel eltűrünk, írjad, Leone testvér, hogy ebben vagyon a tökéletes boldogság. És ha mi hideg és éhség nagy kínjában újra kopogtatunk és nagy sírással kérjük, hogy Isten szent nevének kedvéért eressen be minket, ő meg nagy bottal kijön és

megfog és igen megver bennünket, mi pedig mindent türelmesen elviselünk, gondolván az áldott Krisztus kínjaira és arra, hogy mindezt az Ő szent kedvéért tűrjük, írjad, Leone testvér, hogy ebben van a tökéletes boldogság.

– Mert halljad a véget, Leone testvér. |A Szentlélek minden ajándéka között, melyeket Krisztus az Ő barátainak küld, az a legnagyobb, hogy kiki győzedelmeskedjék önmagán és viseljen el Krisztus kedvéért minden gyötrelmet, szégyent, szidalmat és szerencsétlenséget. Istennek egyéb ajándékával nem kérkedhetünk, mert azok nem a mieink, amint az Apostol is mondja: Mid van, ami nem Istentől van? Ha pedig mindened tőle van, mit dicsekszel vele, mintha a tied volna? De a háborúságok és szenvedések keresztjével van mit dicsekednünk, mivelhogy az a mienk és ezért mondja az Apostol: Nem akarok mással dicsekedni, hanem csak a mi Urunk Jézus Krisztusnak keresztjével, amelynek adassék tisztelet és dicsőség minden időközön keresztül. Amen. –

Szent János apostolnak méregpoharat nyújtott valamikor ellenségei keze; ő nyugodtan elvette, keresztet vetett rá s íme, a méreg kigyó formájában eltávozott az italból. Minden e világra született ember kezébe kapja az élet serlegét. Isten teremtő keze kristálytisza itallal

tölti meg, a bűn pedig belecsepegteti a fájdalom és szenvedés mérgét. Meg kell innod, testvér, nincs előle menekvés. Íme azonban Krisztus áldó kezei hatalmat adtak neked a méreg ellen, áldd meg, fogd lélekkel, hittel, reménnyel szeretettel, és az, ami megmérgezné egyébként földi életedet, elveszti kárhozatóerejét, s Istenben gyökerező belső boldogságodat gyarapítja és ékes koronát fon fejedre. Írd föl és jegyezd meg, testvérem, hogy a szenvedés a menyország kapunyitogatója s a legbiztosabb kísérő \ azon a félelmes és titkos úton, amely a halálos ágyon kezdődik s Isten szentjeinek boldog országában végződik.

10. Írás a gyászoló anyákhoz.

A háború folyamán sok fájdalmas lélekbe esett betekintésem. Így nyert tapasztalataim erejében megrendülve, nagy tisztelettel hódolok a gyászoló és vérző magyar nemzet előtt. Ügy tűnik föl nekem, mintha hatalmas, szálás erdőt látnék csupa lelkekből, szenvedésben erős, gyászban nemes lelkek erdejét a nagy magyar földön. Csöndes ez az erdő, csak sóhajok járnak, s néha rázza meg komoly nyugalmát egy-egy hangosabb zokogás, ő ne vedd rossz néven soha senkitől a könnyeket s ne ítélj meg szigorúan az

első fájdalom nyugtalan beszédeit, örvények vannak a lélekben, pihenve rejtekeznek csöndes derű idején, de vihart meghaladó erővel háborognak, mikor a háború véres keze az élet szlopait kezdi tördelni. Elesett fiaink, testvéreink között egy naimi ifjú sincs, akit az Úr hatalmas keze felköltene halálos álmából, de a gyászoló anyák valamennyien olyanok, mint a naimi ifjú anyja volt: az Úr Jézus Krisztus gyengéd részvétét érdemlik.

Azt mondta egy anya: bűn gyermeket szülni, mert a háború pokoli fegyverei most is, a jövőben is véres virágokat tépnek az anyák szívéből. Megilletődött lélekkel vettem ezt a kijelentést; édesanya mondta, az első fájdalom szülte, amely csak éget, de még nem tud Krisztus keresztjének alázatos higgadtságával fontolgatni. Akkor hallgattam, most felelek, nemcsak neki, hanem minden gyászoló anyának és minden anyának, aki remeg, hogy gyászba kell borulnia. Híres római író a háborút az anyák átkával terheltnek mondja, igaz, de átokkal szívet, lelket nyugosztalni nem lehet.

1. Isten az élet forrásait a szülőkhöz helyezte, ezt a nagy titkot a természet ki nem irtható törvényével védelmezi s a házasságnak minden teremtett dolog fölé: a szentségek sorába való emelésével még külön is körülbástyázta és meg-

szentelte. Az emberi életnek minden fakadása az ő kezemunkája. Azt mondja a Szentírás, hogy az Úr a hatodik nap befejeztével megszünt teremteni. Igaz. A világ készen volt annyira, hogy megkezdhette csodálatos fejlődése futását, új erőket és új lehetőségeket nem kapott többé Istentől; az emberi élet fakadásánál azonban szüntelenül munkában van az Úr teremtő ereje: halhatatlan lelkeket teremt az anyák méhében fogamzó élet számára. Ezért mondja a Szentírás számtalan helyen istenáldásnak a gyermeket, ezért szent és tiszteletreméltó minden asszony az anyaság mocsoktalan koronájával. Ki adja a gyermeket? Isten. Ő mely igen szomorú az asszony, ha Istennek ezen szent áldása elmarad róla. Lelkének legszebb virágai ki nem nyílhatnak, sok édes gondban, aggodalomban nem lehet része. Pici kezeckék arcát soha meg nem simogatják, falatját kezéből gyermekszem soha el nem kívánja. Békételen urával egyedül ülhet az asztalnál, apró tányérokba, mohó szájacskákba eledelt nem rakhat. Mi a gyermek-sereg? Istennek vetése. Sivalkodó angyalkák a bölcsőben; a mama szoknyája mellett tipegő kis rongyosok; maszatos, rövidbugyogós, kurta-szoknyás gonosztévők, boldog birtokosai kócos babáknak, gomboknak, madzagnak és nyalogatóra különösen alkalmas sima kavicsoknak;

makrancosok, éhesek, nagyszemû, fényestekintetû világbámulók. Ez Isten gyönyörû vetése, s bizony, ha ez hiányzik, az nagy Istenverése. Mit mondottál nagy fájdalomban, te bánatos anya? Hogy bûn gyermeket szülni? Vond vissza, kérlek, kegyetlen mondásodat. Isten keze tette fedjre az anyaság koronáját; ha temettél is, ha minden gyermekedet eltemetted is, koronás a fejed, mert anya vagy a sírok mellett is. Temettél, mert temettél. Életed sohasem lesz annyira üres, mint azé, aki asszony lett, de istentől soha az anya méltóságát el nem nyerhette, ki nem imádkozhatta.

2. Kié a gyermek? Elsősorban Istené. A lelket Isten visszavárja ebből a világból, a gyermek tehát különösen lelke szerint Isten birtoka, övé egyébként is, bár nem foglalja le magának; övé, az ő gondviselése vezeti keresztül az életen. De az életnek mindenestre vége szakad, mikor? Nem lehet tudni. Mondjuk, hogy a születéstől számított 70-80 év múlva. Lehet, hogy érett férfikorban vagy az ifjúság daliás éveiben, vagy talán mindjárt a születés után. Hiszen az életnek igen sok ellensége van. Egy anya sem tudja, ő temeti-e el gyermekét, vagy gyermeke őt. S van-e joga valakinek emiatt perbe állani Istenel, van-e joga kimondani, hogy bûn szülni? Bizony nincs. Te bánatos anya, ki e rettentő

szavakat mondtad, talán már meggondoltad azóta, hogy gyermekednek hősi halála szebb halál, mintha rút baj, könnyelműség, hirtelen szerencsétlenség oltotta volna ki életét! Most büszkén őrzöd hős emlékét; ki tudja, nem kellett volna-e szégyenpiros arcodét ijedten rejtegetned, valahányszor fiadról szó esik, ha életben maradt volna. Ne azt tekintsd, hogy elesett fiad derék és jó fiú volt, gondolj arra is, hogy rossz útra kerülvén, talán átka és réme lett volna öreg napjaidnak. Ne mondd, hogy ez nem történt volna, mert szentnek és jónak nevelted: gyarló az ember, halála előtt semmi botlás elől nem biztos. A Gondviselés útjai igen titkosak. Jó nekünk lelkünket alázatos bizalomra szoktatnunk. Jó nekünk, hogy nincs bepillantásunk Isten szemének erejével az élet szövevényeibe; ha volna, talán szörnyethalnánk rémületünkben az örvények miatt, amelyek között Isten irgalmas keze mint álmjárókat vezérel bennünket.

3. Menj ki, kérlek a temetőbe. Ott találsz egy papnak elhanyagolt sírját. Mikor ragályos betegség ütött ki a községben, a pap házról-házra járt, Isten vigasztalását, erejét vitte a haldoklók ágyához. Lehajolt a kintól és a halál rémületétől eltorzult arcokhoz, hogy rekedt susogásukat megértse. Százak lelkét mentette, vi-

gasztalta, a maga életét pedig elvesztette. Hittmair linzi püspök a tífuszos katonák közé szegődött, kötényt kötött püspöki ruhája fölé, két erős kezével emelgette, mosta, öltöztette beteg testvéreinket. Mindenkihez volt egy vigasztaló szava, egy derűs mosolya. Most hidegen és mereven fekszik koporsójában; megölte önfeláldozó szeretete, megölte a tífusz. Székesfehérvárott gyöngé virágszál-leány állott be a kórházba magakereste nehéz ápolómunkára. Szelíd angyal módjára lebegett egyik szenvedőtől a másikhoz, életet ápolt, halált szerzett. Virágos sírját megnézheted a város temetőjében. S hány irgalmas nővér fehér sírkeresztje tanúskodik arról, hogy életüket áldozták föl embertársaikért. Menj, kérlek, te panaszkodó, szegény anya, menj ki a temetőkbe. Ül le ezen sírok mellé és zabolázatlan keserűségben mondj átkot, ha mersz, mindezen áldozatok anyjára, hirdesd messzesikoltó szóval, hogy nagy bünt követtek el, mert *hősöket és szenteket* szültek! Menj, próbáld nyomon kíséreni az Egyház történelmének szekerét. Vér csorog róla, azoknak vére, akik Krisztust vérük árán is megvallottak. Kezdd el szent Pálnál, szent Péternél, menj végig az első háromszáz esztendőn, ül be a katakombák ős sírjai mellé, jártasd végig lelked tekintetét tizenkilenc század minden véres,

dicsőséges hitvallóján, s aztán kiáltsd el rettentő káromlásodat, hogy azok az anyák mind bűnt követtek el, mert *vértanúkat* szültek. Szentek, vértanúk, hősök, csodálatos sereg, kik valamenynyien életet áldoztatok, egyik Istenért, másik Egyházért, a harmadik a hazáért, s ti többiek mind, tudósok, orvosok, fölfedezők, áldozatai az emberiség szeretetének, titeket tehát bűn volt megszülni? Anyák, gyászbaborult anyák, ismerjétek meg, hogy az anya szeretetével nem lehet világtörténelmet mérni s nem szabad a Gondviselés útjait ahhoz szabni akarni. Bűn ne rútitson engem, mikor azt mondom nektek, ha bűn szülni azért, mert a magzat nagy és szent áldozati oltárra kerülhet, menjetek a Golgotha tetejére, a rettentő kereszt alá, ahol hét törrel szívében, de erős alázatossággal «állta a keserves Anya, keresztfánál siránkozva, midőn függne szent Fia» – s mondjátok meg neki, hogy bűn volt Gyermeket szülnie, mert íme, elragadtatott kebléről, hogy kínos halált szenvedjen az ártatlan. Ő pedig égre emelt szemekkel azt feleli: Magasztalja az én lelkem az Urat, mert nagy dolgot cselekedett velem a Hatalmas, kinek szent az Ő neve!

Anyák, magyar anyák, kik nagy idők részére születtetek, nagy, véres áldozatokat, ti töviskoszorús asszonyok, gyásznak és életnek hordó-

zói, ne *attól* az egytől, hanem *ettől* az Egytől tanuljátok meg a fölséges sirató éneket:

– Magasztalja az én lelkem az Urat,
És vigasztalódik lelkem az én Üdvözítő Istenemben.

Mert megtekintette szolgálójának aláztosságát, íme, mostantól fogva hősnek emléke van az én magzataim között.

Nagy dolgot cselekedett velem az Úr, és irgalmasságát nem vonja meg az én elesett fiamtól.

Gyermeket szültem. Az övé volt.

Elvette tőlem. Az övé volt.

Legyen áldott az Ő szent neve. –

4. Bűn gyermeket szülni? Tudod-e, szerencsétlen, micsoda szörnyű társaságba keveredel ezen mondásoddal? Azokéba, akik erőszakkal megfogják Isten koronázó kezét, mert nem akarnak anyák lenni. Pár évvel ezelőtt egyik dunántúli megye községén mentem végig. Ő, de szomorú volt az a község! Nem volt benne gyermek, mert a házastársak ott nem szeretik Isten áldását, a gyermeket. Senki sem csigázott az utca porában, senki sem lármázott az udvarokban. A fák igen komolyak és búsak voltak, mert vakmerő gyermekek nem cibálták vidámra koronájukat. A kutyák igen unatkozva pislogattak, mert senki sem játszott, ellenkedett ve-

lük; nagy, fehérszőrű cicák lustán ballagtak az utcán, jaj, de szeretnék volna, hogy valaki megkergeesse őket. Halaványképű asszonyok furcsa, fáradt mozdulatokkal tettek-vettek az udvarokban és üres nézéssel sokat nézegettek mindenfelé, *csak az ég jelé* nem. Mert az akarattal magtalan feleség, meg az édesanya között az a különbség, hogy az édesanya kezén ég a dolog: ő tudja, kiért dolgozik; a nézése meg tele van valami belső teljességgel, mert sokszor nézi gyermekeit és sokszor keresi Istent a magasságban; az akarattal üres asszony ellenben fél az ég felé tekinteni; neki nincs kire áldást kérnie, de van takargatni való ja Isten haragos szemei előtt. Hej, de megörültem, mikor a szomszéd faluban apró, izmos gyermeklábak versenyt futottak lovainkkal, barnaképű imposztorok a kocsi elé cigánykerekeztek, a nyelvüket öltögették s nagyot rikkantva szétugrottak, mikor rájuk kiáltottam, hogy: megálljatok, gonosztevők, mindjárt hátrakötöm a sarkatokat! A temető mellett igen elgondolkodtam arról, hogy minden életnek halálra való bizonyos fordulása miatt az élet faluja után a halál falujának, a temetőnek kell következnie, de igen megsiratni való gyász az, ha a temető nem a falu végén, hanem mindjárt a feleségek keblénél, ménénél kezdődik. Ha az asszony nem szülő,

hanem gyilkos, nem életet fakaszt, hanem életet akaszt, nem bölcsőt igazít, hanem sírt ás.

Hős fiadnak szomorú anyja, te nem vagy ebbe a társaságba való. Tagadd meg eddig mondott lázadozó beszédeidet; értsd meg, hogy nagy veszteségedben is gazdag vagy az akarattal üres asszonyokhoz képest. Gyűjtsd meg imádságod mécsét fiadnak emlékezetére s várd türelemmel az időt, amikor majd Isten színe előtt újra meglátod fiadat. Neked van kincsed mindkét világon, *azoknak* egyiken sincs; emeld anyakoronás fejedet magasra, Krisztus keresztlélek magasságába és imádkozzál azokért a szerencsétlenekért, akik hirdették és meg is tartották, hogy: bűn gyermeket szülni!

11. Mi hasznom belőle?

Undok kérdés. Minden untalan hangzik, igen sokszor szóban, még többször a lélekben. Önzés az emberi természet egyik alapvető vonása, azért iparkodik az ember mindent önmagára vonatkoztatni és abból a szempontból megítélni, hasznos-e neki ez vagy az, vagy nem. Jámbor hagyomány beszéli, hogy valaki szent Benedeknek szőlőfürtöt ajándékozott. A szent nem fogyasztotta el, hanem titokban az asztalnál mellette ülő egyik társának ajándékozta. Kis idő

múlva az a szerzetes, aki a másik oldalról legközelebb ült hozzá, ugyanazt a fűrtöt kínálta a szentnek. Ama kegyes és önmagukat szigorúan regulázó férfiak ugyanis egyik a másiknak, mindig tovább ajándékozták a szőlőt, míg végre visszakerült szent Benedekhez, akitől elindult. Az önzés keresztény megfegyelmzésének példáira azt szokták mondani felszínesen gondolkodók, hogy szép, szép, de ha mindenki hasonlóan cselekednék, a világ művelődése nem haladt volna ennyire. Nem tudom, mint lett volna, hogy lett volna, de azt tudom, hogy azon jámbor szerzetesek igen sok hasznos és szép dologra tanították a nemzeteket. Kezük nyomán megindult a föld okos művelése, a kereskedelem, ipar, tudomány, művészet, szóval minden, ami az emberi életet és munkát igazítja. Lehet, hogy az ő szellemük, ha megmarad vala, nem finomította volna ki ennyire a gazdagok és hatalmasok életét, de nem is engedte volna ennyire eldurvulni és kiürülni a szegényekét, mert nem ült volna be a lelkekbe a haszon ördöge, hanem több hely maradt volna az emelkedett és irgalmas szeretetnek.

Mi hasznom belőle? Meleg szívben is sokszor meg kell e kérdésnek fordulnia, mert a kenyérnek és életnek küzdelmében okosan és józanul kell erőnket és értékeinket fölhasználnunk. Ke-

resd a hasznot tisztos munkád után, de óvakodjál az életet egészen haszon szerint mérlegelni, mert minden nemességet kipusztítasz belőle, minden virágját letarolod, minden gyöngédségét elveszíted. Mi hasznom belőle: nem adok az éhezőknek falat kenyeret. Mi hasznom belőle: nem figyelmeztetem az előttem haladót, hogy pénzét elejtette. Mi hasznom belőle: nem segítem partra vízben fuldokló embertársamat. Sőt nincs is nekem *embertársam*, ha mindenben a haszon dolgát fessegetem, mert minden embert titokban vagy nyíltan ellenségnek tekintek a haszon örökös féltésében. Még a gyermek is ellenség. Ismerem apát, aki korán szárnyra kelt gyermekeinek anyai jussát nem akarta kiadni, s mikor azok betegségükben, nyomorúságukban hozzáfordultak, segített ugyan apránként rajtuk, de az anyai juss fejében. Írást vett tőlük s most már nemcsak az anyai, hanem az apai örökrészt is visszavásárolta tőlük. Még él, gazdagabb, mint bármikor volt. Torkig szedte magát földdel, istállói tele vannak marhával, pincéje, kamrája élelemmel; szegény gyermekei hiába sompolyognak dús portája körül, morzsát sem kapnak. *Ki vannak fizetve.* Undok élet, rideg, hideg élet; talán a halálos ágy majd megvilágosítja egy percre a haszonkergetésben megfásult lelket. Ha nem, akkor rettenetes lesz a haragvó Krisztus

Ítélete: *Távozzál előlem! Ki vagy fizetve a földi jókkal Mi hasznom volt belőled?*

Isten akarata szerint élünk, nagy történelmi és jogi közösségben embertársainkkal Húsz millió ember történelmi összetartozása az ő magyar földön: ez a magyar nemzet; ugyanezeknek közös törvények szerint való élete a magyar állam. Ha ezt figyelembe veszem, rögtön megértem, hogy a haszon fogalmát ki kell tágítanom. Nemcsak az haszon, ami nekem haszon, hanem az is, ami a nemzetnek, az én testvéreimnek, az engem védő államnak haszon. Sőt tovább kell mennem az okoskodásban s be kell látnom, hogy a nemzetnek és államnak haszna előbbrevaló, mint a magamé, mert én csak egy magam vagyok, a nemzet és állam haszna pedig sokmillió embert érint. S ha megtörténik valamikor, hogy az én érdekem szembe kerül a nemzetével vagy az államéval, bizony a magamé kárába kell belenyugodnom és esetleg a legnagyobb áldozatot is meghoznom. Mikor az oroszok a télen a Kárpátokon keresztül hazánkba törtek, egyik ágyú-csoportunk azt a magyar községet lőtte, amelyben az oroszok igen megvetették a lábukat. Vezérkaruk a faluvégi nemesi kúriában volt, ezt a kastélyt a vezető főhadnagy igazítása szerint ágyúink borzalmasan pusztították. Az ezredes megveregette

a főhadnagy vállát: nagyszerű, kedves főhadnagy úr, de hogyan van az, hogy ön ezt a kastélyt és környékét ilyen jól ismeri? – Az a kastély az én házam, – felelte a főhadnagy.

Amint azonban a haszon fogalmát tágítgatom s nemzetnek és államnak szempontjából nézegetem, egyszercsak megszökik méregető kezeim közül s többé nem tudom megfogni, akár mennyire ágaskodom is utána. Miért? Azért, mert azt ugyan megértem, hogy a magam kis haszna, meg az állam vagy nemzet haszna között igen nagy különbség van, de azt, hogy mi mennyire és hogyan hasznos államnak és nemzetnek, gyarló értelmem nem tudja világosan megismerni. Egyes ember élete igen rövid és rendesen nyomtalanul eltűnik a világ életének nagy vizeiben. Ma vagyok, holnap talán már nem leszek; a kezemből kihulló szerszámot más kéz forgatja, munkámat más ember végzi, s kevés idő múlva senki sem emleget, mert senkinek sem hiányzom. Ilyen véges és gyűszűvel mérhető az én hasznom is, károm is. Van földem, házam, családom, vagy nincs; van pénzem, vagy nincs; van mesterségem, hivatalom, vagy nincs; két kezem után élek, vagy a fejem után; megbecsülnek az emberek, vagy azt sem tudják, vagyok-e, mindegy; földem, házam, családom, pénzem, iparom, kezem, eszem után

való hasznomat, káromat könnyen megszámlálom, mert mindezen kapcsolatok, életem és munkám alapjai vagy keretei, mérlegelő értelmemet meg nem haladják.

Nemzet és állam történelmi életet élnek. Szomszédjaik, barátaik, ellenségeik más nemzetek és államok; jelenük ezeréves alapokon nyugszik, jövőjük a félvilágot érdekli. Nagyszű államférfiak, tudós szakemberek, ügyes diplomaták egy-egy dolgról meg tudják mondani, haszon-e az nekünk, vagy kár; a világ nagy gazdasági törekvéseit szintén meg szokták mérni, egy-egy vasúti vonal építése néha évekig izgatja őket; a történelem igazítása azért még sincs emberek kezében. Kész helyzetek, erőviszonyok, faji tulajdonságok, erények, bűnök és számtalan más nagy tényező összefonódásával halad előre a nemzetek élete, Isten országútján ballag s bizony a Gondviselésnek mindenén áthatoló pillantására volna szükségem, hogy sorsát teljesen megértsem. Kis emberek vagyunk, te is, én is, testvérem; ebből a nagy törtéteésből annyit sem értünk, amennyit igen magas polcon álló vezetőférfiak látnak, hogyan tudnók tehát a haszonnak, kárnak történelmileg kitágított formáját eszünkbe venni. Egy angol író magyarázza, hogy a nagy, közös életnek érdekei mindig ellenkeznek a kis emberek magánérdekeivel. Sok

igazsága van; mondásának veleje ugyanaz, amit mi itt fejtegetünk, hogy a haszonnak, kárnak ilyen igen kitágított fogalma elrepül a mi bírál-gató tekintetünk elől, s azért látjuk *csak* tulajdon kárunknak azt, ami a nemzetnek haszon, mert mi *csak ezt* tudjuk igazán mérlegelni, *amazt* meg nem, vagy igen ritkán.

Mi következik ebből? Az következik, hogy a magam haszna, kára nem lehet az életnek kimerítő mértéke, hanem, ha már az egész életet csak igen magas szikláról, Istennek örök sziklájáról lehet áttekíteni, s ez nekem nincs módomban, az életet igen magas szempont szerint kell *élnem*, s ez már módomban van, mert ez a szempont az *áldozat* gondolatának magas-sága. Látod-e, testvérem, a nagy összefüggéseket ember, világ, Krisztus, áldozat és vigasztalódás között? Én, szegény, önző ember, nem tudok eligazodni a világ haladásának nagy terhei között. Természetem visszariad a vagyon és vér adójától, félelmes nekem az állam, ha nem tudok benne egyebet látni, mint az antik pogány polgárok: sötét, rémítő hatalmat, amely az egész látóhatárt betölti és porszem-mivolto-mat kíméletlenül összetiporja. Jött azonban Krisztus, világosságot gyújtott és oltárt emelt, keresztet hordozott és az áldozatnak életet és világot meghaladó fölséges törvényét saját szent

vérével írta lelkünk kőtábláira, azután lelkünket, mint sast, Isten örökkévalóságának tiszta magasságaiba röpítette s a boldog túlvilág reményével, saját kegyelmének erejével nyugosztalja meg véres terhek alatt vergődő gyöngeségünk t. Mi hasznom belőle, ha a csatatéren elesem, ha épségemet, egészségemet áldozom, ha a rámszakadó gyászt, veszteséget viselem? Nem tudom, hisz az én hasznom, károm igazi Bírója nem ezen a világon van; mi haszna van belőle a nemzetnek, hazának, ezt sem tudom pontosan, mert nagy történelmi alakulásoknak lehetek harcoló közkatonája, de nem számtartója vagy prófétája. Elég nekem az, hogy nagy dolgokért hozok nagy áldozatokat, s valóban már ennek a háborúnak folyamán is megtanulhattuk, hogy a nemzetek erőssége nemcsak a katonák és ágyúk számától, hanem a polgárok millióinak erkölcsi emelkedettségétől is függ. Jaj annak a nemzetnek, amelynek lelke a haszon örületének lázától tüzes, olyan az, mint a homokra épített ház; a siker és béke verőfényében erősnek látszik, a megpróbáltatások viharait azonban nem bírja sokáig. S ha lesz igazi haszna a véres korszaknak, csak az lehet, hogy fönt és lent megismerjék, mennyire szükséges sok hiú botorkálás, sok könny, halál és fájdalom után, visszatérni a nemzet boldogulásának igazi alapjához: Krisztushoz.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Magyarok feltámadása.

– Az nem lehet, hogy annyi szív

Hiába onta vért,

S keservben annyi hű kebel

Szakadt meg a honért, – éneklí a költő a magyar nemzet sok-sok erőfeszítéséről. Igaza van. Ha az isteni Gondviselés a szegénynek nyújtott pohár vizet sem ejti ki figyelméből s minden lelkes törekvést és minden önzetlen áldozatot hajlandó nagy terveibe beilleszteni, teljes és bátor bizodalommal várhatjuk mi is háborús nagy szenvedéseink nyomán való megújulásunkat. Nem beszélünk itt most arról, győzelmes lesz-e nagy küzdelmünk, vagy megront-e végre is ellenségeink igen nagy ereje; csak azon elmélkedünk, hogy mindenféle nemzeti szenvedés egyúttal nemzeti tisztulás is. Az áldozati oltár körül forgolódo milliók lelke bizonyosan megkomolyodik, a szemek pillantása biztosabb, a nagy, örök javak iránt való hajlandóság erősebb. Tudom, hogy mindez önmagában nem je-

lent boldogabb jövőt, de az biztos, hogy e háború nyomán termett ezen új lelki állapot mindenképen alkalmas a nemzet igazi, történelmi erőinek kifejlesztésére és munkába állítására. Az egyik vasmegyei falu öreg koldusa ezt a verset szokta énekelni gazdag, de fukar emberek ablakai alatt:

«Minek az a cifra kapu a te házad előtt,
Ügy sincs becsületed az Úr Isten előtt».
Talán nem is sejtette az öreg, hogy egyszerű eszejárásával milyen nagy igazságot faragott versbe. Az élet minden külső fénye, cifrasága, az úgynevezett vagyonosodás, amely rendszeren csak kevesek haszna, – kultur-máz és betűtenger ugyan mit érnek belső, lelki kincsek nélkül? «Idegen isteneid ne legyenek!» – mondja a tízparancsolat örökigaz szava, – jaj, pedig de sok idegen istent, de sok bálványt állít az emberiség, míg jól megyén dolga. A háború, mint valami hatalmas földrengés, halomra hányt sok bálványszobrot; kiábrándultunk az idegen istenekből, vérünkkel fizettünk botlásainkért, immár nem kell más, mint elzárni lelkünket csábítások elől, föl kell kelnünk hamis mesterek lábaitól, – elég sokáig ültünk ott, – és megújítván ősi nemzeti értékeinket, keresztény magyar mivoltunk szerint a magunk kezeibe venni állami és nemzeti életünk igazítását. Az alka-

lom itt van, ha elszalasztjuk, soha nem pótolható mulasztásban leszünk bűnösök. Azt mondom neked, testvér, hogy abban a pillanatban kezdődik a magyarok föltámadása, amelyben a nemzet mámorító, idegen italok helyett a saját fájának és lelkének tiszta forrásaiból kezd meríteni.

1. Magyar mivoltunk gyökerei.

Minden élet belső, saját forrásokból táplálkozik, nem külső segítségekből. A beteg embert nem kezelőorvosának tudománya élteti, hanem a testében még meglevő erő, amelyet az orvos csak kímélhet, ápolhat, de jaj, ha hiányzik, a világ minden tudománya sem pótolhatja. S a gyógyulás sem egyéb, mint az életet fönntartó belső erők rendeződése. Rongyos tüdőt, szívet, gyomrot egyedül a természet tud megfoltozni, de ha a természet is meghervadt, ugyan vékony vigasztalás a tudós professzorok ügyeskedése, – lám Frigyes Vilmos német császár torkát ezüsttel bélelték, mégsem használt. Pedig ott nem hiányzott sem a pénz, – bélelheték volna akár arannyal is, – sem a tudomány; csak egy hiányzott: nem volt elég természetes belső erő a beteg torokban, s a hatalmas császár uralkodásának kilencvenkilencedik nap-

ján kénytelen volt fényes trónusáról koporsóba lépni.

Egészség, betegség dolgában a nemzetek is ugyanezen törvény alatt állanak. Élnek egészségesen, hatalmas fejlődésben addig, míg belső forrásaik bőven, tisztán termelik a virágzó élethez szükséges erőt; sorvadnak, amint e források száradni kezdenek; és tönkremennek, ha a források bedugulnak. A nemzet egészsége azonban nem szívnek, tüdőnek, gyomornak zavartalan dolga-végzése, mint bennünk, egyes emberekben. Testileg egészséges a nemzet, ha termőereje győzelmesem birkózik a halállal. Ahol a születések száma kisebb vagy egyenlő, vagy csak valami kevéssel nagyobb, mint a halálozásoké, ott már nagy baj van. Baj van akkor is, ha az egymás után fellépő nemzedékek tagjai között igen sok a született nyomorék és az örökölt betegségben szenvedő. Mindkét esetben a nemzet gerince sorvad s akárhogy forgatjuk is a dolgot, főokát a nemzet erkölcsének bomlásában kell keresnünk. Lelkében és szellemében-pedig az a nemzet egészséges, amely saját múltja nemes hagyományait megtartja, védi, gazdagítja, a modern haladással lépést tart, de nem rabja, hanem mérlegelő bírója idegen népek szellemi termékeinek. Később talán bővebben beszélhetünk a nemzeti egészség mivoltáról,

most fordítsuk figyelmünket azokra a belső erőkre, amelyek természetes alapjai minden egészségnek és minden megújulásnak.

Faj, nép, nemzet, állam hozzátartozandóság szempontjából nem egyazon jelentésűek. Az állam jogi és hatalmi szervezet, amely egymástól igen különböző népeket egyesíthet magában. Nevezetes példa erre Ausztria; majdnem annyi népből áll, mint amennyi tartománya van; nézd meg akármelyik bankjegy osztrák oldalát, kilenc nyelven olvashatod rajta a bankjegy értékét. A magyar állam jóval egységesebb, de nálunk is a magyar nemzetet kívül egész csomó nemzetiséget egyesít szent István koronája. Nép és nemzet mindazon polgárok és hozzátartozóik összességét jelentik, akik az állam kereteit kitöltik. A nép elnevezés mégis tágasabbnak látszik, mint a nemzet, mert ez, – már a szó gyökérjelentése miatt is, – a közös származás, nemzés valóságát hangsúlyozza; népnek pedig nem azoknak tömegét nevezzük, akik közös őstörzsből származtak, hanem azokét, akik azonos műveltség keretei között ugyanazon anyanyelvet beszélnek. A nép tehát, mint mondani szokták: kultúrfogalom nyelvi alapon, a nemzet pedig a származottak és történelmileg beolvadtak gyűjtőfogalma. A négy elnevezés között legszűkebb a faj jelentése.

Fajról, fajiságról, faji tulajdonságokról igen sok szó esik a világirodalomban, s meg kell vallanunk, hogy ez a kérdés egyike a legnehezebbeknek. A faj mivoltát állatban, növényben maga a természet határozza meg; az ő tanítása szerint közös származást mutató közös testi tulajdonságok jellemzik az ugyanazon fajhoz tartozókat. Amint ezt a szabályt emberre alkalmazzuk, rögtön zavarba jövünk, mert például a fej érmegyei magyar másforma, mint az alföldi, a mátravidéki megint más, mint ezek, vagy mint az erdélyi székely; viszont a délnémet meg a török sok vonással hasonlítanak mihozzánk. Még a nagy európai fajokat sem lehet egymástól testi különbözőség szerint szétválogatni, mert például az északi német igen különbözik a délvidékitől, mégis egyformán germán mindegyik, viszont a déli német sokban hasonlít a mongolhoz, pedig milyen messze esik egymástól ez a két fajta. Szorgalmas tudósok a haj színe szerint vizsgáloztak s azt találták, hogy Svédországban minden száz ember közül 75 szőke, lejjebb Észak-Németországban már csak 43, Németország közepétől lefelé 24, még lejjebb 18, Svájcban pedig csak 11. Rájöttek tehát arra, hogy a faj testi tulajdonságok egyformasága szempontjából nem nemzetek szerint, hanem földrajzi fekvés szerint igazodik,

ezért osztják föl az európai népeket három fajra: északi, alpesi és középtenger-környéki fajra. . .

A tudósok ezen fejtegetésével szemben mégis csak tény és igazság az, hogy fajok vannak. Van germán, szláv, frank, angol-szász, magyar török faj, van több is, és ezek a fajok faji mivoltuk erejében vannak, lendülnek vagy sorvadnak, virágzanak vagy haldokolnak, s az emberiség művelődésének nagy vizeiben nagyobb vagy kisebb áramlatokat is képviselnek. Világos tehát, hogy a faj mineműségét nem görbe vagy egyenes orrokban, nem a koponya gömbölyű vagy hosszú formájában, szóval nem testi tulajdonságok azonosságában kell keresnünk, hanem le kell nyúlnunk mélyre, a történelmi talajba, és mélyen bele kell pillantani a lelkekbe.

A fajiság első alkotóeleme a *történelmi közös származás*.

Ha azt számítom, hogy mi, mai magyarok, a nemzedékeknek szakadatlan egymásrakövetkezésével vagyunk örökösei a magyar hazának, vagyis, ha azt fontolgatom, hogy sem tatár, sem török pusztítása a magyar nemzet vérbeli folytonosságát megszakítani nem tudta, akkor azt is meg kell látnom, hogy egyenes leszármazottjai és utódai vagyunk honfoglaló őseinknek. Ez az igazság azonban nem jelenti azt, hogy a most élő magyar fajnak minden egyes tagja apáról-

apára visszafelé tényleg a honfoglaló ősökig viheti családjának fáját, – csak egynéhány ilyen ősmagyar családunk van, – azt sem jelenti, hogy, bár nem tudjuk okiratokkal kimutatni, valamennyien egyenes vérségi ágon az ősmagyaroktól eredtünk volna. Hisz a magár faj igen sok keveredésen ment keresztül; megfogyatkozott vérét sokszor kellett idegen települtek vérével pótolni. A honfoglaló ősök elhaltak, soknak családja is kihalt magszakadással, a magyar faj törzse azonban, amelyet ők e földre plántáltak, soha ki nem halt, akár mennyi vért csapolt is le belőle a történelem kegyetlen keze. Nem halt ki és azt az erőt sem veszítette el, hogy a beléje ojtott idegen vért százados hatással magyarrá alakíthassa, ha csak az idegen elem erős zárkozottsággal ellene nem állott a beolvadásnak. Van tehát a mai magyar fajban eredetre igen sok idegen vér, de azért mégis a magyar faj vére az, mert a magyar törzs ősi ereje változtatta magyarrá. Ebből az következik, hogy a magyar fajhoz amost élő magyar népből kizárólag csak azok tartoznak, akik vagy egyenes vérséggel, vagy történelmi vér-átmagyarosodással az eredetileg ideültetett magyar törzsnek továbbvivői.

A fajiság másik alkotóeleme a *magyar faj lelkével való történelmi közösség*.

A magyar faj nemcsak törzsében és vérében élt meg szakadás nélkül ezer évet, hanem lelkében is. Ez a lélek mindjárt kezdetben összenőtt a magyar földdel, a kereszténységgel és szent István koronájával. Változott, fejlődött, szelídült, nemesedett, de önmagából soha ki nem vetkőzött és e három kincse közül soha egyiket sem tagadta meg. A föld a haza. Attól kezdve, hogy a határokat gyepűvel, kerítéssel vették körül, egészen addig, amikor a Kárpátokban a modern hadviselés minden eszközével és a lélek irtózatossá válásával védtek orosz túlerő ellen az országot, ezer éven keresztül a magyar vérnek piros hullámai majdnem szakadatlanul öntözték ezt a földet, s így valóságos vérségi kötelék fűzi a magyart a magyar földhöz.

Ez a föld dajkája, szülője, barátja, nevelője a magyarnak. Néma tanúja minden örömünknek, minden keservünknek. Egyenesre kiteregetett síkságai biztos, kemény pillantásra nevelték szemünket, lelkünket egyenessé, nyílttá, őszintévé és becsületessé segítették tenni és megmaradni; a hallgató természet kevésbeszédre, gondolkodásra, elmélyedésre tanított bennünket; nótáinkban, beszédünk képeiben, hasonlatainkban a föld illata érzik és a mezők, ringó vetések színei ragyognak; eszünkjárását, bölcselkedésünket, állhatatosságunkat, hagyományainkat,

szokásainkat a föld hordozza és igazítja. Lá-
 tod, testvérem, a magyar földnek, a magyar
 hazának szeretete nem tegnapi termés; ezt nem
 lehet hirtelen, máról-holnapra lélekbe iktatni,
 nem lehet a magyar állampolgári címmel és
 joggal a belügyminisztertől kieszközölni; ez
 történelmi dolog, amely csak a magyar föld-
 del és fajjal századokon keresztül volt együtt-
 szenvedés, együtt-vézés, együtt-reménykedés
 útján szürenekzhet össze a lélekben. Összenőtt
 a magyar faj a kereszténységgel is. Kelet pusz-
 táiról és füves folyómellékeiről ideszakadt lelke
 eleinte igen húzódozott Krisztus keresztjétől.
 Szent István áldó keze kardot is forgatott, vért
 is ontott a kereszt védelmében, s utóbb is akár-
 hányszor kopogtak magyar buzogányok magyar
 földön épült monostorok nehéz tölgykapuin.
 A fajnak vad, nemes ereje volt ez, lendületes,
 büszke és *a régihez ragaszkodó*. Azután beleszeli-
 dült Krisztus csodálatos világába, ellenkezése
 megtört, idegenkedése szétfoszlott, komoly,
 egyenes lelke mélyen megmerült a kereszténység
 örök vizeiben, s míg ajka imádságokat mondott,
 míg értelme Isten bölcseségével gazdagodott, ke-
 zei kereszteteket kezdtek faragni. A kereszténység
 gyökérre kapását minálunk nem az esztergomi
 vagy fejérvári templom aranyos keresztje hirdette
 igazában, hanem az a legelső kereszt, amelyet

valamelyik magyar a maga lelke indításából faragott fából sír tetejére vagy kunyhója ékesítésére. Ős Fehérvár hajdan volt nagy fehér templomának maradék kövei meg tudnák mondani, mekkora változás volt az előbb még pogány magyarnak Krisztus elé borulása, de azt is, hogy e változás *a faj lelkének* változása volt. Krisztus keresztje nemzeti jel lett, a templomok a magyar lélek házai lettek, a kereszténység át meg átszötte a magyar köz- és magánéletet úgy, hogy történelmi igazságot hirdetek, mikor azt mondom, hogy a kereszténység a magyarnak legelső nemzeti és faji kincsei közé tartozik, és így a kereszténység ügye igaz magyarok szemében sohasem magánügy, hanem nemzeti ügy, sohasem úgynevezett felekezeti érdek, hanem nemzeti érdek. A keresztény érzés erősödése a magyar nemzet ereje növekedése, hervadása a magyar nemzet történelmi erejének veszedelme.

összenőtt a magyar törzs lelke szent István koronájával is. Nemcsak közjogi jelentése van a magyar szent koronának, hanem soha el nem múló nagy igazságnak is örök hirdetője. Magyar államiságunk kezdetei, a magyar királyságnak gyökérverése, magyar fajiságunk megerősödése, szellemi életünk megindulása, nemzeti függetlenségünk megtartása, szóval mindenünk Krisz-

tus erős kezének igazításával alakult és indult neki az első ezerév leélésének. Ezt hirdeti a szent korona. A magyar nemcsak lelkében és a menyország számára született újra, mikor megkeresztelkedett, hanem faji és polgári mivoltában is; a magyar hazafiság, a magyar polgári öntudat, a magyar függetlenség érzése és soha ki nem haló követelése valami nagy, szent, keresztény dologhoz, a magyar szent koronához kapcsolódik, s ezt az érzést igaz magyar lélekben semmiféle államhatalmi elmélet és okoskodás hátra nem szoríthatja.

Egybefoglalva immár magyarázkodásainkat, megértjük, hogy a magyar fajiság másik nagy alkotó eleme, *a történelmi magyar lélek*, három egymásbafonódó határozott és egyéni vonást mutat: a *magyar földdel*: a hazával, a *kereszténységgel*: a magyar faj vallásával és a *magyar szent koronával* való szétszakíthatatlan történelmi kapcsolatot.

Megismervén így a magyar fajiság két alkotó elemét: a közös történelmi származást és a történelmi magyar lélekkel való közösséget, egészen világos, hogy nem mindenki tartozik a magyar fajhoz, aki magyar kenyeret keres és eszik ebben az országban. Nem tartoznak hozzá az idegen nyelveket beszélő nemzetiségek, akár-mennyi ideje vannak is együtt velünk, nem tar-

toznak hozzá a bármifajta jövevények, ha vérük történelmileg össze nem forrott és egy nem lett a magyar törzs vérével, s nem tartoznak hozzá mindazok, akik nincsenek benn egész lelkükkel a magyar faj lelkének történelmi közösségében. Jól értsük a szót. Nem teszünk erőszakosan különbséget magyar polgár és polgár között. Szívesen elhisszük, hogy a német, tót, román, szerb, rutén, szász és a többi egy szálig, hűségesen ragaszkodnak a magyar államhoz és házához; sohasem jutna eszünkbe, hogy nekik vagy bárkinek kisebb darab kenyeret és kevesebb jogot szánjunk, mint a magyar faj tagjainak, de azt hangos szóval hirdetnünk kell, hogy a magyar nemzet gerince a magyar faj, hogy a magyar állam és nemzet vezető eleme *az igazi magyar faj*, következőleg legelőször mindig és mindenben azt kell megvizsgáljunk, mi van a magyar fajjal, ő hordozza és irányít ja-e a magyar nemzet történelmét? S most is, mikor megújhadásról és nemzeti életünk lendüléséről gondolkodunk, s a belső,ős, alkotó erőket keressük, azt vesszük legelőször számba, elég erős-e még a magyar faj, megvan-e még régi, büszke faji öntudata, s mennyi van még meg lelkének történelmi kincseiből.

2. Nevezetes dolog-e a faji öntudat?

Ha jól megfontolod, testvérem, a fajiság két alkotó tényezőjéről mondott magyarázatainkat, megérted, hogy azok a tényezők nem külső ismertető jelek, hanem igazi belső, alkotó elemek. S mikor a faji öntudat mivoltát feszegetem, előre látom, hogy ezen elemek mellől nem szabad eltávoznom, mert igaz ugyan, hogy az első elem: a közös történelmi származás, nem lelki, hanem testi dolog, a másik azonban, a történelmi magyar lélekben való közösség egészen a lélekre tartozik. Még világosabban talán azt mondhatnám, hogy az tagja a magyar fajnak, akinek történelmi magyar vérből származott teste a történelmi magyar lelket hordozza. Mi az öntudat? Igen belső és igen mély valami. A szó maga azt magyarázza, hogy az öntudat a tudásnak, az ismeretnek egy fajtája. Ami tudásom, ismeretem van fáról, házról vagy bármely dologról rajtam kívül, az mind nem lehet öntudat, mert nem magamra vonatkozik. Az én öntudatom az én lelkemnek magamról való tudomása. Ennek erejében választom szét magamat minden más embertől, mikor azt mondom magamról: én. Minden embernek van saját külön öntudata.

Olyan ez, mintha a lélek rejtett mélysé-

geiben parázsló tűzközpont volna, szem, amely minden bennem és velem történő dolgot megvigyáz, láthatatlan kéz, amely erősen tartja az én lelkem és testem iramodásának gyepelőit. Mikor valaki végrendeletet ír, lelkének Isten irgalmába ajánlása után így szokta kezdeni: világos öntudattal és hibátlan akarattal a következő módon határozok földi javaimról; azt akarja ezzel mondani, hogy a betegség vagy gyengeség nem zavarta meg önmagáról, viszonyairól, jogairól, kötelességeiről való biztos és rendes tudásában. Ne gondold azonban, kérlek, hogy az öntudat mindenkiben egyforma, s hogy legfőlebb csak betegség okán lehet gyengébb és határozatlanabb. Valamint a parázsló tűz pislogása lehet erősebb vagy halványabb, valamit a gyepelőket tartó kéz igazítása lehet biztosabb és kevésbé biztos, valamint a vigyázó szem pillantása lehet éles és átfogó vagy révedező, azonképen az öntudat is lehet erős, teljes, érzésekben, gondolkodásban, cselekvésben, világban mély és határozott elkülönüléseket eszközlő és számontartó, vagy pedig száraz, sovány s a környezetébe egykedvűen beolvadó. Az első épen gazdag tartalmánál fogva az egyént magasra iparkodik kiemelni a többi közül, a másik ellenben erőtlennül baktat azon az úton, amelyen épen mennie kell. Minél határozottabb, átfogóbb, tar-

talmasabb valakinek az öntudata, annál frissebb, ruganyosabb és határozottabb az egyénisége. Minden nagy gondolatnak öntudatos követőkre van szüksége, mert a világ sorsát sohasem a Dobzse Lászlók, nem az anyámasszony vitézei igazítják előre vagy hátra, hanem a valamely meggyőződésben erősek, öntudatosak.

Ezen elmélekedések segítségével nem lesz nehéz megértenünk a faji öntudat mivoltját. Lelki dolog az, s ha magunkról beszélünk, nem lehet más, mint a mi történelmi magyar lelkünk szakadatlan ébersége. Az öntudatos magyar lélek sohasem szakad el értésében és érzésében attól a külön kis világtól, amely a Duna-Tisza között ezer éven át élt és fejlődött; cselekvő erős szeretettel öleli át a magyar földet, a magyar nemzet vallását, a magyar szent koronát, s bár haladni és tanulni akar, soha ősei szent hagyományait el nem vesztegeti, hanem a modern haladásba a magyar lelket igyekszik beágyazni. A faji öntudat nem tűrheti fajának beolvadását, külön egyénisége lefogyását, mert nemcsak szereti, hanem bízik is annak erősségében. Nem ostoba büszkeség ez, nem felfuvalkodottság. Aki öntudatos szeretettel szereti fáját, megismeri annak hibáit is, megismeri azt is, hogy más fajok esetleg nagyobb, ékesebb erényekkel tündökölnék. Nem szeretetlenség

vagy az igazság csonkítása, mert a faji öntudat igen jó barátságban megvan az állam minden polgárának, minden nemzetiségnek illő megbecsülésével s jogaik tiszteletével. Ez az öntudat tehát végeredményben hatalmas lelki tényező, amely örökölt és szerzett érzéseknek, ismereteknek, vágyaknak, törekvéseknek múltat és jelent átölelő temérdek szálából fonódik össze és, ha megvan, egyik elsőrangú hajtóereje a faj boldogulásának. Egynémely jámbor emberek úgy vélekednek, hogy a fajok ezen erős öntudatossága ellenkezik Krisztus Urunk világtörvényével, mert a Megváltó minden embert össze akar fűzni a felebaráti szeretet parancsával.

Igaz, de mégis botlik ez a beszéd, mert az általános felebaráti szeretet regulája gyűlölködést, rosszakaratot tilt és jóakaratra int, amik közül a faji öntudat egyben sem bűnös, jóakarásban pedig nem hiányos; de meg a szeretetnek Krisztus Urunk parancsa szerint is bizonyos ekonomiája, gazdálkodása vagy, amely az én szeretetemben előbbre helyezi a hozzám közelebb állókat vér vagy lélek szerint, s távolabb azokat, akikhez az ember-mivolt ómban való hasonlatosságon kívül egyéb közöm nincsen. És ugyan az én magyar testvéreim, akiknek őseivel az én őseim századokon keresztül jóban, rosszban testvérek voltak, nem álla-

nak-e a szeretet ekonomiája szerint közelebb szívemhez, lelkemhez, mint idegen nációk határainkon kívül, és gyökértelen vagy csak szívó, szipolyozó gyökerekkel ellátott nációk határainkon belül? Mások, ábrándos egyedüljárók, vezetők és félrevezetők, azt a gondolatot törk-marják, hirdetik, hogy az emberiség csak akkor lesz boldog, amikor majd valami szociális egyformaságban minden ellenkezés feloldódik és minden különbség megszűnik. Következőleg – mondják, – mindenki bűnös az általános boldogság késleltetésében, aki faji, vallási, hazafias vagy bármiféle különbségeket meghagy és erősít. Mit mondjunk nekik? A holdat cukrosüteménynek nézi a kisgyermek, kapkod utána és sír, hogy meg nem foghatja. Mit csinálsz vele? Talán magyarázgatod, hogy a hold ilyen, meg olyan nagy, s hogy ennyi, meg annyi millió kilométer messze van? Dehogy. Hadd sírjon, később majd a megismert valóságok megokosítják. Ezekkel sem tehetünk egyebet. Talán a világháború szörnyű kavarodása megtanítja őket arra, hogy az oktalan természet is, meg a népek fejlődésének törvénye is nem a világ egységesítésére törekszik, hanem szétválasztására. A burgonya, ha nem vigyáznak rá, pár év alatt elfajzik, a virág és állatfajták új formájú utódokat hoznak, s a fajtól eltérő, elfajzó utódnak pusz-

tulás a sorsa, mert gyengébb, mint az, amiből kifajzott. Az a népfaj, amely faja szerint nem törődik önmagával, bizony elfajzik; letéved a saját történelmi alapjairól, letéződik ősi gyökereiről, beolvad s belolvadásával nem az emberiség egyenlősítésének ügyét szolgálja, hanem az erős elkülönülését, mert hova olvad be? Valamelyik erősebb fajtába!

Ahogy vannak történelmi és lelki értelemben vett fajok, épen úgy el nem tagadható valóság a faji öntudat, sőt erősebb jelentkezése igen feltűnő jelenség az utolsó századok fejődésében.

Egyszerű formáját bármely népnél a kezdetleges elhelyezkedés korában találjuk, amikor tartalma alig volt egyéb, mint a közös származás és azonos nyelv alapján kifejlődött természetes összetartás minden mással szemben, ami e kapcsolatba nem tartozott bele. A fejlődés későbbi fokozata az európai népek részére a munkának és megélésnek határozott, kemény kereteit igyekezett kiválasztani és megerősíteni. Birodalmak, államok, királyságok, egyházi és világi fejedelemségek keletkeztek, de nem olyan egyszerű és természetes elosztódással, mint az ember álmódzó esze szeretné, hogy minden nép, akár kicsi, akár nagy, betelepedett volna Európa valamelyik szögletébe s ott éldegélne min-

denkitől függetlenül, hanem az érdekeknek és vágyaknak folytonos összecsapásával, erőszakos hódításokkal és letörésekkel, úgy, hogy az államfejlődések irányai igen sokszor keresztetkértek és meg is semmisítették a faji fejlődések irányait. E küzdelemben minden egyes harcoló félnek magvát és gerincét egy-egy népfaj alkotta ugyan, amely talán a több szövetséges fajok között vezérkedett is, a küzdelmek azonban mégsem faji, hanem állami, birodalmi többségért folytak, s így nagy igazság az, hogy a faji öntudat ebben az időben annyira sem érvényesült, mint a kezdetleges elhelyezkedés korában; valamint az is világos, hogy a mai nagy, vezető államok bekereteződése a nagy, vezető fajok szempontjából nem mindenütt szerencsés. Nem abban van a hiba, hogy alig van tiszta, nemzeti, vagyis egyfaji állam, hanem abban, hogy nagy, vezető fajok erős történelmi tényezők szorítása alatt több vezető vagy nem-vezető állam területére osztódtak szét.

Ez az egyenetlenség épen a faji öntudat erősödése kapcsán később igen nagy változásoknak lesz okozója.

Vegyük csak figyelembe azt, hogy az európai művelődés a nagy nyelvek szerint igazodik. Pár száz évvel ezelőtt a régi latin volt a tudósok és művelt emberek nyelve, mikor azonban a fejlődő

dés óriási méretekben kezdte nagyítani a gondolkodás és kutatás érdeklődési körét, a latin nyelv uralkodásának meg kellett szűnnie, mert sajáttermésű gondolatait mindenki a saját nyelvén iparkodott kimondani. A francia, angol, német, olasz, orosz, spanyol nyelvek mentén hatalmas szellemi áramlatok keletkeztek, tudomány, költészet, művészet mindegyik irányban nagy lendülettel fejlődött, halhatatlan irodalmi és művészeti alkotások keletkeztek, amelyek közös kincsei ugyan az egész művelt világnak, de sajátos és tulajdon értékei legelső sorban a saját nyelvük kultúrájának. Sokszor mondják, hogy nyelvében él a nemzet. Igaz, de inkább igaz, hogy a faj él nyelvében, és a faj alkot magának nemzeti életet is, meg kultúrát is. A nyelven felépült művelődés elsősorban a fajt gazdagítja, annak lelkében ömlik és árad, annak örömét, büszkeségét, keservét, fájdalmát, vágyakozásait önti formákba. Virág ez a sajátos kultúra, amelynek gyökérzetét a faj hordozza és táplálja, illatát, színeit, szépségét legteljebben a faj élvezi. A cseh trombitások muzsikája, – akármilyen szép – nem tudja az én lelkemet megfogni, a tiroliak jódler-rikoltozása is hidegen hagy, a Rákóczi-induló ellenben a lelkesedésnek és történelmi keserveknek tüzes lángcsóváit vágja belém, mert – magyar va-

gyök. Minden népnek irodalmát, művészetét tudom becsülni és élvezni, ha hozzájutok, de műveltségem, amellyel amazokat megértem, magyar lelkem mélységeibe nyújtott gyökerekről női és táplálkozik. S hogy idegen példát mondjunk, az Európa keletén, északról egész Görögországig különböző államok területére elkeretezett szlávoknak mindig rokonabb lesz a szláv nyelvek gerincén fejlődött kultúra, mint azé az államé, amelynek területén élnek s amelynek vezető faja talán mélyebb és értékeesebb, de nekik nem rokon kultúrát teremtett. És így a faji érzéseknek mindig szélesebb skálája indul rezgésnek a szétszórt, de fajilag egybetartozó néptömegekben és a közös érzések hullámszásából lassan, de biztosan kierősödik a faji öntudat. Ez az öntudatra ébredt fajiság nemcsak összekötő kapocs, hanem erő is, amely az öntudatosság első percétől fogva sérelmeket érez és célokat lát, faji ideált alkot, gyűlöl és szeret, s a körülményekhez képest cselekedni is próbál. A nagy európai fajok öntudatának erősödése és gazdagodása most még beláthatatlan változásoknak lesz okozója, s már most is igen kétséges, hogy a faji szempontból vegyes államhatalmak meg tudnak-e majd birkózni a faji öntudat és faji vonzódás nyomásával.

Bárhogyan gondolkozik is valaki az európai

nagy fajok jövőjéről, el kell ismernie, hogy a faji öntudatra való ráébredés igen fontos jelenség, mert nyugalmas békében épen úgy, mint új helyzeteket teremtő bonyodalmak, háborúk idején, faji erők és faji erények igen nagy szerepet játszanak. A fajnak faji sajátosságaiból való kivetkőzése mindig gyengülést jelent: meggyengülnek a faji erők és a külső hatásokat kiegyenlítő faji ellenállás, ami igen súlyos következményekkel jár. A római világuralom hanyatlása akkor kezdődött, amikor a római vezető fajról kezdtek lefoszlani az ős faji tulajdonságok, erők és erények. Épen azért a faji öntudat ébredése a fajnak szinte ösztönös védekezése, e védekezésnek erőkészlete azonban okvetlenül kimerül és előbb-utóbb elfogy, ha nem társul melléje az öntudatos, tervszerű, faj fejlesztő politika. Az angol így cselekszik. Az ő hatalma kíméletlen faji politikán alapszik, s az egész világon ismeretes zárkózott, merev, öntudatos angolban a faji önérzet teljesen összefolyik a hatalom tudatával. A német faj kétségkívül vezet a világ művelődésében, ennél fogva ad is, kap is kulturális világhatásokat, de féltékenyen őrzi faji egyéniségét, s legmelegebb érzései, legkitörőbb lelkesedése, legelszántabb áldozatai a német fajiságnak szólnak.

A dolog természetéből, meg a nagy fajok

viselkedéséből immár ki tudjuk olvasni az öntudatos faji politika törvényét. Ez a törvény így szól: Valamely nemzetfönntartó, államalkotó fajnak haladása akkor helyes, ha a haladás a faj természetes és történelmi erőinek, erényeinek, képességeinek irányában történik, más szóval: a, haladásnak a faj egyéniségében kell folyton születnie és formákat kapnia. Nem lehet a világ művelődésével ugyan lépést tartani idegen hatások és idegen értékek elfogadása nélkül, ezen hatásokat és értékeket azonban át kell fürösztetni a faj egyéniségében és csak úgy elfogadni és feláldozni.

A magyar nem vezető faj az európai nagy fajok között, de vezető és államalkotó faj a magyar birodalomban. Ha tehát a nagyságuknál fogva is erős európai fajok szükségét érzik a faji öntudat védelmének, mennyivel inkább kell nekünk, zárt, rokotalan magyar fajnak sok figyelmes gondot fordítanunk faji mivoltunkra és nemzeti haladásunknak magyar faji szempontból való ellenőrzésére és igazítására.

3. Bús ének szegény magyarokról.

Tekints végig, testvérem, a magyar történelmen s ugyan hamar meglátod, hogy a tulajdonképpen való magyar roppant véráldozatokkal

mentette át a tizedik százesztendő végére fundamentális kincseit, a legelsőket, amelyekkel nemzeti életét megkezdette: önmagát, keresztény mivoltát, országát és szent István koronájában nemzeti függetlenségét. Más népek, kevesebbet szenvedők, többet hoztak át az új korszakba; Isten csodája, hogy mi ennyit is megmenthettünk. A nép a régi időkben csak vérevel és munkájával volt tényezője az országnak, törvényt hozni, az országot igazítani, szellemi életét, műveltségét lendíteni a karok és rendek, a nemesek dolga volt. A múltnak ezen berendezkedése megfelelt a múlt idők szellemének; nem vagyunk sem dicsérői, sem gáncsolói; nem okos beszéd a múltnak mindenek fölött való emlegetése és nem magyar beszéd a régi magyar nemességnek minden szemrehányással és minden váddal való beteregetése. Volt, amilyen volt; átszövődtek azon idők és emberek a magyar faj sok történelmi hibájával, egy azonban bizonyos, az, hogy ama maradiaknak és ósdiaknak mondott régi emberek minden ellenkezés között is tudtak temérdek erénnyel és erővel ékes *magyarok* maradni. Az új idők igazi jelentését én nem tudom gépeknek kitalálásában, iparnak, kereskedelemnek föllendülésében látni. Igen fontos dolgok ezek, de azért a nagy történelmi időfordulás lényege mégis az, hogy a nép, a milliók,

az alsó rétegek lassan-lassan beléptek a saját nemzetük és államuk *életébe*. Krisztus Urunk hirdetett legegyszerűbb törvényt az emberek egyenlőségéről. A hatalmas római cézár s a büszke római polgárok valószínűleg jót mosolyogtak, ha valaki elmesélte nekik, mi furcsa dolgokról, egyenlőségről s egyebekről ábrándozik néhány Zsidóországból odaszakadt ember a Tiberis mellett a rabszolganegyedben; ők persze, régi rendi világ szülöttei el sem tudták gondolni, hogy az a furcsa beszéd valamikor nagy törvénye lesz a világnak; majd akkor, amikor a munka maga is önálló, öntudatos, termelő és harcos tényező lesz az emberiség életében. Ez az idő eljött s még mindig jön, még mindig érik; a munka fontossága nő, a vele kapcsolatos problémák már nem országos, hanem világproblémák; együtt jön, együtt érik a munkát végző milliók fontossága is. A nép vérének és munkájának *adójaival* napszámos volt a nemzet életében; az új időket az választja el a régiektől, hogy a nép immár magával a vérrel, magával a munkával *tényezője* a történelemnek. Vérével: mert az a nemzet erőforrása. Lelkével: mert az a fajiság hordozója. Munkájával: mert az a legtöbb érték kitermelője.

Tudom és megértem, hogy nagy átváltozások nem történhetnek máról-holnapra. A leg-

nemesebb szőlő mustja is ugyan sokat haragoskodik, forr, mormog, kavarog, színét, ízét változtatja, seprőt terem s egy ideig igen kedvetlen folyadék, míg végre megtisztul, megpihen s aranyos jókedvvel csillog-villog a pohárban.

Nem ez az átváltozás a nyavalya, ezt a gazda bizakodva állja; az az igazi nyavalya, ha a must sok akaratos izgulás után megnyugodva erőtlen, hideglelés bicskayyitogatót ad, amelyből a gazda még a végrehajtót is megkínálja, hogy magának kevesebb jusson a keserves vendégszalasztóból. A népek is ilyenformán érnek, komolyodnak át a múltból az új jelenbe. Mi magyar fajtánk a tizennyolcadik századtól kezdve lassan-lassan forrni kezdett; új gondolatok, új tavaszok szellői suhantak, lopakodtak be a magyar lélekbe, régi keretek feszültek, ropogtak, régi intézmények nyögtek, szűkültek; mámoros fejek sok komoly beszédet lehurrogtak, sok éretlent megvívatoztak; nem baj, forrott régi hordójában a magyar must, seprőt is eresztett, színe is változott, az a fő, hogy ősmagyar természetete semmi kárt nem szenvedett. Világ-szabadságról, egyházrobbantásról s más nemmagyar dolgokról nálunk is írtak és beszéltek, de hogy mindez egyetlen sujtást, egyetlen pitykét sem fejtett le magyar dolmányunkról, erősen bizonyítom azzal, hogy negyvennyolcas sza-

badságharcunkban a magyar katonák százezrei egy szálig az ősmagyar függetlenségért, a hazáért, szent István koronájáért indultak csatába apró templomaik oltáraitól. Tekintet nélkül most arra, mi volt jogban és lélekben a szabadságharc eredménye, kettőt kell jól megérteni.

Az egyik az, hogy a magyar nép a szabadságharc véres portáján keresztül lépett be a saját legújabb történelmi korszakába: a munka és munkásmilliók fokozottabb érvényesülésének idejébe. Tudom, hogy az angol és francia munkásmozgalmak akkor már ötvenévesek voltak, s német földön is erősen mozogtak a szociális törtételek, mi azonban, a helyzetünk és nyelvünk miatt zártabb magyar nemzet, néhány évtizeddel mindig hátrább szoktunk lenni, mint a műveit külföld. A másik dolog az, hogy a magyar nép ezen új, mondjuk: népi korszakba veszteg és megfogyatkozás nélkül hozta át egész nemes történelmi magyarságát. Miért fontos ezt jól megértenünk? Azért, mert a nép jelentősége és feladata az új korszakban egészen más, mint azelőtt volt. Vérével és munkájával immár nem adózó napszámosa az ország életének, hanem legerősebb tényezője és igazít ója, következőleg történelmi fajiságának egész erejével, egész mélységével és szélességével lehet és kell érvényesülnie az ország életében.

Így történt-e? Magyarok vagyunk-e még, és magyar-e igazán szent István országa? Elbúsult lélekkel teszem ezt a kérdést, nem ok nélkül épen most, magyar vérünk bő hullásának, magyar lelkünk nagy, istenes gyászának igen nagy és igen komoly idején. S mint török és német veszedelmekben régi lantos diákok a régi magyaroknak, nehéz éneket mondok én most nektek szegény magyarokról.

Első strófa.

Még vagyunk. Még nem vetettük le magyar mivoltunk ruháját a legutolsó darabig.

Mikor az új idők viharai elfújták a rendi különbségeket, és a nemesség nem volt többé állásánál, illetőleg születésénél fogva vezetőosztály a nemzetben, természetesen új vezetőosztálynak kellett kialakulnia. Miből? A régi nemesi rend maradékaiból és a népnek fölfelé törekvő részeiből. Ezek adják az úgynevezett intelligenciát, vagyis a művelt emberek összességét. Papok, elemi, középiskolai, egyetemi oktatók, orvosok, földmérők, tisztviselők, írók, művészek és sok száz más ilyenrendi munkásai az életnek kenyerük megkeresésén kívül igen nagy dologra hivatalosak, arra, hogy tisztán, szentül, üdén, lendülettel hordozzák a nemzet szellemi világát.

A földhöz kötött nép, az idegen barázdákat

járó munkás, a műhelyben, gyárban dolgozó iparos, az örökké vásárló-eladó kereskedő, szóval az alsóbb rétegek milliói kenyeret keresnek s azonfölül a nemzet életének igen fontos munkáját, a termelést, feldolgozást és forgalombahozást végzik. Nekik nincs sem iskolájuk, sem ráérő idejük, hogy irodalommal, művészettel foglalkozzanak. De ezek a munkájuknál fogva igen különböző rétegek nem úgy fekszenek egymás mellett a nemzet nagy testében, mint víz, meg olaj, hogy össze nem keveredhetnének, hanem úgy, mint rokon folyadékok, amelyek egymással folyton érintkeznek s egymásba át is szivárognak. A nemzet lelke, mint tűz, lobogva ég, minden sziporkája egy-egy tudós, egy-egy művész; néha hatalmas lángot is lövell, egy-egy lángelmét, aki üstökös módjára sisteregve dobálja gondolatainak fénycsóváit a magyar firmamentumon; minden sziporka és minden láng, akár kicsi, akár nagy, egybefogva a nemzet lelki életének világosságát adja. Ennek a fénynek hordozói az intelligencia tagjai, s ennek a fénynek lefelé is folyton rohanó sugarainál kell a nehéz munkával terhelt alsó rétegeknek megvilágosodniok és megüdülniök.

Íme azonban felállítom a nehéz kérdést, hol van a magyar faj intelligenciája? Így is kérdezhetem, hol van a magyar intelligens osztályok

történelmi magyar mivolta? Hol vannak a régi magyar-módi keresztény tekintetes urak? Hol a régi magyar-módi úrasszonyok? Címeres figurákkal faragott padjaikat por lepi a templomokban; s ha szíveskednek néhanapján az Urat meglátogatni, ugyan unatkozva ásítognak, mert immár egy egész nemzedékük nem tudja, hogyan kell imádkozni. Pedig ahonnan kifordul az^f Isten, oda befordul az ördög, gazda nélkül soha sines a lélek. Elkopván az Isten félelmének komoly és nemes szelleme, tartalmatlanná, lapossá válik az ilyen családok egész belső és külső élete. Piroskötésű francia írók szennyes, vagy a legjobb esetben is: selejtes regényei táplálják a család asszonytagjainak lelkét; sok üres idejüket fecsegés, meg zongora öli; házi munkától szigorúan elrekesztik magukat s laza életüknek semmi okát, célját nem találják. A régi rómaiak szent oltárnak tekintették a házi tűzhelyet, erősen hitték, hogy Istennek egészen különös figyelme van reá, azért a családapa nagy istenfélelemmel maga kezével mutatott be minden reggel családi áldozatot a védő istennek is, meg a család régi halottai emlékezetének is. Pogány volt ez a hit, de erős volt, szent volt s a minden komoly és nemes érzést jókedvvel tekintő igaz Isten nem vetette meg teljesen az áldozatot, hanem megáldotta, megerősítette földi életére a csalá-

dot, s a római nemzet mindaddig erős maradt, míg a családok ősi történelmi mivoltukat vallásos buzgóságukkal őrizgették. A régi magyar családok istenfélelme egészen összeforrott a család magyarságával. Ránk maradt temérdek írásukból bőven kitetszik, hogy bibliás őseink még a hiábavaló beszédet sem tűrhették, Isten nevét pedig csak nagy tisztelettel emlegették.

A mohácsi vészig nem káromkodott a magyar, ez a rút szokás csak később kezdett terjedni, mikor a török tönkre tette az országot, s nagy nemzeti szerencsétlenségünk tetejébe a protestáns hitújítás vallási egységünket is megbontván, a legszentebb dolgok körül sok Ízetlen és durva torzsalkodásnak lett okozója. Istentől elrugaskodott idegen katonák taposták azontúl századokon át a magyar földet, piszkosbeszédű, szennyeserkölcsű zsoldosok forogtak közöttünk, s jaj, bizony rejtett nyavalyákon kívül a káromkodás nyilvános nyavalyáját is elterjesztették.

Ezért 1563-ban törvényt kellett hozni, amely szerint mindazok, akik Istent, a szentségeket és lelket káromolják, s azok, kik ezeket hallván, a bíróságnál föl nem jelentik, első ízben nyilván megfenyítettessenek, másod ízben megpálcáztassanak, harmad ízben mint emberölők vagy más ily gonosztevők büntetessenek, a föl nem jelentők pedig három márka bírságot fizessenek.

nek. A nemes ember minden káromkodásért egy forintot fizetett; rangbéli katonákra II. Rákóczi Ferenc törvénye böjtöt, hivatalvesztést és halált szabott, «hogy ezen irtóztató gonosz (a káromkodás) a nemzet közül kiirtassék, és ez mostani felvett ügynek vezérlő Urától pedig igaz fegyverünk boldogulását várhassuk, láthassuk és tapasztalhassuk». (Nyitra, 1705. aug. 29.)

Jaj, igen nagy bajt gerjesztett a most vezető magyar családokban Isten ősi tiszteletének meg-hervadása. Szent hitünk megvallása nemcsak ékes aranykoronánk volt, hanem erős összetartója is nemzeti és faji magyarságunknak. Meggyengült az, meggyengült ez is; idegen szellem országútja lett a magyar tűzhely; ahol valamikor égős diákok búsmagyar lantot pöngethettek, ahol Csokonay velős magyar írásait valamikor kipirult orcákkal lelkesen olvasták, ahol félszáz év előtt még Petőfi megpihenhetett, s a magyar érzések vándorszínész-apostolai betérve, magyar lelkeket gyűjthattak lángra beszédekkel, ott most idegen istenek tanyáznak, idegen módi a ruhák zsarnoka, erőtlén francia, német vagy zsidó-magyar nyafogás a beszéd, gerinctelenség az úr, s bizony a régi magyarságból alig maradt egyéb, mint koronás predikátumok a névjegyén s a föld nélkül levő Jánosok élhetetlen, dolog-

talán büszkesége. Nem tudom már, melyik magyar író – talán Gyulay Pál – mondotta, hogy az élet fölényes, nyugodt derűtségét immár csak vidéki papok fehéroszlopos parochiáin lehet megtalálni. Igaz lehet, de még igazabb, hogy régi magyar apáink jámbor és kendőzetlen szellemét, hagyományait ugyancsak nem lelem máshol, mint vidéki katolikus, kálomista, meg református papházakban s egy-egy álmodozó, tiszta, vidéki kúrián, amely meg tudott maradni szent magyar szigetnek a magyar mivoltunkból való kivetkőzés igen terjedő posványában.

Második strófa.

Nagy tisztessége volt régen a magyar apának családjá előtt. Rokon volt e tisztesség a régi római apákéval, de nemesebb, melegebb, mélyebb volt, mert azt kegyetlen jogok százados szokása, ezt meg a Krisztus kegyelmében kötött szent házasság erős szeretete hordozta. Akkor a gyermek tisztelettel tekintett atyjára, kész engedelmességgel fogadta oktatásait, most meg igen sok intelligens család tűzhelye körül ledér és nyegle ifjak tanyáznak, korán hervadtak és dologtól irtózok, költekezők és követelők. Mit tiszteljenek ezek apjukban, anyjukban? Isten helyetteseit? Hogyan, ha apa és anya maguk

nem élnek mély vallásos életet? Isten köpenyével senki ne akarjon takarózni, ha ki maga nem alázatos szolgája Isten nevének és oltárának. Nemrégén előkelő úr volt nálam, régi család sarjadéka s kért, hogy egyetemre készülő fiát vegyem nevelésbe. «Nem bánom, – mondotta, – ha fiam egy kis vallásos nevelést kap, mert, tetszik tudni, a népnek, meg a fiatalságnak igen jó sarkantyú a vallás; könnyebben tereli az ember őket a maga akarata szerint.» No lekaptam a nyavalyást tíz körméről, hogy majdnem önoossá lett ijedtében. Azután igen szomorúan elgondolkoztam, hogy íme, egy a sok közül, akik Istenben s az emberiség legszentebb kincsében, a vallásban már csak igazítószerszámot látnak, valamivel jobbat, mint a pofon meg a bot. Az efajta intelligencia semmiben sem folytatása a régi magyar vezetőosztálynak, még bűneiben sem, mert ez még bűneiben sem tud nemzeti lenni. Az Északi-tengerből valami halfajtát nagy tömegben halásznak; a kifogott halaknak fejét levágják, gerincét kihúzzák s így adják el bádogdobozokban az élelmiszerkereskedőknek. Sok fogy belőlük, mert gerinc híján már könnyen meg lehet őket enni. Hej, sok magyar család elvesztette fejét, mert eldobta magától Istent, de elveszítette gerincét is, mert a magyar jellemnek mindig a mélyleges hit volt

törhetetlen gerince. Ezért van olyan igen sok ingadozó, tanácstalan ember minálunk, könnyű prédája minden ostoba liberalizmusnak, minden alattomos szabadkőművességnek, szolgája a hatalomnak s fejhajtó követője a napról-napra változó közvéleménynek. Tudom én azt, hogy most, alkotó időkben, nincs helye a régi magyarok örökös sérelmeket hangoztató politikájának, de az mégis szégyenletes, hogy alig van már valakinek *magyar keresztény akarata* ebben az országban s épen a vezetősztályok ócska, vedlett bunda módjára úgy eresztik a szőrt, ahogy kefélik őket, s még azzal sem törődnek, milyen a kefe, és ki kezeli. Régi országgyűléseinken elkeseredett felszólalók akárhányszor kardjuk markolatával vertek nagyobb nyomaték okából az asztalra. Kérlek, ne érts félre, nem az ártatlan asztal megveregetését tartom dicső dolognak, hanem azt, hogy azoknak a régieknek volt kemény és határozott meggyőződésük, véleményük. Most kevés a meggyőződés, kevés a lélekből fakadó vélemény. Semmi országban a gondolat szabadságáért annyi szó nem esett, mint nálunk, és sehol a világon maga jogán élő nemzet vezető százezrei olyan keveset nem gondolkoznak s a mások gondolatainak olyan rabságában nincsenek, mint nálunk. Nem veszik észre a vezetősztályok, hogy gyökerig lehetetlen hely-

zetben vannak? Vezetniök kellene és semmiben nem érvényesülhetnek; a magyar nemzet szellemi életét nem ők hordozzák, hagyományait nem ők őrzik; véleményükre senki sem kíváncsi. A faj magyar néppel szoros lelki érintkezésben kellene lenniök s örvény szakasztja el őket a néptől, amelyet nem tudnak tisztelni, mert nem tudják többé megérteni. Nincs súlyuk, mert nem Isten az életük gerince. Istennek, Egyháznak, erkölcsnek nagy és szent eszméi tőlük védelmet ugyan nem várhatnak. Nincs többé erejük újságot, könyvet, színészt, fajtalanzkodót és piszkosat kirekeszteni a maguk köréből; nincs öklük sújtani, nincs haragjuk eltiporni a bűnt és vigyorgó szemtelenséget, – s nincs elég éles pillantásuk meglátni, hogy teljesen kisémmiződtek történelmi szerepükből.

Szomorú a nóta, testvér? Bizony igen szomorú. Nem mindenkinek mondtam s nem mindenkiről mondtam. Csak akiket illet. Még szomorúbbra fordul mindjárt ez az ének, de azért ne csüggedj, kérlek. Vagyunk még magyarok!

Harmadik strófa.

Előveszem néha Pázmány, Faludi írásait, történeti könyvekben régi magyar levelek tartalmát is betűzgetem, át-átlépek Budára s könyveken és leveleken, meg a csendes budai utcákon

szabadjára eresztem lelkemet. Pázmány írása szikrázó kalapálás; Faludié nyugodt okoskodás, a levelek atyafiságos szeretettel birtokügyeket, Bocskayt, Rákóczit, törököt, labancot tárgyalgatnak, a budai apró házak kosaras rostélyai mögött muskátlik hajtogatják fejceskéjüket s az én lelkem boldog, mert abban a pillanatban magyarnak tudja magát és az országot, ő, nem vagyok én a régi idők elkeseredett dicsérője, sem lelkes szidalmazója minden újnak. Nekem himnusz az ormótlan nagy gépek dübörgése, szeretem a lelkes, poros teremtő munkát, az emberi ész titáni vállalkozásait; bámulom a lélek egetverő szárnyalását, pénznek, kereskedelemnek világfutását. Nem akarok dohos keretek közé bezárkózni, irtózom a maradiság penészétől. Gyerünk előre, a fiatalság tanuljon, a munka termeljen, a gondolatok villogjanak, rohanó lépéssel iramodjék az egész nemzet munkája, lelkesen, hajrá, mindig tovább a fejlődés és művelődés országútján. Mikor a tatárok Rákóczi György idejében rá-rátörtek Erdély országra, tízezrével hajtottak el jó magyar embereket szomorú rabságba, s ha ki nem váltották őket hazulról nehéz aranypénzekben, orruk, fülük vesztésével lettek szegények egyformák minden más rabszolgával. Nézd csak, testvérem, valami ilyen az, amit nem szeretnék megérni. Azt nem

szeretném megérni, hogy a nagy művelődésnek gyászos, lihegő szolgaságába essünk s minden idegen magunkraszedésével, magyar mivoltunk vesztésével egyformák legyünk, nemes magyar nemzet, erősebb fajok és milliók kultur-igavonóival.

Pedig jaj, nagy már a baj!

A magyar nemzet szellemi életét nem magyar lélek fakasztja, nem a történelmi magyar lélek táplálja. Versíró költőnk több van, mint fűzfa a vasmegyei patakok partján, könyv is sok kikerül a betűnyomó gépekből, követ, fát sok művész farag, vászonra festőink temérdek képet írnak, ház is épül, újság is készül elég, nem panaszkodhatunk restség, tunyaság miatt. Zúgó, forrongó, tülekedő itt is az élet, mint máshol, s egészen természetes, hogy folytonos kapcsolatban vagyunk a nagy európai nemzetek művelődésével. Amint azonban fölemelem régi nagy magyarok könyveiről szememet s beletekintek a magyar szellemi világ kavargó áradatába, a bibliai mondást mormolgatom, változtatom, hogy a hang, a beszéd, mintha Jákobé volna, mintha ismeretes volna, a kéz azonban idegen. A hang, a nyelv, mintha magyar volna. De ez sem egészen bizonyos. Valami sajátságos zagyvalék kínozza minden untalan a magyar fület, különösen városokban s még inkább Budapesten.

Nyom sincs benne az igazi magyar beszéd komoly hanghordozásából; úgy hangzik, mint a zsidók szombati éneke, ami igen tisztos dolog a maga helyén, de a magyar nyelvhez semmi köze. Hát meg maga a beszéd! Szörnyűség! Mintha bujkáló ravaszság, mindig nyerni akaró élelmesség és nemes, mély gondolatoktól teljesen idegen lélek gyúrta volna a maga képére és hasonlatosságára. Szinte hallom már az ellenem hangzó kiáltást: fejleszteni kell a nyelvet, új színekkel, hangokkal, képekkel, hasonlatokkal gazdagítani kell. Mit zsörtölödöl a fejlődés miatt? – Igaz. Nagy dolog a fejlődés, de minden egészséges fejlődésnek belülről kell indulnia s ugyan nem hagyhatja el soha az alapokat és gyökereket, amelyek a dolgot magát hordozzák és éltetik. Fejlődjék a magyar nyelv, de a maga szellemében; fejlesszék és őrizzék, de olyanok, akikben történeti valóság a magyar nyelv és magyar érzés, *és akik ezerezstendő óta nemcsak beszélni, hanem imádkozni is szoktak magyarul.* Mert az imádság szelleme jóbarátja a nyelv szellemének, fölséges, nagy gondolatok és érzések kimondására tanítja s így százados hatással mélyíti és komolyítja. Jaj annak a nyelvnek, amelyet nem történelmi örökösök s más anyanyelven imádkozók fejlesztenek. Munkájuk siralmas rombolás és kontárkodás. S az igen

fájdalmas, hogy a történelmi magyar vezetőosztályok beadták nyakukat *ennek* a nyelvnek és ennek a szellemnek igájába; ez divatos ma szalokban, könyvben és újságban, s ennek a szellemnek fölfuvalkodott gazdáí, a tegnapiak, a gyökértelenek, mondják a történelmi magyaroknak,, kik – kevesen – nem akarnak előttük hódolni,, hogy nem tudnak magyarul írni és beszélni.

Mi a nemzet szellemi élete? Milliónyi tudós,, művész, költő és műveit lélek gondolatainak, meggyőződésének, vágyainak, érzéseinek egybefonódása. Ennyi lélek – tudom – nem lehet egy véleményen, egy akaraton; értem, hogy a nemzet szellemi életében különböző, sőt ellenkező áramlatok vannak, s kell is, hogy legyenek. Idegen nemzetek művészeti és irodalmi hatásai elől mi, kis nemzet, szintén nem rekeszthetjük el lelkünket. De minden szellemi küzködésnek és minden idegenből hozott gondolatnak a mi alakító magyar lelkünkben kellene újraszületnie: a sok százezer intelligens lélekben. Nem ez történik, hanem az, hogy újságok, színházak, könyvek révén szüntelenül fogy és kopik lelkünk magyar zománca, s épen az a hangtalan türelem, amellyel vezetőosztályaink az idegen szellem uralkodását elviselik, mutatja legfájdalmasabban lelkük ellenállóerejének és rugékonyságának fokozatos gyengülését.

S mondj am-e tovább bús énekemet a fővárosról, amely sem külsejével, sem lelkével nem képviseli a történelmi magyarságot, a földről, amelynek mind nagyobb része veszti el régi gazdáit; a pénznek titokzatos, hatalmas, sorsdöntő világáról, a kereskedelemről, a gyáriparról és egyebekről, amelyeknek a magyar faj nem igazítója, hanem szolgája vagy munkása? Nem mondom tovább. Úgyis meg kell jönnie a szám vétel idejének; majd a háború után, ha vérünk vesztését méregetjük, meg kell mérnünk fajunk és lelkünk maradék kincseit is. Azt is, ami már elveszett, azt is, amit még meg lehet menteni. Talán akkor majd megértik a vezetésre történelmileg hivatott osztályok, hogy a magyar fajnak roskadtságából új erőre támadását hirdetni és sürgetni nem klerikalizmus, nem antiszemitizmus, hanem nemzeti kötelesség.

4. Véres kapuja új ezeréveknek.

Szomorú nótám miatt ne add, kérlek, kedvedet hervadásnak. Megromlott ugyan magyar mivoltunk sok java a most élő úriosztályban, de azért két okon is lehet nekünk erős bizakodásunk. Az egyik az, hogy ezen osztályok fiai kemény preceptornak, a háborúnak iskolájából befelé fordított, komolyabb és magyarabb lélek-

kel térnek majd vissza, joggal várhatunk immár tehát határozottabb és öntudatosabb életet tőlük. A h orú a gondviselő Isten intő beszéde, szörnyű és félre nem érthető, hathatósabb a kétélű fegyvernél – mondja a Szentírás, – belehasít akaratba és elmébe, szétválaszt csontot és velőt s igazít és ítél minden gondolatot és vágyakozást. Ez a beszéd a lelkek megrázkódása-Véres halálharcok sok istenes elszánását, elesett jóbarát utolsó kézszorítását nem lehet elfeledni. Aki Isten nevét azelőtt sokszor hiába vette, hazát, királyt, népet, szabadságot békében soha igazán meg nem értett, mindent megtanul most becsülni s ha visszatérhet, e régi szent kincsek szerint igazítja életét.

Bizakodásunk másik oka a törzsökös magyar nép.

Egyik nagy német katolikus író (Paul Keller: Das letzte Märchen) bájos könyvet írt, amelyben elmeséli, hogy e világ sok rongyos nyomorúsága elől menekülve lebujt a föld alá, a törpék gyönyörű országába s képzeletében maga is törpévé töpörödvé, közöttük talált meg sok, itt a földön igen hiányzó kincset és értéket. Mikor a könyvet olvastam, folyton azon járt az eszem, hogy a mi igazi gazdagságunk is bizony nem fönt van, hanem lent. Lent a föld alatt, ahol lelkünknek drága, szent öröksége min-

den elesett testvérünk porladó teteme; és lent a magyar föld felett, ahol ti vagytok, magyar testvéreim. Ennek a könyvnek első részében, a tizenegyedik fejezetben azt mondtam, hogy a modern fejlődés sok kárt tett ugyan a magyar nép vallásos életében és az élet bölcs és fegyelmezett egyszerűségében, de azért a magyar nemzet tavaszát mégis onnan várjuk. Újra ezt mondom s jaj, de jó volna, ha mondásomat, az én aggódó, bizakodó lelkem magyar hitvallását szerte az országban mindenki megértené, mindenki megszívlelné. Milliós véresáldozattal vetünk magunknak új ezeresztendőt a történelem nagy időraktárából; megszántott bennünket a háború nehéz ekéje, vért és lelket vetetünk a barázdákba, vérnek és léleknek kell ott teremnie. Kinek vére pótolja majd a legtöbbet abból, ami előmlött? A népé. Kinek lelke lendüljön föl nemzetvezető magasságokba? A népé. Erőnk, magyarságunk forrása önála van; hagyományainkat ő hordozza, nyelvünket az ő nyelve őrzi, dalainkat, meséinket az ő lelke szövögeti, erkölcsainknek, becsületünknek, leggyökeresebb érzéseinknek ő a kincstartója. Es épen azért, mert a vezetőosztályok nagyrésze nem tudja történelmi magyarságunk súlyos értékeit sem elhordozni, sem fogyatkozástól megőrizni, sem a nemzet életében érvényesíteni, a keresz-

tény magyar nép őseréjének üde vizeit kell nemzeti életünk minden hervadó mezejére ráeresztenünk és rávezetnünk.

Ne féljeteK a néptől, ti kicsinyhitűek. Im már nem öntudatlan tömegekről van szó; csatatériskolában, ágyúpadokon, vérillatú gyászban hamar gerincessé növekedik a lélek. S ne beszéljeteK a népről, valamennyien ti elméietkuruzslók, ti idegen, hazátlan és gyökértelen gondolatok medvetáncoltatói, ti derékig-száj agitátorok, kik a népet kalapácsnak néziteK, amelynek nyelét két marokra fogva, saját hasznokat akarjátok vele a tülekedések szennyes üllőin kikovácsolni. A nép nem eszköz, hanem tgnyezo; a magyar nép majd megteremti az igazi Magyarországot, de Krisztussal és – nélkületek. Nagy angol író, Chamberlain, mondja: «Mit lehet várni az olyan néptől, amelynek sohasem volt alkalma nemzeti erejét, mint erőt, ki próbálni, hanem éveken keresztül tyúkprókátorok és borközi politikusok szószát yárkodásait kellett hallgatnia dolgokról, amelyeket nem ért, hogy azután számtalan olyan pártra szakadjon, amelyek kölcsönösen egymás haját tépik?» –

Igaz. Próba mutatja az erőt, erő neveli az Öntudatot. Van a magyar történelemnek néhány véres, könnyes dátuma: 1241, a tatárjárás; 1526, a mohácsi veszedelem; 1711, a Rákóczi-

zászlók földrehullása; 1848-49, a szabadságharc összeroskadása; van több is, hisz századokon át folyt a magyar vér; de bátran mondom, hogy ennyire egyakarattal a magyar nemzet a honfoglalás óta nem fogott fegyvert, következésképp az is igaz, hogy soha testi és lelki erejének készségét ilyen átfogó és gyökeres módon nem volt alkalma kipróbálni, mint most. Minden erőpróbának pedig az az eredménye, hogy a rettentő csapásokon keresztülment nemzet lelkének mélységei megindulnak, s onnan, a lelkek legfénekéről pezsdül új, komolyabb, értékesebb élet tavasza. A tatárjárás után a maradék magyarság vallásossága magasan lobogó lángokra kapott, s bizony Krisztus oltárai voltak magyar megerősödésünk szent tűzhelyei.

A mohácsi veszedelem után éledésünket török uralom, protestáns szakadás és nemzeti vetélkedés akasztották meg; a szatmári békekötésre, valamint a világosi fegyverlerakásra ügyes, erőszakos bécsi politika következett; mindegyik akadék volt, de azért a magyar faj mélyen, lassan egyre erősödött, s a múlt század derekán egész irodalmi megújulásunk a nép rejtett, titkos, gazdag lelki világából virágzott ki.

Most sem vagyunk baj és sok nyavalyás ellenkezés nélkül. Legnagyobb bajunk itt az, hogy legjobbaink közül is igen kevesen látják vilá-

gosan a magyarság helyzetét. Sok szó hangzik, sok tinta fogy hazafiságról és a nép fontos mivoltáról, de azért a legtöbben nem tudják, mit csináljanak a néppel. Megmondom, testvér, mi nek kell elkövetkeznie.

A fő az, hogy földet kell adni a fajmagyar népnek. Acélos és kegyetlen kézzel kell beleszúrni a most dívó erkölcstelen, hazug rendbe. Keresztény magyar vér ugyan drága áron vette meg most a magyar földet a rázúduló veszedelmektől, ne legyen tehát többé nyakunkon a régi nyomorúság, hogy a keresztény magyar családok százezreinek földönfutók módjára idegen barázdákba kell bandukolniok. Házat, tűzhelyet s egy darab kenyértermőt adjatok nekik s védjétek meg őket rongyoslelkű nyerekedők cselvetéseitől. A magyar föld legyen a magyaroké; senki birtokosnak törvényes jogát, vagyonát nem kell megsérteni, csak ne hajtsátok bele a népet a rettentő, lelket, önérzetet megölő bankjobbágyságba. Mennyi szó esik a katolikus Egyház vagyonáról, mennyi agyarkodó, torz ábrázat vicsorgatja rá fogait, s valamennyi a nép javát üvöltözi. Alattomos, hazug fajzat, azt hiszed, nem látunk beléd egészen a romlott vesédig?

Bele akarod az ezer éven át mozdulatlanul, hűségesen kereszténynek megmaradt földet is rántani abba az örült forgatagba, amelyben a nem-

keresztény tőke az úr, és amelyből szédülve, tán-
torogva és megkopasztva kerül ki évenként ezer
meg ezer magyar testvérünk. Nem az ezeréves
és nem a százados nagybirtok a mi veszedel-
münk, hanem azok, amelyek harminc év óta
keletkeztek a földjükből kiforgatott kisemberek
barázdáiból. Az orosz kormány néhány évvel ez-
előtt rettentő erős védővonalat kezdett kiépí-
teni a birodalom nyugati határai körül, mert
érezte, hogy onnan fenyegeti a legnagyobb ve-
szedelem háború esetén. S tudod-e, testvér, mi-
ből akarta ezt a vonalat megépíteni? Földműve-
sekből. Félmillió gazdaembert akart odatelepí-
teni, mindeniket külön kis birtokba, százéves«
bérletbe és úgy, hogy a birtokot törvény szerint
semmi adóssággal megterhelni ne lehessen. Jól
tudta az orosz kormány, hogy erős, független,
jómódú kisbirtokosok tömege biztosabb védelme-
a határnak minden acéltoronynál és minden vas-
ból épített várnál. Erre van nálunk is nagy
szükség. Hadd kapaszkodják bele milliónyi gyö-
kereivel a magyar faj a magyar földbe, s meglát-
játok, hogy néhány évtized múlva készen lesz
az erős, minden ízében magyar Magyarország.
A *második* az, hogy a magyar nemzet egész
szellemi életét el kell önteni és meg kell újítani
a keresztény magyar nép lelkével. Nem gyűlöl-
ök senkit, nem kívánok kárára lenni senkinek

de vallom és hirdetem, hogy el kell pusztulnia ennek a keresztény Magyarországnak, ha lelkebe a gondolatokat, tudományos, irodalmi, művészeti életébe és közvéleményébe az irányításokat nem keresztények adják. Sok dologban máris így van, s még veszendőbb lesz a helyzet néhány évtized alatt, hacsak most mindjárt módját nem ejtjük a magyar keresztény nép mérhetetlen nagy erejéből való megújulásnak. Beszéltünk arról, hogy az igazi magyar lelket a magyar nép törzse őrzi és hordozza, s tudod-e, testvérem, mi volt egyik főoka a keresztény gondolat országos megsorvadásának? Az, hogy a nép törzsének erejéből nem vezetődtek az iskolákon keresztül évről-évre erős és termékeny hullámok a magyar szellemi világba és magasabb gazdasági életbe, összesen 222 középiskolánk van, hetvenötezer diákkal, ezek közül 33.680 katolikus, 16.197 zsidó. Ez annyit jelent, hogy ezer katolikus magyarnak van négy katolikus diákja, ezer magyarországi zsidónak pedig van 18 zsidó diákja. Látod-e, kérlek, hogy azok négyszer is több gyermeket taníttatnak?

S ha azt keresem, mennyi keresztény magyar *nép-gyermek* kerül iskolákra, még jobban megszorodom. Mert hivatalos adatok szerint kisbirtokos, földműves, napszámos, bányamunkás családok 1913-ban összesen 3981 tanulót

küldtek középiskolákba, nagy- és középbirtokosok pedig tíz és félezret. Mivel itt minden-
hogyan a kisemberek dolgait feszegetjük, vegyük
ide ennek a felét, s akkor azt látjuk, hogy a
földműveléssel és bányászással foglalkozó sze-
gény emberek és kisgazdák összesen valami ki-
lencezer gyermeket taníttatnak. Mivel pedig kis-
birtok és törpebirtok Magyarországon 1,765.000
van, körülbelül ugyanennyi családot is kell szá-
mítanunk, lélekszám szerint pedig a föld műve-
lésével tizenegymillió ember foglalkozik, össze-
számítva gyermekeket, asszonyokat és öregeket.
Ez az a tizenegy millió, amelynek csak kilenc-
ezer gyermeke tanul a középiskolákban; ez az
a tizenegy millió, amely erős, gyökeres futó-
növény módjára a magyar földbe kapaszkodik;
ebben a tizenegy millióban kell keresnünk a tör-
ténelmi magyar nép derékerejét; ez a törzs,
ezen fakadnak a magyar anyák méhen kereszt-
ül ezerszámra, tízezerszámra olyan rügyek, vi-
rágók, istenáldotta tehetséges gyermekek, akik
kapa nyele, eke szarva mellett maradnak, ahe-
lyett, hogy az elméleti és gyakorlati tudomá-
nyok iskoláin keresztülvergődve, a magyar szel-
lemi világban, a gyáripárban, a pénzügyekben,
kereskedelemben s az ország dolgának intézésé-
ben elfoglalnák azt a helyet, amelyet most má-
sok, nemkeresztények ülnek el előlük. És mi-

vei ugyancsak ez a tizenegy millió küldötte véres halálba legtöbb fiát s dolgos gyászában még az egész ország kenyerét is megtermelte; mivel tehát vért, lendületet, munkát legtöbbet áldozott, kemény szóval mondom neked, testvérem, hogy az iskolák szélesre tárt kapuin keresztül be kell vonulnia ennek a népnek az ország egész magasabbrendű életébe. A Dózsa-féle szerencsétlen parasztlázadás idején a nép nekidühödött lelke egyszer már lángtengerrel borította el az országot; ennek a lángtengernek megint me kell indulnia, nem pusztítás okából, hanem azért, hogy keresztény magyarságunk szunnyadozó parazsait lángra erősítse s a nép lelkének erejében újraszülessünk. S amíg ez meg nem történik, hazugnak és ostobának nevezek minden nagyhangos, magyarsujtásos beszédet azok ajkán, akik magyar voltunk romlásba sietését akasztatnák, de nem teszik. Mert minálunk mindennek akadt évtizedek óta s most is akad országos, hatalmas pártfogója, idegen fajnak, vallásnak, nemzetiségnek, gondolatnak, művészetnek, még titkos vagy vad fölforgató irányoknak is, de a keresztény magyarság dolgával jaj, kevesen törődnek. Körülárkolták a népet árokkal: annak örök hangoztatásával, hogy a magyar faj nem való kereskedelemre, pénzügyek vezetésére; sáncokat hánytak föl előtte altató beszé-

dekből; drótsövényekkel fonták körül, hogy mozdulni ne tudjon s járhatatlanoknak találja a magasságok felé vezető utakat. A háború megmutatta, hogy a magyar vérnek és léleknek lendülete sorsdöntő tényező; kell, hogy ugyanezen faji lendület meggyőzzön minden akadályt a háború után is; kell, hogy átömljön árkon, sáncon, drótsövényen, álmos türelmen és ravasz mesterkedésen.

Hogy lesz, mint lesz a keresztény magyar gyermekek tízezreinek iskolába küldése, nem tudom, csak azt tudom, hogy meglesz. Már mozognak a lelkiismeretek, s már milliók lelke hullámoz. A magyar katolikus Egyház mellettetek lesz, testvérek, az az Egyház, amely ezer éven keresztül együtt énekelt, sírt, örült, vérzett a magyar néppel s amelynek volt már kondásgyerekből pápája s voltak földműves és kisiparos családokból hercegprímásai. Veletek lesz minden igaz magyar elemi és középiskolai tanító; lelkük gyönyörű tűzéből a legparázslóbbat, a leglángolóbbat a ti ügyeteknek szentelik, s veletek lesz mindenki, büszke magyar gyászolója elesett hőseiteknek, s magyar szívére öl élője gyermekeiteknek. S ha majd bús mezeinken millió új virág fakad s ha majd az ős keresztény magyar lélek termékeny, tiszta vizei végigmosás ez az országot, akkor, testvérem, ha érzük

azt az időt, boldogan, bizakodva, öntudatosan, lelkünkben a háború iszonyú áldozatainak kinccskké finomodott emlékeivel átléphetjük véres kapuját új ezer évnék.

5. Bízzál, testvér!

— És íme egy asszony, ki vérfolyásban szenved vala tizenkét év óta, hátul járula hozzá és illeté az ő ruhája szegélyét,

— mert monda magában: Hacsak ruházatát illetem is, meggyógyulok.

— Jézus pedig megfordulván és látván őt, monda: Bízzál, leányom, a te hited meggyógyított téged! — És meggyógyula az asszony azon órában.

(Szent Máté Ev. IX. 20 – 22.)

A világtörténelemnek reánk borult rémes éjszakájában hajnalt, tavaszt váró lelkünk emberi szó erejével meg nem vigasztalódik, hanem egyedül csak a mi Urunk Jézus Krisztus igéivel. Gyarló eszünk ugyancsak sokat forgatta, kutatatta a háború mivoltát, de minden emberi bölcselkedésünk erőtlén, és riadt madár csipogás minden beszédünk az Úr hatalmas és jóságos szavaihoz képest: Bízzál, fiam, hited gyógyít meg téged. Érzed-e, kérlek, az Úr hangjának bársonyos melegségét? Ha véred ömlik, tested

igen meggyengül és elbágyad, lelked azonban romlandó takarójában is erős és töretlen lehet, ha Istenbe vetett bizalom és hit feszíti. Második éve ömlik már a vérünk; még bírjuk a rettentő küzdelmet, ámbár igen megfogyatkoztunk; töretlen lélekkel meg is járjuk a világháború kálváriáját, csak soha kezünkől Krisztus kötösének szegélyét el ne bocsássuk, bizalmunkban, hitünkben meg ne szegényedjünk.

Végigelméltük ezt a könyvet. Vigasztalást ígértem neked, testvérem az elején, s ha most, a végén, vigasztalan lélekkel, szomorú sóhajtással teszed félre, kérlek, ne légy nehéz szívvel hozzám, mert gyöngé emberi szóval lelked jelen nagy keserveit meghaladni nem tudtam. Veszendő az én kiáltásom az idők és szenvedések harsogó forgatagában, azért pótolod meg az én hiányosságomat s nyisd lelkedet alázatos,, buzgó imádságra. Ezeréves hitünk a mi erősségünk. Sohasem szakadtunk el Krisztus keresztjétől. Amit ránk mért, elhordoztuk, amit adott, megőriztük, amit elvett, azért nem lázadoztunk. Nekünk nem kell most hátulról, félénken Hozzá közelítenünk, itt állunk Előtte minden vergődésünkkel, nyíltan, őshitünk bátorságával s most nekünk szól a Szentírás igéivel: Bízatok, magyarak, meggyógyultok hitetek erejében. Erő, erő! Ő Istenem, mennyi erő kell most a fajdal-

mas áldozatok fölajánlásához, és mennyi kell még majd azután nagy, nemzeti, keresztény céljaink megvalósításához! Jövőnket magunkban hordozzuk, megújulásunk minden föltételét magunkból kell kiteremtenünk. Ellenségünk több, mint jóbarátunk, s a jóbarát is csak azért közeledik, hogy hasznunkat lássa. Ne csüggedj, kérek. Erőknek forrása nekünk Krisztus, tavaszi lendület a mi hitünk, hatalom Krisztusban való törhetetlen bizakodásunk. Sok ideig zugnak még majd nehéz gyászénekek a magyar lélekben, a messze jövőben harsanhat meg csak a keresztény magyarság első Te Deuma, de bizonyosan megharsanik, mert bizonyosan eljön a mi tavaszunk, csak Krisztus áldott keresztjétől el ne szakadjál, testvér. Amen.

Nihil obstat. *Dr. Desiderius Bitá*, censor
dioecesanus. – Nr. 5531.

Imprimatur. Strigonii, die 27. Octobris 1915.

Ludovicus Rajner, episc.

A könyv fejezeteinek rendje.

ELSŐ RÉSZ.

A háború.

	Oldal
1. Minden rossznak bűn az atyafisága	5
2. Sok-bajos katonáskodás az emberi élet	9
3. Igazán háború a világ törvénye?	16
4. Okoskodás két ismeretes dologról	20
5. A háború legnagyobb törvénye	24
6. «Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam»	30
7. A Hazáról és a királyok páros viaskodásáról	44
8. A világháború méretei	53
9. A háború szigorú mester: megaláz	61
10. A háború kemény mester: kijózanít	66
11. Nemcsak fõnt volt baj, volt lent is	74
12. Lelkek föllendülése	82

MÁSODIK RÉSZ.

Háború és Gondviselés.

1. Nehéz beszéd nehéz dologról	92
2. Az emberiség sokezeréves botorkálása	100
3. A nagy világosság	110
4. Nagyobb harchoz nagyobb segítség	117
5. Így következett el ránk a háború	126
6. Isten rendjében jönnek, rossznak más a becsülete, mint a mienkben	137

7. Akarja-e Isten a háborút?	
145	
I. Seperj a magad háza előtt!	147
II. Pislogó mécs az ember értelme ... – ...	149
III. A világ egynémely dolgainak szemlélete	152
IV. Isten gondviselésének regulái	
155	
V. A háború belső természetéről	159
VI. Akarja-e Isten a háborút?	_
164	

HARMADIK RÉSZ.

Háború és kereszténység.

1. Sietős felelet gyors kérdésre	172
2. Az evangélium	_
177	
3. Kirekeszti-e az evangélium a háborút? ... _	183
4. Keressünk még több világosságot! _	191
5. «Adjátok meg a császárnak, ami a császáréi» ...	200
6. A kereszténység lobogói	207
7. Az Anyaszentegyház	213
8. Régi sebnek új vérzése	_
225	
9. Állanak erősségeink, áll Krisztus keresztje – ...	242

NEGYEDIK RÉSZ.

Háború és szenvedés.

1. Ami kevésnek van meg, pedig mindenki szeretné	
247	
2. Amiből mindenkinek van, pedig kevesen szeretik	
254	

9. Ebben vagyon a tökéletes boldogság
10. Írás a gyászoló anyákhoz „, ...
11. Mi hasznom belőle? ..... _ ~

ÖTÖDIK RÉSZ.

Magyarok feltámadása.

1. Magyar mivoltunk gyökerei ... _ . _
2. Nevezetes dolog-e a faji öntudat? ...
3. Bús ének szegény magyarokról ... ~
- Első strófa .....
- Második strófa.....
- Harmadik strófa.....
4. Véres kapuja új ezer évnek „,.....
5. Bizzál, testvér!.....